

Individualus konstitucinis skundas ir „Romuvos“ byla

Egidijus Kūris

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros profesorius*
Socialinių mokslų (teisė) daktaras (HP)
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel.: (+370 5) 236 6167
El. paštas: egidijus.kuris@echr.coe.int
ORCID: 0000-0002-9235-6658

Dovilė Pūraitė-Andrikienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentė
Socialinių mokslų (teisė) daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
El. paštas: dovile.puraite-andrikiene@tf.vu.lt
ORCID: 0000-0001-6964-1568

Pagrindiniai žodžiai: individualus konstitucinis skundas, Europos Žmogaus Teisių Teismas, Konstitucinis Teismas, valstybės pripažinimo suteikimas religinėms organizacijoms

Ižanga

2021 m. birželio 8 d. paskelbtas Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – ir EŽTT, Strasbūro Teismas) teisėjų kolegijos sprendimas *Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą* (toliau – ir „Romuvos“ sprendimas)¹. Toje byloje (toliau –

* Bendraautoris yra Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas (nuo 2013 m.), buvęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas (1999–2008) ir pirmininkas (2002–2008). Šioje studijoje dėstomos mintys nesietinos su šių institucijų pozicija.

1 *Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą*, nr. 48329/19, 2021 m. birželio 8 d. EŽTT Didžiosios Kolegijos, kolegijų ir komitetų sprendimai, taip pat pranešimai apie peticijų perdavimą vyriausybėms prieinami HUDOC duomenų bazėje: <https://hudoc.echr.coe.int>; šio sprendimo vertimą į lietuvių kalbą (nuo kurio šioje studijoje tenka kai kur nukrypti vengiant netikslumų) žr. Vyriausybės atstovo EŽTT interneto svetainėje: <http://lrv-atstovas-eztt.lt>.

ir „Romuvos“ byla) netradicinė² religinė bendrija „Romuva“ (toliau – ir „Romuva“; bendrija pareiškėja) skundėsi dėl to, kad Seimas atsisakė suteikti jai valstybės pripažinimą ir šitaip pažeidė net kelis Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK; Konvencija) straipsnius. Po trijų mėnesių, 2021 m. rugsėjo 7 d., Konstitucinis Teismas³ paskelbė nutarimą byloje, kurioje pagal pareiškėjos – Seimo narių grupės prašymą tyrė valstybės pripažinimą netradicinėms religinėms bendrijoms reglamentuojančių Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo (toliau – ir RBBĮ)⁴ nuostatų atitiktį Konstitucijai. EŽTT ir Konstitucinio Teismo sprendimai paskatino Seimą 2023 m. kovo 23 d. priimti RBBĮ 6 straipsnio pataisais; jos įsigaliojo 2023 m. gegužės 1 d.⁵

Minėti sprendimai yra reikšmingi savo turiniu ir, tikėkimės, paskatins teisės mokslininkų, nagrinėjančių religijos ir tikėjimo laisvę ir jos teisinį reglamentavimą, komentarus ir tyrimus. Bet ne mažiau svarbūs jie yra kitu – konstitucinės justicijos proceso teisės – aspektu. Jų analizė, vieno atvejo tyrimas (angl. *case-study*), leidžia „pro medžius pamatyti mišką“ – tai, kaip veikia Lietuvoje 2019 m. įvestas individualaus konstitucinio skundo institutas⁶. Aiškėja, kad Lietuvoje pasirinktas konstitucinio skundo, šiaip jau pažangaus instituto, turinčio užtikrinti geresnę žmogaus teisių ir laisvių⁷ apsaugą, modelis nėra be spragų. Čia aptariama viena iš jų.

Studijos struktūrą nulėmė labiau nagrinėjamos problematikos logika nei įprasta chronologija, kurios nėra griežtai laikomasi. Pradžioje rašoma apie priemones, kurių turėjo (arba neturėjo) imtis Lietuva, vykdydama EŽTT sprendimą „Romuvos“ byloje; po to aptariama bendroji konstitucinio skundo kaip instituto problematika ir šio instituto įvedimas Lietuvoje; tada vėl grįžtama prie EŽTT sprendimo, bet pirmiau aptariami argumentai, kuriais grindžiamas bylos išsprendimas iš esmės, o tik paskui – tai, kodėl bendrijos pareiškėjos peticija apskritai buvo priimta; paskiau pereinama prie Konstitucinio Teismo nutarimo argumentų analizės; toliau klausiama, ar buvo išmoktos EŽTT sprendimo pamokos, ir rašoma apie jo bei Konstitucinio Teismo nutarimo įgyvendinimą (jeigu tai tikrai įgyvendinimas) Seime, šiam taisant RBBĮ; galiausiai parodoma, jog mažiausiai viena

2 Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje rašoma „tradicinės Lietuvoje“. Nenorint apkrauti teksto, toliau šiame straipsnyje rašoma „tradicinės“ ir „netradicinės“, neprisiduriant „Lietuvoje“.

3 Nenorint apkrauti teksto, šioje studijoje daug kur rašoma tik „teisės“, o žodis „laisvės“ praleidžiamas, vadovaujantis tais pačiais motyvais, kuriais vadovautasi Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje numatant Europos Žmogaus Teisių (o ne „Teisių ir Laisvių“) Teismą.

4 Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (1995).

5 Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymas (2023).

6 Nenorint apkrauti teksto, toliau daug kur rašoma ne „individualus konstitucinis skundas“, o „konstitucinis skundas“ ar (jei leidžia kontekstas) tiesiog „skundas“.

7 Nenorint apkrauti teksto, Lietuvos Respublikos institucijų, teisės aktų, jų projektų ir kai kurių kitų šaltinių pavadinimuose nėra rašomi žodžiai „Lietuvos Respublikos“.

pamoka nebuvo išmokta – tam tikrų aktų teisėtumo ir toliau negalima patikrinti Konstituciniame Teisme. Tai sudaro prielaidas EŽTT gauti daugiau tokių peticijų kaip ta, pagal kurią išnagrinėta „Romuvos“ byla. Vertinant realistiškai, nėra prielaidų tikėtis, kad šią ydą imtųsi šalinti Seimas (taisydamas įstatymus, juo labiau Konstituciją). Tačiau tam tikri instrumentai yra prieinami Konstituciniam Teismui ir galėtų būti aktyvuoti, jei Teismas pasiryžtų juos panaudoti.

Tenka apgailestauti, kad ne tik oficialių asmenų viešose prakalbose apie Konstitucinį Teismą, o ypač apie Konstituciją, bet ir akademinėse publikacijose yra ne tiek jau daug kritinės analizės; tuo pat metu yra daug apologetikos. Ypač daug pagiriamųjų žodžių Konstitucijai ir Konstituciniam Teismui išsakyta 2022 m. pabaigoje, kai minėtas Konstitucijos trisdešimtmetis. Įvairiuose renginiuose pasakyta daug kalbų (taip pat ir aukščiausių valstybės asmenų), kuriose apie Konstituciją buvo atsiliepiama kaip apie, atrodytų, nepriekaištingą visos Lietuvos teisės pamatą ir matą, kuriuo privalu vertinti kiekvieną valdžios sprendimą. Bet jubiliejus praėjo, ir sunku įžvelgti požymių, kad deklaruotas įsipareigojimas kiekvieną valdžios sprendimą vertinti Konstitucijos matu būtų sustiprėjęs, o kai kurie didesnių ar mažesnių krizių akivaizdoje priimti sprendimai ir net kai kurių rutininių klausimų sprendimas rodo, kad pasiryžimas įgyvendinti šį įsipareigojimą gali būti net susilpnėjęs. Ši studija – apie vieną (ir tik vieną) to įsipareigojimo deklaratyvumo apraišką. Paradoksalu tai, kad (Lietuva čia nėra išimtis) tam tikras prielaidas nukrypti nuo Konstitucijos sudaro pati Konstitucija, nes pagarba Konstitucijai ir pasiryžimas ja vadovautis yra ne teisės, o kultūros ir socialinės psichologijos fenomenas. Be to, Konstitucija (ir čia Lietuva nėra išimtis) kaip teisinė tikrovė nėra tobulybė (idealas yra nepasiekiamas pagal apibrėžimą), o kaip tekstas, deja, yra dar toliau nuo jos. Todėl, nepaisant tos tikrai didelės svarbos, kuri pagrįstai priskiriama Konstitucijai, mes nemanome, kad ją reikia vien šlovinti (tegu ir turinčiomis tam tikrą faktinį pagrindą) ideologemomis ir užkalbėjimais, jog 1992 m. spalio 25 d. Tauta „apsisprendė“, „sudarė visuomenės sutartį“, „padėjo pamatą“, „nubrėžė gaires“ ir pan. Konstitucija buvo kuriama didžiulio politinės klasės susipriešinimo aplinkoje, o jos galutinis projektas parašytas per kelias paras ir referendume priimtas didžiai daliai balsavusiųjų nė neįsiskaičius į jį. Todėl Konstitucija yra tokia, kokia yra. Viena vertus, ji įtvirtina pažangias vertybes, racionalius politinius kompromisus ir įvairių legitimųjų interesų pusiausvyrą. Kita vertus, jos tekstas, švelniai tariant, nėra toks, kuris nusipelno būti įtrauktas į sąrašus pavyzdinių tekstų, pagal kuriuos profesinių aukštumų siekia logikos ar kūrybinio rašymo studijų programų studentai; jame yra netikslumų, struktūros ir terminijos keistenybių, ir prieštaravimų, net apsirikimų. Bet net ir tai nesumažina jos reikšmės. 1992 m. Konstitucija, ilgiausiai veikianti iš visų Lietuvos Konstitucijų, yra Lietuvos politinės bendruomenės – pilietinės tautos bendrabūvio pamatas, bet – šito nereikėtų pamiršti – ji yra *toks* pamatas, kurio kai kurios plytos paklotos

netiesiai, o kai kur jų trūksta. Poreikį, o kartu ir neišvengiamybę, gyventi su ne idealia, bet gerbtina ir gerbiama Konstitucija, išreiškia gyvosios, jurisprudencinės Konstitucijos idėja. Formulė „gyvoji Konstitucija“, lengvai išmokta daugelio, šiandien beveik kaip mantra kartojama dažniau nei pamąstoma, ką ji įprasmina. Prižiūrėti, kad net gerai sudėtos plytos neskilinėtų, o ten, kur plytų nebuvo paklota, erdmės būtų užpildytos tvaria medžiaga, taisyti pamatą kartu jo neišklibinant yra Konstitucinio Teismo misija. Tačiau Konstitucinį Teismą sudaro žmonės, o *errare humanum est*, ką jau kalbėti apie sunkumus ir iššūkius, susijusius su Konstitucinio Teismo teisėjų pasiryžimu (arba ne) ir gebėjimu (arba ne) vadovautis vien konstitucionalistiniu požiūriu į teisę, jų motyvacija, visuomenės nuomonės ir politinės klasės spaudimu jiems, mėginimais instrumentalizuoti Konstitucinį Teismą, bendrąja visuomenės teisine ir politine kultūra ir kt. Todėl nereikia idealizuoti ne vien Konstitucijos, bet ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijos (ką jau kalbėti apie Konstitucinio Teismo įstatymą (toliau – ir KTĮ)⁸). Jurisprudencinėje kūryboje taip pat būna (ir buvo, ir yra, ir bus) ir pakilimų, ir nuslydimų. Vienintelis dalykas, kuris galėtų laiduoti bendros judėjimo trajektorijos kilimą ir tai, kad konstitucinės jurisprudencijos raidoje pakilimų bus daugiau nei nuslydimų žemyn, yra Konstitucinio Teismo gebėjimas nuolat prisiminti antrąją pirmiau paminėtą sentencijos dalį – *sed perseverare diabolicum*. Mažiau vilčių, kad ją skubės prisiminti Seimas, bet Teismas galėtų ją ne tik prisiminti pats, bet ir priminti Seimui.

1. Po „Romuvos“ sprendimo: apie individualias ir bendrąsias priemones apskritai

„Romuvos“ byloje teisėjai vienbalsiai nusprendė, kad Lietuva pažeidė Konvencijos 14 straipsnį („Diskriminacijos uždraudimas“), paimtą kartu su 9 straipsniu („Minties, sąžinės ir religijos laisvė“), ir 13 straipsnį („Teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę“), nes Seimas atsisakė suteikti valstybės pripažinimą bendrijai pareiškėjai, atitinkančiai RBBĮ nustatytas sąlygas. Šalys neprašė bylos perduoti Didžiajai Kolegijai (toliau – ir DK), tad praėjus trims mėnesiams jis įsiteisėjo⁹.

„Romuvos“ byla – ne pirmoji byla prieš Lietuvą, kurioje nustatytas EŽTK 9 straipsnio pažeidimas; iki tol religijos laisvės pažeidimą EŽTT buvo nustatęs vie-

8 Konstitucinio Teismo įstatymas (1993).

9 Sprendimas priimtas vienbalsiai, nė vienas teisėjas nepareiškė atskirosios nuomonės nei dėl bylos rezultato, nei dėl sprendimo argumentų. Vienas šios studijos bendraautorius E. Kūris buvo septynių teisėjų kolegijos sudėtyje. Sprendimas priimtas 2023 m. gegužės 18 d., paskelbtas 2023 m. birželio 8 d., įsiteisėjo 2023 m. rugsėjo 7 d.

noje byloje¹⁰. Šešiose ankstesnėse bylose prieš Lietuvą buvo nustatyti Konvencijos 14 straipsnio pažeidimai, ši straipsnį paėmus su 8 straipsniu¹¹; nė viena jų nebuvo apie religijos laisvę. EŽTK 13 straipsnio pažeidimai nustatyti septyniose ankstesnėse bylose – jose irgi nenagrinėti su religijos laisve susiję klausimai¹². „Romuvos“ sprendimas – pirmasis, kuriame EŽTT nustatė Lietuvą ne tik pažeidus religijos laisvę, bet ir diskriminavus bendriją pareiškėją (vadinas, jos narius) dėl religijos bei neužtikrinus jai teisės veiksmingai ginti šią laisvę. Įsigaliojus šiam sprendimui Lietuvos institucijoms teko pareiga ne tik taikyti individualias priemones nustatyto pažeidimo padariniams pašalinti, bet ir įgyvendinti bendrąsias priemones, kurios užtikrintų, kad nebebus daroma tokių pažeidimų.

Individualios priemonės apima pagal EŽTK 41 straipsnį („Teisingas atlyginimas“¹³) priteisto finansinio atlyginimo sumokėjimą. Tačiau šioje byloje bendrija pareiškėja neprašė jo priteisti¹⁴, tad Lietuvos vykdomosios valdžios institucijoms, kurios atsakingos už atlyginimo sumokėjimą, tokia pareiga nekilo. Bet individualios priemonės apima ir nustatyto pažeidimo padarinių pašalinimą (jeigu ir kiek tai įmanoma). „Romuvos“ atveju pažeidimo padarinių pašalinimas tegali reikšti

- 10 *Mockutė prieš Lietuvą* (2018). Byloje nustatyta, kad Ošo mokymą išpažįstančią pareiškėją, jai esant psichiatrijos ligoninėje, gydytojai įkalbinėjo „laikytis Lietuvoje tradiciškai išpažįtamos katalikų religijos“ ir aiškino jai, kad šios religinės bendruomenės praktikuoama meditacija „neatitinka jos socialinio statuso“. Viena peticija, kurioje pareiškėjas skundėsi dėl religijos laisvės pažeidimo, atmesta. *Morkūnas prieš Lietuvą* (nepriimtino sprendimas, 2007). Kitose peticijose, kuriose skųstasi pagal EŽTK 9 straipsnį, kelti platesni minties laisvės klausimai, nesusiję su religija ar tikėjimu. *Balsytė-Lideikienė prieš Lietuvą* (nepriimtino sprendimas, 2001), *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą*, 2008) (pažeidimo nenustatyta). Po „Romuvos“ bylos EŽTK 9 straipsnio pažeidimas nustatytas byloje *Teliatnikov prieš Lietuvą*, 2022, kurioje Jehovos liudytojas skundėsi neturėjęs galimybės atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą taip, kad jos atlikimas nežeistų jo religinių įsitikinimų.
- 11 *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą* (2004); *Rainys ir Gasparavičius prieš Lietuvą* (2005); *Žičkus prieš Lietuvą* (2009); *Varnas prieš Lietuvą* (2013); *Sidabras ir kiti prieš Lietuvą* (2015); *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* (2020).
- 12 *Šulcas prieš Lietuvą* (2010); *Drakšas prieš Lietuvą* (2012; pažeidimas nustatytas vienu aspektu); *Arbačiauskienė prieš Lietuvą* (2016); *Abu Zubaydah prieš Lietuvą* (2018); *M. A. ir kiti prieš Lietuvą* (2018); *Višniakovas prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas, 2018); *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* (2020). Pareiškėjai skundėsi pagal EŽTK 13 straipsnį, bet jo pažeidimo nebuvo nustatyta šiose bylose: *Drakšas prieš Lietuvą* (2012; kitu aspektu – pažeidimo nenustatyta); *Laniauskas ir Januška prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas, 2018); *Michno prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas, 2018); *Januškevičienė prieš Lietuvą* (2019); *Bastys prieš Lietuvą* (2020); *Valaitis prieš Lietuvą* (2023).
- 13 „Jeigu Teismas nustato Konvencijos ar jos protokolų pažeidimą ir jeigu Aukščiausiosios Susitariančios šalies įstatymai leidžia tik iš dalies atlyginti pažeidimu padarytą žalą, prirėikus Teismas gali priteisti nukentėjusiajai šaliai teisingą atlyginimą.“
- 14 Pasak „Romuvos“ krivės, „kreipimusi nesiekiamą materialinės naudos ar piniginės kompensacijos už pažeistas mūsų tikinčiųjų teises“, „geriausias mums padarytos žalos atlyginimas – ...pripažinimas, kad mūsų teisės buvo pažeistos“, „bendrijai palankus EŽTT sprendimas paskatintų politikus keisti teisės aktus ir leistų visas religijas, kokios jos bebūtų, Lietuvoje laikyti lygias prieš įstatymą“ (Delfi, 2019).

valstybės pripažinimo suteikimą jai. Ši pareiga tenka Seimui, kuris pagal RBBĮ turi įgaliojimus valstybės vardu pripažinti įstatymo reikalavimus atitinkančias netradicines religines bendrijas (6 str.). Kol Seimas nebus suteikęs „Romuvai“ valstybės pripažinimo, pažeidimo padariniai nebus pašalinti, pats pažeidimas – pagal struktūrinę analogiją su baudžiamosios teisės terminija¹⁵ – iš pavienio bus virtęs trunkamuoju, o EŽTT sprendimų vykdymą prižiūrintis Europos Tarybos Ministrų Komitetas (toliau – ir MK) neturės nei teisinio, nei faktinio pagrindo nutraukti „Romuvos“ sprendimo vykdymo priežiūrą¹⁶. Seimas valstybės pripažinimo „Romuvai“ dar nėra suteikęs¹⁷, tad pažeidimo padariniai nėra pašalinti¹⁸.

Bendrųjų priemonių kontekste paminėtina, kad, nors „Romuvos“ sprendime minimi ir kiti valstybės pripažinimo nesuteikimo netradicinėms religinėms bendrijoms atvejai (žr. 4 skirsnį), jame nėra tiesiogiai konstatuota, kad Lietuvos teisėje yra „struktūrinė“ problema, dėl kurios šis sprendimas būtų tapęs vadinamuoju pilotiniu sprendimu. Jame apskritai nėra eksplicitinių nuostatų dėl jo vykdymo. Tai nereiškia, kad valstybė neturi pareigos įgyvendinti bendrąsias priemones, užkertančias kelią atitinkamiems pažeidimams ateityje. Vyriausybė tą pripažįsta¹⁹. Bendrosios priemonės sietinos ne tik su Konvencijos 9 straipsniu (atskirai arba paimtu kartu su 14 straipsniu), bet pirmiausia su 13 straipsniu, pagal kurį valstybės teisėje turi būti

15 Analogija tik struktūrinė ir dėl to sąlyginė, nes Seimas nėra baudžiamosios veikos subjektas.

16 Apie tai, kaip ketinama įgyvendinti šią individualią priemonę, Vyriausybė 2023 m. gegužės 15 d. informavo MK atnaujintame (bet ne paskutiniame, nes ir jis turės būti atnaujintas) veiksmų plane (*Ancient Baltic Religious Association “Romuva” v. Lithuania – Status of execution* (2023)).

17 2023 m. liepą, kai baigiama rašyti ši studija.

18 Seimui 2022 m. vėl atsisakius suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“, ji svarstė, ar dėl to Seimo sprendimo nesikreipti į EŽTT, bet pasirinko to nedaryti, o kreiptis į MK (žr. 8 skirsnį). Šiame kontekste galima teoriškai svarstyti, ar antrasis Seimo sprendimas nesuteikti valstybės pripažinimo „Romuvai“, jei jis būtų pripažintas neatitinkančiu Konvencijos, turėtų būti laikomas ankstesnio pažeidimo tąsa ar nauju pažeidimu. Pirmuoju atveju, tęsiant struktūrinę analogiją su baudžiamosios teisės terminija, antrasis atsisakymas būtų tęstinio pažeidimo elementas, pirmuoju – abu atsisakymai būtų trunkamojo pažeidimo elementai arba antrasis atsisakymas būtų pakartotinis pažeidimas. Plg. Švedas *et al.*, 2019 (XV skyrius). Apie tęstinių (angl. *continuing criminal offence*, pranc. *infraction pénale continue*) ir trunkamųjų (angl. *continuing criminal offence*, pranc. *infraction pénale continuée*) baudžiamųjų veikų reglamentavimą Europos Tarybos valstybių narių teisėje ir vertinimą EŽTT jurisprudencijoje žr. *Rohlena prieš Čekijos Respubliką* [DK] (2015).

19 Per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį) Vyriausybės atstovė EŽTT konstatavo, kad „tai ... vienas iš labai retų atvejų, kai ... Teismas, spręsdamas bylą pagal individualią peticiją, leido sau išsakyti kritiką vidaus teisiniame reguliavime įtvirtintam valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms modeliui, šiuo atveju jau veikdamas kaip kvazikonstitucinis teismas. ... tokio ... sprendimo vykdymo procesas ... tikėtina, pareikalaus sudėtingų kompleksinių, individualių ir bendrųjų priemonių“ (Seimo 2021 m. balandžio 21 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma). Atnaujintame veiksmų plane, Vyriausybės pateiktame MK, bendrosios priemonės siejamos su 2023 m. kovo 23 d. priimtomis RBBĮ pataisomis, kurios, kaip mano Vyriausybė, užtikrins valstybės pripažinimo suteikimą ir „Romuvai“, ir kitoms įstatymo reikalavimus atitinkančioms netradicinėms religinėms bendrijoms.

veiksminga teisinės gynybos priemonė, kuria būtų įmanoma pasinaudoti²⁰ ir pareiškėjui, ir kitiems panašioje padėtyje esantiems asmenims. Teoriškai, 13 straipsnio pažeidimas gali reikšti vieną iš šių alternatyvų: 1) nors pagal Lietuvos įstatymus (proceso ar kt.) netradicinės religinės bendrijos turi teisę ginti teisine tvarka savo teisę į valstybės pripažinimą, bendrija pareiškėja negalėjo ja pasinaudoti dėl jos įgyvendinimą paneigusią teismų ar kitų valstybės institucijų sprendimų; 2) netradicinių religinių bendrijų teisę ginti teisine tvarka savo teisę į valstybės pripažinimą nėra aiškiai įtvirtinta jokiam įstatyme, bet yra pripažįstama teismų praktikoje²¹, tačiau bendrijai pareiškėjai dėl kažkokių priežasčių nebuvo leista ja pasinaudoti; 3) pozityvioji teisė neįtvirtina netradicinių religinių bendrijų teisės ginti teisine tvarka savo teisę į valstybės pripažinimą, nes ji ne tik nėra numatyta jokiam įstatyme, bet ir nėra pripažįstama teismų praktikoje. Pirmąją alternatyvą turime atmesti, nes bendrija pareiškėja nėra nesikreipė į jokią Lietuvos teisimą, o EŽTT pripažino, kad tai ir nebuvo įmanoma pagal Lietuvos teisę, ir peticiją priėmė nagrinėti, nors bendrija pareiškėja skundė Seimo sprendimą, po kurio nebuvo priimta jokių teismų ar kitų institucijų sprendimų. Šiuo atžvilgiu „Romuvos“ byla buvo netipiška²², nes EŽTT paprastai atidžiai vertina, ar prieš kreipdamasis į jį pareiškėjas panaudojo visas vidaus teisinės gynybos priemones, nors ir pabrėžia, kad šis reikalavimas turi būti taikomas lanksčiai, be perteklinio formalizmo²³. Pareiga įgyvendinti bendrąsias priemones, užtikrinančias teisės į veiksmingą teisinės gynybos priemonę įgyvendinimą, tenka ne vykdomajai, o įstatymų leidžiamajai ir (arba) teisminei valdžiai: Seimas turi pareigą įstatymus, užkertančius kelią į veiksmingą teisinę gynybą, pataisyti taip, kad tais atvejais, kai jis atsisako suteikti valstybės pripažinimą netradicinei religinei bendrijai, ji galėtų Seimo sprendimą skųsti teismui; tačiau jei paaiškėtų, kad galiojantys (nepakeisti) įstatymai gali būti aiškinami ir taikomi kaip įtvirtinantys minėtą teisę, teismai turi pareigą atitinkamai pakoreguoti savo praktiką.

20 Lietuviškame Konvencijos vertime vartojamas žodis „panaudoti“ (35 str. 1 d.), o KTĮ – „pasinaudoti“ ir „išnaudoti“ (65 str. 2 d. 2 p.).

21 EŽTT pripažįsta (ir dažnai pabrėžia), kad, nors pageidautina, jog įstatyme nustatytas reguliavimas būtų kuo tikslesnis, perteklinis rigidiškumas gali neleisti teisės raidai spėti paskui kintančias aplinkybes, todėl daugelis įstatymų yra formuluojami vartojant formuluotes, kurios yra daugiau ar mažiau miglotos (angl. *terms which are, to a greater or lesser extent, vague*, pranc. *formules plus ou moins vagues*) ir kurių aiškinimas ir taikymas yra praktikos dalykas. Žr., pvz., *Delfi AS prieš Estiją* [DK] (2015). Be to, kad ir kaip aiškiai būtų suformuluota statutinės teisės nuostata, jos taikymas visada apima ir teismo aiškinimo elementą, nes visada bus poreikis išsklaidyti abejones, ar ta nuostata taikytina tam tikromis aplinkybėmis; šias abejones turi pašalinti teismų praktika. Žr., pvz., *Gorzelių prieš Lenkiją* [DK] (2004). Tai priminta ir viename vėliausių DK sprendimų *Sanchez prieš Prancūziją* [DK] (2023).

22 Netipiška, bet ne vienintelė tokia. Plg. *Vallianatos prieš Graikiją* [DK] (2013). Žr. 10 skirsnį.

23 „Pavyzdinis“ sprendimas, kuriame išdėstyta Konvencijos 35 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto reikalavimo prieš kreipiantis į EŽTT būti panaudojus visas valstybės vidaus teisinės gynybos priemones, ligi šiol yra *Vučković ir kiti prieš Serbiją* [DK] (2014).

Šioje srityje tam tikrus sprendimus jau yra priėmęs ir Seimas, ir Konstitucinis Teismas. Pastarojo vaidmuo keičiant „Romuvos“ ir kitų valstybės pripažinimo siekiančių netradicinių religinių bendrijų padėtį buvo dalinis ir netiesioginis. Viena vertus, Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarime, kuriame pasiremta, be kita ko, „Romuvos“ sprendimu, viena iš RBBĮ nuostatų, reglamentuojančių valstybės pripažinimo suteikimą religinėms bendrijoms, išaiškinta palankiai joms – tą išaiškinimą galima perskaityti kaip suponuojantį ir net sufleruojantį, kad „Romuva“ pagal RBBĮ turėjo ir tebeturi teisę į valstybės pripažinimą, o Seimas turėjo ir tebeturi pareigą jį jai suteikti. Kita vertus, nutarime neužsimenama apie tai, kokios yra galimybės ginčyti teisine tvarka Seimo atsakymą suteikti valstybės pripažinimą; kai kuriose ankstesnėse bylose tokie paaiškinimai būdavo, kaip antai Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarime, kuriame išaiškinta, jog ginčyti Konstituciniame Teisme Seimo nutarimą neskelbti referendumo gali Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, teismai ir Seimas *in corpore*. Tai buvo išaiškinta dar iki konstitucinio skundo įvedimo, todėl šiandien yra legitimu klausti, ar dėl tokio Seimo nutarimo gali būti paduotas²⁴ konstitucinis skundas.

Įgyvendinant „Romuvos“ sprendimą svarbi yra minėta RBBĮ 6 straipsnio pataisa, pagal kurią Seimas, jei jis atsisako suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, turi dėl to priimti nutarimą. Toks atsisakymas neturi imuniteto nuo konstitucingumo²⁵ patikros (žr. 9 ir 10 skirsnius). Šioje studijoje svarstoma, ar minėtos pataisos pakanka, kad religinės mažumos galėtų veiksmingai ginti savo teises, *inter alia*, paduodamos konstitucinį skundą dėl tokio Seimo nutarimo. Jeigu (kaip bus parodyta) negali jos, turbūt negali ir kiti subjektai, dėl kurių Seimas priima teisės taikymo aktus (kitais klausimais), o jeigu taip, tai lietuviškasis konstitucinio skundo modelis gali turėti esminę ydą, dėl kurios Konvencijos 13 straipsnio pažeidimų Strasbūro Teisme gali būti nustatyta ir daugiau.

2. Individualus konstitucinis skundas

Konstitucinio skundo įtvirtinimas (arba ne) yra vienas iš esminių valstybės pasirinkto konstitucinės justicijos modelio bruožų. Šiuo metu iš Europos valstybių, turinčių konstitucinius arba jiems prilygintus teismus²⁶, konstitucinis skundas

24 KTI žodžiai „paduoti“ ir „pateikti“ vartojami lygiagrečiai.

25 Studijoje sąvokos „konstitucingumas“ ir „teisėtumas“ vartojamos iš esmės sinonimiškai: konstitucingumas yra konstitucinis teisėtumas – ordinarinio reguliavimo atitiktis Konstitucijai, o bet koks teisėtumas suponuoja konstitucingumą. Vienos arba kitos sąvokos pasirinkimą lemia kontekstas.

26 Konstitucinių teismų nėra Islandijoje, Jungtinėje Karalystėje, Suomijoje ir Švedijoje, tačiau ir pagal jų teisę tam tikrais atvejais teismai gali netaikyti akto, kurį mano prieštaraujant Konstitucijai, be to, kai kuriose iš jų į konstitucinės kontrolės panašias funkcijas atlieka administraciniai teismai. Kai

nėra įtvirtintas tik Bulgarijos, Italijos, Moldovos, Nyderlandų ir San Marino teisėje. Tačiau pačių konstitucinės justicijos modelių yra didelė įvairovė²⁷. Vienas iš jos vidinę diferenciaciją lemiančių veiksnių yra asmenų, turinčių teisę inicijuoti bylą konstituciniame teisme, kad būtų patikrintas teisės akto konstitucingumas, spektras²⁸. Juos įprasta grupuoti šitaip: 1) aukščiausios valstybės ar regioninės institucijos; 2) bendrosios kompetencijos ir specializuoti teismai; 3) fiziniai ir juridiniai asmenys; 4) konstituciniai teismai *ex officio* (Steinberger, 1993, p. 13). Spektras įvairuoja nuo labai riboto (siauro) iki labai plataus (Kūris, 2005). Lietuva ilgai buvo siauro spektro valstybė (Sadurski, 2008, p. 6). Iki 2019 m. rugsėjo 1 d. teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės aktų teisėtumo patikros turėjo vien pirmajai ir antrajai grupei priklausantys subjektai, ir tai ne visi²⁹, o kai kurie iš turinčių šią teisę turi ją ne visų Konstituciniam Teismui teisingų („žinybingų“³⁰) aktų atžvilgiu³¹.

kuriose valstybėse (Airijoje, Danijoje, Estijoje, Kipre, Monake, Norvegijoje, Šveicarijoje) konstitucinės kontrolės funkcijas atlieka aukščiausieji teismai, nors kai kurie ne visa apimtimi, pvz., Nyderlandų Aukštoji Taryba, kuri, atsižvelgiant į tai, jog ją į savo narius yra priėmusi Europos Konstitucinių Teismų Konferencija, čia minima, bet – minima su didele išlyga, nes ji turi įgaliojimus kontroliuoti tik vykdomosios valdžios aktų, bet ne parlamento išleistų įstatymų konstitucingumą. Graikijos Konstitucinis Teismas yra ne nuolat veikianti institucija ir Konferencijai nepriklauso. Tai, kad kai kurie konstituciniai teismai vadinami ne konstituciniais teismais, o kitaip (pvz., Konstitucinė Taryba Prancūzijoje, Valstybės Teismas Lichtenšteine arba Normų Konstitucingumo Garantų Kolegija San Marine), nereiškia, kad jie nėra konstituciniai teismai, nes institucijos buvimą konstituciniu teismu lemia jos įgaliojimai, o ne pavadinimas; beje, kai kuriose valstybėse (Andoroje, Ispanijoje, Lenkijoje, Portugalijoje) šios teisminės institucijos vadinamos ne konstituciniais teismais, o konstituciniais tribunolais. Nenorint apkrauti teksto, toliau rašoma tik „konstituciniai teismai“ ir nepriduriama „jiems prilygti“.

- 27 Plačiau apie ją žr. Pūraitė-Andrikiene, 2022a, p. 40–49.
- 28 Čia neaptariami kiti konstitucinių teismų įgaliojimai, nesusiję su teisės aktų konstitucingumo patikra.
- 29 Pavyzdžiui, jos neturi savivaldos institucijos. Siūlymai nustatyti, kad konstitucinės justicijos bylas gali inicijuoti Generalinis prokuroras arba Seimo (ir kiti) kontrolieriai, taip pat nesulaukė palaikymo.
- 30 Studijoje linkstama vartoti terminą „teisingas“, o ne terminą „žinybingas“. Kituose teismo procesą reglamentuojančiuose įstatymuose – Administracinių bylų teisenos įstatyme (1999), Civilinio proceso kodekse (2002) ir Baudžiamojo proceso kodekse (2002), taip pat Administracinių nusižengimų kodekse (2015) – nėra termino „žinybingas“, yra tik „teisingas“, tuo tarpu KTĮ – tik „žinybingas“. Šis terminijos nenuoseklumas atspindi KTĮ rengėjų ir politinės klasės (ir ne vien jų) požiūrį į Konstitucinį Teismą kaip į kvaziteismą (tam tikrą „žinybą“), kuris galėjo būti suprantamas tuo metu, kai Teismas buvo dar tik kuriamas, ir pirmaisiais jo veiklos metais, bet jau seniai neatitinka teisinės tikrovės. Iniciatyvų pataisyti šį nenuoseklumą nebuvo.
- 31 Pagal Konstitucijos 105 straipsnį ir 106 straipsnio 1–4 dalis (įvedus konstitucinį skundą, 4 dalis tapo 5-ąja), šią teisę turėjo 1/5 Seimo narių grupė, Respublikos Prezidentas, Respublikos Vyriausybė, Seimas *in corpore* ir visi teismai; tačiau Respublikos Prezidentas negali ginčyti įstatymų ir kitų Seimo aktų konstitucingumo, nes rengiant Konstitucijos projektą manyta, kad Respublikos Prezidentui pakaks įstatymų leidybos iniciatyvos ir atidedamojo veto teisių (Kūris, 2011, p. 85). Toks požiūris nėra itin racionalus, nes, kai Seimas įveikia veto, Respublikos Prezidentas privalo pasirašyti įstatymą, kurio nelaiko atitinkančiu Konstituciją, be to, kiekvienam Respublikos Prezidentui pradedant

Teigiama, kad, pasirenkant konstitucinės justicijos modelį, tik „pačiomis būtiniausiomis konstitucinės kontrolės priemonėmis“ apsiribota dėl to, kad nuogaštauta, jog Konstitucinį Teismą užgrius konstituciniai skundai ir tai sutrikdys šios naujos institucijos veiklą (Jarašiūnas, 2009, p. 206). Nuogaštavimai nepasiteisino – nuo 2019 m. Lietuva nebėra siauro spektro valstybė.

Valstybių, kurių teisėje įtvirtinta galimybė asmeniui tiesiogiai kreiptis į konstitucinį teismą, skaičiaus didėjimas nereiškia, kad konstitucinis skundas yra vienintelė galimybė tokiam asmeniui pasiekti, kad jam rūpinimą klausimą nagrinėtų konstitucinis teismas. Individuali fizinio arba juridinio asmens prieiga prie konstitucinės justicijos apima įvairius mechanizmus, leidžiančius jam atskirai arba kartu su kitais ginti savo konstitucines teises konstituciniame teisme. Be tiesioginės prieigos galima ir netiesioginė, kai asmens byla konstitucinį teismą pasiekia per tarpininką (paprastai per teismą) (European Commission for Democracy through Law, 2020). Netiesioginės prieigos veiksmingumas priklauso nuo tarpininko gebėjimo identifikuoti potencialiai antikonstitucinį teisinį reguliavimą, bet taip pat ir nuo jo geros valios³². O tiesioginė prieiga, savo ruožtu, nereiškia, kad asmens kreipimasis į konstitucinį teismą nėra varžomas įvairių sąlygų; paprastai reikalaujama prieš kreipiantis į konstitucinį teismą būti panaudojus tam tikras teisinės gynybos priemones. Tiesioginės prieigos formų yra ne viena. Plačiausia prieiga yra *actio popularis*, kai asmuo gali kreiptis į konstitucinį teismą ne tik dėl jo teisių pažeidimo, bet ir, kaip jis mano, gindamas viešąjį interesą. Siauresnė forma – *quasi actio popularis*, kai pareiškėjas turi įrodyti turįs interesą dėl ginčijamos nuostatos, bet neturi įrodinėti jos tiesioginio poveikio jam. Dar viena forma yra individualus pasiūlymas (angl. *individual suggestion*, pranc. *proposition individuelle*), kai pareiškėjas tik pasiūlo konstituciniam teismui įvertinti tam tikro akto konstitucingumą (European Commission for Democracy through Law, 2020). Ketvirtoji forma – individualus konstitucinis skundas, paduodamas, jei Konstitucijai tariamai prieštaraujančiu aktu pažeidžiamos pareiškėjo, bet ne trečiojo asmens teisės.

eiti pareigas jau galioja daugybė įstatymų, kurių konstitucingumo jis negali ginčyti; tiesa, jis gali siūlyti jų pataisas, bet Respublikos Prezidento institucija yra nedidelė ir platesnei revizijai jai gali nepakakti žmogiškųjų ir kitų išteklių. Šiame kontekste įdomus pasirinkimas leisti Konstituciniame Teisme ginčyti įstatymų ir kitų Seimo aktų atitiktį Konstitucijai kitai vykdomosios valdžios institucijai – Vyriausybei, nes jau nuo pat pradžių turėjo būti aišku, kad dėl to, jog Vyriausybė yra atsakinga Seimui, tokie kreipimaisi bus itin reti.

32 Pvz., bylą (ne dėl teisės akto konstitucingumo, bet tai šiuo atveju nesvarbu), kurioje tirta, ar per Seimo rinkimus nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai ir kurioje pateikta Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada, inicijavo Respublikos Prezidentas, jo to prašė politinio proceso dalyviai. Respublikos Prezidentas formaliai neturėjo pareigos tenkinti jų prašymus, bet tą padarė gera valia, įvertinęs, kad jie neturėjo kitos realistinės galimybės patikrinti, ar nebuvo padaryta pažeidimų renkant Seimo narius tam tikrose rinkimų apygardose.

Esminiai konstitucinio skundo bruožai yra šie: 1) jį nagrinėja konstitucinis teismas; 2) jį teikia teisės (o *actio popularis* atveju – ir viešąjį interesą) ginantis asmuo; 3) jį gali teikti ir fizinis, ir juridinis (privatus ir viešasis) asmuo; 4) juo ginamos ne bet kokios, o konstitucinės teisės (kai kuriose valstybėse – ir tarptautiniuose aktuose, pavyzdžiui, EŽTK, įtvirtintos teisės); 5) jis teikiamas, kai šios teisės, pareiškėjo manymu, yra pažeidžiamos valdžios institucijų aktais ar neveikimu; 6) jį galima teikti tik panaudojus visas reikalaujamas teisinės gynybos priemones; 7) jį išnagrinėjęs konstitucinis teismas priima privalomą sprendimą. Konstitucinis skundas atlieka dvi funkcijas, kartais vadinamas objektyviaja ir subjektyviaja: antikonstitucinio reguliavimo pašalinimo iš teisės sistemos ir žmogaus teisių apsaugos (Wiczanowska, 2018, p. 5–23). Jos įvairiose valstybėse nebūtinai yra lygiavertės; kuriai iš jų teikti pirmenybę labai priklauso nuo pasirinkto konstitucinio skundo modelio.

Europoje dominuoja du konstitucinio skundo modeliai: plataus dalyko (arba pilnasis, angl. *full constitutional complaint*, pranc. *recours constitutionnel complet*) ir norminis (angl. *normative constitutional complaint*, pranc. *recours constitutionnel normatif*) konstitucinis skundas³³. Plataus dalyko modelyje gali būti ginčijama ne tik teisės nuostatos (normos), kuria grindžiamas asmens atžvilgiu priimtas sprendimas, atitiktis konstitucijai, bet ir tai, kaip ją taikė teismai ar kitos institucijos, o skundą galima paduoti ir dėl norminių, ir dėl individualių teisės aktų. Yra manančiųjų, kad šis modelis sudaro platesnių galimybių ginti žmogaus teises ar net kad tik toks konstitucinis skundas gali būti laikomas veiksminga priemone, kuria privalu pasinaudoti prieš kreipiantis į EŽTT (taigi ir prisidėti prie bylų skaičiaus EŽTT mažinimo)³⁴. Šį modelį yra pasirinkusios Albanija, Austrija, Bosnija ir Hercegovina, Čekija, Ispanija, Kroatija, Slovėnija, Slovakija, Šiaurės Makedonija, Vokietija (European Commission for Democracy through Law, 2020). O norminiame konstitucinio skundo modelyje gali būti ginčijamas tik norminis aktas – pareiškėjas skundžiasi dėl individualiu aktu pažeistų jo teisių, kai individualus aktas rėmėsi norminiu aktu, bet konstituciniame teisme tas individualus aktas nėra ginčijamas (European Commission for Democracy through Law, 2020). Minimi tokie norminio modelio privalumai: konstitucinis teismas nėra per daug apkraunamas bylomis ir gali susitelkti į savo sprendimų argumentavimo kokybę; jis netampa dar vienu apeliacinės arba „suprakasacinės“ instancijos teismu; išvengiama įtampos tarp jo ir bendrosios kompetencijos teismų, kuri neigiamai paveik-

33 Skiriama keletas konstitucinio skundo modelio porūšių – konstitucinė peticija, *amparo* (apsaugos prašymas), konstitucinės revizijos prašymas ir kt. Plačiau žr. European Commission for Democracy through Law, 2020.

34 MK Gerosios nacionalinių priemonių praktikos vadove nurodoma, kad, vertinant, ar konstitucinis skundas vertintinas kaip veiksminga priemonė Konvencijos 35 straipsnio prasme, yra tai, ar jį galima paduoti tik dėl teisės aktų nuostatų, ar ir dėl teismų sprendimų (The Council of Europe's Directorate General Human Rights and Rule of Law, 2013).

tų visą teisinę sistemą³⁵. Šį modelį yra pasirinkusios Juodkalnija, Latvija, Lenkija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Portugalija, Prancūzija, Rumunija, Ukraina, Vengrija³⁶.

Iki 2019 m. rugsėjo 1 d. Lietuvoje konstitucinio skundo nebuvo. Rengiant Konstitucijos projektą laikytasi nuostatos, kad optimalią žmogaus teisių apsaugą užtikrins teismai, Seimo kontrolieriai ir kitos valstybės institucijos, bet esą nebuvo atmetama, kad kada nors Konstitucijoje galės būti įtvirtinta ir asmens teisė tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą (Žilys, 2012). Diskusijos šiuo klausimu atsinaujino 2005–2006 metais. 2007 m. Seimas patvirtino Individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo koncepciją; buvo parengti ir atitinkamų Konstitucijos pataisų projektai³⁷. 2009 m., motyvuojant susiklosčiusia sunkia ekonomine ir finansine padėtimi, konstituciniam skundai įvesti nebuvo skirta lėšų, o jo įvedimo terminai nukelti į 2011 m.³⁸ ir pamiršti. 2016 m. pabaigoje naujai sudarytos Vyriausybės programoje įrašytas siekis įtvirtinti „kiekvieno <...> piliečio teisę kreiptis į <...> Konstitucinį Teismą“³⁹. 2017 m. parengti nauji Konstitucijos pataisų, taip pat Konstitucinio Teismo įstatymo pataisų projektai⁴⁰. Bet 2017 m. birželio 29 d. už Konstitucijos pataisus pirmąkart (iš dviejų reikalaujamų balsavimų) balsavo tik 90 Seimo narių (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 423), tad joms priimti pritrūko keturių balsų. Yra

35 Europos komisija „Demokratija per teisę“ (Venecijos komisija), Europos tarybos patariamoji institucija, smarkiai agituoja už plataus dalyko modelį, bet pripažįsta riziką, kad bendrosios kompetencijos teismams tam tikrose situacijose nepaklusus konstitucinių teismų sprendimams, gali kilti konfliktų tarp skirtingų teismų sistemų. Komisija ragina konstitucinius teismus vertinti tik konstitucinius klausimus ir palikti ordinarinės teisės aiškinimą bendrosios kompetencijos teismams, bet pripažįsta, kad konstitucinių klausimų identifikavimas gali būti sudėtingas, ypač teisės į teisingą teismą kontekste, kai bet koks procesinis pažeidimas teismuose gali būti vertinamas kaip teisės į teisingą teismą pažeidimas (European Commission for Democracy through Law, 2020).

36 Vengrijoje įtvirtinta trijų tipų konstitucinių skundų sistema. Pirmo ir antro tipo skundus galima paduoti ginčijant norminių aktų konstitucingumą, o trečios – teismo sprendimų konstitucingumą. Tad Vengrijos priskyrimas norminio modelio valstybėms yra sąlygiškas. Yra teigiančiųjų, kad norminis modelis paplitęs tik Rytų ir Vidurio Europos regione (Dürr, 2016). Venecijos komisijos kolektyvinė nuomonė kitokia: norminio modelio valstybėms ji priskiria Lichtenšteiną, Liuksemburgą, Portugaliją, Prancūziją (priskiriama ir Rusija, bet kalbant apie žmogaus teises ją nepadoru minėti).

37 Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas nr. X-1264 „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“; Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980(2) (2007); Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980(3) (2007).

38 Seimo 2009 m. gruodžio 17 d. nutarimas nr. XI-577 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ pakeitimo“.

39 Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimas nr. XIII-82 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“.

40 Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIIIP-431 (2017); Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIIIP-431(2) (2017), Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 31, 65, 66, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas nr. XIIIP-432 (2017).

teigiančiųjų, kad konstitucinio skundo įvedimas pavėlavo dešimtmetį dėl to, kad trūko politinės valios (Birmontienė *et al.*, 2019, p. 422). Vis dėlto, jei jos ir nepakako kelerius metus po Individualaus konstitucinio skundo įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo, 2017 m. padėtis buvo jau kita. Po anos nesėkmės buvo parengtas kitas Konstitucijos pataisų projektas⁴¹, dėl kurio (patobulinto) Seimas balsavo ir 2019 m. kovo 21 d. pataisas priėmė; jos įsigaliojo 2019 m. rugsėjo 1 dieną. Konstitucijos 106 straipsnis buvo papildytas nauja ketvirtąja, o 107 straipsnis – nauja trečiąja dalimis. Buvo įtvirtinta, kad „kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą“ dėl įstatymų, kitų Seimo aktų⁴², Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktų atitikties Konstitucijai, „jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė [jo] konstitucines teises ar laisves ir [jis] išnaudojo visas teisinės gynybos priemones“, ir kad pagal jo kreipimąsi priimtas Konstitucinio Teismo sprendimas, jog minėtas aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, „yra pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo“. Kartu su Konstitucijos pataisomis įsigaliojo KTĮ⁴³ ir Konstitucinio Teismo reglamento pataisos⁴⁴, kuriomis detalizuota konstitucinio skundo padavimo tvarka. Naują proceso atnaujinimo pagrindą įtvirtinančios pataisos buvo padarytos Administracinių bylų teisenos įstatyme (ABTĮ)⁴⁵, Administracinių nusižengimų kodekse⁴⁶, Baudžiamojo proceso kodekse⁴⁷, Civilinio proceso kodekse⁴⁸ ir Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatyme⁴⁹. Žodžių „konstitucinis skundas“ Konstitucijoje nėra; jos 107 straipsnio naujojoje 4 dalyje minimas „kreipimasis“; KTĮ pataisose vartojamas žodis „prašymas“. Bet tai nekeičia esmės: tai, kas įvesta, yra konstitucinis skundas.

41 Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIP-2159 (2018).

42 Konstitucijos 102 str. 1 d. ir 107 str. 1 ir 3 d. minimi „Seimo aktai“, o 70 str. 2 d. ir 105 str. 1 d. – „Seimo priimti aktai“. Tai tas pats.

43 Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53(1), 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 671 ir 672 straipsniais įstatymas (2019).

44 Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimas nr. 17B-3 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo“ (2019); Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 6 d. sprendimas nr. 17B-4 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimo nr. 17B-3 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo“ pakeitimo“ (2019).

45 Administracinių bylų teisenos įstatymo nr. VIII-1029 156 straipsnio pakeitimo įstatymas (2019).

46 Administracinių nusižengimų kodekso 658, 659, 660 ir 663 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

47 Baudžiamojo proceso kodekso XXXV skyriaus pavadinimo ir 456, 457, 458 ir 459 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

48 Civilinio proceso kodekso 366 ir 367 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

49 Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nr. VIII-1591 2, 14, 18 ir 20 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019).

Konstitucinio skundo modelio pasirinkimą Lietuvoje nulėmė visuminis konstitucinis reguliavimas, jau susiformavusi (ar bent taip manoma) konstitucinės kontrolės tradicija, noras Konstitucinio Teismo per daug neapkrauti bylomis, siekis išvengti įtampos tarp jo ir kitų teismų bei kaimyninių valstybių patirtis (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 115–123). Šiaip jau Lietuva priskiriama norminio konstitucinio skundo modelio valstybėms. Bet literatūroje įsitvirtinusi sąvoka „norminis konstitucinis skundas“ Lietuvai tinka tik su išlyga, nes paduoti konstitucinį skundą galima ne vien dėl norminių aktų: tiek ir kiti subjektai (Seimo narių grupė, Seimas *in corpore*, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė), tiek ir „kiekvienas“ fizinis ar juridinis asmuo gali jį paduoti ir dėl individualių – taigi teisės taikymo – aktų. Ar dėl visų, dar pamatysime.

Konstitucijos 106 ir 107 straipsniuose įtvirtintą norminį konstitucinio skundo modelį apibūdina šie bruožai: 1) jį galima paduoti dėl įstatymų, kitų Seimo priimtų aktų, Respublikos Prezidento aktų, Vyriausybės aktų atitikties Konstitucijai ar kitam aukštesnės galios teisės aktui; 2) jį galima paduoti, jei šių aktų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė pareiškėjo konstitucines teises ar laisves; 3) jį gali paduoti ir fiziniai, ir juridiniai asmenys; 4) teisė paduoti konstitucinį skundą nėra saistoma fizinių asmenų pilietybės, o juridinių asmenų – jų teisinės formos ar buveinės; 5) jis gali būti paduodamas, jeigu, pareiškėjo manymu, Konstitucijai prieštaraujančiu aktu yra pažeistos jo, bet ne trečiojo asmens, teisės; 6) prieš teikdamas konstitucinį skundą pareiškėjas turi būti išnaudojęs visas teisinės gynybos priemones; 7) byloje pagal konstitucinį skundą priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, yra pagrindas atnaujinti procesą dėl to asmens konstitucinių teisių įgyvendinimo. KTĮ šie reikalavimai patikslinti, taip pat nustatyti tam tikri reikalavimai, kurie nėra tiesiogiai nurodyti Konstitucijoje. Iš patikslinimų paminėtina tai, kad „visos teisinės gynybos priemonės“, kurias turi būti išnaudojęs konstitucinį skundą paduodantis asmuo, apima pasinaudojimą „teise kreiptis į teismą“, „visų įstatymuose numatytų teismo sprendimo apskundimo galimybių“ išnaudojimą ir galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo priėmimą ir įsiteisėjimą (65 str. 2 d. 2 p.). Iš Konstitucijoje tiesiogiai nenurodytų reikalavimų paminėtinas keturių mėnesių terminas konstituciniam skundai paduoti – jis skaičiuojamas nuo minėto galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos (65 str. 2 d. 3 p.). KTĮ įtvirtinti ir tam tikri procesiniai institutai, taikomi tik nagrinėjant konstitucinius skundus – prašymo trūkumų pašalinimas, teismo sprendimo vykdymo sustabdymas, prašymo padavimo termino atnaujinimas, specifinis dalyvaujančių byloje asmenų išlaidų apmokėjimas ir kt.⁵⁰ Tai, kad apie kai kuriuos KTĮ nustatytus reikalavimus Konstitucijoje neužsimenama, savaime nereiškia, jog jais nepagrįstai suvaržoma teisė paduoti konstitucinį skundą, nes Konstitucijoje nustatyta, jog „šios teisės įgyvendinimo tvarką“

50 Plačiau žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 213–267.

nustato KTĮ (106 str. 4 d.). Kita vertus, kiekviena KTĮ nuostata yra ordinarinės teisės nuostata, todėl gali tapti konstitucingumo patikros dalyku⁵¹.

Ketveri metai⁵² – per trumpas laikas išvadoms, bet kai ką apibendrinti galima. Lietuvos pasirinktas konstitucinio skundo modelis apskritai vertinamas pozityviai (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 269–270). Konstituciniam Teismui darbo padaugėjo, bet nuogaštavimai dėl apkrovimo bylomis nepasitvirtino, o skundų išnagrinėjimo vidutinė trukmė nėra itin ilga⁵³. 2019–2022 m. pagal juos priimta 13 nutarimų; septyniuose bylose nenumatyta ordinarinio reguliavimo prieštaravimo Konstitucijai⁵⁴, šešiose jis nustatytas⁵⁵, tad jose konstitucinis skundas atliko ir objektyviąją, ir subjektyviąją funkciją⁵⁶. Bet net kai nenumatoma prieštaravimo Konstitucijai, byla pagal konstitucinį skundą gali prisidėti prie oficialiosios konstitucinės doktrinos plėtos, atskleisti naujus asmens konstitucinių teisių turinio aspektus. Kita vertus, kaip ir kitose valstybėse, daugumos konstitucinių skundų Konstitucinis Teismas nepriima nagrinėti⁵⁷; tą lemia įvairios priežastys, įskaitant tai, jog pareiškėjai nežino arba ne-

- 51 Konstitucinis Teismas yra *ex proprio motu* pripažinęs tam tikras KTĮ nuostatas prieštaraujančiomis Konstitucijai. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2020 m. kovo 9 d. nutarimai. Dar vienoje konstitucinės justicijos byloje KTĮ nustatytą reguliavimą ginčijo pareiškėja – Seimo narių grupė, bet Konstitucinis Teismas prieštaravimo Konstitucijai nenumatė. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas.
- 52 Net mažiau – iki 2023 m. liepos pradžios, kai baigiama rašyti ši studija.
- 53 2019–2021 m. vidutinė konstitucinio skundo išnagrinėjimo trukmė nuo jo priėmimo nagrinėti buvo apie 9 mėnesius (Pūraitė-Andrikienė, 2022a, p. 265–266).
- 54 Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d., 2021 m. kovo 4 d., 2021 m. liepos 16 d., 2021 m. rugsėjo 28 d., 2021 m. lapkričio 9 d., 2021 m. gruodžio 30 d., 2022 m. rugsėjo 22 d. nutarimai.
- 55 Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 11 d., 2021 m. kovo 19 d., 2021 m. balandžio 14 d., 2021 m. gruodžio 22 d., 2022 m. vasario 10 d., 2022 m. balandžio 27 d. nutarimai.
- 56 Bet žr. EŽTT paduotą peticiją, kurioje pareiškėjas skundžiasi, kad, nepaisant Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimo, jam nebuvo atlygintos išlaidos advokatui, jo patirtos bylinėjantis administraciniuose teismuose, nors Konstitucinis Teismas antikonstituciniu pripažino įstatymo nuostatas, pagal kurias asmeniui, kuriam administracinio teisės pažeidimo byla nutraukta dėl to, kad nenumatyta administracinio teisės pažeidimo įvykio ar sudėties, taip pat asmeniui, dėl kurio priimtas išteisinamasis nuosprendis, jokiais atvejais nebuvo ir nėra atlyginamos jo bylos nagrinėjimo teisme metu patirtos būtinos ir pagrįstos išlaidos advokatui. *Ruminas prieš Lietuvą* (pranešimas apie peticijos perdavimą Vyriausybei). Konstitucinis Teismas pasirėmė EŽTT sprendimu *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą* (2020). Toje byloje dėl išlaidų advokatui neatlyginimo atitikties Konvencijai buvo sprendžiama pagal jos 6 straipsnio („Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą“) 1 dalies civilinę „atsaką“ (angl. *civil limb*, pranc. *volet civil*). Konstitucinis Teismas nuėjo toliau nei EŽTT, nediferencijuodamas bylą, kuriose pareiškėjas patyrė bylinėjimosi išlaidų, ir tas, kurios pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį priskiriamos jo civilinei „atsakai“, ir tas, kurios priskiriamos baudžiamajai „atsakai“, ir postuluodamas, kad jos turi būti atlygintos visais atvejais, kai jos patirtos dėl neteisėtų valstybės pareigūnų veiksmų. EŽTT pripažįsta valstybių teisę nustatyti aukštesnius žmogaus teisių gynimo standartus nei tie, kuriuos nustato Konvencija.
- 57 Sudėjus Konstitucinio Teismo 2019, 2020, 2021 ir 2022 m. metiniuose veiklos pranešimuose pateikiamus duomenis, statistika yra tokia. 2019 m. konstitucinių skundų gauta – 94; priimta sprendimų dėl jų priimtimumo – 53, iš jų atsisakyta nagrinėti – 50, grąžinta pareiškėjams – 3; priimta nagrinėti – 1. 2020 m. skundų gauta – 231; priimta sprendimų dėl jų priimtimumo – 181, iš jų atsisakyta

supranta skundo padavimo sąlygų, o kartais piktnaudžiauja šia teise. Nepriimti nagrinėti skundai arba sugrąžinami pareiškėjams, *inter alia*, tada, kai jis „neišnaudojo visų įstatymuose nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonių, įskaitant teisę kreiptis į teismą“ (KTĮ 70 str.)⁵⁸, arba (daug dažniau) juos atsisakoma nagrinėti (69 str.)⁵⁹. Dažniausiai taikomas atsisakymo nagrinėti prašymą pagrindas – jo „nežinybingumas“ Konstituciniam Teismui⁶⁰. Kitas pagrindas – prašymo patei-

nagrinėti – 151, grąžinta pareiškėjams visa apimtimi – 17, iš dalies grąžinta pareiškėjams, iš dalies atsisakyta nagrinėti – 7; priimta nagrinėti – 5. 2021 m. skundų gauta – 150; priimta sprendimų dėl jų priimtinum – 127, iš jų atsisakyta nagrinėti visa apimtimi – 110, grąžinta pareiškėjams visa apimtimi – 5, tam tikra apimtimi grąžinta pareiškėjams, o tam tikra apimtimi atsisakyta nagrinėti – 5; priimta nagrinėti – 7. 2022 m. skundų gauta – 118; priimta sprendimų dėl jų priimtinum – 107, iš jų atsisakyta nagrinėti – 88, grąžinta pareiškėjams visa apimtimi – 10, tam tikra apimtimi grąžinta pareiškėjams, o tam tikra apimtimi atsisakyta nagrinėti – 3, priimta nagrinėti – 6 (Konstitucinis Teismas, 2020, 2021, 2022, 2023).

- 58 Pareiškėjui prašymas grąžinamas ir tada, kai jis arba jo priedai neatitinka tam tikrų formalių reikalavimų arba nebuvo pašalinti nurodyti trūkumai.
- 59 Prašymą atsisakoma nagrinėti, jeigu: jis paduotas institucijos ar asmens, neturinčių teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą; jo nagrinėjimas yra „nežinybingas Konstituciniam Teismui“; jame nurodyto akto atitiktis Konstitucijai jau buvo tirta Konstituciniame Teisme ir tebegalioja tuo klausimu priimtas nutarimas; Teismas yra pradėjęs nagrinėti bylą dėl to paties dalyko; prašymas grindžiamas neteisinais motyvais; prašymas paduotas praleidus šiame įstatyme nustatytą jo padavimo terminą (bet jei terminas praleistas dėl svarbių priežasčių, jis gali būti atnaujintas (69 str. 4 d.)).
- 60 Konstitucinis Teismas atsisako nagrinėti individualų konstitucinį skundą, jeigu jo nagrinėjimas „nežinybingas Konstituciniam Teismui (pvz.: kai ginčijamas asmens atžvilgiu priimtas administracinis aktas, bendrosios kompetencijos ar administracinio teismo procesinis sprendimas, o ne asmeniui pritaikytas įstatymas, Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktas; kai ginčijamas ministro, Vyriausybės įstaigos ar vietos savivaldos institucijos teisės aktas; kai galutinis ir neskundžiamas bendrosios kompetencijos ar administracinio teismo sprendimas byloje dėl pareiškėjo konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimo įsiteisėjo anksčiau nei 2019 m. gegužės 1 d.; kai prašoma spręsti teisinio reguliavimo taikymo klausimus; kai prašoma suteikti teisinės konsultacijas; kai pateikiant prašymą piktnaudžiaujama asmens teise kreiptis į Konstitucinį Teismą)“ (Konstituciniam Teismui pateiktų individualių konstitucinių skundų priimtinum apžvalga, 2020, p. 67). 2019–2022 m. šiuo pagrindu atsisakyta nagrinėti 326 konstitucinius skundus (ar jų dalį). Plg.: tuo pagrindu, kad tapataus individualaus konstitucinio skundo priimtumo ar jame ginčijamo teisės akto atitiktis Konstitucijai klausimas jau buvo tirtas Konstituciniame Teisme, atsisakyta nagrinėti 49 skundus (ar jų dalį); tuo pagrindu, kad praleistas jų padavimo terminas, – 29; kaip grindžiamas neteisinais motyvais – 18; kaip pateiktas asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą, – 168 (apie tai žr. 10 skirsnį). Skundai pripažįstami nežinybingais Konstituciniam Teismui, kai: galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas byloje dėl pareiškėjo konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimo įsiteisėjo anksčiau nei 2019 m. gegužės 1 d. (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimą nr. KT29-A-S18/2019); prašoma vertinti ne Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės priimtų aktų atitiktį Konstitucijai ir (ar) įstatymams (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 13 d. sprendimą nr. KT47-A-S34/2019); prašoma spręsti, ar teismų sprendimai neprieštarauja Konstitucijai ir (ar) įstatymams, peržiūrėti (pakeisti, panaikinti) teismų sprendimus, peržiūrėti ar atnaujinti teismų išnagrinėtas bylas (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. sprendimą nr. KT45-A-S32/2019; prašoma spręsti kitų institucijų kompetencijai priskirtus klausimus (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimą nr. KT79-A-S64/2019); keliami ne įstatymų (ar kitų teisės aktų) atitikties Konstitucijai, o jų nuostatų taikymo klausimai (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 1 d. sprendimą nr.

kimas asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą; jis taikomas, *inter alia*, tada, kai ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, galėjusio pažeisti pareiškėjo konstitucines teises ar laisves⁶¹, arba kai pareiškėjas prieš kreipdamasis į Konstitucinį Teismą neišnaudojo visų įstatyme nustatytų teisinės gynybos priemonių ir „nebegali jomis pasinaudoti“. Taigi Teismas vertina, ar teisinės gynybos priemonėmis dar gali būti pasinaudota, ar jau nebe: jei nebe, prašymas ne yra sugrąžinamas pareiškėjui, o jį atsisakoma nagrinėti⁶² (žr. 10 skirsnį) Užbėgant tolesniam dėstymui už akių, pasakytina, kad „Romuvos“ byla išryškino šio specifinio pagrindo problemišumą, bet dar labiau – problemišumą, atrodytų, savaime suprantamo reikalavimo prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą būti išnaudojus visas įstatyme nustatytas teisinės gynybos priemones⁶³. Toliau šioje studijoje bus nuolat grįžtama prie su teisinės gynybos priemonių neišnaudojimu susijusių kontroversijų. Kas „Romuvos“ sprendimą ne tik skaitė, bet ir jį apmąstė, tas turėtų sutikti, kad jis ne tik išryškina valstybės pripažinimo suteikimo (arba ne) netradicinėms religinėms bendrijoms reglamentavimo trūkumus, bet ir parodo, kokia kryptimi koreguotinas lietuviškasis konstitucinio skundo modelis, kurį Konstitucinis Teismas vertina visai nekritiškai.

3. Kaip Seimas nugalėjo Kremliaus valdomus miško bezdukų garbintojus

„Romuvos“ bylos faktinės aplinkybės tokios. Šią religinę bendriją sudaro kelios senovės baltų tikėjimo religinės bendruomenės, dar vadinamos Romuvos bendruomenėmis. Viena iš jų oficialiai įregistruota dar 1992 metais. Religinė bendrija

KT61-A-S56/2020); prašoma išspręsti vienodos galios teisės aktų suderinamumo, normų konkurencijos klausimus (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 5 d. sprendimą nr. KT20-A-S20/2020); prašoma įvertinti teisėkūros subjektų neveikimą (teisėkūros sprendimų nepriėmimą) (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 18 d. sprendimą nr. KT110-A-S102/2020); prašyme nėra tyrimo dalyko (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 9 d. sprendimą nr. KT28-A-S17/2019); prašoma iširti faktinės padėties atitiktį Konstitucijai (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 20 d. sprendimą nr. KT50-A-S37/2019); prašymas yra „savitiksli“ (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 8 d. sprendimą nr. KT70-A-S65/2020); prašoma suteikti teisinę konsultaciją (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 29 d. sprendimą nr. KT85-A-S80/2020); prašymu piktnaudžiaujama asmens teise kreiptis į Konstitucinį Teismą (žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 23 d. sprendimą nr. KT132-A-S123/2020).

61 2019–2022 m. tokių atsisakymų nagrinėti prašymus buvo 20.

62 Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 17 d. sprendimą nr. KT34-A-S23/2019, 2019 m. spalio 30 d. sprendimą nr. KT40-A-S29/2019, 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimą nr. KT67-A-S53/2019, 2020 m. kovo 18 d. sprendimą nr. KT50-A-S45/2020, 2020 m. rugpjūčio 20 d. sprendimą nr. KT144-A-S133/2020.

63 2019–2022 m. dėl teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo nepriimta nagrinėti 125 prašymų.

„Romuva“ šiuo statusu įregistruota 2002 metais. Pagal jos statutą ji yra baltų tikėjimo bendruomenių, siekiančių įgyvendinti „baltų prigimtinės religijos“ tikslus, savarankiškas susivienijimas, kuris „tęsia prigimtinio baltų tikėjimo tradicijas“, siekia „santarvės ir darnos su Dievu ir Dievais, su protėviais, gamta ir žmonėmis“, „iškelia gamtos, kaip akivaizdžiausios dieviškumo apraiškos, šventumą“, „ugdo baltų tradicinį dorovinį gyvenimo būdą, savą kelią dieviškumo link, sukurtą per daugelį amžių“. Pažymima, kad baltų tikėjimo „šaltinis yra nenutrūkstama baltų dvasinė tradicija“ ir kad jis gerbia tradicines ir kitas valstybės pripažintas religijas. Tokius tikėjimus, kurių yra įvairiose tautose ir kultūrose, įprasta vadinti pagonių arba neopagonių tikėjimais⁶⁴.

2017 m. „Romuva“ kreipėsi į kelis Seimo narius, prašydamą pateikti Seimo nutarimo, kuriuo jai būtų suteiktas valstybės pripažinimas, projektą⁶⁵. Teisingumo ministerija (TM) patikrino, ar bendrija atitinka valstybės pripažinimo siekiančioms netradicinėms religinėms bendrijoms nustatytus kriterijus, ir pateikė išvadą, reikalaujamą pagal tuometinę RBBĮ 6 straipsnio 3 dalį⁶⁶. TM konstatavo, kad pagonių ir neopagonių religinių judėjimų, kuriems būdinga tikėjimas gamtos šventumu, politeizmas, gilinimasis į ikirikščioniškų tikėjimų šaltinius, oponavimas dominuojančiai krikščionybei, esama daugelyje Europos ir Šiaurės Amerikos šalių. „Romuvos“ „tiesioginės šaknys“ galėtų siekti per Sovietų okupaciją prasi-dėjusį etnografinį sąjūdį, iki nepriklausomybės atkūrimo negalėjusį skleistis kaip atvirai religinis judėjimas. „Romuva“ siekia atkurti „prigimtinį baltų tikėjimą“, ieško jo elementų liaudies mene ir tradicijose, taip pat prieinamuose istoriniuose šaltiniuose. Kita vertus, tai, kokie religiniai įsitikinimai sudaro „prigimtinį baltų tikėjimą“, nėra griežtai apibrėžta. Pagrindinė „Romuvos“ religinės etikos dogma – harmonijos principas. Religinės apeigos atliekamos namuose, gamtoje arba specialiai tam skirtose šventose vietose; per apeigas tikintieji kreipiasi į savo protėvius bei įvairius ikirikščioniško Lietuvos panteono dievus ir aukoja simbolines aukas. Išvadoje pažymėta, kad valstybės pripažinimas suteikiamas ne tikėjimo kryptims, bet religinėms bendrijoms. Lietuvoje veikia ir kitos tos pačios tikėjimo krypties religinės bendruomenės, nepriklausančios bendrijai „Romuva“. Bendriją „Romu-

64 Toliau (išskyrus tiesiogines ar netiesiogines citatas) vartojamas žodis „pagonys“, aprobuotas religijotyryninkų. Autoriai pasinaudoja tuo, jog patys baltų tikėjimo išpažinėjai nepyksta taip pavadinti; pasak „Romuvos“ įkūrėjo, „mes „pagonių“ vardo nevartojame, nes tai tradiciškai sakoma su neigiamu atspalviu, pirmiausia reiškia „ne-krikščionis“, bet kai mus taip pavadina, labai nepykstame. O kas mums labai nepriimtina – tai „neopagonys“, nes yra dviguba neigiama prasmė: negana to, kad čia pagonybė, bet dar yra kažkas tarsi išgalvota – „neo“. Dabar oficialiai išpažįstame baltų religiją, o trumpiau savo judėjimą vadiname Romuva“ (Čibiraitė, 2006).

65 Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projektas nr. XIVP-893 (2021).

66 Teisingumo ministerijos raštas Seimo Žmogaus teisių komitetui nr. (8.3.44)-7R (2021).

va“ sudaro trys oficialiai įregistruotos religinės bendruomenės ir 19 neįregistruotų religinių grupių. Viena šių bendruomenių buvo įregistruota 1992 m., tad šie metai laikytini bendrijos „Romuva“ veiklos Lietuvoje pradžia. Ši bendrija – didžiausia netradicinė religinė bendrija ir šeštas pagal tikinčiųjų skaičių religinis judėjimas Lietuvoje, kuris gausumu pralenkia kai kurias tradicines religines bendrijas. Jos atramą visuomenėje atspindi statistiniai duomenys: nuo 2001 iki 2011 m. baltų tikėjimą išpažįstančių žmonių padaugėjo keturis kartus, o per 2011 m. nacionalinį gyventojų surašymą išpažįstančiais šį tikėjimą save nurodė per 5 tūkst. žmonių⁶⁷. TM apibendrina, kad bendrija „Romuva“ atitinka nustatytus kriterijus: ji veikia Lietuvoje ilgiau nei dvidešimt penkerius metus, jos mokymas neprieštarauja įstatymams ir „bendrai priimtoms moralės normoms“⁶⁸ ir ji turi „pakankamą“ atramą visuomenėje.

Išvadoje aptarti „Romuvos“ veikimo trukmės, mokymo neprieštaravimo įstatymams bei moralei ir turimos atramos visuomenėje klausimai – tai *ne teisės, o fakto klausimai*: konstatuoti faktai, kuriuos nustatčius, jiems turi būti taikoma atitinkama teisė. Jei yra nustatyta, kad bendrija atitinka nustatytus kriterijus, ji įgyja teisę į valstybės pripažinimą, kuri įgyvendinama išleidžiant teisės taikymo aktą⁶⁹. Jei nustatytas faktas, kad religinė bendrija atitinka valstybės pripažinimui keliamus kriterijus, vienintelis teisės klausimo sprendimas dėl jos teisinio statuso tegali būti tas, kad ji turi būti pripažinta valstybės; valstybės vardu tą turi padaryti Seimas, priimdamas nutarimą – teisės taikymo aktą. Jei nustatyti reikalaujami faktai, Seimas negali savo nuožiūra spręsti, suteikti ar nesuteikti religinei bendrijai valstybės pripažinimą, – jis privalo jį suteikti. Seimo kompetencija šioje srityje apibūdinama ne sąvoka „teisė“, bet sąvoka „įgaliojimai“, kuri nusako, jog tai, ką įgyvendina Seimas, yra ne tik jo teisė, bet ir pareiga (žr. 4 skirsnį).

TM ne tik konstatavo faktą, kad „Romuva“ atitinka nustatytus kriterijus, bet ir pagrindė savo išvadą. Pagrindimo reikėjo formaliai, nes pagal Konstituciją valstybės pripažinimą galima suteikti tik tokioms netradicinėms religinėms organizacijoms, kurios turi atramą visuomenėje, o jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai (43 str. 1 d.), be to, RBBĮ nustatytas laikas, kiek turi veikti religinė bendrija, kad galėtų pretenduoti į valstybės pripažinimą. Bet pagrindimo

67 Oficialus skaičius – 5 118 žmonių, arba 0,17 proc. Lietuvos gyventojų. Plg.: 2001 m. šie skaičiai buvo 1 270 žmonių ir 0,04 proc. gyventojų (Religijų tyrimų ir informacijos centras, 2013). Oficialiosios statistikos portale baltų tikėjimo išpažinėjai atskirai neišskirti, jie paslėpti kategorijoje „kiti“ (tačiau kai kurių tikėjimų mažiau skaitlingi išpažinėjai nurodyti atskirai) (Oficialiosios statistikos portalas, 2011). Per 2011 m. surašymą gyventojai save priskyrė 59 religinėms bendruomenėms (2001 m. – 28) (Lietuvos statistikos departamentas, 2011, p. 25).

68 Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje rašoma „dorai“.

69 „Teisės taikymas yra kompetentingų valstybės institucijų (pareigūnų) veikla, kuria padedama asmenims įgyvendinti jų teises ar jas apginti“ (Lastauskienė, 2020, p. 182).

reikėjo ir dėl to, kad nemaža dalis politinės klasės atkakliai priešinosi valstybės pripažinimo suteikimui būtent pagonių tikėjimo išpažinėjus vienijančioms organizacijoms ir konkrečiai – „Romuvai“. Jį nepalankiai vertina Romos Katalikų Bažnyčia Lietuvoje (Lietuvos Katalikų Bažnyčia, LKB), kurios (ne visada) vieša (bet dažnai rezultatyvi) įtaka teisėkūrai ir kitų viešųjų sprendimų priėmimui⁷⁰ kartais nuslysta už Konstitucijos nubrėžtos ribos, kur bažnyčios bei religinės organizacijos „neformuoja valstybinės politikos“⁷¹ (žr. 4 skirsnį). Nepalanki ar bent abejinga pagonims ir jų teisėms yra ir nemaža dalis visuomenės, leidžianti tūlam politikui nepagarbiai atsiliepti apie šio tikėjimo išpažinėjus ir jų siekius, nesulaukiant už tai jokios kritikos, ką jau kalbėti apie pasmerkimą. Kai kurie įtakingi politikai yra viešai išsakę itin paniekinančių vertinimų pagonių adresu, net susieję jų tikėjimą su neretai tik įsivaizduojamais ar apskritai išgalvotais pavojais valstybės interesams. Kai 2001 m. keli Seimo nariai pabandė inicijuoti valstybės pripažinimo suteikimą baltų tikėjimo išpažinėjams, vienas tuo metu (ir dar ir dabar) įtakingiausių Lietuvos politikų viešai išplatino pareiškimą, kuriame perspėjo, kad jei Seimas suteiktų valstybės pripažinimą baltų tikėjimo organizacijai, jis būtų „keistuolių parlamentas“ (pridurdamas angliškai *crazy Parliament*), o Lietuva „pagarsėtų kaip keistuolių valstybė“, nes būtų sudarytas išpūdis, jog ji „visą laiką buvo pagonių šalis, ligi šiol be pertrūkio kultivuojanti tradicinį pagonišką tikėjimą įvairiais gausiais dievais, kaukais, laumėm ir miškų bezdukais“⁷²; tas pripažinimas pakenktų Lietuvos, tuo metu siekusios „istoriškai svarbių tarptautinių sprendimų“, įvaizdžiui (turėtas omeny siekis integruotis į NATO ir Europos Sąjungą) (Delfi.lt, 2001). 2018–2019 m. vis dar buvo rizika, jog Seimo nariai, turėję spręsti dėl *kitų* asmenų, baltų tikėjimo išpažinėjų, laisvės tikėti tuo, kuo tiki, vadovausis ne konstituciniu valstybės pasaulėžiūrinio neutralumo imperatyvu, ne įstatymu ir ne TM išvada, o savo subjektyviu manymu, koks tikėjimas gali būti toleruojamas, o koks ne, ir išankstine neigiama nuostata pagonių atžvilgiu. Objektivi faktų analizė ir teisiniai argumentai, kuriais grindžiama TM išvada, turėjo šią riziką sumažinti. Bet ji materializavosi.

Šiandien, vertinant iš laiko distancijos, ypač po EŽTT sprendimo „Romuvos“ byloje, galima teigti, kad Lietuvos valstybės įvaizdžiui labiau kenkia ne tai, kad joje esama žmonių, išpažįstančių ikirikriščionišką tikėjimą, o tai, jog Seimas atsisako pripažinti vieną iš prigimtinių žmogaus laisvių – tikėjimo laisvę. Bet po EŽTT sprendimo tokių vaizdingų viešų pareiškimų kaip pacituotasis neišplatino nei ano autorius, nei kiti įtakingi pagonių teisių neigėjai.

70 Žr., pvz., Lastauskienė, 2017, p. 82.

71 Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas.

72 Galėjo pavartoti ir kitą religijotyros literatūroje vartojamą šių mitinių po medžiais gyvenančių mažų žmogeliukų, nykštukų, pavadinimą – „barstukai“. Pasirinko efektingesnę. Žiniasklaidai patiko.

Po to, kai TM pateikė „Romuvai“ palankią išvadą, reikalai klostėsi šitaip. 2018 m. 24 Seimo nariai pateikė Seimo nutarimo projektą, kuriuo pasiūlė suteikti „Romuvai“ valstybės pripažintos religinės bendrijos statusą⁷³. Projektą vertino Vyriausybė, trys Seimo komitetai – Kultūros, Žmogaus teisių (ŽTK) ir (kai ką sakanti išimtis) Nacionalinio saugumo ir gynybos (NSGK), taip pat Seimo kanceliarijos Teisės departamentas (TD). Visos šios institucijos pritarė projektui⁷⁴. 2019 m. birželio 25 d. jis (patobulintas) svarstytas Seimo plenariniame posėdyje⁷⁵. Keli Seimo nariai palaikė projektą. Kai kurie pabrėžė religijos laisvės ir religinio pliuralizmo svarbą demokratinėje visuomenėje bei ryšį tarp bendrijos narių išpažįstamo tikėjimo ir Lietuvos istorijos bei tradicijų. Bet buvo ir nemažai pasisakusių prieš projektą. Oponuojantieji jam abejojo, ar „Romuva“ veikia „pakankamai ilgai“ ir ar ji turi „pakankamą“ atramą visuomenėje, kaip ji suprantama Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Valstybės pripažinimo priešininkai manė jį tuo metu būsiant per ankstyvą, tačiau aiškino neatmetą galimybės šį klausimą vėl svarstyti „ateityje, kai praeis daugiau laiko“. Pasak jų, „Romuva“ ir tuo metu galėjo veikti kaip religinė bendrija (atlikti religines apeigas) be valstybės pripažinimo, nes valstybės pripažinimas neturįs nieko bendra su religijos laisve – jis tik suteiktų „Romuvai“ „papildomas privilegijas“.

Šiuos argumentus prieš valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ laikyti teisiniais galima tik su didžiulėmis išlygomis, nes kvestionuotas pats baltų tikėjimo pripažinimas religiniu tikėjimu (religinio tikėjimo komparatoriumi imant katalikybę) – faktas, konstatuotas TM išvadoje, kuriai pritarė ir Vyriausybė, ir trys Seimo komitetai, ir TD. Štai kelios citatos iš pasaulietinės ir teisinės valstybės parlamento posėdžio stenogramos:

Seimo narys J. R.⁷⁶: „<...> kviesčiau atskirti „Romuvos“ sąjūdį, kuris veikė maždaug nuo 1967 metų ir kuris nebuvo tokios jau ryškiai pagoniškos orientacijos,

73 Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projektas nr. XIIIIP-2016 (2018).

74 Žr., pvz., Vireliūnaitė, 2018.

75 Prieš svarstymą pasirodė viešų raginimų nesuteikti „Romuvai“ valstybės pripažinimo, nes, pasak vieno oponavusio jam, „neopagonybės plėtra ir poveikis visuomenei gali būti žalingas“ (Garškaitė, 2018). Per Seimo plenarinį posėdį buvo pasiūlyta projektą išbraukti iš darbotvarkės, bet siūlymui nebuvo pritarta (Seimo 2019 m. birželio 25 d. rytinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma).

76 Šioje ir kitose citatose kalba netaisyta (bet kai kas praleista). Sekant EŽTT 2019 m. birželio 8 d. sprendimu ir LVAT 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartimi, vietoj Seimo narių asmenvardžių nurodomi jų inicialai. Šiuo nuasmeninimu norima parodyti, kad studijos autoriai kritiškai vertina ne asmenis, o jų argumentus. Kitais atžvilgiais nuasmeninimas neturi daug reikšmės, nes „rankraščiai nedega“: bet kas, kas norėtų identifikuoti kalbėjusįjį, gali tą padaryti atsidaręs Seimo interneto svetainės puslapį su Seimo plenarinio posėdžio stenograma. O kai nuorodos daromos į tokius šaltinius kaip interneto publikacijos, kurių pavadinimuose paminėta asmens pavardė, nuasmeninimas prilygtų pavadinimo pakeitimui, todėl jie nurodomi tokie, kokie jie yra.

jame tikrai dalyvavo ir katalikiškų pažiūrų žmonės. Manau, tas sąjūdis nemažai prisidėjo ir prie mūsų Atgimimo, rūpinosi sugrįžimu prie senųjų kaimo tradicijų ir taip toliau. Pati religinė bendruomenė „Romuva“ jau sietina su 1992 metais, kai kūrėsi pirmosios religinės bendruomenės. Aišku, formaliai žiūrint, tai yra daugiau kaip 25 metai, kas dabar yra įrašyta įstatyme, kad tiek turi būti, bet aš kviesčiau matyti ne tik galiojantį įstatymą, bet ir Konstitucinio Teismo nutarimą tuo klausimu. <...> O Konstitucinio Teismo pasisakyme yra pasakyta, kad kitos netradicinės religinės bendrijos gali būti valstybės pripažintos kaip Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis, jeigu jos turi atramą visuomenėje ir yra atskleista, kaip ta atrama suprantama visuomenės. Atrama visuomenėje turi būti tvirta ir ilgalaikė ir negali apsiriboti negausia žmonių grupe ar nedidėle visuomenės dalimi, keliais veiklos dešimtmečiais, viena arba keliomis žmonių kartomis. Kitaip sakant <...> tokia religinė bendruomenė turi veikti ne mažiau kaip šimtmetį, jos veikloje turi dalyvauti gana didelė matoma visuomenės dalis ir mes turime ją matyti ir vertinti tam tikrą Lietuvos istorinį, dvasinį ir socialinį palikimą, sukurtą tos bendruomenės. <...> būtų per drąsu teigti, kad maždaug 27 metus veikianti formalioji „Romuvos“ religinė bendrija, kuriai mes norime suteikti tą pripažinimą, atitinka tuos kriterijus. Taip, tikrai ta organizacija veikia ir gali veikti, bet sprendami dėl valstybės pripažinimo mes turime matyti, kad tuo suteiktume ir daug išskirtinių dalykų: ir tos bendrijos idėjų propagavimą švietimo įstaigose, ir santuokos įforminimą, ir socialines garantijas tos bendrijos lyderiams. Tai nėra duodama šiaip sau. <...>“

Seimo narys R. J. D. (pasisakymas pacituotas EŽTT „Romuvos“ sprendime): „<...> Į šią bendriją vargu ar būtų galima žiūrėti kaip į religinę bendruomenę, nes turbūt klausti, ar jie tiki į Perkūną ir jo galias, būtų gana keistas klausimas. Kaip įsivaizduoja pomirtinį gyvenimą arba neįsivaizduoja, į kokias dvasias jie tiki <...> jei-gu mes tautinį arba kitokį paveldą įvedame į religijų sąvoką, mes atidarome neribotas galimybes išvis išplauti religijos kaip tokios sampratą <...> Dabar užduokime kiekvienas sau klausimą, o kas tai yra tautiškumas, tautinės tradicijos? Tai mes visi tokie patys, mes irgi tokias pačias tautines tradicijas gerbiame, mėgstame švęsti jas ir taip toliau. Tai ką, mes tada pagonys arba romuviečiai? Ne, dauguma mūsų yra katalikai. Ar mes čia tokį kokį dualizmą viduje spęšime? Aš manau, kad tikrai tas klausimas neturėtų būti svarstomas iš principo, nes mes nežinome, į ką tai išsirutulios. <...> Atsiras religinė kokia nors pasaulėžiūra, aiškiai akcentuota ir suprantama, tada mes prie to klausimo dirbsime. Dabar kol kas tai daugiau atrodo tautinio paveldo įteisavimo organizacija, tokių tradicijų, ritualo įteisavimo, ji neturi didesnio ir aiškesnio profilio, tiesiog jinai yra gana jauna, besiformuojanti ir tikrai reikėtų šią klausimą smarkiai atidėti ir tik tada prie jo grįžti.“

Seimo narys S. T. (pasisakymas pacituotas EŽTT „Romuvos“ sprendime): „<...> kalbėti apie religiją, apie religines bendruomenes, apie naujų religinių bendruomenių pripažinimą yra, akivaizdu, subjektyvoka ir nelengva. Aš esu katalikas ir nežadu keisti savo tikėjimo, ir nepatariu jums to daryti. <...> stengisiuosi remtis daugiau

dokumentais. <...> pirma, ar religinė bendrija „Romuva“ identifiukuotina su senovės baltiška religija, kuri jau pati pagrįsta rekonstrukcija. Apie tai daug yra kalbėjęs mokslininkas N. Vėlius, kuris akcentavo, kad rašytinių baltiškos religijos šaltinių išliko nedaug, jie fragmentiški, ne visi patikimi ir taip toliau. Antra, ar religinė bendrija „Romuva“ identifiukuotina su neopagonybe, kurią suponuotų pačios bendrijos įsteigimas XX amžiuje, jos veiksmas būtent posovietinėje Lietuvoje ir jos pačios apibrėžtis, kad ši religija yra gyva ir aktualius bendruomenių narių poreikius tenkinanti dvasinių patirčių ir žinių visuma. Tai yra kintantis ir prie naujų aplinkybių prisitaikantis darinys. <...> Kaip ir kuo remiantis nustatyta, kad „Romuva“ yra Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis? Juk skaičiai rodo ką kita. Kas rodo, kad „Romuvą“ ypač remia visuomenė? Juk, 2001 metų gyventojų surašymo duomenimis, 79 % Lietuvos gyventojų save priskyrė Romos katalikams, 2011 metų gyventojų surašymo duomenimis, 77,2 % gyventojų save įvardijo Romos katalikais. Tiesa, Teisingumo ministerijos išvadose pateikti duomenys ir faktas, kad „Romuvos“ narių skaičius augo daugiausia. 2001 metais religinėms bendruomenėms save priskyrė 1 tūkst. 270 Lietuvos piliečių, tai yra tik 0,04 %. O 2011 metais jau (tas „jau“ tai tarsi didžiulis) 5 tūkst. 118, bet tai sudaro tik 0,17 %. Kitaip sakant, kiekybinis kriterijus neleistų teigti, kad „Romuvą“ remia visuomenė, nes tai tik nedidelė dalis <...> visuomenės. <...> bendrija „Romuva“ atitinka tik kai kuriuos įstatymo leidėjo nustatytus kriterijus ir šiandien dar nėra Lietuvos istorinio, dvasinio, socialinio palikimo dalis. Taigi jos <...> pripažinimas yra per ankstyvas.“

Seimo narys P. U. (pasisakymas pacituotas EŽTT „Romuvos“ sprendime): „<...> man nėra priimtina, kad senovės lietuvių religija – pagonybė – yra pateikiama kaip priešiška krikščionybei. Man didžiausias tos srities autoritetas yra A. V. Patackas <...> vienas iškiliausių senovės religijos tyrinėtojų <...> Jis labai aiškiai pasakė, kad lietuvių santykis su krikščionybe yra ypatingas, mat žmogui, turinčiam vieną Dievą, nesunku suvokti ir perimti krikščioniškus idealus, pamilti Kristų. A. Patackas buvo įsitikinęs, kad senovės lietuvių religija visų pirma buvo susieta su vieno Dievo samprata, ir tą išsigalėjusią daugdievystę jis vis dėlto vertino kaip tam tikrą nukrypimą nuo senovės religijos. Jis logiškai kėlė klausimą: jei senoji mūsų religija buvo tokia vertinga, tai gal verta prie jos sugrįžti bent jau tiems, kuriems dėl vieno ar kitų priežasčių krikščionybė yra nepriimtina? <...> Štai citata iš G. Beresnevičiaus <...> prie kurios nelabai ką turiu pridurti: „Pigu sakyti, kad naujieji pagonys yra sukrevėjusios sąmonės ar kvoštelėję. Ne viskas taip paprasta. Nors tarp jų šarlatanų įsipainioję daugiau nei tarp katalikų, bet ne visi jie tokie. Objektiviai žiūrint, pavyzdžiui, Trinkūnų vedama grupė yra religinė bendrija su visais religijai būdingais atributais. Tik ar tai išties ta pagonybė, ar tai senoji religija? Atsakymas aiškus – ne. Tos religijos prikelti neįmanoma, kaip negalima restauruoti ano meto mentaliteto, socialinių santykių. Jei koks nors senosios religijos inkluzas būtų perdavinėjamas iš kartos į kartą, galėtume ją pripažinti. Iš kartos į kartą buvo perdavinėjama etnografinė tradicija, kaimo papročiai ir šventės, bet tai nebuvo senoji religija. Tai buvo natūraliai susiklosčiusi kaimo gyvenama su

ašinėmis kalendorinėmis šventėmis. Be abejo, su ypatinga pasaulėjauta. Ji bent jau nuo jėzuitų misijų laikų stipriai koreliavo į krikščionybę. Dabar iš kaimiškos etnografijos atėmę katalikiškus elementus tariamės aptikę grynąją pagonybę, kas visiškai netiesa. Ir toliau A. Patackas po daugtaškio tęsia: „Nežinau, kuo galima padėti žmogui, praėjusiam pro žmogaus sūnų ir jo neatpažinusiame. Pasiūlyti gilintis į teologijos paruoštus atsakymus, griebtis už religijotyros, grįžti prie vaikystėje pamiršto katekizmo, keliauti į šventas vietas, pasninkauti? Jau šilčiau <...> Ir vis dėlto kaip tai gali būti, kaip tai galėjo nutikti – praeiti ir neatpažinti?“ Jis, manau, turėjo omeny, neatpažinti Dievo sūnaus Kristaus.“

Seimo narys M. M. „<...> Aišku, būtų geriau, kad tai duotų kažkokią platesnę naudą visuomenei nei kad siaurai visuomenės grupei <...> bet yra, kaip yra <...> siūlau žengti progreso keliu ir nekeisti mūsų istorijos, ir neprarasti mūsų identiteto <...> jeigu jau čia pripažintume „Romuvą“, tai tuomet galbūt reikėtų svarstyti ir Anastasijos judėjimą, kaip gamtinio dvasingumo, bahajų tikėjimą, galbūt naujo šamanizmo įtvirtinimą <...>“

Balsuojant dėl Seimo nutarimo projekto po pateikimo, iš posėdyje dalyvavusių 83 Seimo narių 46 balsavo už projektą, 19 balsavo prieš, 18 susilaikė; nutarimo projektui pritarta. Galutinis balsavimas buvo numatytas po dviejų dienų – Seimo 2019 m. birželio 27 d. Tuo metu į procesą įsikišo LKB. 2019 m. birželio 26 d. jos vyresnybės – Lietuvos Vyskupų Konferencijos (LVK) pirmininkas elektroniniu laišku kreipėsi į Seimo narį, tuo metu buvusį parlamentinės grupės „Už šeimą“, kurią sudarė net 81 Seimo narys, pirmininku. Šis persiuntė laišką kitiems grupės nariams. LVK pirmininko teigimu, „klaidinanti“ ir „moksliškai beprasmiška“ yra pati sąvoka „senovės baltų religinė bendrija“, nes „universalus“, „vieningo“ „senovės baltų tikėjimo“ niekada nebuvo; prūsų, lietuvių ir latvių dievybės, ritualai ir papročiai buvo skirtingi; „tariamai išlikę“ jų tikėjimo fragmentai tėra „prietarai bei maginį atspalvį turintys valstiečių papročiai“; jų svarba lietuviškam savitumui „dažnai perdedama“. Konkrečiai apie „Romuvą“ LVK pirmininkas išsakė nuomonę, jog jos pažiūros yra „nepakankamos“, kad jas būtų galima traktuoti kaip nuoseklų ir išbaigtą mokymą; šis mokymas grindžiamas vienintele bendrijos įkūrėjo knyga, kurios irgi „nepakanka“⁷⁷. LVK pirmininkas ginčijo ir tai, kad „Romuva“

77 Tarsi religijos būtų atsiradusios tik išradus raštą ir tarsi nebūtų religinių sistemų, kurios, kaip animizmas ar šamanizmas, apskritai nėra grindžiamos jokia „knyga“. Be to, daug tikėjimų, visuotinai pripažįstamų religijomis, jie iš pradžių taip pat buvo grindžiami „viena knyga“, tiesa, laikoma šventa – Biblija, Koranu, Mormono Knyga ir t. t. Tokie svarstymai nuvestų nežinia kur, jie nėra konstruktyvūs, kai sprendžiamas teisės taikymo klausimas. Venecijos komisijos Su religija ir tikėjimu susijusių teisės aktų peržiūros gairėse nurodoma, kad tarptautinėje teisėje nėra visuotinai vartojamo religijos ar panašių (sektų, kultų, tradicinių religijų ir kt.) sąvokų apibrėžimo, jų ir neįmanoma apibrėžti teisiškai dėl religijos sampratos dviprasmiškumo, o „dauguma valstybių, siekdamas įtvirtinti tokių sąvokų apibrėžimus, susidūrė su sunkumais“ (European Commission for Democracy through Law, 2004).

turi atramą Lietuvos visuomenėje: esą visuomenės palaikymas religiniam judėjimui turėtų būti grindžiamas ne vien sociologinėmis apklausomis, bet „platesniais tyrimais“, o kai kurių lietuvių savęs priskyrimas baltų tikėjimui rodo tik „jų apsisprendimą identifikuotis su vienokiu ar kitokiu neopagonybės religiniu aspektu, bet nebūtinai su vienos iš skirtingų pagonių bendruomenių pažiūromis“. Kas ir kokius „platesnius tyrimus“ turėtų atlikti, nepatikslinta, kaip ir nepaaiškinta, ar ši nuomonė pati grindžiama kokiais nors „platesniais tyrimais“.

Seimo 2019 m. birželio 27 d. plenariniame posėdyje, kuriame turėjo būti balsuojama dėl projekto⁷⁸, LVK pirmininko laiškas buvo cituojamas. Keli Seimo nariai kritikavo jo požiūrį; už valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ pasisakė net kai kurie parlamentinės grupės „Už šeimą“ nariai. Kai kurie valstybės pripažinimo priešrinkai išsakė samprotavimus, kurie labiau pritiktų ne debatams teisę kuriančioje ir taikančioje institucijoje, o religijotyryninkų disputui. Dar kiti buvo atvirai politiniai ir net kaltinantys⁷⁹. Kelios citatos⁸⁰:

Seimo narys R. J. D. (pasisakymas pacituotas EŽTT „*Romuvos*“ sprendime): „Iš pradžių galvojau, kad <...> padiskutuosime, pasidalinsime nuomonėmis ir paliksime jį. Bet, pasirodo, jisai juda į priekį ir jau, mano galva, gana pavojingai. <...> Jūs gavote Vyskupų Konferencijos raštą. <...> Baltų sąvoka, kaip rašoma vyskupų rašte, vertinama kaip mokslinis konstruktas. Baltai nėra nei tauta, nei kultūriškai, religiškai vieninga grupė. <...> Akivaizdu, kad niekada nebuvo jokios vieningos universalios baltų religijos, apie ką mes čia dabar šnekame. Nėra vienybės ir tarp tų organizacijų, kurios dabar yra. <...> Jeigu mes šią kultūrinę bendriją pradėsime įteisinti kaip religinę, tai anksčiau ar vėliau mes išplausime visų religinių bendrijų sąvokas ir tada kiekvieną kultūrinę bendriją galėsime paskelbti kaip religiją, o religiją traktuoti tik kaip kultūrinę bendruomenę <...>“

Seimo narys P. U.: „Būdamas katalikas niekada neneigiau ir neneigsiu senovės lietuvių krikščioniškos religijos svarbos formuojant mūsų tautos dvasinę tapatybę. <...> Jeigu jus tenkina tai, kad dabar net savo oficialiame puslapyje jie kaip kalendorines šventes nurodo tik žiemos saulėgrįžą, Kūčias, pusiaužiemį ir Užga-

78 Dėl projekto turėjo būti balsuojama rytiniame posėdyje, bet balsavimas nukeltas į vakarinį posėdį, vienai frakcijai paprašius pertraukos, kad galėtų „geriau susipažinti“ su projektu (Seimo 2019 m. birželio 27 d. rytinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma). Projektą sudarė vienas sakinys.

79 Per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį) Vyriausybės atstovė EŽTT pasakė, kad EŽTT „vertino Seimo narių pateiktus argumentus <...> suskirstęs juos į tris grupes. Pirma, dėl tariamai keliamos grėsmės nacionaliniam saugumui. Atsižvelgęs į tai, kad šio argumento nepalaikė nė viena susijusi vidaus institucija, Teismas nesutiko, kad atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą pareiškėjai galima pateisinti šiuo pagrindu. Antra, dėl abejonių, ar pareiškėjos bendrijos veikla iš tiesų religinė. Teismas padarė išvadą, kad vertinimas, kurį atliko Seimas, iš esmės kvestionavo pareiškėjos bendrijos įsitikinimus, o tai nesuderinama su valstybės pareiga išlikti neutraliai ir nešališkai. Ir trečia, dėl pareiškėjos bendrijos santykio su krikščionyste“.

80 Seimo 2019 m. birželio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

vėnes, ir tai yra visas mūsų ikirikščioniško lietuvių tikėjimo paveldas, ir tai yra religinės bendruomenės pateikimas, rodo tai, kad mes savotiškai, balsuodami už, einame tuo keliu sumenkinti ir patį senovės lietuvių tikėjimą, ir patį „Romuvos“ bendruomenės nuveiktą darbą. <...>“

Seimo narys A. N. (pasisakymas pacituotas EŽTT „Romuvos“ sprendime): „<...> baltų „Romuva“ nepretenduoja į jokių ikirikščionišką paveldą. Jie pretenduoja į dabartines religines konstrukcijas čia ir dabar. Čia yra jų reikalas, tikrai jie turi teisę, jie yra įregistruoti. Kai mes kalbame apie valstybės pripažinimą, <...> jie turi tam teisę. Bet <...> valstybės pripažinimas apima ir mūsų veiksmą. Būtent atsakomybė bus Seimui, ar mes tęsime sovietmečio politiką, kai iki 1940 metų etnokultūra, krikščioniškos tradicijos gyvavo labai gražiai ir harmoningai, buvo atskirtos ir supriešintos. Deja, tą supriešinimą šiandien mes galime įtvirtinti vėl. Aš netikiu, kad kam nors priklauso lietuvių kalba, netikiu, kad kokia nors religinė tradicija gali privatizuoti etnokultūrą. Tas lietuvių ir krikščionybės supriešinimas, etnokultūros ir krikščionybės supriešinimas, kurį šiandien mes norime padaryti, yra tikrai sovietmečio, deja, tradicijos tąsa. Tai nėra laisvės įteisinimas, tai yra sovietmečio projekto paprasčiausiai pratęsimas. Aš nieko nesakau, kad „Romuva“ yra sovietmečio projektas, tikrai ne, bet tas supriešinimas yra, deja, atėjęs iš sovietinių laikų ir siūlau šiandien atidėti tą klausimą, nebal-suoti. Galbūt ateis laikas, kai mes galėsime valstybės pripažinti ir šitą bendriją, bet tikrai ne šiandien.“

Seimo narys M. M. „<...> Šitas projektas nieko bendro su religine laisve ar realiu pripažinimu neturintis projektas. Išpažink ir tikėk kuo tu nori, kol tu netrukdamai kitam žmogui <...> šis įstatymo projektas yra konkrečiai apie valstybės dotacijas ir mokymą mokyklose. Ką turime remti mokesčių mokėtojų pinigais ir ką turime mokyti mokyklose, tai yra konkrečiai tam skirtas šis projektas. <...> Neopagonyms gali tikėti kuo tik nori, gali užsiimti kuo tik nori tol, kol netrukdo kitiems žmonėms. Šis projektas yra apie valstybės dotaciją <...>“

Seimo narys Ž. P. (pasisakymas pacituotas EŽTT „Romuvos“ sprendime): „<...> Neužmirškime, kad Rusijos KGB nuosekliai nuo sovietinių laikų darė viską, kad pagonybė Lietuvoje sustiprėtų. Paskaitykite A. Dugino raštus. Jis aiškiai įvardina, kad krikščionybė yra vienas iš tų akmenų, kuriuos reikėtų Lietuvoje sunaikinti, tai buvo ir partizaninio judėjimo atrama. Todėl aš manau, kad norėdami ar nenorėdami, sąmoningai ar nesąmoningai šiuo metu tie, kurie teikia šį projektą, tiesiog vykdo Kremliaus instrukciją. Vykdykite tai, apie ką A. Duginas rašė savo knygose labai stambiu šriftu. Taip pat pagalvokite apie mūsų santykius su Lenkija. <...> Pagalvokite apie tai, kaip būtumėte pažiūrėję popiežiui į akis, nes bandėte šį įstatymą prieš metus priimti, bet, matyt, susigėdote. <...> Mes būsime išjuokti visame krikščioniškame pasaulyje, nes mes, aišku, būsime unikalūs tuo. Taip pat pagalvokite apie būsimą Konstitucinio Teismo bylą, kuriai, aš manau, tikrai surinksime parašus <...>.“

Iš posėdyje dalyvavusių 86 Seimo narių 40 balsavo už projektą, 31 – prieš, 15 susilaikė. Projektui nepritarta. Kaip nurodyta posėdžio stenogramoje, balsavimo

rezultatų paskelbimas palydėtas plojimais ir šūksniu „Ačiū Dievui!“ Nepritarimas reiškė, kad nebuvo priimta jokie atskiro teisės akto – tik padarytas atitinkamas įrašas Seimo posėdžio protokole⁸¹. Toks žymus prieš projektą balsavusių Seimo narių skaičiaus padidėjimas (nuo 19 iki 31), kai dalyvavusių posėdyje Seimo narių skaičius buvo panašus kaip prieš dvi dienas (tada dalyvavo 83), rodo, kad LVK pirmininko raštas paveikė rezultatą: būtų sunku paneigti prielaidą, kad dalis Seimo narių sprendimą dėl religinės mažumos tikėjimo laisvės įgyvendinimo priėmė vadovaudamiesi ne įstatymu, bet Lietuvoje vyraujančiam tikėjimui atstovaujančios bažnyčios požiūriu. Strasbūre tai neliko nepastebėta.

Be to, projekto teikėjai ir palaikytojai apkaltinti, kad jie tęsia KGB veiklą, kuria siekiama sunaikinti krikščionybę Lietuvoje, ir vykdo „Kremliaus instrukciją“. Tai *per extensionem* reiškė pačios „Romuvos“ apkaltinimą sąsajomis jei ne tiesiogiai su formaliai nebeegzistuojančia, o faktiškai į kitas specialiąsias tarnybas mutavusia KGB, tai tikrai su dabartinės Rusijos režimu. Šitai šią bendriją demonizavusį Seimo narį Ž. P. ji apskundė Seimo etikos ir procedūrų komisijai (EPK), kuri 2019 m. rugsėjo 11 d. pateikė išvadą, kad Ž. P. tyčia paskleidė klaidingus ir įžeidžiančius teiginius, skatinančius priešiškus „Romuvai“, ir įpareigojo jį paneigti „įžeidžiančius žodžius“. Ž. P. apskundė EPK išvadą Vilniaus apygardos administraciniam teismui (VAAT). VAAT 2020 m. liepos 10 d. sprendimu pritarė EPK išvadai, bet nerado teisinio pagrindo įpareigoti Ž. P. paneigti savo žodžius. Ž. P., pareiškęs, kad EIP pažeidė jo indemnitetą, kad jis yra persekiojamas už Seimo nario „pareigų vykdymą“, o tai „absoliučiai draudžiama“ ir kad „demokratija privalo būti apginta“⁸², pateikė apeliacinį skundą Lietuvos vyriausiajam administraciniam teismui (LVAT)⁸³, kuris 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartimi panaikino VAAT sprendimą ir bylą nutraukė⁸⁴. Iškart po to⁸⁵ Ž. P. išplatino pergalingai suformuluotą pranešimą, kuriame padėjo LVAT „už šį sprendimą“⁸⁶, kuriuo esą buvo „deramai įvertin[tas] Seimo nario konstitucin[is] status[as]“ (Pavilionis, 2021). Ž. P. aiškiai turėjo galvoje tai, kad pagal Konstituciją Seimo narys „už kalbas Seime negali būti persekiojamas“ (62 str. 3 d.) – esą kaip tik dėl to aukščiausiosios instancijos administracinio teismo „sprendimas“⁸⁷ ir buvo jam palankus. Vis dėlto Ž. P. pa-

81 Seimo 2019 m. birželio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

82 Slaptai.lt, 2020. Tokią nuomonę formavo ir kai kurie politikos komentatoriai. Žr., pvz., Girmius, 2020.

83 Tuo metu, kai šalys teikė EŽTT naujausius paaiškinimus (2021 m. vasario 2 d.), byla LVAT dar nebuvo išnagrinėta.

84 LVAT 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartis administracinėje byloje nr. eA-1871-492/2021.

85 2021 m. spalio 1 d.

86 Iš tikrųjų nutartį.

87 Iš tikrųjų nutartis.

dėka LVAT būtent už tokį „sprendimą“⁸⁸ buvo be pagrindo, o pergalė – santykinė, nes „sprendimas“ buvo visai ne toks, kaip jį pakomentavo Seimo narys. Iš LVAT nutarties matyti, kad šis teismas ne palaikė apelianto argumentus, o jų visai nevertino; tai, kad nutartyje cituojamos tam tikros Konstitucijos ar oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, taip pat tos, kurios nusako Seimo nario konstitucinį statusą, neaiškintina kaip Seimo nario statuso „įvertinimas“ – nei „deramas“, nei „nederamas“, joks. Ž. P. apeliacinis skundas buvo iš dalies patenkintas ir byla buvo nutraukta formaliu pagrindu – dėl to, kad, pasak LVAT, VAAT neįvertino to, jog ginčas kilo „dėl Seimo ir Seimo nario veiklos, jam vykdant tiesiogines funkcijas, ir išnagrinėjo administraciniams teismams ABTĮ „nepriskirtą“⁸⁹ bylą“, nes pagal ABTĮ 18 straipsnio 2 dalį administraciniam teismui Valstybės politikų elgesio kodekso 10 straipsnyje „numatyta“⁹⁰ tvarka gali būti skundžiami tik tie EPK sprendimai dėl tokio Seimo narių elgesio viešajame gyvenime, kuris „nėra jų tiesioginių funkcijų vykdymas“. Tai konstatavęs, LVAT pareiškė nepasisakysiąs dėl kitų apeliacinio skundo argumentų. Taigi jis nepasisakė ir dėl Ž. P. teiginių turinio – jis jo nenagrinėjo⁹¹. Nepanaikino jis ir EPK išvados. Jei Ž. P. teiginių turinys būtų buvęs nagrinėjamas, LVAT būtų turėjęs įvertinti jų santykį su tiesa. Tokiu atveju LVAT pirmiausia būtų turėjęs nustatyti, ar tie teiginiai yra žinia (kaip Lietuvos jurisprudencijoje paprastai vadinami fakto teiginiai; angl. *statements of fact*, pranc. *constats factuels*, *constats de fait*, *déclarations de fait*), ar jie yra nuomonė (t. y. vertinamieji teiginiai; angl. *value judgments*, pranc. *jugements de valeur*). Jei LVAT būtų Ž. P. teiginius pripažinęs žinia, jie būtų pateisinami tik tokiu atveju, jei jie adekvačiai atspindėtų faktus, o Ž. P. būtų sugebėjęs tą įrodyti. O jei LVAT Ž. P. teiginius būtų pripažinęs nuomone, jie būtų pateisinami tik tuo atveju, jei jie būtų paremti tikrais, sąmoningai neiškraipytais faktais⁹². Bet LVAT nutartyje nėra ne tik tokio ver-

88 Iš tikrųjų nutartį.

89 Turėtų būti „nepriskirtą“.

90 Turėtų būti „nustatyta“.

91 Žiniasklaida, kaip paprastai, to nesuprato ir net nepasistengė pasigilinti, kas gi buvo nagrinėta ir nutarta. Tipiškas pranešimas buvo toks, kur gana detalai aprašoma, kas vyko Seime ir kaip bylinėjosi Ž. P., bet apie LVAT sprendimą pranešta tik tiek, kad teismas „priėmė sprendimą pareiškėjo skundą patenkinti iš dalies“, ir dar pridurta, kad Ž. P. bus gražinti 34 eurai, kuriuos jis sumokėjo kaip žyminį mokestį. Žr., pvz., Kauno.diena.lt, 2021.

92 Pagal Visuomenės informavimo įstatymo (VIĮ) 2 str. 83 d. žinia – tai „visuomenės informavimo priemonėse skelbiamas faktas, tikri (teisingi) duomenys“. Toks pats žinios apibrėžimas buvo įtvirtintas (tik VIĮ 2 straipsnio 89 dalyje) ir tuo metu, kai Ž. P. pasidalino *urbi et orbi* savo geopolitiniu apreiškimu iš Seimo tribūnos. Tuo tarpu nuomonė – tai „visuomenės informavimo priemonėse skelbiamas požiūris, nusimanymas, nuovoka, supratimas, mintys arba komentarai apie bendro pobūdžio idėjas, faktų ir duomenų, reiškinių ar įvykių vertinimai, išvados ar pastabos apie žinias, susijusias su tikrais įvykiais“; „nuomonė gali remtis faktais, pagrįstais argumentais ir paprastai ji yra subjektyvi, todėl jai netaikomi tiesos ir tikslumo kriterijai, tačiau ji turi būti reiškiami sąžiningai ir etiškai, sąmoningai nenuslepian ir neiškreipiant faktų ir duomenų“. Toks pats nuomonės apibrėžimas buvo įtvirtintas ir redakcijoje, kuria ši nuostata galiojo 2019 m. birželio 27 d.

tinimo, bet ir Ž. P. teiginių pripažinimo arba žinia, arba nuomone, nes nebuvo prieita prie bylos nagrinėjimo iš esmės. LVAT nepaneigė VAAT nustatytų faktų, be kita ko, to fakto, kad iš Valstybės saugumo departamento (VSD) ir NSGK nebuvo gauta „jokių oficialių duomenų dėl bendrijos „Romuva“ sąsajų su Kremliumi“. Pripažįstant tai, kad šis faktas yra nustatytas neįsiteisėjusiame VAAT sprendime ir todėl jo nustatymas formaliai gali būti laikomas neturinčiu teisinės reikšmės, netenka abejoti, kad jis yra tikrovės faktas, kurio tikrumo negalima paneigti vien prisidengiant tuo, jog jo nustatymas nėra konstatuotas kokiame teismo akte (be to, jis konstatuotas tebegaliojančioje EPK išvadoje). Todėl, švelniai tariant, labai kritiškai vertintinas Ž. P. pareiškimas, išsakytas jo pranešime, išplatintame iškart po LVAT nutarties priėmimo, esą „savo pasisakymo metu Seime jis tik „bandė atkreipti dėmesį į šią neopagoninę ideologinę kryptį, kuri sutampa su ilgamete Rusijos politika regione bei išreiškė savo nuomonę apie geopolitinį kontekstą bei ilgamečio V. Putino ideologo Dugino raštus, kuris neopagonybės stiprinimą laiko atitinkantį Kremliaus interesus“, tačiau nepaskleidė jokios – nei teisingos, nei neteisingos – informacijos apie „Romuvą“, nes jo kalboje nebuvo užuominos, kad bendrijos veikla tiesiogiai susijusi su Kremliaus politika“. Toks aiškinimas (kurį VAAT įvertino kaip gynybinę versiją, kurią čia pat paneigė) labai jau nutolsta nuo to, ką Ž. P. iš tikrųjų pasakė Seimo 2021 m. birželio 27 d. posėdyje, būtent: „tie, kurie teikia šį projektą, tiesiog vykdo Kremliaus instrukciją“ ir „[v]ykdotė tai, apie ką Duginas rašė savo knygoje labai dideliu šriftu“. Jo *ex post* aiškinimais nepatikėjo ne tik EPK ar VAAT, bet ir jo politiniai bendražygiai⁹³.

LVAT nutraukus bylą formaliu pagrindu, vėlu spėlioti, kokia būtų buvusi bylinėjimosi baigtis, jei „Romuva“ būtų ne kreipusis į EPK, kurios sprendimas šiuo klausimu, kaip paaiškėjo iš LVAT nutarties, yra neteisingas administraciniams teismams, o gynusi savo garbę ir orumą civiline tvarka arba inicijavusi baudžiamąją bylą dėl šmeižimo (nes mažai kas ginčytųsi, kad kategoriškas „Romuvos“ sąsajų su Rusijos režimu postulavimas yra sunkesnis dalykas nei jos pašiepimas kaip miško bezdukų garbintojų). Atsiribojant nuo konkretaus ginčo dėl Ž. P. pareiškimų apie religinę bendriją „Romuva“ ir jos sąsajų su Rusijos režimu, tokia alternatyvi bylinėjimosi strategija galbūt būtų davusi tą papildomą pridėtinę vertę, kad tap-tų aiškiau, koks yra dviejų Konstitucijos 62 straipsnio 3 dalies nuostatų – „Seimo narys už <...> kalbas Seime negali būti persekiojamas“ ir „už asmens įžeidimą ar šmeižtą jis gali būti traukiamas atsakomybėn bendrąja tvarka“ – tarpusavio san-

93 Vienas iš jų pakomentavo taip (jau po „Romuvos“ sprendimo paskelbimo): „Aš esu judėjas, Lietuvą laikau krikščioniška valstybe, tačiau net aš, tas, kuris esu sulaukęs iš tų pagonių piketų už mano iniciatyvas Vilniuje pavadinti gatvę Brunono vardu, net aš nedirščiau jų vadinti Rusijos šnipais ar dirbančiais Putino naudai. Tiesą sakant, mes Lietuvoje turėtume baigti kartą kiekviename žingsnyje svaidytis KGB agentų etiketėmis. O kalbant dėl Žygio – vyras šįkart laiku neprikando liežuvio, tai tiek“ (Danauskienė, 2021).

tykis, taip pat koks yra jų santykis su šio straipsnio 1 dalies nuostata, kad „Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn“. Kol kas tam, kad būtų galima be dviprasmybių atsakyti į šiuos klausimus, nepakanka nei oficialiosios konstitucinės doktrinos, nei kitų teismų jurisprudencijos, nei Seimo praktikos. Bet tai jau visai kita tema.

Ginčas tarp „Romuvos“ ir Ž. P., peraugęs į teisminį ginčą tarp Ž. P. ir EPK, čia smulkiau aprašomas todėl, kad minėto Seimo nario argumentai – taip pat ir (o veikiausiai ypač) išsakyti *ex post* – atskleidžia, jog Seimo narys, balsuodamas prieš valstybės pripažinimo suteikimą jam subjektyviai nepriimtina religinei bendrijai, savo subjektyvų vertinimą gali iškelti virš teisės. Šiuo atžvilgiu informatyvus ir iliustratyvus yra Ž. P. *ex post* pranešimo pavadinimas „Aukštesnės instancijos teismas panaikino sprendimą, kuriuo Ž. Pavilioniui uždrausta turėti savo nuomonę dėl pagonybės“. Šis pavadinimas apgaulingas, manipuliacinis, net dvigubai nekorktiškas. Pirma, nei EPK, nei VAAT nė nemėgino uždrausti minėtam Seimo nariui „turėti savo nuomonę dėl pagonybės“, net jeigu ji, persmelkta puikybės ir savo viršenybės prieš nekrikščioniškų tikėjimų išpažinėjus pojūčio, yra itin nepagarbi pagonių atžvilgiu. Antra, VAAT išnagrinėta byla buvo ne dėl Ž. P. „nuomon[ės] dėl pagonybės“, o dėl jo viešai paskleistos neigiamos žinios apie „Romuvą“, kurios jis nemėgino pagrįsti faktais, o jei būtų mėginęs, nebūtų sugebėjęs to padaryti (nes ją pagrindžiančios informacijos nebuvo gauta nei iš VSD, nei iš NSGK); o jei Ž. P. posakiai buvo ne žinia, bet vertinamojo pobūdžio teiginiai (ši prielaida grynai hipotetinė, nes akivaizdu, jog jie tokie nebuvo), jis nebūtų sugebėjęs įrodyti, kad jie turėjo pakankamą faktinį pagrindą.

Taigi administraciniuose teismuose nagrinėtas ginčas buvo ne dėl to, ar Ž. P. ar Seimo nariams apskritai leistina turėti „savo nuomonę dėl pagonybės“, o dėl to, ar jo ir kitų panašiai mąstančių Seimo narių subjektyvi nuomonė gali būti svaresne už Konstitucijos ir RBBĮ nuostatomis paremtus teisinius argumentus, kuriais grindžiamas pasiūlymas priimti Seimo nutarimą – teisės taikymo aktą; kitaip tariant, teisinis ginčas buvo dėl to, ar Ž. P. ir kitų panašiai galvojančių Seimo narių nuomonėms leistina įveikti teisę – ir kaip argumentui parlamentiniuose debatuose, ir kaip balsavimo motyvui.

Tai bendresnė problema, sietina ne vien su Seimo sprendimais dėl valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms. Ji gali kilti ir kituose kontekstuose – situacijose, kai tai, ką įgyvendina kolektyviai sprendimus priimančios Seimo nariai, yra ne Seimo laisvos nuožiūros, o įgaliojimų įgyvendinimas, kur įgaliojimai nesutapatinami vien su subjektine teise, bet yra *subjektinės teisės ir pareigos simbiozė*; jeigu dauguma Seimo narių balsuoja priešingai tam, ko kaip vienintelio galimo sprendimo reikalauja teisė, laikytina, kad Seimas neįgyvendino savo įgaliojimų priimti teisiškai privalomą sprendimą, net jei prieš jį balsavę Seimo nariai mano įgyvendinę savo teisę balsuoti pagal savo sąžinę, kas, kaip galima spręsti, laikoma

tuo pačiu kaip balsavimas savo nuožiūra. Pavienių parlamento narių valios ir parlamento kolektyvinės valios santykio klausimas – sudėtingas teorinis klausimas, į kurį teisės ir politikos moksluose galbūt niekada nebus vieno visus tenkinančio, juolab lengvo atsakymo; jis čia nebus aptariamas. Bet pasakytina, kad Seimo narių balsavimas prieš teisę atitinkantį Seimo įgaliojimų įgyvendinimą paprastai teisinamas Seimo nario *laisvu mandatu*. Konstitucinės teisės teorijoje parlamento nario laisvas mandatas pagrįstai laikomas vienu iš demokratinio parlamentarizmo pagrindų. Jis yra imperatyvaus mandato priešybė – tai yra jo esmė. Imperatyvus mandatas, sovietiniame pseudokonstitucionalizme vadintas rinkėjų priesakais, parlamento narį padarytų priklausomą nuo rinkėjų vardu jam priesakus duodančių asmenų, o tai reikštų, kad parlamento mašina yra „vairuojama nuo užpakalinės sėdynės“ priesakų davėjų, kurie patys nėra gavę jokie mandato ir nėra niekam atsakingi ir atskaitingi. Konstitucijos 59 straipsnio 4 dalies nuostata „pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi <...> Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų“ nereiškia, kad Seimo nariai nėra varžomi nieko – jie nėra varžomi „jokių mandatų“, bet yra *varžomi Konstitucijos*. Lietuvos politiniame (ir kasdieniame) diskurse laisvo mandato esmė neretai išplaunama, pabrėžiant vieną šio instituto dėmenį – „laisvas“, o antrajam – „mandatas“ – neteikiant pakankamai reikšmės. Kalbant logikos terminais, „mandatas“ yra objektas, o „laisvas“ – predikatas; predikatas turi reikšmę tik kartu su objektu. Šiuos du dėmenis mėginama suderinti oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, kur laisvas mandatas aiškinamas kartu su kitu, ne mažiau svarbiu, konstituciniu imperatyvu – Seimo nario pareiga balsuoti pagal savo sąžinę ir Konstituciją ir pabrėžiama, kad tarp Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos neturi būti atotrūkio, kitaip tariant, Seimo nario sąžinė privalo būti orientuota į Konstituciją⁹⁴. Šitaip aiškinant laisvą mandatą, abu

94 Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatuota: „Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas negali būti suprantamas tik kaip leidimas veikti vien savo nuožiūra, veikti vadovaujantis vien savo sąžine ir ignoruoti Konstituciją. Konstitucija suponuoja tokią Seimo nario nuožiūros ir tokią Seimo nario sąžinės sampratą, kurioje tarp Seimo nario nuožiūros bei Seimo nario sąžinės ir Konstitucijos reikalavimų, Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių neturi būti atotrūkio: pagal Konstituciją Seimo nario nuožiūra ir jo sąžinė turi būti orientuotos į Konstituciją, į Tautos ir Lietuvos valstybės interesus.“ Taip pat žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d., 2006 m. balandžio 4 d. nutarimus, 2009 m. gegužės 15 d. sprendimą. Pastarajame sprendime labai specifiniame kontekste, kai Seimas išstius metus atsiskatinėjo atleisti iš pareigų kadenciją baigusį Aukščiausiojo Teismo pirmininką, Teismas konstatavo, kad „pagal Konstituciją Seimui įgyvendinant konstitucinius įgaliojimus (konstitucinę pareigą) – Seimo posėdyje priimant atitinkamą individualų teisės taikymo aktą dėl Aukščiausiojo Teismo pirmininko (ar šio teismo skyriaus pirmininko) atleidimo pasibaigus jo įgaliojimų laikui, Seimo nariams kyla pareiga visų pirma įsitikinti, kad iš tikrųjų yra nurodytas objektyvus pobūdžio faktas, t. y. pasibaigęs įstatymo nustatytas Aukščiausiojo Teismo pirmininko (ar šio teismo skyriaus pirmininko) įgaliojimų (kadencijos) laikas, ir jeigu objektyvus pobūdžio faktas nustatytas, veikti taip, kad Seimas galėtų įgyvendinti iš Konstitucijos kylantį reikalavimą atleisti Aukščiausiojo Teismo pirmininką (ar šio teismo skyriaus pirmininką) pasibaigus įstatymo nustatytam jo įgaliojimų laikui“ ir kad „kitoks konstitucinio Seimo nario laisvo

šio instituto dėmenys – ir „laisvas“, ir „mandatas“ – papildo vienas kitą ir sudaro visumą: „mandatas“ reiškia Seimo nario į(si)pareigojimą sprendimus priimti pagal Konstituciją ir teisę, o „laisvas“ – tai, kad jam neturi būti trukdoma įgyvendinti šį į(si)pareigojimą. Tai nepaneigia Seimo nario laisvės priimti sprendimus, bet jo diskrecija nėra beribė – ją riboja Konstitucija ir teisė. Jei tarp „laisvės“ ir „mandato“ nėra pusiausvyros, jei antrasis laisvo mandato instituto dėmuo – „mandatas“ yra visiškai subordinuotas pirmajam, pirma, toks mandatas nebėra mandatas, nes objekto ribos išskysta, tampa neapibrėžtos – jis tampa neidentifikuojamas, antra, Seimo nario diskrecija virsta savivale, nes predikatas nebesiejamas su identifikuojamu objektu. Ši pusiausvyrą tarp laisvės ir pareigos teigianti laisvo mandato doktrina – vienas iš sprendimų priėmimo teisinės valstybės parlamente pagrindų.

Vis dėlto ši šiaip jau nuosekli doktrina yra šiek tiek idealistinė. Tą turbūt patvirtintų ne vienas realaus politinio gyvenimo stebėtojas. Ji nėra veiksminga, jei, priimdamas sprendimus, ja nesivadovauja Seimas, tiksliau, dauguma Seimo narių, balsuojančių už Konstitucijai ir teisei prieštaraujantį sprendimą (jei ja nesivadovauja pavieniai Seimo nariai, tai irgi nėra neproblemiška, bet vieno ar kelių mažumoje likusių Seimo narių individualus „nuklydimas“ paprastai nesukelia teisinių padarinių). Doktrinos, kurioje mėginama „sutaikyti“ Seimo nario laisvą mandatą ir jo pareigą vadovautis Konstitucija ir teise, užuomazgų ankstyvojoje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje buvo nedaug, ji buvo suformuluota 2004–2006 metais. Jos ne vien teorinis poreikis palaipsniui išryškėjo tada, kai tam tikrais (neretai politiškai jautriais) klausimais dalis Seimo narių – kai kada dauguma – balsuodavo priešingai tam, ko reikalavo Konstitucija ir teisė. Doktrina buvo itin išplėtotą 2009 m., kai Konstitucinio Teismo buvo paprašyta išaiškinti, kaip turi būti traktuojamos situacijos, kai Seimo dauguma atkakliai atsisako vykdyti Konstituciją, ir kaip vertintinas tokio atsisakymo santykis su Seimo nario priesaika⁹⁵. Ir šiandien Seimo nukrypimas nuo Konstitucijos ir teisės, dangstantis Seimo nario laisvu mandatu, nėra toks retas reiškinys. Todėl teisinėje valstybėje turi būti teisinis procedūrinis mechanizmas, leidžiantis teisei atkovoti savo „teritoriją“.

Ar toks mechanizmas buvo „Romuvos“ atveju? Iš EŽTT 2021 m. birželio 8 d. sprendimo matyti, kad ne. Bet prieš pereidami prie „Romuvos“ byloje nustaty-

mandato principo aiškinimas – esą jis gali būti suprantamas kaip Konstitucijos ir įstatymų nevaržoma Seimo nario absoliuti laisvė Seimo posėdyje veikti taip, kad Seimas nevykdytų iš Konstitucijos kylančių reikalavimų priimti atitinkamus sprendimus, reikštų, kad būtų sudaromos sąlygos priimti su Konstitucija nesuderinamus sprendimus“. O 2004 m. liepos 1 d. nutarime konstatuota: „Seimo nario laisvas mandatas – ne Tautos atstovo privilegija, o viena iš teisinių priemonių, užtikrinančių, kad Tautai bus deramai atstovaujama jos demokratiškai išrinktoje atstovybėje Seime, kad Tautos atstovybė Seimas veiks tik Tautos ir Lietuvos valstybės interesais. Dėl to Seimo nario laisvas mandatas negali būti naudojamas ne Tautos ir Lietuvos valstybės interesais.“

95 Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas.

tų pažeidimų ir EŽTT argumentų išsiaiškinkime, kas Lietuvos teisėje yra religinių bendrijų valstybinis pripažinimas ir kaip jis buvo reglamentuojamas tuo metu, kai Strasbūre buvo nagrinėjama „Romuvos“ byla.

4. Religinių organizacijų valstybinis pripažinimas Lietuvos teisėje

Visuočiai sutariama, kad pagal Konstituciją bažnyčia ar religinė organizacija Lietuvoje gali priklausyti vienam iš trijų tipų ir turėti vieną iš trijų skirtingų teisinių statusų: 1) ji gali būti valstybės tradicine pripažinta bažnyčia arba religinė organizacija; 2) ji gali būti netradicinė, bet valstybės pripažinta bažnyčia arba religinė organizacija; 3) ji gali būti „kita“ bažnyčia arba religinė organizacija, kuriai valstybė nėra suteikusi pripažinimo. Tokia tipologija įtvirtinta ir 1995 m. išleistame Konstitucijos nuostatas įgyvendinti turinčiame RBBĮ, tik kai kurios jame vartojamos sąvokos yra kitos nei Konstitucijoje. Sąvoka „valstybės pripažinimas“ RBBĮ pakartota, bet bažnyčioms ir religinėms organizacijoms įvardyti vartojamos sąvokos „religinė bendruomenė“ ir „religinė bendrija“⁹⁶. Sistemškai aiškinant RBBĮ nuostatas, pagal ją Lietuvoje yra: 1) valstybės pripažintos tradicinės religinės bendrijos ir bendruomenės; 2) „kitos“ (netradicinės) valstybės pripažintos religinės bendrijos⁹⁷; 3) „kitos“ (netradicinės) religinės bendruomenės ir bendrijos, kurioms valstybė nėra suteikusi pripažinimo. Tai, kad įstatymų leidėjas pasirinko vietoj konstitucinių sąvokų „bažnyčia“ ir „religinė organizacija“ įstatyme vartoti sąvokas „religinė bendruomenė“ ir „religinė bendrija“, – ne vienintelis atvejis, kai įstatymuose vartojamos kitos sąvokos nei Konstitucijoje, bet skirtingų sąvokų vartojimas savaime nėra nepriimtinas⁹⁸. Ta proga pažymėtina, kad konstitucinės sąvokos turi autonominę reikšmę, kuri atskleidžiama oficialiai aiškinant Konstituciją, ir neturi būti aiškinamos pagal tą prasmę, kurią jos (ar vietoj jų pasirinktos kitos sąvokos) turi žemesnės nei Konstitucijos galios teisės aktuose. Kalba vystosi, gali atsirasti naujų žodžių, bet ordinarinės teisės aktuose vartojamų sąvokų (ir tų pačių kaip Konstitucijoje, ir jas pakeičiančių) turinys neturi nukrypti nuo konstitucinio reguliavimo, jį iškreipti, sudaryti prielaidų ordinariniam reguliavimui konkuruoti su konstituciniu. Konstitucinių sąvokų pakaitalai ordinarinėje teisėje laikytini jų korektiškais

96 Dar RBBĮ minimi religiniai centrai – aukštesniosios religinių bendrijų valdymo institucijos, bet čia nagrinėjamu klausimu ši sąvoka neaktuali.

97 Šiame kontekste religinės bendruomenės nepamirėtos, taigi pagal įstatymo raidę (bet turbūt tik raidę) valstybės pripažinimas gali būti suteikiamas tik religinėms bendrijoms, bet ne bendruomenėms.

98 Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

atitikmenimis, jei jie ir jų sisteminiai ryšiai su ordinarinės teisės aktų sąvokomis nesudaro prielaidų tokiai konkurencijai, tačiau autoritetingai nustatyti, ar ir kiek tam tikras konstitucinės sąvokos pakaitalas įstatyme yra korektiškas, taigi ir konstituciškai pateisinamas, kiekvienu atveju būtų konstitucingumo patikros dalykas.

Religinių bendruomenių ir bendrijų, o Konstitucijos terminais – bažnyčių ir religinių organizacijų, valstybinis pripažinimas nėra vien konstitucinės teisės ar vien ordinarinės teisės institutas, jis apima ir konstitucinės, ir ordinarinės teisės nuostatas. Konstitucijos nuostatos dėl bažnyčių ir religinių organizacijų valstybinio pripažinimo brėžia gaires nepalyginamai konkretesniam ir detalesniam ordinariniam reguliavimui, kuris, kad ir kokiomis sąvokomis būtų išreikštas, neturi iškreipti konstitucinio reguliavimo, jam prieštarauti. Tad atskleidžiant, koks yra valstybės pripažinimo instituto turinys, negalima apsiriboti vien RBBĮ nuostata, kuriose vartojamos sąvokos „religinė bendruomenė“, „religinė bendrija“ ir „valstybės pripažinimas“, aiškinimu, bet reikia aiškinti ir konstitucinių sąvokų „bažnyčia“, „religinė organizacija“ ir „valstybės pripažinimas“ turinį ir tarpusavio santykį. Nuo konstitucinių sąvokų ir pradėsime, kartu aptardami ir tai, ar – o jeigu taip, tai kaip – jas atitinka jų ordinariniai pakaitalai.

Trys bažnyčių ir kitų religinių organizacijų tipai Konstitucijoje įvardyti sąvokomis, kurių santykis nėra aiškus vien iš žodžių prasmės. Atitinkamas nuostatas aiškinant lingvistiškai matomas dvejopas šio santykio problemiškas: 1) Konstitucijoje nėra paaiškinta, kuo yra panašios ar kuo skiriasi bažnyčios ir religinės organizacijos; 2) joje nėra paaiškinta ir tai, ką reiškia tam tikrų, bet ne visų bažnyčių ir religinių organizacijų valstybinis pripažinimas.

Pirmiausia – apie bažnyčių ir religinių organizacijų konstitucinę sampratą ir šių sąvokų santykį. Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje kaip „valstybės pripažintamos“ nurodytos „tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos“ ir „kitos bažnyčios ir religinės organizacijos“, 2 dalyje nustatyta, kad juridinio asmens teises turi „valstybės pripažintos bažnyčios bei kitos religinės organizacijos“, 3, 4 ir 6 dalyse minimos „bažnyčios bei religinės organizacijos“, o 5 dalyje – vėl „bažnyčios bei kitos religinės organizacijos“. Vienur sąvokos „bažnyčios“ ir „religinės organizacijos“ sujungtos jungtuku „ir“ arba „bei“, vadinasi, jos yra vartojamos kaip alternatyvios, o kitur rašoma apie „bažnyčias ir kitas religines organizacijas“, o tokia žodžio „kitos“ vartosena reiškia, kad bažnyčios traktuojamos kaip religinių organizacijų rūšis. Sąvokas „bažnyčia“ ir „religinė organizacija“ aiškinant sistemiskai ir palankiai įvairiems religiniams susivienijimams, antroji sąvoka yra bendresnė, platesnė už pirmąją, ji apima ir organizacijas, kurios save vadina bažnyčiomis, ir organizacijas, kurios savęs šitaip netituluoja. Taigi bažnyčios – religinių organizacijų rūšis. Konstitucija nepasufleruoja, kokia tai rūšis, ji neužsimena ir apie tai, kokios yra kitos religinių organizacijų rūšys ir kuo tos organizacijos skiriasi nuo bažnyčių. RBBĮ sąvoka „bažnyčia“ irgi nėra apibrėžta; šiame dar 1995 m.

išleistame ir niekada nauja redakcija neišdėstytame įstatyme, kuriame padarytos vos kelios pataisos, nėra ir kai kurių kitų sąvokų apibrėžimų, ką jau kalbėti apie tai, kad nėra atskiro sąvokoms (terminams ir jų apibrėžtims) skirto straipsnio (tai nėra kokybiškos teisėkūros pavyzdys ir neatitinka dabartinių teisėkūros standartų⁹⁹). Nėgana to, žodis „bažnyčia“ (daugiskaita) tame įstatyme iki 2023 m. kovo 23 d. pataisos tebuvo pavartotas vieną kartą – niekada nekoreguotoje 4 straipsnio 2 dalyje. Iš jos aiškėja, koks pagal RBBĮ yra bažnyčių santykis su religinėmis organizacijomis. Religinės bendrijos apibrėžtos kaip „bažnyčių ir tolygių religinių organizacijų-bendruomenių, siekiančių įgyvendinti tos pačios religijos tikslus, susivienijimai“. Šio straipsnio 1 dalyje religinė bendruomenė apibrėžta kaip „asmenų grupė, siekianti įgyvendinti tos pačios religijos tikslus“ ir nurodyta, kad ji „gali būti atitinkamos religinės bendrijos vietinis padalinys“. Viena konstitucinė sąvoka „religinė organizacija“ įstatyme virto dviem: „religinė bendruomenė“ ir „religinė bendrija“. Panašiai kaip pagal Konstituciją, nepaisant jos teksto nenuoseklumą, bažnyčios yra ne kažkas alternatyvu religinėms organizacijoms, o religinių organizacijų rūšis, taip ir pagal RBBĮ jos yra religinių bendruomenių rūšis (ši teiginį netrukus teks patikslinti). Bet nei cituotose įstatymo klauzulėse, nei kitur jame nėra paaiškinta, kokios religinės bendruomenės vadintinos bažnyčiomis, o kokios laikytinos kitomis „religinėmis organizacijomis-bendruomenėmis“, kurios yra „tolygios“ bažnyčioms. Neaišku ir tai, kodėl įstatymų leidėjas bažnyčioms prilygino tik religines bendruomenes, bet nepaminėjo religinių bendrijų, į kurias gali vienytis religinės bendruomenės. Vis dėlto neturėtų kilti didesnių nesusipratimų dėl to, ar bažnyčiomis gali būti vadinamos ne vien religinės bendruomenės, bet ir religinės bendrijos; religinių bendrijų nepaminėjimas vienintelėje nuostatoje, kurioje minimos bažnyčios, nėra kliūtis bažnyčiomis vadinti ir religines bendrijas, jei jos save identifikuoja būtent šitaip, nes pažodinio teisės aiškinimo, įstatymo raidės suabsoliutinimas *ad absurdum* neleistų bažnyčia vadinti net LKB, pačios didžiausios Lietuvoje religinės bendrijos, o tokių ketinimų įstatymų leidėjas tikrai negalėjo turėti. Taigi – žadėtasis patikslinimas: pagal ordinarinę teisę bažnyčios yra religinių organizacijų – religinių bendruomenių arba religinių bendrijų – rūšis.

Bet ką reiškia „rūšis“? Ar esama kokių nors kokybinių požymių, kurie skirtų bažnyčias nuo kitų „religinių organizacijų“? Tokių, dėl kurių būtų visuotinai sutariama, nėra. „Bažnyčia“ – tai religinės organizacijos pavadinimas, tiksliau, pasiva-

99 Žr. Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų 32 p., pagal kurį po įstatymo tikslų, paskirties, juo reguliuojamų „teisinių santykių“ nurodymo ir kitų bendrųjų nuostatų turi būti pateiktos „sąvokos (terminai ir jų apibrėžtys)“ (Teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymas nr. 1R-298 „Dėl Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų patvirtinimo“ (2021 m. lapkričio 18 d. redakcija)). Konstruktas „įstatymu reguliuojami teisiniai santykiai“, žinoma, yra nesusipratimas, nes įstatymu yra reguliuojami visuomeniniai santykiai, kurie, juos sureguliuavus, tampa teisiniais, bet, matyt, bazinių teisės teorijos žinių reikia tik tol, kol išlaikomas pirmo kurso egzaminas.

dinimas. Tikinčiųjų bendruomenės ar bendrijos vadinimasis arba nesivadınimas bažnyčia – jos pačios apsisprendimo reikalas; žodžio „bažnyčia“ (ne)vartojimą religinei organizacijai apibūdinti lemia ne įstatymų leidėjo ar kurios nors kitos valstybės institucijos valia, o tik tai, kaip save identifikuoja atitinkama organizacija. Todėl žodžiu „bažnyčia“ gali būti vadinama ne tik nacionalinė religinė organizacija (religinė bendruomenė arba religinė bendrija), bet ir tarptautinė arba supranacionalinė organizacija, kuriai priklauso atitinkama nacionalinė religinė organizacija. Į tokį požiūrį orientuoja ir Konstitucija, reikalaujanti gerbti žmonių tikėjimo ir sąžinės laisvę, kuri, be kita ko, apima ir jų teisę ne vien vieniems, bet ir kartu su kitais išpažinti bei praktikuoti religiją ir tikėjimą ir yra negali būti varžoma (26 str.). Tad dėl sąvokos „bažnyčia“, nors neapibrėžtos nei Konstitucijoje, nei RBBĮ, vartojimo neturi kilti principinių nesutarimų. Tiesa, tam tikromis specifinėmis aplinkybėmis gali būti nelengva nuspręsti, kuri iš kelių konkuruojančių tos pačios religijos tikslus įgyvendinti siekiančių religinių organizacijų vadintina (tam tikra) bažnyčia, ypač jei jos neigia konkurenčių pretenzijas atstovauti tai religijai, – galbūt bažnyčia vadintina tik viena iš šių religinių organizacijų, galbūt kelios, o gal net visos (tokių ginčų kyla, kai kokia nors bendruomenė atskyla nuo tradicinės bažnyčios, bet siekia ir toliau būti laikoma ja¹⁰⁰). Bet tai nekeičia reikalo esmės; valstybės, ypač pasaulietinės, neretai susiduria su keblumais, kai reikia priimti viešuosius sprendimus klausimais, kurie priklauso religijos sričiai. Apibendrinant pažymėtina, kad pagarbos tikėjimo ir sąžinės laisvei ir apskritai žmogaus teisėms ir jų apsisprendimui dvasia aiškinant konstitucinį bažnyčių ir kitų religinių organizacijų statusą tampa aišku, jog tai, ar religinė organizacija vadina save bažnyčia, ar ne, negali turėti jokios reikšmės jos teisiniam statusui. Šia dvasia aiškintinas ir RBBĮ nustatytas reguliavimas, kuris, neapibrėžus sąvokos „bažnyčia“, suponuoja, kad religinės bendruomenės ar religinės bendrijos vadinimą bažnyčia lemia vien jos apsisprendimas. Jei įstatymų leidėjas nustato nevienodą religinių organizacijų teisinį statusą, jo diferencijavimą turi lemti ne vienu iš jų pasivadınimas bažnyčiomis, o kitų kitaip, bet kiti konstituciškai pateisinami veiksniai. Tai pasakytina ir apie jų valstybinį pripažinimą: pagal Konstituciją valstybė pripažįsta tam tikras bažnyčias ir kitas religines organizacijas, bet vien religinės organizacijos vadinimasis bažnyčia nereiškia, kad ji jau yra ar turi būti pripažinta valstybės; valstybės nepripažinta religinė organizacija gali būti ir tokia, kuri yra vadinama (nes pati vadinasi) bažnyčia.

Taigi – apie bažnyčių ir kitų religinių organizacijų valstybinį pripažinimą (tai antrasis iš minėtų konstitucinių sąvokų problemiško aspekto). Konstitu-

100 Yra pagrindo manyti, kad tai buvo viena iš priežasčių, paskatinusių teisingumo ministrą kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu išaiškinti jo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo nuostatas. Pagal šį prašymą buvo priimtas Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas; Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 4 d. teismo posėdžio protokolas, b. l. 98-106.

cijos 43 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, o 2 dalyje – kad valstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos turi juridinio asmens teises. Žodžiai „pripažįsta“ ir „pripažintos“, vartojami Konstitucijos 43 straipsnio 1 ir 2 dalyse, vargu ar laikytini geriausiu Konstitucijos projekto rengėjų pasirinkimu; kaip bus parodyta, „pripažinimas“ šiose Konstitucijos nuostatose reiškia ne visai tai, ką šis žodis reiškia bendrinėje kalboje. Bendrinėje kalboje žodis „pripažinti“ reiškia „patvirtinti tapatybę“¹⁰¹. Jei konstitucinei sąvokai „pripažinti“ būtų teikiama bendrinės kalbos žodžio „pripažinti“ reikšmė, bažnyčios ar kitos religinės organizacijos valstybinis pripažinimas reikštų jos teisinio subjektiškumo patvirtinimą valstybės vardu. Nes ką gi reikštų tai, kad valstybė „nepripažįsta“ – bendrine prasme – tam tikros religinės organizacijos? Tai, kad tos organizacijos valstybė nelaiko tokia, su kuria ji gali palaikyti teisinius (oficialius) santykius, ta religinė organizacija stokoja teisinio subjektiškumo, neturi jokio teisinio statuso, jos veikla (apeigos, mokymo skleidimas ir kt.) yra teisiškai nesaugoma ir neginama, gal net netoleruojama, tad jei dėl jos būtų priimami kokie nors viešieji sprendimai, ta organizacija būtų *ne teisinių santykių subjektas, bet objektas*. Tai nederėtų su kitomis Konstitucijos (ne vien 43 straipsnio) nuostatomis. Konstitucijos nuostatos, reglamentuojančios bažnyčių ir kitų religinių organizacijų pripažinimą, negali būti aiškinamos taip, kad būtų paneigta jau minėta žmogaus teisė laisvai pasirinkti „bet kurią“ religiją ir tikėjimą, vienam ar kartu su kitais privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo (26 str.); be šių elementų tikėjimo ir sąžinės laisvė nebūtų „nevaržoma“, taigi jos nebūtų. Tikėjimo ir sąžinės laisvė turi ne vien individualų, bet ir *kolektyvinį dėmenį*. Būtent jis čia yra lemiamas. Pasaulyje nėra nė vienos religijos, kuri apsiribotų asmeniniu tikėjimu, jos visos reikalauja ir tam tikro kolektyvinio veikimo. Tikėjimo ir sąžinės laisvės negalima redukuoti į teisę žmogui vienam, privačiai, išpažinti ir praktikuoti religiją, ji yra įgyvendinama ir kartu su kitais, suponuoja ir kolektyvines praktikas, taigi ir išpažinėjų jungimąsi į religines organizacijas bei laisvą šių organizacijų veikimą, vadinasi, ir valstybės konstitucinę pareigą gerbti religinių organizacijų kūrimosi ir veikimo laisvę. Tokio gerbimo *conditio sine qua non* yra šios laisvės ir jos turėtojų – taip pat ir kolektyvinių – pripažinimas bendrine šio žodžio prasme. Tad sąvoka „valstybės pripažinimas“ bažnyčių ir kitų religinių organizacijų santykio su valstybe kontekste tiesiog negali neturėti kitos reikšmės nei ta, kurią turi bendrinės kalbos žodis „pripažinimas“. Būtent todėl žodžiai „pripažįsta“ ir „pripažintos“ ir nebuvo geriausias Konstitucijos projekto rengėjų pasirinkimas

101 Lietuvių kalbos žodynas. *Paiėška: pripažinti*. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/?zodis=%C5%BEinti&id=32047150018>. Šis žodis turi ir daugiau reikšmių.

(nors būtų nelengva pasakyti, koks būtų buvęs geresnis). Konstitucinio konstrukto „valstybės pripažinimas“ prasmė yra kitokia nei siūlo bendrinė kalba, jis yra tai, kas angliškai vadinama *term of art* – sąvoka, tam tikrame kontekste turinti specifinę prasmę. Ši sąvoka žymi ne religinės organizacijos teisinį subjektiškumą *per se*, o *tam tikro statuso suteikimą jai*. Bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurias valstybė pripažįsta Konstitucijos 43 straipsnio prasme, tėra dalis teisinį subjektiškumą turinčių ir legaliai veikiančių religinių organizacijų; jos nėra vienintelės religinės organizacijos, kurias valstybė pripažįsta – bendrinės kalbos žodžio „pripažinti“ prasme – kaip teisinių santykių subjektą; religinė organizacija, kuriai nėra suteiktas valstybės pripažinimas Konstitucijos 43 straipsnio prasme, vis tiek yra jos „pripažįstama“ *qua* religinė organizacija bendrine žodžio „pripažinti“ prasme, nes valstybė neignoruoja tos organizacijos kaip kažko, ko teisiškai (oficialiai) nėra, antraip būtų paneigtas tikėjimo ir sąžinės laisvės kolektyvinis aspektas.

Reziumuokime. Pagal Konstitucijos 43 straipsnį religinės organizacijos, iš kurių kai kurios vadinamos (nes pačios vadinasi) bažnyčiomis, yra trijų tipų, iš kurių du siejami su valstybės pripažinimu ne bendrine, o specifine šio žodžio prasme (kurią dar teks aiškintis), o trečiasis apima religines organizacijas, kurioms toks valstybės pripažinimas nėra suteiktas. O valstybės pripažintos religinės organizacijos, iš kurių kai kurios vadinamos bažnyčiomis, yra dviejų tipų: 1) tradicinės bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurias valstybė yra pripažinusi vien dėl jų tradiciškumo – joms nereikia jokio papildomo valstybės pripažinimo akto, teisės taikymo akto, nes tą pripažinimą jos jau yra įgijusios *ex lege* ir neatšaukiamai (apie tai netrukus); 2) tos tradicinėmis nesančios bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurioms valstybės pripažinimas yra suteiktas atskirais teisės taikymo aktais kaip atitinkančioms Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje nustatytas sąlygas – jos turi atramą visuomenėje, o jų apeigos bei mokymas neprieštarauja įstatymui ir dorai; priėmus RBBĮ 2023 m. kovo 23 d. pataisas, toks pripažinimas gali būti atšauktas, jei jos tų sąlygų nebeatitinka (6 str. 6 d.). Šiai sampratai, kurioje valstybės pripažintos religinės organizacijos yra „išskaidytos“ į du tipus, niekas nėra rimtai oponavęs¹⁰², nes ji buvo išskaityta Konstitucijoje¹⁰³. 1995 m. įtvirtinta

102 Bet žr. svarstymus, jog šis „išskaidymas“ ne(be)atitinka EŽTT jurisprudencijos ir esą įvykusio „posūkio Konstitucinio Teismo pozicijoje“ (siejamo su jo 2017 m. liepos 4 d. nutarimu) (Glodenis, 2020). Klausimas, ar tikrai pasiteisina pripažintų religinių organizacijų skirstymas į tradicines ir kitas, jei jų statusas pagal kitus įstatymus yra vienodas, yra racionalus; pakeisti šią „dviejų viename“ situaciją galima tik keičiant Konstituciją (nerealu, kad tai būtų padaryta) arba koreguojant įstatymus, kad tarp dviejų kategorijų pripažintų religinių bendrijų atsirastų statuso skirtumų (šia linkme nenuėita toliau nei kelios padrikos replikos iš Seimo tribūnos, kuriomis buvo siekiama ne spręsti šią problemą, o atkalbėti nuo valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai“).

103 Galima teoretizuoti, ar konstitucinis reguliavimas negalėtų būti suprantamas kitaip, pvz., kaip reiškiantis, kad pagal Konstituciją yra ne trys (tradicinės, valstybės pripažintos netradicinės ir „kitos“), o tik du bažnyčių ir kitų religinių organizacijų tipai: 1) tradicinės Lietuvoje bažnyčios ir kitos religinės

RBBĮ, ji vėliau (tiesa, netiesiogiai) aprobuota Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime¹⁰⁴, kuriame ne tik buvo padėti religinių organizacijų tradicizmo doktrinos pamatai, bet ir išaiškintas konstitucinis pasaulietinės valstybės principas, suponuojantis valstybės neutralumą įsitikinimų klausimais – pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą, draudimą valstybei kurias nors pažiūras ar ideologiją paskelbti privalomomis, primesti individui ar nustatyti privalomą pažiūrų sistemą, valstybės ir bažnyčios atskirumą kaip Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietiskumo pamatą, valstybės nesikišimą į bažnyčių bei religinių organizacijų vidaus gyvenimą, o bažnyčių ir religinių organizacijų – į valstybės, jos institucijų, pareigūnų veiklą, taip pat tai, kad bažnyčios bei religinės organizacijos „neformuoja valstybinės politikos“. Kaip matyti iš cituotų Seimo narių pasisakymų bei kitų netradicinių religinių bendrijų valstybinio pripažinimo klausimų sprendimo Seime pavyzdžių (jų bus pateikta netrukus), to riboženklinio nutarimo didelė dalis įvairių politinių sudėčių Seimo narių būna linkę nepaisyti (tai neprasprūdo pro EŽTT akis).

Konstruktas „[v]alstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos“, kuriuo Konstitucijos 43 straipsnio 2 dalyje įvardijamos religinės organizacijos, turinčios juridinio asmens teises, nėra sėkmės pavyzdys ir teisėkūros technikos požiūriu. Jis dviprasmiškas, nes žodžiai „valstybės pripažintos“ įrašyti vien prieš žodį „bažnyčios“ ir atskirti nuo žodžių „religinės organizacijos“. Tai sukuria neaiškumą: ar juridinio asmens teisės garantuojamos tik valstybės pripažintoms bažnyčioms bei valstybės pripažintoms religinėms organizacijoms, ar visoms valstybės pripažintoms bažnyčioms ir visoms kitoms religinėms organizacijoms, taigi ir toms, kurios valstybės nėra pripažintos nei tradicinėmis, nei netradicinėmis. Neaiškumai teisės akto tekste turi būti aiškinami atitinkamų visuomeninių santykių subjektų naudai. Matyt, tokio požiūrio laikėsi ir įstatymų leidėjas: RBBĮ nevienodai reglamentuojamas tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų juridinio asmens teisių įforminimas ir šių teisių suteikimas kitoms religinėms bendruomenėms ir

organizacijos; 2) kitos (tradicinėmis Lietuvoje nelaikomos) bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurias valstybė yra pripažinusi dėl to, kad jos atitinka Konstitucijoje nustatytas sąlygas? Tada valstybės nepripažintomis būtų tik tokios bažnyčios ir kitos religinės organizacijos, kurios neatitinka minėtų sąlygų ir dėl to neturi teisinio subjektiškumo. Toks aiškinimas būtų grindžiamas, kaip parodyta, ne paties tinkamiausio termino „pripažinti“ reikšmės sutapatiniu su bendrinės kalbos žodžio „pripažinti“ reikšme. Sureikšminus lingvistinį teisės aiškinimą, toks aiškinimas būtų galimas, bet jis nederėtų su žmogaus konstitucine teise ne tik vienam, bet ir kartu su kitais išpažinti bei praktikuoti religiją ir tikėjimą. Taip pat kiltų klausimas, kodėl žmogaus tikėjimo ir sąžinės laisvė (jos kolektyvinis dėmuo) yra padaryta priklausoma nuo „atramos visuomenėje“. Galimybė valstybei nepripažinti tam tikrų religinių organizacijų reikštų, kad tikėjimo ir sąžinės laisvė ne tik nėra „nevaržoma“ (26 str. 1 d.), bet ir nėra „prigimtinė“ (18 str.). Todėl įstatymų leidyba – net ir kurį laiką neturint šiuo klausimu oficialiosios konstitucinės doktrinos – nuo pat pradžių nuėjo „trijų tipų kryptimi“.

104 Toje byloje buvo tiriamas ne RBBĮ, o Švietimo įstatymo nuostatų konstitucingumas.

bendrijoms, bet juridinio asmens teisių turėjimas niekaip nesusietas su tuo, ar „kitoms“ religinėms bendruomenėms ir bendrijoms valstybė yra suteikusi pripažinimą, ar ne (10, 11 str.).

Grįžkime prie dviejų valstybės pripažintų religinių organizacijų tipų. Vienos jų valstybės pripažįstamos vien dėl to, kad yra tradicinės. Konstitucijoje įtvirtinta tik pati galimybė tam tikras bažnyčias ir kitas religines organizacijas pripažinti tradicinėmis, bet nenurodyta, kokios iš jų yra tradicinės. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, jog „Konstitucijos nuostata, kad valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, suponuoja tai, jog įstatymų leidėjas gali tam tikras religines organizacijas įvardyti kaip tradicines Lietuvoje“ ir kad „bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių [yra] ypatingas jų valstybinio pripažinimo būdas“; „tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų pripažinimo instituto konstitucinis įtvirtinimas reiškia, kad jų valstybinis pripažinimas yra neatšaukiamas“, nes „tradiciskumas nėra nei sukuriamas, nei panaikinamas įstatymų leidėjo valios aktu“, o „bažnyčių bei religinių organizacijų įvardijimas kaip tradicinių yra ne jų, kaip tradicinių organizacijų, sukūrimo, bet jų tradiciskumo – nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausančios jų santykių su visuomene būklės konstatavimo aktas, atspindintis visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę“¹⁰⁵. Konstatuoti, kokios bažnyčios ir kitos religinės organizacijos yra tradicinės, palikta įstatymų leidėjui¹⁰⁶. Preziumuotina, kad pagal Konstituciją jų neturėtų būti tik viena – ne vien dėl to, kad Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje yra vartojama daugiskaita, bet ir dėl to, kad vienintelės tradicinės bažnyčios įtvirtinimas atrodytų kaip bandymas apeiti konstitucinį imperatyvą, kad Lietuvoje nėra valstybinės religijos (43 str. 7 d.). Bet to niekada ir nesiekta. RBBĮ tradicinėmis nuo pat pradžių įvardytos devynios religinės bendrijos: 1) lotynų apeigų katalikų; 2) graikų apeigų katalikų; 3) evangelikų liuteronų; 4) evangelikų reformatų; 5) ortodoksų (stačiatikių); 6) sentikių; 7) judėjų; 8) musulmonų sunitų; 9) karaimų. Kai kas galėtų paklausti, kodėl šiame sąrašė nėra tradicinio baltų tikėjimo išpažinėjų; atsakant į šį klausimą tektų gilintis į tokius tradiciskumo sampratos aspektus, kurie anaipol nelaikytini teisiniais, pavyzdžiui, į tai, kad tradicijos būna ne tik išlaikomos ir palaikomos, bet ir nutrūksta arba visai išnyksta; tačiau galėtų būti pateiktas ir, manytina, relevantinis teisinis argumentas, paminėtas TM išvadoje dėl „Romuvos“, – tai, kad pirmoji iš šių religinę bendriją sudarančių religinių bendruomenių įregistruota (tik

105 Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas.

106 Tradicinių bažnyčių ir religinių organizacijų sąrašo nustatymas įstatymu, o ne vykdomosios valdžios aktu, sietinas su tuo, jog pagal Konstituciją „bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu“ (43 str. 5 d.). Bet yra buvęs (dabar jau panaikintas) vykdomosios valdžios aktas, kuriuo buvo patvirtintas religinių bendruomenių tradiciskumas (Teisingumo ministro 2002 m. vasario 15 d. įsakymas nr. 39 „Dėl tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašo patvirtinimo“).

1992 m., tad laiko tarpą, praėjusį nuo jos įregistravimo, 1995 m., kai buvo priimtas RBBĮ, nebūtų visiškai nepagrįsta įvertinti kaip per trumpą tradiciškumui patvirtinti. Kita vertus, tradicinių bažnyčių ir kitų religinių organizacijų sąrašas neturi būti laikomas visiškai nekintamu – jis iš principo gali būti išplėstas, net jei tai siejama su išimtinėmis aplinkybėmis. Hipotetiškai svarstant, ar šis sąrašas galėtų būti kada nors papildytas senovės baltų tikėjimui atstovaujancia religine bendrija, pasakytina, kad turbūt kiltų klausimų dėl jos (o gal ir tikėjimo) nenutrūkstamumo, ką jau kalbėti apie bendresnę Lietuvos visuomenės religinės kultūros raidos ir būklės pokyčių vertinimą. Šiuo atžvilgiu itin informatyvus ir instruktyvus yra Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas, kuriame (pakartojant ir plėtojant 2000 m. birželio 13 d. nutarimo doktrininės nuostatas), išaiškinta, kad: „pagal Konstituciją Seimas turi įgaliojimus – ne tik gali, bet ir privalo – įstatyme įvardyti, kokios bažnyčios bei religinės organizacijos Lietuvoje yra tradicinės; toks įvardijimas – tai objektyvaus fakto, kad tam tikros bažnyčios bei religinės organizacijos Lietuvoje yra tradicinės, konstatavimas, o ne atitinkamų bažnyčių, religinių organizacijų tradiciškumo sukūrimas, nes jų buvimas tradicinėmis nepriklauso nuo įstatymų leidėjo valios“; „įstatyme tradicinėmis Lietuvoje gali būti įvardijamos tik tokios bažnyčios bei religinės organizacijos, kurių tradiciškumas Lietuvoje nekelia jokių abejonių, nes jos yra istoriškai, per amžius susiformavusio Lietuvos visuomenės socialinio, kultūrinio ir dvasinio paveldo dalis; kad bažnyčias, religines organizacijas būtų galima pripažinti tradicinėmis Lietuvoje, joms toli gražu nepakanka, *inter alia*, veikti Lietuvoje kelis dešimtmečius ar atitikti kokius nors kitus įstatymų leidėjo nustatytus formalius kriterijus, nes bažnyčių, religinių organizacijų tradiciškumas neatsiranda net per kelias žmonių kartas, o yra ilgalaikis, amžius vykęs ir nenutrūkęs procesas, sietinas su ilgaamžė Lietuvos visuomenės dvasine, kultūrine raida ir padaręs jai esminį poveikį; taigi įstatymų leidėjas privalo įstatyme tradicinėmis Lietuvoje įvardyti tas bažnyčias, religines organizacijas, kurios neabejotinai atitinka minėtą tradiciškumo sampratą, ir negali tradicinėmis Lietuvoje įvardyti tokių bažnyčių, religinių organizacijų, kurios šios tradiciškumo sampratos neatitinka; konstatavęs ir įstatyme įtvirtinęs, kokios bažnyčios bei religinės organizacijos Lietuvoje yra tradicinės, įstatymų leidėjas šio sąrašo negali plėsti, nebent nuo tokio konstatavimo praeitų labai daug laiko ir toks šio sąrašo išplėtimas atspindėtų pasikeitusią Lietuvos visuomenės religinės kultūros raidą ir būklę“; „kadangi tam tikrų bažnyčių bei religinių organizacijų tradiciškumas Lietuvoje yra objektyvi, nuo įstatymų leidėjo valios nepriklausanti bažnyčių bei religinių organizacijų santykių su visuomene būklė, įstatymų leidėjas negali ir atšaukti šio tradiciškumo konstatavimo“.

Tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašą plėsti kliudo Konstitucinio Teismo nurodyta sąlyga, kad tai gali būti daroma tik tokiu atveju, jei įtraukimas „atspindėtų pasikeitusią Lietuvos visuomenės religinės kultūros raidą ir

būklę¹⁰⁷. Tad naujai siekiamų įtraukti religinių organizacijų tradiciškumui pagrįsti neturėtų pakakti to, kad jos čia veikia ilgą laiką ar kad jos turi daug išpažinėjų, nes konstitucinė (ir bendroji) tradiciškumo – kitaip nei formalaus valstybės pripažinimo – samprata suponuoja ne vien ilgą religinės organizacijos veikimo trukmę ar santykinai didelį narių skaičių, bet ir tam tikrą kultūros formų perdavimą iš kartos į kartą bei išliekamumą, taip pat, Konstitucinio Teismo žodžiais, „esminį poveikį Lietuvos visuomenės dvasinei, kultūrinei raidai“. Būtent šia linkme nuėjo įstatymų leidėjas, kuris dar iki Konstituciniam Teismui suformuluojant pacituotąjį teiginį religinių bendruomenių ir bendrijų tradiciškumą RBBĮ apibūdino taip: jis reiškia, kad religinė bendruomenė ar bendrija sudaro „Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį“ (5 str.). Ši didinga ideologema yra abstrakti, stokoja teisinio apibrėžtumo ir gali būti aiškinama įvairiai. Kaip teisinė nuostata ji orientuoja ne į formalų, o į kokybinį atitinkamos religinės organizacijos vertinimą – jos reikšmę Lietuvos visuomenės dvasiai ir kultūrai, bet palieka plačią erdvę tą organizaciją vertinti ne iš teisės, o iš humanistinės (istorinės, kultūrinės, sociologinės ir kt.) perspektyvos. Kad ir kaip būtų, religinių bendruomenių ir religinių bendrijų tradiciškumas yra teisiškai reikšmingas, nes šiuo pagrindu leidžiama diferencijuoti atitinkamų visuomeninių santykių teisinį reguliavimą. Konstitucinis Teismas 2006 m. birželio 13 d. nutarime konstatavo, kad „Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies nuostata, jog yra tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, yra tas konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis valstybėje gali būti nustatoma skirtinga tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų būklė, palyginti su kitomis bažnyčiomis bei religinėmis organizacijomis“, ir kad, „neapribojant Konstitucijoje įtvirtintų visoms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms garantuojamų teisių, tradicinėms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu gali būti užtikrinamos ir tokios teisės, kurių neturi tradicinėmis nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos“. O 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime išaiškinta, kad „iš pačios Konstitucijos kyla įstatymų leidėjo įgaliojimai tradicinėms Lietuvoje bažnyčioms bei religinėms organizacijoms įstatymu nustatyti ir tokias teises, kurių neturi tradicinėmis Lietuvoje nesančios bažnyčios bei religinės organizacijos (aišku, tokių teisių nustatymas turi būti konstituciškai pagrindžiamas)“, ir kad „jeigu valstybė suteikia kuriai nors kitai (tradicine Lietuvoje nesančiai) bažnyčiai, religinei orga-

107 2022 m. pabaigoje 15 Seimo narių įregistravo RBBĮ pataisos projektą, kuriuo siūloma tradicine pripažinti armėnų apaštališkąją bažnyčią. Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas XIVP-2364 (2022). Projekto aiškinamajame rašte rašoma apie šios bažnyčios įkūrimą, armėnų sąsajas su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, gyvenimą Vilniuje ir tai, kad dominikonų Šv. Dvasios bažnyčioje jie turėję altorių, bet nepaminėta, kiek yra šios religijos išpažinėjų (nurodoma tik tai, kad armėnai sudaro 0,04 proc. Lietuvos gyventojų – 2021 m. Lietuvoje gyveno 1 125 armėnų tautybės žmonės) (Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2022).

nizacijai pripažinimą, tai savaime nėra pagrindas jai nustatyti tokias teises, kokias tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos turi būtent dėl to, kad jos yra tradicinės Lietuvoje“.

Antrasis bažnyčių ir kitų religinių organizacijų valstybinio pripažinimo būdas – valstybės pripažinimo suteikimas Seimo nutarimu – teisės taikymo aktu. Toks pripažinimas siejamas su Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalyje nustatytais sąlygomis – atitinkamos bažnyčios ar kitos religinės organizacijos turima atrama visuomenėje ir jų mokymo bei apeigų neprieštaravimu įstatymui ir dorai; pasak Konstitucinio Teismo, jei tam tikra valstybės pripažinta religinė organizacija „nėtenka atramos visuomenėje ar jos mokymas arba apeigos ima prieštarauti įstatymui arba dorai“, tą pripažinimą „galima atšaukti“ – „kitaip nei konstatavimą, kad tam tikra bažnyčia, religinė organizacija yra tradicinė Lietuvoje“¹⁰⁸. Kas laikytina atrama visuomenėje, Konstitucijoje nėra apibrėžta. Minėta, kad LVK pirmininkas ginčijo religinės organizacijos turimos atramos visuomenėje nustatymą vien pagal sociologines apklausas ir siūlė vadovautis „platesniais tyrimais“. Tiesa, nei laiško autorius, nei juo rėmęsi Seimo nariai nepaiškino, kokie turėtų būti tie „platesni tyrimai“¹⁰⁹. Kadangi Konstitucija neapibrėžia, kas laikytina religinės organizacijos turima atrama visuomenėje, šis reikalavimas turi būti sukonkretintas įstatyme. Toks sukonkretinimas atsirado 2023 m.: patikslinta, kad religinės bendrijos „gali būti valstybės pripažintos“ ne tik jeigu „jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymams ir dorai“ (RBBĮ šis *copy-paste* iš Konstitucijos buvo ir iki 2023 m. kovo 23 d. pataisų), bet ir jeigu „jos turi tvirtą ir ilgalaikę atramą visuomenėje“ (6 str. 1 d.). Tad atrama visuomenėje turi būti ne bet kokia – ji turi būti „tvirta ir ilgalaikė“. Būtent tokią atramos visuomenėje sampratą yra suformulavęs Konstitucinis Teismas 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime, kuriame konstatuota, kad „bažnyčios bei religinės organizacijos, kurios Lietuvoje nėra tradicinės, gali būti išskirtos iš kitų tradicinėmis nesančių bažnyčių bei religinių organizacijų suteikiant joms specialų statusą – nustatant, kad jos yra valstybės pripažintos bažnyčios bei religinės organizacijos“, kad „suteikti šį statusą yra įstatymų leidėjo prerogatyva“ (vadinausi, nekeičiant Konstitucijos šios funkcijos negalima perduoti kitam, nepolitiniam, subjektui), kad „šis specialus statusas gali būti suteikiamas tik toms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms, kurios turi atramą visuomenėje“, ir kad „atitinkamos bažnyčios, religinės organizacijos atrama visuomenėje turi būti tvirta ir ilgalaikė, taigi negali apsiriboti negausia žmonių grupe ar nedidele visuomenės dalimi, keliais veiklos dešimtmečiais, viena arba keliomis žmonių kartomis“ ir „turi būti tokia, kad dėl jos nekiltų jokių abejonių“, todėl „sprendžiant, ar tam tikrai bažnyčiai,

108 Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas. Kaip minėta, 2023 m. kovo 23 d. pataisomis tai buvo įtvirtinta ir RBBĮ.

109 Gal tokie, kai „plačiau tiriama“ tol, kol pavyksta įrodyti, kad reikalaujamos atramos nėra?

religinei organizacijai suteiktinas valstybės pripažinimas, būtina įsitikinti, kad ta bažnyčia, religinė organizacija tikrai atramą visuomenėje“.

Nors Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas įnešė šiek tiek daugiau aiškumo, reikalavimas valstybės pripažinimo siekiančioms religinėms bendrijoms turėti ne bet kokią, o tvirtą ir ilgalaikę atramą visuomenėje yra abstraktus ir jį reikėtų sukonkretinti. Jį interpretuodamas, įstatymų leidėjas turi tam tikrą diskreciją ir gali įvairiai apibrėžti kriterijus, pagal kuriuos vertinamas religinės organizacijos turimos atramos visuomenėje tvirtumas ir ilgalaikiškumas. Vargu ar būtų lengva rasti svarių argumentų, kurie paneigtų galimybę kaip svarbiausią (o gal net vienintelį) nustatyti tokį kriterijų kaip atitinkamo tikėjimo išpažinėjų skaičius, jeigu jis per tam tikrą ilgą laiką išlieka pastovus ar bent reikšmingai nesumažėja. O ar toks kriterijus gali būti religinės organizacijos veikimo trukmė, paaikškėjo po Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimo, bet apie tai dar ne dabar (žr. 7 skirsnį).

Kitas klausimas, ką pacituotoje formuluotėje „gali būti valstybės pripažintos“ reiškia žodis „gali“. Ar jis apibrėžia religinių bendruomenių, ar valstybės (Seimo) „galėjimą“? Jei teisės nuostatų dviprasmybės aiškinamos palankiai teisiinių santykių subjektams, žodis „gali“ reiškia *bendrijų* teisę siekti valstybės pripažinimo ir jį įgyti, jeigu jos atitinka nustatytas sąlygas. Aiškinimas, esą šis žodis reiškia Seimo laisvę savo nuožiūra nesuteikti valstybės pripažinimo tas sąlygas atitinkančioms bendrijoms, reikštų, jog įteisinama (bent kai kurių) jų *diskriminacijos* galimybė. Vis dėlto, kaip matyti iš religinės bendrijos „Romuva“ (ir kai kurių kitų religinių bendrijų, apie kurias netrukus) patirties, didelė dalis įvairių politinių sudėčių Seimo narių būna linkę pasirinkti antrąjį – diskriminacinį – aiškinimą, Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo formuluotei „įstatymų leidėjo prerogatyva“ suteikdami sprendimo ne pagal teisę, o pagal savo subjektyvų manymą, taigi savivalės akto, prasmę.

Kalbant apie Konstitucijoje nustatytą ir įstatyme pakartotą reikalavimą, kad valstybės pripažinimo siekiančių religinių organizacijų mokymas bei apeigos turi neprieštarauti įstatymui ir dorai, pasakytina, kad praktikoje dažnai nebūna itin sunku patikrinti ir įsitikinti, ar mokymas bei apeigos tikrai neprieštarauja įstatymui. Tereikia palyginti religines nuostatas su įstatymo nuostatomis ir įvertinti, ar tarp jų nėra konfliktų, taip pat reikia įvertinti, ar apeigos nepažeidžia įstatymų (dėl keblesnių dalykų visada galima gauti religijos ir kitų sričių specialistų išvadas). Vis dėlto įmanomos tokios situacijos, kai įvertinimas bus ne toks jau nedviprasmiškas. Pavyzdžiui, ar prieštarautų įstatymui religinio mokymo draudimas atlikti krašto apsaugos tarnybą, jei pagal hipotetinį įstatymą atitinkamo tikėjimo išpažinėjai galėtų būti į ją pašaukti, taigi privalėtų ją atlikti? Šiuo atveju pagrįstų abejonių gali kelti paties įstatymo kokybė – tai, ar jis nepamina atitinkamos prigimtinės teisės. O ar neprieštarauja gyvūnų teisių apsaugos įstatymams (o galbūt ir tarptautiniams

teisės aktams¹¹⁰) tokios religinės apeigos, per kurias aukojami gyvūnai verčiami kentėti? Negi problemą pašalina tai, jog įstatymų leidėjas ima ir parašo įstatyme, kad tai, ką jaučia aukojami gyvūnai, nėra kančia¹¹¹? Bet dar sunkiau atsakyti, ar kai kurie religiniai mokymai neprieštarauja dorai. Pirma, sąvokai „dora“ nėra sukurta vieno visiems priimtino apibrėžimo. Antra, visų visuomenių dorovinės nuostatos laikui bėgant kinta: tai, kas anksčiau buvo laikoma doru dalyku, šiandien gali būti laikoma nedoru, ir atvirkščiai. Trečia, nėra ir turbūt niekada nebus visuotinai sutariama ir dėl to, kas yra dora tam tikroje visuomenėje tam tikru laiku. Todėl Seimui, sprendžiančiam dėl bažnyčios ar kitos religinės organizacijos mokymo ir apeigų neprieštaravimo dorai, galėtų kilti ir keblių klausimų. Antai kaip doros atžvilgiu vertinti kai kurių religijų (net vienos tradicinės) toleruojamą poligamiją arba kai kurių bažnyčių traktavimą moterų kaip nelygių vyrams (nes joms neleidžiama tapti dvasininkėmis)?

Minėta, kad religinių organizacijų valstybinis pripažinimas vien dėl jų tradiciškumo orientuoja į jų kokybinį įvertinimą – jų reikšmę Lietuvos visuomenės dvasiai ir kultūrai. Ar į ją orientuoja ir netradicinių religinių organizacijų valstybinis pripažinimas? Konstitucijos 43 straipsnio tekste nėra nieko, kas skatintų į šį klausimą atsakyti teigiamai. Joje tik nustatyta, kad „kitos“, t. y. netradicinės, bažnyčios ir religinės organizacijos yra valstybės pripažįstamos, jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai. Tai gerokai mažiau nei reikšmė Lietuvos visuomenės dvasiai ir kultūrai. Bet įstatymų leidėjas nuėjo kitu keliu. Jis įtvirtino, kad netradicinės religinės bendrijos, jeigu jos atitinka atramos visuomenėje ir mokymo bei apeigų neprieštaravimo įstatymams ir dorai reikalavimus, „gali būti valstybės pripažintos kaip Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis“ (6 str. 1 d.). Konstitucijoje nėra *expressis verbis* suformuluota tokio aukšto reikalavimo; jis įtvirtintas ordinarinėje teisėje – įstatyme. Buvo galima klausiti, ar šitaip žemesnės už Konstitucijos galios aktu nebuvo susiaurinta „kitų“ religinių organizacijų teisė siekti valstybės pripažinimo ir jį įgyti, juolab kad Konstitucinis Teismas šio dalyko nebuvo tyręs, o iki 2007 m. – ir aiškinęs. Jo 2000 m. birželio 13 d. nutarime apie tai, jog kurios nors bažnyčios ar religinės bendrijos gali sudaryti „Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį“, užsiminta tik vieną kartą, bet ne aiškinant konstitucinę reguliavimą, o persakant,

110 Žr., pvz.,: Georgetown Law Library. *International and Foreign Animal Law Research Guide*.

111 Plg. Gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymo 5 str. 1 d.: „Žiauriu elgesiu su gyvūnais, jų kankinimu nelaikomi šie veiksmai: <...> 12) ūkinį gyvūnų skerdimas, prieš tai jų neapsvaiginus, religinėms apeigoms atlikti būtiniais metodais, jeigu šie gyvūnai skerdžiami skerdykloje“. Tarsi jei įstatymų leidėjas tai, ką empatijos nestokojantis žmogus laikytų žiauriu elgesiu, pavadins ne žiauriu elgesiu, tai tas elgesys ir nebus žiaurus. Kaip Seimas įvertintų tokį teisėkūros pasiūlymą: „žiauriu elgesiu su žmogumi, jo kankinimu nelaikomas danties rovimas be nuskausminimo Seimo nariui, jeigu dantis raunamas odontologijos klinikoje, o rovējas prieš tai pasimeldžia“?

kaip RBBĮ nustatytą reguliavimą (kuris nebuvo tyrimo dalykas toje byloje) aiškina suinteresuoto asmens – Seimo atstovai. Šio klausimo palikimas neaiškinto tame nutarime rodo Teismo apsisprendimą nebūti nepateisinamai aktyvistiniam, juolab kad atsakant į pareiškėjos – Seimo narių grupės abejones dėl ginčijamo reguliavimo atitikties Konstitucijai jo aiškinti nereikėjo. Nedviprasmiško atsakymo į klausimą, ar įstatymu nebuvo susiaurinta „kitų“ religinių organizacijų teisė siekti valstybės pripažinimo ir jį įgyti, neatsirado ir po Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 27 d. sprendimo. Jame išaiškinta, kad valstybės pripažinimo siekiančių religinių organizacijų atrama visuomenėje turi būti tvirta ir ilgalaikė. Bet tame sprendime, kaip ir 2000 m. birželio 13 d. nutarime, nėra konstatuota, kad valstybės pripažinimo siekiančios netradicinės religinės bendrijos turi būti „Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalimi“. Būti tokia „dalimi“ – tai ne tas pats, kas turėti tvirtą ir ilgalaikę atramą visuomenėje. Tuo tarpu 2023 m. į RBBĮ buvo perkelta Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 27 d. sprendimo formuluo-tė „tvirta ir ilgalaikė atrama“, bet paliktas ir anksčiau buvęs reikalavimas religinei bendrijai būti „Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalimi“, kuri yra ir tradicinių religinių organizacijų požymis. Šitaip – vieną ideologemą ne pakeitus, bet papildžius kita – valstybės pripažintos bažnyčios ir kitos religinės organizaci-jos buvo *priartintos* prie tradicinių, *iš esmės joms prilygintos*. Jas skiria vien tai, kad vienos religinės organizacijos yra įrašytos į tradicinių sąrašą, o kitos ne.

Tiesa, pagal Konstituciją diferenciacijos galimybė išlieka¹¹², bet bent šiuo metu tradicinės religinės organizacijos nėra kaip nors išskiriamos iš visų valstybės pripažintų religinių organizacijų pagal tai, kokias teises jos turi pagal įstatymus. Įstatymų leidėjas, pateisindamas kitų valstybės pripažintų religinių organizacijų prilyginimą tradicinėms, jų valstybinį pripažinimą susiejo su valstybės išpareigojimais: „valstybės pripažinimas reiškia, kad valstybė palaiko religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą“ (RBBĮ 6 str. 1 d.). Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime ir 2007 m. gruodžio 27 d. sprendime nėra nieko apie tai, jog valstybės pripažinimas galėtų reikšti kokio nors palikimo „palaikymą“. Tai ordinarinės teisės nuostata, jos teisinis turinys labai nekonkretus, nes dvasinis, kultūrinis ir socialinis palikimas nėra lengvai apčiuopiamas dalykas, be to, neaiški palaikymo apimtis, valstybės galimybės ne beribės, o ir turbūt ne visas palikimas turėtų būti palaikomas – bent jau pasaulietinės valstybės. Bet RBBĮ yra konkre-tesnių nuostatų, iš kurių aiškėja, kokiais būdais gali būti palaikomas šis palikimas, kaip antai užtikrinant galimybę valstybinėse švietimo ir auklėjimo įstaigose atlikti

112 Kaip minėta, „jeigu valstybė suteikia kuriai nors kitai (tradicine Lietuvoje nesančiai) bažnyčiai, religinei organizacijai pripažinimą, tai savaime nėra pagrindas jai nustatyti tokias teises, kokias tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos turi būtent dėl to, kad jos yra tradicinės Lietuvoje“ (Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas).

tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų apeigas, „neprieštaraujančias pasaulietinės mokyklos sampratai“ (8 str. 4 d.), ir galimybę valstybinėse švietimo įstaigose dėstyti tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų tikybą (9 str. 2 d.). O įvairiuose kituose įstatymuose (kurie čia nėra specialiai aptariami) yra nuostatų, pagal kurias valstybės pripažintų religinių bendrijų dvasinis, kultūrinis ir socialinis palikimas įgyja labai materialią išraišką: jos turi teisę registruoti bažnytinę santuoką (kuri teisiškai prilyginama sudarytai civilinės metrikacijos įstaigoje), teisę gauti nacionalinio transliuotojo eterio laiką savo religinėms apeigoms transliuoti, teisę į žemės mokesčio lengvatas (būti atleistoms nuo jo), teisę į tai, kad jų dvasininkai būtų draudžiami pensijų socialiniu draudimu valstybės lėšomis, ir kt. Susiejus netradicinių religinių bendrijų valstybinį pripažinimą su jų buvimu Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalimi ir valstybės išpareigojimu palaikyti jų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą, RBBĮ sąvoka „pripažinimas“ ne tik dar labiau nutolsta nuo jos bendrinės prasmės, bet ir labai priartėja prie sąvokos „palaikymas“, reiškiančios jau ne „tapatybės patvirtinimą“, bet (šiam kontekste) „neleidimą išnykti“, „padėjimą išlikti“¹¹³. Svarstyтина, ar įstatymų leidėjas šitaip Konstitucijos projekto rengėjų ne itin sėkmingai parinktai sąvokai „pripažinimas“ nesuteikė naujos prasmės. O galbūt priešingai – gal jis kaip tik surado tinkamesnį žodį ordinarinėje teisėje įvardyti tam, kas nustatyta Konstitucijoje? Kad ir kaip būtų, kiekvienas tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių organizacijų valstybinio palaikymo būdas (kiekviena „papildoma“ teisė) kyla iš ordinarinės teisės aktų, o jie neturi imuniteto nuo konstitucingumo patikros. Kitas reikalas, ar atsirastų politinės ir moralinės valios atlikti tokią patikrą – ne nominalią, o principingą.

Reikalavimų valstybės pripažinimo siekiančioms netradicinėms religinėms bendrijoms taikymo praktika trumpai apžvelgta EŽTT „Romuvos“ sprendime. 2001 m. Seimas be didesnių diskusijų suteikė valstybės pripažinimą Lietuvos Evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai. 2008 m. valstybės pripažinimas buvo suteiktas Septintosios dienos adventistų bažnyčiai. Tiesa, šį kartą valstybės pripažinimo suteikimas nebuvo toks sklandus. Po pirmojo svarstymo Seimo nutarimo projektui nebuvo pritarta, nes keli Seimo nariai išreiškė susirūpinimą dėl to, kad esą neaišku, kokios yra svarbiausios to tikėjimo dogmos ir kuo ši religinė bendrija skiriasi nuo Katalikų bažnyčios. Po poros mėnesių Seimui pakartotinai svarstyti ir balsuoti buvo pateiktas „patobulintas“ nutarimo projektas, kuris ir buvo priimtas. Šis svarstymas iš esmės apsiribojo kelių Seimo narių pastebėjimu, kad religinė bendrija „sulaukė palankių nuomonių iš Katalikų bažnyčios hierarchų“, be to, tam, kad Septintosios dienos adventistų bažnyčiai būtų suteiktas valstybės pripažinimas, oficialiu

113 Lietuvių kalbos žodynas. *Paieška: palaikyti*. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/?zodis=laikyti&id=18003610010>. Šis žodis turi ir daugiau reikšmių.

laišku pritarė LKB Kauno arkivyskupas. 2016 m. Seimas be ilgų svarstymų suteikė valstybės pripažinimą Lietuvos evangelinio tikėjimo krikščionių sąjungai. 2017 m. valstybės pripažinimo sulaukė Lietuvos naujoji apaštalu bažnyčia. Seimo nutarimo projektą pateikęs Seimo nario teigimu, ši bažnyčia atitinka visus įstatymo keliamus reikalavimus, turi 3 tūkst. sekėjų, palaiko gerus santykius su Katalikų bažnyčia, pripažįsta krikščionių Bibliją ir yra gerbiama kitų religijų atstovų.

Vis dėlto sėkmė lydėjo ne visas valstybės pripažinimo siekiančias netradicines religines bendrijas. Lietuvos jungtinė metodistų bažnyčia su prašymu suteikti jai valstybės pripažintos religinės bendrijos statusą į Seimą kreipėsi dar 2001 metais. Teisingumo ministerija parengė išvadą, kurioje konstatavo, kad ši religinė bendrija atitinka įstatymo keliamus reikalavimus, bet Seimas ligi šiol nėra balsavęs dėl šio klausimo. Jehovos liudytojai su prašymu suteikti jai valstybės pripažinimą į Seimą kreipėsi 2018 metais. Šios religinės bendrijos prašymas Seime dar nesvarstytas, negauta ir kompetentingų institucijų išvadų, ar ji atitinka įstatyme nustatytus reikalavimus. „Romuvos“ istorija jau aptarta. Nevienodas valstybės pripažinimo siekiančių religinių bendrijų traktavimas Seime kelia rimtų konstitucinių klausimų – ne tik dėl asmenų lygiateisiškumo, bet ir dėl Seimo teisėkūros procedūrų, taip pat dėl Lietuvos valstybės ne nominalaus, o realaus pasaulietiškumo, ypač dėl to, ar valstybės pripažinimo siekiančioms netradicinėms religinėms bendrijoms nėra būtina atitikti dar vieną neformalizuotą kriterijų – užsitikrinti LKB palankumą.

Skaitant Konstituciją kaip visumą, įvairius klausimus provokuoja ne vien tai, kad joje nevienodai sujungiamos ar atskiriamos sąvokos „bažnyčios“, „religinės organizacijos“ ir „kitos religinės organizacijos“, o prieveiksmis „valstybės pripažintos“ prašosi papildomo paaiškinimo, bet ir tai, kad joje netolygiai vartojamos ir kai kurios kitos sąvokos, kurios, nors skirtingos, yra skirtos artimiems, iš dalies susipinantiems ar net sutampantiems objektams įvardyti: „religija“ ir „tikėjimas“ (26, 27, 43 straipsniai¹¹⁴), „minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė“ (26 straipsnis), „bendrijos“, „asociacijos“ ir „visuomeninės organizacijos“ (35, 44, 114, 124 straipsniai); reikalavimai, kad bendrijų bei asociacijų „tikslai ir veikla“ nebūtų priešingi „Konstitucijai ir įstatymams“, kad bažnyčių ir religinių organizacijų „mokymas bei apeigos“ neprieštarautų „įstatymui ir dora“, bažnyčių bei religinių organizacijų „mokslo skelbimas, kita tikybinė veikla, taip pat maldos namai“ nebūtų naudojami tam, kas prieštarauja „Konstitucijai ir įstatymams“ (35, 43 straipsniai). Įvairūs su tokiais šiais ir kai kurių kitų sąvokų vartojimu susiję neaiškumai yra neišvengiami, nes religijos ir tikėjimo (ir organizuoto, ir neorganizuoto) srityje susiduriama su tokia didžiule tapatumų, formų, santykių ir vertinimų įvairove, kurią vargu ar pavyktų aprėpti lakoniškomis Konstitucijos klauzulėmis, o kai kurioms nevienareikšmiškoms sąvokoms (kaip antai „atrama visuomenėje“ arba „dora“) labiau

114 Bet pgl. 29 straipsnio 2 dalį: joje minimas tikėjimas, bet neminama religija.

apibrėžtus pakaitalus irgi būtų sunku rasti. Kita vertus, ceitnoto sąlygomis rengiant Konstitucijos projektą nepavyko pasiekti visiško teksto nuoseklumo, išvengti nedviprasmiškų formuluočių, terminijos ir struktūros keistenybių, prieštaravimų, kitų netikslumų ir neapibrėžtumų – žodis „pripažinimas“ tikrai nėra didžiausias iš jų¹¹⁵. Konstitucinio reguliavimo turinys, palaipsniui, byla po bylos, atskleidžiamas Konstitucinio Teismo formuluojamoje oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, pasirodė esąs kokybiškesnis (nuoseklesnis, darnesnis, mažiau prieštaringas) nei joje aiškinamas Konstitucijos tekstas. Idant būtų aiškiai atsakyta į tokius (ir panašius) klausimus kaip ką tik keltieji, Konstitucijos 43 straipsnį būtina aiškinti kartu su kitais Konstitucijos straipsniais, tarp jų (bet ne vien) – 25 straipsniu, kuriame įtvirtinta žmogaus įsitikinimų ir jų raiškos laisvė, 26 straipsniu, kuriame įtvirtinta minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, 35 straipsniu, kuriame įtvirtinta piliečių teisė vienytis į, *inter alia*, bendrijas ir asociacijas. Tam tikru mastu tą pamėginta padaryti Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime ir kai kurias jo nuostatas aiškinančiame 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime.

Apibendrinkime. Konstitucinė sąvoka „religinės organizacijos“ yra bendrinė, ji apima ir valstybės pripažintas organizacijas, kurių kai kurios *ex lege* yra tradicinės, ir organizacijas, dėl kurių valstybinio pripažinimo nėra priimta jokie teisės akto; ir tarp vienu, ir tarp kitų gali būti (ir yra) tokių, kurios vadinamos bažnyčiomis, bet tai nesuponuoja jokių teisinio statuso skirtumų. Pagal RBBĮ valstybės pripažinimas suponuoja valstybės išpareigojimą palaikyti atitinkamų religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą, bet tai nereiškia, jog be valstybės pripažinimo (specifine žodžio „pripažinimas“ prasme) ir valstybės palaikymo negalima privačiai arba viešai išpažinti ir praktikuoti religijos ar tikėjimo, atlikti religinių apeigų, o įgyvendinti tokių tikėjimų tikslus siekiančios ir religinės organizacijos negali veikti *qua* religinės organizacijos – atlikti apeigų, turėti maldos namų, labdaros įstaigų, mokyklų dvasininkams rengti, laisvai tvarkytis pagal savo kanonus ir statutus ar sudaryti susitarimų su valstybe (Konstitucijos 43 str. 3–5 d.). Pagal Konstituciją juridinio asmens teisės gali turėti ir valstybės pripažintos, ir tokio pripažinimo negavusios religinės organizacijos (43 str. 2 d.), atitinkančios įstatyme nustatytas sąlygas. Konstitucija toleruoja įvairias religines organizacijas ir garantuoja jų ir jų narių veikimo laisvę. Valstybės pripažinimas, juolab įtraukimas į tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašą, tik suteikia papildomų galimybių – tokių, kurias pagal įstatymus turi tradicinės bažnyčios ir religinės organizacijos. „Romuva“ savo peticijoje EŽTT jas vadino „papildomomis teisėmis“. Siekdama valstybės pripažinimo ji siekė ne vien formaliai paaukštinti savo statusą, bet ir gauti galimybę naudotis tomis „papildomomis teisėmis“. Bylą Strasbūre ji laimėjo. Bet statuso paaukštinimas įvyks tada, kai atitinkamą nutarimą priims Seimas. Jeigu priims.

5. Strasbūro Teismo argumentai

EŽTT „Romuvos“ byloje nusprendė, jog Lietuva pažeidė bendrijos pareiškėjos teises, įtvirtintas EŽTK 14 straipsnyje, paimtame kartu su 9 straipsniu, ir 13 straipsnyje. Pirmiau – šiek tiek anachroniškai – aptarsime šį nustatymą pagrindžiančius argumentus, o paskui pereisime prie klausimo, kodėl ši byla apskritai buvo nagrinėjama iš esmės.

Dėl Konvencijos 9 ir 14 straipsnių. Bendrija pareiškėja skundėsi tuo, kad Seimas atsisakė suteikti jai valstybės pripažinimą, nors ji atitiko visus RBBĮ nustatytus kriterijus. Tą atitiktį patvirtino TM ir kitos jos veiklą vertinusios institucijos. Bet Seimas nesirėmė jų išvadomis, o savo sprendimą grindė Seimo narių asmeniniais religiniais įsitikinimais ir politiniais interesais. Jie bendriją pareiškėją nepagrįstai kaltino ryšiais su Kremliumi, minėjo jos tariamą grėsmę krikščionybei, citavo jai nepalankų LVK pirmininko laišką Seimo nariams¹¹⁶. Pasak bendrijos pareiškėjos, Seimo atsisakymas suteikti jai valstybės pripažinimą suvaržė jos galimybę laisvai išpažinti religiją, jos sudarytos religinės santuokos nesukelia tų padarinių, kuriuos sukelia civilinės santuokos, ir turi būti sudarytos pakartotinai civilinės metrikacijos įstaigoje, o nacionalinis transliuotojas nesuteikia jai eterio laiko religinėms apeigoms transliuoti, kad jos taptų labiau prieinamos gyventojams. Bendrija pareiškėja teigė buvusi diskriminuojama: ji vertinta kitaip nei tokioje pačioje padėtyje buvusios kitos, daug mažiau sekėjų turėjusios, religinės bendrijos¹¹⁷, nes ji pirmoji iš nekrikščioniškų bendrijų siekė valstybės pripažinimo. Be to, įstatymas draudžia valstybės pripažinimo negavusiai religinei bendrijai pakartotinai kreiptis dėl jo anksčiau nei po 10 metų, – šis draudimas yra neproporcingas ir nėra būtinas demokratinėje visuomenėje.

Vyriausybė teigė bendrijos pareiškėjos peticiją buvus nepriimtina (žr. 6 skirsnį), bet pateikė „platesnius paaiškinimus“. Jos vertinimu, TM išvada nebuvo privaloma Seimui ir galbūt buvo nepagrįsta, nes: „įvairūs religijotyrininkai“ abejoja praeityje buvus vieningą „baltų tikėjimą“; šį tikėjimą išpažįsta ir kitos, „Romuvai“ nepriklausančios, religinės bendruomenės, todėl jo sekėjų skaičių nustatę gyventojų surašymai neatspindi šios bendrijos atramos visuomenėje; bendrija pareiškėja įregistruota 2002 m., tad 2019 m. dar nebuvo suėjęs RBBĮ reikalaujamas 25 metų termi-

116 Be to, pasak bendrijos pareiškėjos, Seimo sprendimą taip pat galėjo paveikti kai kurių Seimo narių noras „įvykdyti politinį kerštą vienam iš tuo metu valdančiosios koalicijos lyderių“, palankiam „Romuvos“ tikėjimui. Apie šį argumentą studijoje užsimenama tik probėgšmais, bet aišku, kad jei neleistina Seimo nariams Seimo sprendimo grįsti savo asmeniniais religiniais įsitikinimais ir politiniais interesais, *a fortiori* neleistina jo grįsti politinio keršto motyvais.

117 Pvz., Lietuvos naujoji apaštalų bažnyčia, kuriai 2017 m. Seimas suteikė valstybės pripažinimą, turėjo tik 422 sekėjus, o Lietuvos evangelinio tikėjimo krikščionių sąjunga, kuriai valstybės pripažinimas suteiktas 2016 m., turėjo 1 852 sekėjus.

nas. Vyriausybės aiškinimu, religinių bendrijų valstybinis pripažinimas suponuoja suteikimą joms „papildomą“ turtinių teisių, o įstatyme nustatytus valstybinio pripažinimo kriterijus lengva pasiekti, todėl valstybė privalo išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp religijos laisvės ir viešojo intereso, o Seimas, suteikiantis valstybės pripažinimą religinei bendrijai ir šitaip nustatantis ryšį tarp jos ir valstybės, privalo „atlikti įvertinimą iš esmės“, kad nebūtų suteikta privilegijų jų nevertiems religiniams judėjimams, pavyzdžiui, parodijuojantiems religiją ar iš jos besišaipantiems¹¹⁸. Pasak Vyriausybės, bendrija pareiškėja yra labiau kultūrinė nei religinė bendrija, Lietuvoje išpažinti savo tikėjimą ir atlikti religines apeigas gali ir valstybės pripažinimo neįgijusios religinės bendrijos, o „daugelyje Europos katalikiškų šalių“ pagonių judėjimai neturi privilegijuoto statuso. Vyriausybė neigė ir diskriminuojantį LVK pirmininko laiško poveikį, nes jis nusiųstas tik vienam Seimo nariui ir esą nėra įrodymų, kad jis platintas už parlamentinės grupės „Už šeimą“ ribų (keli jos nariai net palaikė valstybės pripažinimo suteikimą bendrijai pareiškėjai).

EŽTT gausiai rėmėsi savo ankstesne jurisprudencija; jo nutarime nėra doktrininių novelių; visi argumentai yra iš ankstesnių, gerai žinomų sprendimų, kurių Seime nenorėta prisiminti. Pirmiausia Teismas pagrindė, kodėl bendrijos pareiškėjos skundas turi būti nagrinėjamas pagal Konvencijos 9 ir 14 straipsnius, paimtus kartu. Kadangi jo vaidmuo subsidarius, EŽTT nesiėmė reikšti nuomonės „jautrios teologinės diskusijos tema“ ir *in abstracto* spręsti, ar „Romuva“ laikytina religine bendrija, bet jos religiniu pobūdžiu nesuabejojo¹¹⁹. Teismas pasirėmė tuo, kad Lietuvoje yra nustatyta tvarka įregistruotos kelios senovės baltų tikėjimo ben-

118 Vyriausybė nurodė pastafarianizmą (Skrajojančio spagečių monstro bažnyčią), džedaizmą ir du-deizmą. Šiame kontekste (net jei tai kuriozas) paminėtina, kad nuo 2015 m. Naujoji Zelandija pripažįsta pastafarianistų santuokas (BBC, 2015; Theguardian.com, 2016, Zauzmer, 2016). Kita vertus, 2016 m. JAV federalinis teismas atsisakė pripažinti pastafarianizmą religija (*Cavanaugh v. Bartelt* (2016)).

119 Anksčiau nagrinėtose bylose, kuriose buvo sprendžiama, ar pareiškėja organizacija laikytina religine, EŽTT rėmėsi tuo, kaip tuos dalykus buvo įvertinusi nacionalinės institucijos. Žr., pvz., *Kimlya ir kiti prieš Rusiją* (2009); *İzzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją* [DK] (2016). Kitose šalyse dėl pagonybės kaip religijos iš esmės nekyla abejonių. Plg.: Islandijoje naujai sukurtas pagonių judėjimas *Ásatrúarfélagið* dar 1973 m. pripažintas religine organizacija ir turi teisę registruoti santuokas, taip pat teisę į dalį lėšų, surinktų kaip bažnyčios mokesčiai (šios organizacijos manymu, per mažą – *Ásatrúarfélagið prieš Islandiją* (nepriimtino sprendimas, 2012). Danijoje 2003 m. pagonių judėjimas *Forn Síðr* pripažintas religine bendrija ir pagal įstatymus turi teisę registruoti santuokas, teisę į tam tikras mokesčių privilegijas ir teisę turėti savo kapines (Lokis-dottir, 2008). Graikijoje Aukščiausiasis Teismas 2017 m. senovės helenistinei religijai pripažino „žinomos religijos“ statusą, suteikiantį teisę registruoti santuokas (Schulz, 2017; Chrysouopoulos, 2017). Latvijoje 1990 m. *Dievturi* įregistruota kaip religinė organizacija, bet neturi teisės registruoti santuokų (ją turi aštuonios religinės organizacijos, nurodytos Civilinio įstatymo 51 str. (Civilikums (1937)) ar mokytis tikybos (ją turi šešios organizacijos, nurodytos Religinių organizacijų įstatymo 6 str. 3 d. (Reliģisko organizāciju likums (1995))). Tačiau Latvija neseniai yra turėjusi valstybės vadovą, kuris teigė išpažįstas pagonių tikėjimą (Collier, 2015).

druomenės ir kad iki svarstymų Seime, po kurių „Romuvai“ nesuteiktas valstybės pripažinimas, jokioms valstybės institucijoms nekilo abejonių dėl jos įsitikinimų religinio pobūdžio, kuriam paneigti nepakanka religijotyryninkų diskusijų apie šių įsitikinimų istorines šaknis. EŽTT 9 straipsnio saugoma teisė būtų teorinė ir iliuzinė, jei valstybės galėtų aiškinti religinės konfesijos sąvoką taip siaurai, kad netradicinė religija ar religinė mažuma netektų teisinės apsaugos. Valstybės pripažinimas būtų suteikęs bendrijai pareiškėjai „papildomas privilegijas“, įskaitant teisę jos dvasininkams atlikti santuokos, turinčios tokią pačią reikšmę kaip civilinė santuoka, apeigas ir teisę mokyti tikybos mokyklose. EŽTK 14 straipsnyje įtvirtintas diskriminacijos draudimas apima daugiau nei naudojimąsi tomis teisėmis ir laisvėmis, kurias valstybės privalo užtikrinti pagal Konvenciją ir jos protokolus; jis yra taikomas ir toms valstybės savanoriškai suteiktoms „papildomoms“ teisėms, kurios patenka į bet kurio EŽTK straipsnio bendrą taikymo sritį. Tad nors pagal EŽTK 9 straipsnį valstybės neprivalo leisti religinio švietimo valstybinėse mokyklose arba religines santuokas prilyginti civilinėms santuokoms, šie dalykai patenka į šio straipsnio taikymo sritį (kaip ir suteikimas religinėms bendrijoms įvairių tinkamą jų veiklą padedančių užtikrinti „privilegijų“), tad bendrijos pareiškėjos skundas nagrinėtinas pagal EŽTK 14 straipsnį. O kadangi valstybės pripažinimo nesuteikimas bendrijai pareiškėjai nepaveikė jos juridinio asmens statuso ir neapribojo galimybės veikti ir išpažinti savo religiją, jos skundas nebuvo nagrinėjamas pagal EŽTK 9 straipsnį atskirai.

Teismas pripažino, kad valstybė gali vertinti religinių įsitikinimų teisėtumą ir jų raiškos būdus, bet, jei jie pasiekia tokį įtikimumo, rimtumo, susitelkimo ir svarbos lygį, kad juos apima Konvencijos 9 straipsnio garantuojama teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę, ji privalo būti neutrali ir nešališka. Valstybė pasirenka bendradarbiavimo su religinėmis bendruomenėmis formas ir neprivalo suteikti religinėms bendrijoms tokio ypatingo statuso, dėl kurio jos įgytų privilegijų, bet, jei toks statusas yra sukurtas, valstybė, būdama neutrali ir nešališka, turi pasirūpinti, kad religinės grupės turėtų galimybę kreiptis dėl jo ir kad nustatyti kriterijai būtų taikomi be diskriminacijos. Pagal RBBĮ netradicinės religinės bendrijos dėl tokio statuso – valstybės pripažinimo galėjo kreiptis praėjus 25 metams nuo įregistravimo; TM, įgaliota institucija, nustatė, kad bendrija pareiškėja buvo įregistruota daugiau nei prieš 25 metus, turi „pakankamą“ atramą visuomenėje, o jos mokymas ir apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, taigi ji atitinka įstatyme nustatytus reikalavimus. EŽTT nerado pagrindo suabejoti TM išvada. Jis nesiėmė vertinti, kuri data laikytina bendrijos pareiškėjos pirminio įregistravimo data ir kokia atrama visuomenėje būtų „pakankama“ pagal Lietuvos teisę, bet netiesiogiai pripažino, kad ta atrama yra „pakankama“, nes Seimas yra suteikęs valstybės pripažinimą ir religinėms bendrijoms, turėjusioms mažiau sekėjų nei „Romuva“. Nors „Romuvos“ padėtis buvo panaši į tų bendrijų, Seimas ją vertino kitaip nei jas. Skirtingas

vertinimas nebūtų diskriminacinis, jei nebūtų grindžiamas tam tikromis identifikuojamosiomis savybėmis ar statusu. O kuo pagrįstas skirtingas vertinimas šiuo atveju? Nei RBBĮ, nei kiti teisės aktai, nei teismų praktika aiškiai nenustato, kada Seimas gali nesuteikti valstybės pripažinimo religinei bendrijai, kai yra pateikta palanki TM išvada; niekur nenurodyta ir tai, ar Seimas gali ginčyti tokią išvadą; todėl kyla grėsmė, kad Seimo sprendimai bus savavališki, be to, religinės bendrijos neturi galimybės sužinoti, į kokius kriterijus gali būti atsižvelgiama sprendžiant dėl valstybės pripažinimo suteikimo joms. Ir apskritai problemiška, kad dėl valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms sprendžia Seimas – politinė institucija¹²⁰. Todėl esminę reikšmę turi tai, kokiais motyvais Seimas grindė skirtingą būtent „Romuvos“ vertinimą. Nors Seimas sprendimą priėmė balsavimu, nurodęs, kodėl šios bendrijos prašymas netenkinamas, EŽTT nustatė jo motyvus – *jie matyti iš Seimo narių pasisakymų svarstant šį klausimą*.

Čia nebuvo netikėtumų. Teismo vertinimu, valstybės pripažinimo nesuteikimą bendrijai pareiškėjai bent iš dalies (ir ne taip jau mažai) *lėmė jos religiniai įsitikinimai* – vienas iš Konvencijos 14 straipsnyje nurodytų pagrindų, kuriais draudžiama diskriminacija; kitoks bendrijos pareiškėjos vertinimas nei panašioje padėtyje buvusių kitų religinių bendrijų negali būti pateisinamas nuorodomis į jos tikėjimo pobūdį¹²¹. EŽTT sugrupavo ir įvertino visus Seimo narių išsakytus argumentus – ir nė vienos grupės argumentai negalėjo pateisinti Seimo sprendimo atsakyti suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“: 1) jis nebuvo pateisinamas nacionalinio saugumo sumetimais, nes, nors kai kurie Seimo nariai teigė esant ryšį tarp „Romuvos“ ir KGB ar Kremliaus politikos, šių įtarimų nepalaikė nė viena kompetentinga institucija (įskaitant NSGK), tokių įtarimų neišsakė Vyriausybė, EPK ir VAAT pripažino juos nepagrįstais¹²², be to, nėra žinių, kad prieš „Romuvą“ būtų pradėta kokia nors procedūra dėl jos tariamai keliamo pavojaus; 2) nepateisino Seimo sprendimo ir abejonės, ar „Romuvos“ veikla yra religinė (o ne kultūrinė ar etnografinė) ir ar „baltų tikėjimo“ buvimas yra „pakankamai įrodytas“, – šitaip Seimas iš esmės kvestionavo šios bendrijos įsitikinimų teisėtumą ir jų raiškos būdus, o tai nesuderinama su valstybės pareiga būti neutralia ir nešališka, be to, „Romuvos“ religinio pobūdžio neginčijo nė viena įgaliota institucija, o nei Seimas, nei Vyriausybė nė neįrodinėjo, kad jos pažiūros nesiekia reikalaujamo įtikimumo, rimtumo, susitelkimo ir svarbos lygio arba kad ją galima prilyginti kokiems nors

120 Tiek kiti byloje taikyti principai, tiek ir šis nebuvo jokia naujovė. Žr., pvz., *Magyar Keresztény Mennonita Egyház ir kiti prieš Vengriją* (2014). Šiame kontekste Teismas priminė ir šalių paaiškinimus dėl to, ar Seimo sprendimas galėjo būti grindžiamas „keršto“ konkrečiam politikui motyvais.

121 Ir šis principas – ne naujovė. Lietuva jau buvo pralaimėjusi bylą dėl jo nepaisymo – *Mockutė prieš Lietuvą* (2018).

122 Bylos nagrinėjimo EŽTT metu VAAT sprendimas nebuvo įsiteisėjęs, nes buvo apskūstas apeliacine tvarka, o vėliau neįsiteisėjo, nes buvo panaikintas formaliu pagrindu.

religijų parodijuotojams; 3) Seimo sprendimo nepateisino ir argumentai, susiję su bendrijos pareiškėjos faktiniu ar numanomu santykiu su krikščionybe. Šį klausimą verta aptarti plačiau.

Kai kurie Seimo nariai aiškino, jog dauguma lietuvių yra katalikai, rėmėsi istorine krikščionybės svarba Lietuvoje, taip pat poveikiu, kurį pagonių religinės bendrijos valstybinis pripažinimas esą galėjo turėti ryšiams su „krikščioniškuoju pasauliu“. EŽTT neprasprūdo pro akis tai, kad suteikdamas valstybės pripažinimą kitoms religinėms bendrijoms Seimas keliskart pabrėžė jų gerus santykius su LKB. EŽTT nespėliojo, kokį poveikį Seimo sprendimui galėjo turėti LVK pirmininko laiškas, bet pažymėjo, kad jis pasiekė daugiau nei pusę Seimo narių, buvo aiškiai cituojamas, jo turinys buvo aptariamasis. LKB vadovybės valdžios laiškas buvo atsiųstas Seimui ir jame cituojamas, kai (anksčiau) buvo svarstomas kitos netradicinės religinės bendrijos, Septintosios dienos adventistų bažnyčios, valstybinio pripažinimo klausimas, – tame laiške išsakyta palanki LKB nuostata buvo pateikta kaip argumentas už valstybės pripažinimo suteikimą. EŽTT priminė, kad tikro religinio pliuralizmo puoselėjimas yra gyvybiškai svarbus demokratinei visuomenei, kad valdžia turi ne pašalinti įtampos priežastį panaikindama pliuralizmą, o užtikrinti, kad konkuruojančios grupės toleruotų viena kitą, ir kad šio valstybės vaidmens nereikia suvokti kaip mažinančio vaidmenį tikėjimo ar bažnyčios, su kuria istoriškai ir kultūriškai susiję šalies gyventojai. Daugumos ar istoriškai vyraujanti religija nepateisina mažumos religijos grupių diskriminacijos, o kai teisės į religijos laisvę įgyvendinimas yra padarytas priklausomu nuo išankstinio leidimo, pripažintos bažnyčios įtraukimas į leidimo suteikimo procesą yra nesuderinamas su valstybės pareiga išlikti neutraliai ir nešališkai. Nei daugumos religijos buvimas, nei tariama įtampa tarp pareiškėjos bendrijos ir daugumos religijos, nei daugumos religijos vadovybės priešinimasis negali būti objektyvus ir tvirtas pagrindas atsisakyti suteikti bendrijai pareiškėjai valstybės pripažinimą. EŽTT priminė ir Seimo narių nepaisytą Konstitucinio Teismo jurisprudenciją – valstybės ir bažnyčios atskirumą, Lietuvos valstybės pasaulietiskumą ir pareigą būti neutralia įsitikinimų klausimais, draudimą kurias nors pažiūras ar ideologiją paskelbti privalomomis, primesti individui ar nustatyti privalomą pažiūrų sistemą.

Strasbūro Teismo argumentuose, pagrindžiančiuose Konvencijos 14 straipsnio, paimto kartu su 9 straipsniu, pažeidimo nustatymą, yra dvi svarbios išlygos. Pirmoji: EŽTT, nustatęs šį pažeidimą, nusprendė, jog nebūtina nagrinėti dar ir to, ar bendrijos pareiškėjos teisės nebuvo pažeistos dėl to, jog valstybės pripažinimo negavusi religinė bendrija pakartotinai kreiptis dėl jo gali ne anksčiau nei po 10 metų. Formalus sprendimas palikti nenagrinėtą tam tikrą „papildomą“ klausimą yra itin dažnas EŽTT praktikoje; šiuo atveju (kaip ir daugeliu kitų) jis netiesiogiai rodo, kad EŽTT nemano, jog „Romuvai“ palankaus naujo sprendimo priėmimas turėtų užtrukti taip ilgai. Kamuolys buvo pasiūstas į Seimo aikštės pusę.

Kita svarbi išlyga – klasikinis *caveat*: EŽTT pabrėžė, kad jo užduotis yra ne nuspręsti, ar bendrijai pareiškėjai suteiktinas valstybės pripažinimas, o įvertinti, ar ji turėjo galimybę dėl jo kreiptis ir ar nustatyti kriterijai jai buvo pritaikyti be diskriminacijos. Formaliai tai palieka Seimui laisvas rankas dar kartą spręsti dėl valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai“, juolab kad atsisakymas jį suteikti pažeidė Konvenciją. Čia tenka prisiminti klausimą, ką formuluotėje „gali būti valstybės pripažintos“ reiškia žodis „gali“. Žinome, kad didelė dalis Seimo narių būna linkę pasirinkti diskriminacinį aiškinimą, pagal kurį Seimas yra laisvas nesuteikti valstybės pripažinimo netradicinėms religinėms bendrijoms, nors jos ir atitinka įstatymo reikalavimus. Jei ir vėl būtų nueita šiuo keliu, bet būtų tikimasi, kad naujas diskriminacijos raundas nesibaigtų pralaimėta byla Strasbūre, tokiems Seimo nariams reikėtų nepamesti rūkstančio ginklo – nepripaistyti tokių nesąmonių, kokių buvo nesivaržant pripaistyta Seimo 2019 m. birželio 27 d. plenariniame posėdyje: apie „kultūrinės bendrijas“, „sovietmečio politikos tęsimą“, „KGB“, „Duginą“, „Kremliaus instrukcijas“ ir pan.; jei Seime būtų gautas „Romuvai“ nepalankus LKB institucijų laiškas, jo patartina viešai necituoti. Ar šių atsargumo priemonių pakaktų? *Ne, bet nebūtų taip gėda*. Minėta, kad individualios „Romuvos“ sprendimo įgyvendinimo priemonės apima pažeidimo padarinių pašalinimą, taigi – valstybės pripažinimo suteikimą šiai bendrijai, nes ji ir toliau laikytina atitinkančia nustatytus reikalavimus. Nėra pagrindo iš naujo nustatinėti faktų, jau konstatuotų TM išvadoje, juolab nuspręsti, kad jie iš esmės pasikeitė ir „Romuva“ jau neatitinka nustatytų reikalavimų. Šiuo klausimu svarbus yra Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimas (žr. 7 skirsnį).

Dėl Konvencijos 13 straipsnio. Sprendimo struktūroje EŽTT argumentai šiuo klausimu tokie trumpi, kad beveik nėra ką persakyti: bendrija pareiškėja skundėsi, kad Lietuvos teisėje nebuvo veiksmingos vidaus teisinės gynybos priemonės, kuri leistų ginčyti Seimo sprendimą. EŽTT šį skundą pripažino priimtinu ir pažymėjo, kad jis jau konstatavo, jog veiksmingų vidaus teisinės gynybos priemonių nebuvo. *Ergo*, buvo pažeistas Konvencijos 13 straipsnis¹²³.

Reikalas tas, kad EŽTK 13 straipsnio pažeidimą kolegija nustatė dar prieš imdamasi nagrinėti bendrijos pareiškėjos skundą pagal šį straipsnį – tada, kai sprendė dėl skundo pagal EŽTK 9 ir 14 straipsnius priimtimumo, tad beliko tik pakartoti tai, kas jau nustatyta, ir padaryti formalią išvadą. Tačiau skundo pagal EŽTK 13 straipsnį kontekste kyla svarbių konstitucinių klausimų.

123 Per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį) Vyriausybės atstovė EŽTT pasakė: „Norėčiau atkreipti gerbiamo Seimo dėmesį, kad Teismas atskirai nustato Konvencijos 13 straipsnio pažeidimus išimtiniais atvejais, šiais sprendimais pirmiausia pabrėždamas teisinės kontrolės svarbą teisinėje valstybėje.“ Dėmesio atkreipti nepavyko – Seimo salėje apie tai nepaklausė ir nepasisakė niekas, o ir vėlesni įvykiai rodo, kad dėmesio šiam klausimui nepadaugėjo.

6. Peticijos priimtinumai: grįžimas į 2010-uosius

Vyriausybės paaiškinimai EŽTT dėl bendrijos pareiškėjos skundo pagal Konvencijos 9 ir 14 straipsnius iš esmės buvo lakoniški, nes, jos manymu, jis buvo nepriimtinas. Esą bendrija pareiškėja nepanaudojo jai prieinamų vidaus teisinės gynybos priemonių. Pasak Vyriausybės, pagal Lietuvos teisę kiekvienas asmuo, manantis, kad pažeidžiamos jo teisės, turi teisę kreiptis į teismą – tai aiškiai įtvirtinta ir rutiniškai kartojama Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konvencijoje įtvirtintas reikalavimas panaudoti visas vidaus teisinės gynybos priemones (35 str. 1 d.), atspindintis subsidiarumo principą, pagal kurį tarptautinė žmogaus teisių apsauga turi būti aktyvuota tik tada, kai to nepadaro pati valstybė, yra labai svarbi – dažnai neperaldaujama – peticijų priimtinumą sąlyga; kita vertus, šis reikalavimas taikomas atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes, taigi lanksčiai. Tam skirta EŽTT jurisprudencija yra labai plati¹²⁴.

Vyriausybės dažnai prašo EŽTT atmesti peticijas dėl to, kad pareiškėjai esą nepanaudojo vidaus teisinės gynybos priemonių. Tačiau jos turi įrodyti, kad reikalaujama priemonė buvo „įtvirtinta teoriškai“ ir „įgyvendinama praktiškai“, kad ji atitinkamu laiku buvo veiksminga – buvo prieinama, galėjo atitaisyti pažeidimu padarytą žalą ir teikė asmeniui tinkamą sėkmės perspektyvą (angl. *reasonable prospect of success*, pranc. *perspective raisonnable de succès*). EŽTT, tarptautinis teismas, pats nesiiama aiškinti nacionalinės teisės. Ar valstybės teisėje buvo reikalaujama veiksminga teisinės gynybos priemonė, jis sprendžia lygindamas, sverdamas ir vertindamas šalių argumentus. Būna, kad EŽTT išvados apie nacionalinių teisinį reguliavimą, taip pat ir apie vidaus teisinės gynybos priemones, paskatina atitinkamų šalių teisininkų prieštaravimus, esą Teismas neteisingai suprato ir įvertino nacionalinę teisę. Idant išvengtų klaidų, bet taip pat ir priekaištų (nebūtinai pagrįstų, o kartais padiktuotų ne vien teisinių interesų), EŽTT linksta vartoti atsargias formuluotes, tokias kaip „Vyriausybė neįrodė“, „Teismas nebuvo įtikintas“ ir pan. Kartais gali susidaryti įspūdis, kad Vyriausybė, gindama apskųstą sprendimą, nepadare darbo iki galo – nes neišdėstė visų argumentų, kurie būtų leidę valstybei nepralaimėti bylos. Bet tikrovė yra neperaldaujama, teisinė tikrovė taip pat: jei argumentų nėra, Vyriausybė jų neišras. Formuluoję „Vyriausybė neįrodė“ yra ir „Romuvos“ sprendime, bet vargu ar Vyriausybė galėjo pateikti EŽTT daugiau argumentų nei pateikė, nes „papildomų“ įtikinamų argumentų nebuvo, nepaisant konstitucinės maksimos, kad Lietuvoje kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

124 Bendrieji principai dėl reikalavimo panaudoti veiksmingas vidaus teisinės gynybos priemones apibendrinti sprendime *Vučković ir kiti prieš Serbiją* [DK] (2014).

Dėl kreipimosi į administracinius teismus. Vyriausybės teigimu, administraciniai teismai turi kompetenciją nagrinėti skundus dėl Seimo veiksmų, jie tiria *Seimo aktus, priimtus vykdamant viešąjį administravimą*, o valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai“ klausimas patenka į šią kategoriją. Bet net jeigu skundžiamas Seimo sprendimas būtų ne viešojo administravimo aktas, o aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu (apie šią skirtį netrukus), pareiškėja bendrija galėjo kreiptis į administracinius teismus ir prašyti atlyginti dėl neteisėtų valdžios institucijų veiksmų atsiradusią žalą. Vyriausybė pripažino, kad administraciniai teismai negali pripažinti Seimo priimto teisės akto neteisėtu, bet jie gali su atitinkamu prašymu kreiptis į Konstitucinį Teismą, o šis turi įgaliojimus tą padaryti. Vyriausybė pateikė pavyzdžių, kai administraciniai teismai, tyrę valstybės pareigūnų atleidimą iš pareigų arba atsisakymą paskirti asmenis į pareigas, kreipdavosi į Konstitucinį Teismą su prašymais įvertinti Seimo arba Vyriausybės priimtų sprendimų teisėtumą; kai kurie iš tų sprendimų buvo pripažinti neteisėtais. Taigi, Vyriausybės manymu, reikalaujamos teisinės gynybos priemonės Lietuvos teisėje buvo – ir yra.

Bendrija pareiškėja laikėsi priešingos nuomonės. Ji teigė neturėjusi veiksmingos vidaus teisinės gynybos priemonės, kurią buvus tvirtino Vyriausybė, nes Konstitucijoje įtvirtintas Seimo nario laisvas mandatas, todėl teismai negali įpareigoti Seimo balsuoti taip, o ne kitaip, priimti tokį, o ne kitokį sprendimą. O Vyriausybės pateikti teismų praktikos pavyzdžiai yra apie labai skirtingus dalykus nei nagrinėjami šioje byloje.

EŽTT pažymėjo, kad RBBĮ nėra eksplicitiškai įtvirtinta galimybė apskūsti Seimo sprendimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai – jame tik įtvirtinta tokios bendrijos teisė po 10 metų teikti naują prašymą. Bet Vyriausybė galimybę bendrijai pareiškėjai kreiptis į administracinius teismus įrodinėjo ne remdamasi šiuo įstatymu. Ji teigė, kad bendrijos pareiškėjos teisė apskūsti Seimo sprendimą administraciniams teismams kilo iš bendrosios, visų asmenų, teisės kreiptis į teismą, įtvirtintos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Esą Seimo sprendimo teisėtumas būtų buvęs nagrinėjamas, nes jis buvo viešojo administravimo aktas. Bet net jei jis būtų ne viešojo administravimo aktas, o aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu (apie šią skirtį netrukus), buvo galima pagal Civilinio kodekso 6.271 straipsnį reikalauti juo padarytos turtinės ar neturtinės žalos atlyginimo. O jeigu administracinių teismų sprendimai būtų netenkinę pareiškėjos bendrijos, ji galėjo kreiptis su konstituciniu skundu į Konstitucinį Teismą; jei šis būtų pripažinęs Seimo sprendimą neteisėtu, jis būtų netekęs teisinės galios, o „Romuva“ būtų galėjusi kreiptis į Seimą su nauju prašymu suteikti jai valstybės pripažinimą neprašius nustatytiems 10 metų. Argumentą dėl kreipimosi į administracinius teismus su prašymu atlyginti žalą EŽTT atmetė iškart, be platesnio aiškinimo, nes bendrija pareiškėja skundėsi ne dėl patirtų materialinių nuostolių ar pan., o dėl Seimo atsisakymo suteikti jai valstybės pripažinimą, tad vien kompensacinė priemonė, kai nėra

galimybės skundžiamą Seimo sprendimą panaikinti arba Seimui privalomu teismo sprendimu pripažinti neteisėtu, negalėjo tinkamai atitaisyti žalos, dėl kurios skundžiamasi. EŽTT jurisprudencijoje veiksmingomis laikomos tik tokios priemonės, kurios tiesiogiai ištaiso padėtį. Beje, kaip minėta, „Romuva“ neprašė atlyginti žalos ir EŽTT nagrinėtoje byloje, ir ne tik žalos, bet ir bylinėjimosi išlaidų.

Nustačius, kad kreipimasis į administracinius teismus su prašymu atlyginti žalą nebuvo veiksminga teisinės gynybos priemonė, liko išsiaiškinti, ar administraciniai teismai, jei bendrija pareiškėja būtų į juos kreipusis, galėjo vertinti Seimo sprendimo teisėtumą ir ar tai galėjo baigtis jo teisinės galios panaikinimu, nesvarbu, ar ją panaikintų patys administraciniai teismai, ar į procesą būtų įtrauktas Konstitucinis Teismas. Ne, negalėjo. EŽTT pasirinko LVAT išaiškinimu, kad administraciniai teismai nenagrinėja skundų dėl *Seimo sprendimų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu*, tad negali ir kreiptis dėl jų į Konstitucinį Teismą. Šitaip esminę reikšmę įgijo klausimas, ar Seimo sprendimas, kurį „Romuva“ esą galėjo apskusti administraciniams teismams, buvo aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu, kurio jie netirtų, ar jis buvo jiems teisingas viešojo administravimo aktas.

Tai labai svarbi ir itin problemiška skirtis. Sąvoką „teisės aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu“ į apyvartą įvedė Konstitucinis Teismas – jis ją pavartojo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime; nuo tada ji prigijo administracinių teismų praktikoje (kur yra vartojama šiek tiek inertiškai). Toje konstitucinės justicijos byloje Konstitucijai neprieštaraujanti pripažinta ABTĮ nuostata, pagal kurią administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) veiklos. Konstitucinis Teismas šią nuostatą išaiškino siaurinamai, kaip taikytiną tik tiems minėtų institucijų aktams, kuriuos leidžiant yra vykdoma valstybės valdžia. Šitaip aktai, susiję su valstybės valdžia, buvo *atskirti* nuo viešojo administravimo aktų, netgi *priešpriešinti* jiems: pirmųjų administraciniai teismai negali tirti, antruosius – tiria. Nesigilinant į visus šios skirties aspektus (tarp kurių yra ir keliančių prieštarų minčių), pažymėtina, kad tame nutarime viešojo administravimo sąvoka vartojama taip, kaip ji tos bylos nagrinėjimo metu buvo apibrėžta ABTĮ¹²⁵; lygiai taip pat tuo metu ji buvo apibrėžta ir Viešojo administravimo įstatyme (VAĮ). Šiandien VAĮ ji apibrėžta jau kitaip¹²⁶, o ABTĮ jos apibrėžimo visai nėra. Nėra viešojo administravimo sąvokos

125 Viešasis administravimas – tai „įstatymų ir kitų teisės aktų reglamentuojama viešojo administravimo subjektų veikla, skirta įstatymams ir kitiems norminiams teisės aktams įgyvendinti priimant administracinius sprendimus, teikiant įstatymų nustatytas administracines paslaugas, administruojant viešųjų paslaugų teikimą ir atliekant viešojo administravimo subjekto vidaus administravimą“ (2 str. 1 d.).

126 Viešasis administravimas – tai „teisės aktais reglamentuota viešojo administravimo subjektų veikla, skirta teisės aktams įgyvendinti: administracinis reglamentavimas, administracinių sprendimų priėmimas, teisės aktų ir administracinių sprendimų įgyvendinimo priežiūra, administracinių paslaugų teikimas, viešųjų paslaugų teikimo administravimas“ (2 str. 18 d.).

ir Konstitucijoje – sąvoka „valstybės valdžia“, yra, o sąvokos „viešasis administravimas“ – ne. Konstitucinio Teismo nutarimai kartu su juose suformuluota oficialiaja konstitucine doktrina turi Konstitucijos galią. Bet vien nuo to, kad sąvoka „viešasis administravimas“ atsirado viename – 2010 m. gegužės 13 d. – Konstitucinio Teismo nutarime, *ji netapo konstitucine doktrinine sąvoka*, kuri įvardytų tai, kas įtvirtinta Konstitucijoje, tik nepavadinta tuo žodžiu (kaip, pavyzdžiui, sąvokos „valdžių padalijimas“, „pilietinė tauta“, „atsakingas valdymas“, „pasaulietinė valstybė“, „geopolitinė orientacija“ ar „viešasis interesas“). Autonomiškos konstitucinės doktrininės sąvokos „viešasis administravimas“ Teismas ne tik neapibrėžė, bet nė nesukūrė nei tame nutarime, nei vėlesnėje jurisprudencijoje¹²⁷.

Tą reikia paaiškinti. Kadangi konstitucinės sąvokos negali būti aiškinamos pagal tai, kaip jos yra vartojamos įstatymuose, konstitucinės doktrininės sąvokos taip pat negali būti nei sukuriamos, nei aiškinamos pagal tai, kaip jos yra apibrėžtos įstatymuose, juolab kad, kaip matome, tie apibrėžimai gali kisti – ir kinta. Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime sąvoka „viešasis administravimas“ nėra konstitucinė doktrininė sąvoka dėl to, kad ji jame vartojama aiškinant ne Konstitucijoje, o tuometiniame ABTĮ nustatytą teisinį reguliavimą. Tame nutarime ji atliko *instrumentinę funkciją* – leido siaurinamai išaiškinti tiriamą nuostatą ir pripažinti ją neprieštaraujančia Konstitucijai. Taip pat ir išaiškinimas, kad administraciniai teismai gali tirti Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) viešojo administravimo aktus, bet jų kompetencijai nepriskiriama tirti šių institucijų veiklos, kuria įgyvendinama valstybės valdžia, neturi būti, bent be išlygų, laikomas iš Konstitucijos kylančiu kompetencijos padalijimu (bent jau kol to nėra konstatavęs Konstitucinis Teismas) – šis išaiškinimas atliko instrumentinę funkciją tiriant tuometinį ordinarinį reguliavimą, bet, pakeitus tą ordinarinį reguliavimą, juo negalima mechanškai remtis. Ribą tarp aktų, kuriais vykdomas viešasis administravimas, ir aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, brėžia ordinarinė teisė; net darant prielaidą, kad tokia riba kyla iš Konstitucijos, tame Konstitucinio Teismo nutarime nėra paaiškinta, kur ji ir kokia ji; asmuo, ketinantis kreiptis į administracinius teismus, jos *a priori* nežino, nebent dėl tam tikros rūšies aktų jau būtų atitinkama administracinių teismų praktika (precedentai). O ordinarinės teisės brėžiama riba yra paslanki: jeigu įstatymais išplečiama viešojo administravimo sritis, minėtų institucijų sprendimų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, išleidimas apima ir tam tikrus viešojo administravimo elementus¹²⁸.

127 Gal neatsitiktinai sąvoką „teisės aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu“ Konstitucinis Teismas vėliau yra pavartojęs tik vieną kart – 2016 m. birželio 28 d. sprendime, kuriame *à propos* citavo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimą.

128 Formuluoatė „aktai, susiję su valstybės valdžios vykdymu“, jei jie griežtai priešpriešinami aktams, kuriais vykdomas viešasis administravimas, nėra tikslai. Visos Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje nurodytos institucijos net ir viešojo administravimo sprendimus priima ne vien kaip administra-

Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime yra teiginys (pakartotas dukart), suponuojantis tam tikrus apribojimus teismams, taip pat ir administraciniais, į kuriuos įvairūs asmenys galėtų kreiptis dėl minėtų institucijų aktų teisėtumo. Štai jis: „Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, Teismo konstitucinio statuso ypatumai, susiję su valstybės valdžios vykdymu ir valstybės valdžių padalijimu, *inter alia* suponuoja tai, jog šios institucijos negali perimti viena kitos konstitucinių įgaliojimų, taigi ir teismai, į kuriuos suinteresuoti asmenys kreipiasi su prašymais išnagrinėti Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktus arba kitaip pasireiškiančią šių institucijų veiklą, negali perimti Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės konstitucinių įgaliojimų, t. y. už šias valdžios institucijas priimti atitinkamų sprendimų arba įpareigoti minėtų valdžios institucijų išleisti aktus, susijusius su valstybės valdžios vykdymu.“ Akivaizdu, kad „negali perimti <...> konstitucinių įgaliojimų, t. y. už šias valdžios institucijas priimti atitinkamų sprendimų arba įpareigoti [jų] išleisti aktus, susijusius su valstybės valdžios vykdymu“, nėra tas pats, kas „negali tirti jų aktų“. Juolab kad pateiktoje citatoje sąvoka

cinės įstaigos, bet ir kaip valstybės valdžios institucijos; valstybės valdžios vykdymas yra jų *raison d'être*; jos nenustoja jos vykdyti, kai priima sprendimus, kuriuos (kintanti) ordinarinė teisė tam tikru metu priskiria viešajam administravimui. Skirtumas tas, kad, priimdamos aktus, kuriais nėra vykdomas viešasis administravimas (kaip jis suprantamas pagal įstatymus), šios institucijos turi vertybinio ir politinio (ne tik *politics*, bet ir *policy* prasme) apsisprendimo laisvę, taigi nevaržomai sprendžia, ar tam tikrą aktą apskritai reikia priimti, o ne tik sprendžia dėl jo turinio. Jos gali pasinaudoti arba nepasinaudoti teise priimti vertybinius ir politinius sprendimus. Tuo tarpu vykdydamos viešąjį administravimą šios institucijos (kaip ir nepaminėtosios Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje) turi administracinę diskreciją, kuri yra siauresnė už (pavadinkime taip) vertybinę ar politinę. Administracinė diskrecija reiškia tam tikrą laisvę apsispręsti dėl priimamo sprendimo turinio, bet ne dėl jo tikslingumo: institucijos neturi teisės jo nepriimti – jį priimti yra jų pareiga. Tad administracinė diskrecija suponuoja ne tik sprendimų priėmėjų subjektinę teisę, bet ir reglamentuotą pareigą. Subjektinė teisė čia yra subordinuota pareigai – ji reiškia laisvę to reglamentavimo ribose apsispręsti, kaip įvykdyti tą pareigą. Kaip jau minėta, tokią subjektinę teisę labiau tiktų vadinti įgaliojimais – žodžiu, apimančiu ir subjektinę teisę, ir teisinę pareigą. Tačiau ir vienu, ir kitu atveju šios institucijos vykdo valstybės valdžią. Plg. šį aiškinimą: Lietuvos administracinių teismų praktikoje *administracinė diskrecija suprantama kaip „galia, suteikianti administravimo subjektui tam tikrą veiklos laisvę priimant sprendimus, įgalinanti jį iš keleto teisiškai galimų elgesio variantų pasirinkti tą, kuris, jo nuomone, yra tinkamiausias“; taigi administracinę diskreciją apibūdina tai, kad: 1) ji „palieka viešojo administravimo subjektui tam tikrą pasirinkimą dėl, jo nuomone, teisingiausio administracinio sprendimo (teisėto ir tikslingo <...> administracinio sprendimo)“; 2) „subjektas pasirinkimą gali daryti tik tarp teisiškai galimų variantų“; 3) „[pasirinkdamas], kuris yra geriausias tarp teisės siūlomų variantų, – viešojo administravimo subjektas atlieka tam tikrą vertybinį pasirinkimą, t. y. viešojo administravimo subjektas priimdamas savo sprendimą sprendžia politinio ir ekonominio tikslingumo klausimą“ (Paužaitė-Kulvinskienė, 2023 (deja, šio išvalgaus ir nuoseklaus apibūdinimo neatitinka publikacijos pavadinimas, kur, turbūt siekiant trumpumo ar skambumo, administracinė diskrecija netiksliai pavadinta „pasirinkimais vertybinėse situacijose tarp teisės ir tikslingumo“ – iš apibūdinimo matyti, kad pasirinkimai yra ne tarp teisės ir tikslingumo, o tikslingumo pasirinkimai teisės apibrėžtose ribose)). Turbūt nebūtų pro šalį, jei Konstitucinis Teismas patikslintų jo paskleista šiek tiek dezorientuojančią formuluotę (kurios ir pats nevartoja savo vėlesnėje jurisprudencijoje) – vietoj „aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu“ įtvirtintų tinkamesnį.*

„teismai“ apima ir Konstitucinį Teismą, o jam Konstitucijoje *tikrai nėra* nustatyta jokių apribojimų tirti Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktų, nors ir jis negali „už šias valdžios institucijas priimti atitinkamų sprendimų arba įpareigoti [jų] išleisti aktus, susijusius su valstybės valdžios vykdymu“. Tad net ir „aktai, susiję su valstybės valdžios vykdymu“, neturi visiško imuniteto nuo teisminės kontrolės¹²⁹.

Todėl svarstyti, ar 2010 m. Konstitucinis Teismas, pripažindamas ginčytą ABTĮ nuostatą neprieštaraujančia Konstitucijai, nesuklydo ar bent be reikalo nekomplikavo situacijos. Negi ne nuosekliau būtų buvę ne instrumentalizuoti įstatymuose vis kitaip apibrėžiamą sąvoką „viešasis administravimas“ – tam, kad būtų „išgelbėta“ nerangiai ir prieštaringai sukonstruota ABTĮ nuostata, o principingai pripažinti ją antikonstitucine (pažeidžiančia konstitucinę teisę kreiptis į teismą) ir šitaip užtikrinti, kad bet kuris minėtų institucijų aktas galėtų būti tiriamas teisme¹³⁰. Jeigu tas aktas iš tikrųjų būtų, Teismo žodžiais tariant, susijęs su valstybės valdžios vykdymu, o jo teisiškai reglamentuotas išleidimo procesas neapimtų jo-

129 Kaip pavyzdį galima paminėti Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimą, priimtą byloje, kurioje pareiškėjas – Seimas ginčijo Respublikos Prezidento dekretą, kuriuo šis vetavo Seimo priimtą įstatymą. Konstitucinis Teismas tyrė tą dekretą ir pripažino neprieštaraujančiu Konstitucijai. Be jokios abejonės, tas dekretas buvo, vartojant Konstitucinio Teismo 2010 m. terminiją, aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu *par excellence*. To dekreto išleidimo procese nebuvo jokių viešojo administravimo elementų, turbūt tokia akte jų ir negalėtų būti – bet jis buvo tiriamas teismine tvarka.

130 Tos nuostatos „išgelbėjimas“ abejotinas dar ir štai dėl ko. Nors ABTĮ dabar jau išdėstytas kita, 2016 m. birželio 2 d., redakcija, ta nuostata liko beveik nepakitusi – Konstitucinis Teismas nenurodė, kad ji, nors pripažinta neprieštaraujančia Konstitucijai, turėtų būti suformuluota kitaip. Tad ji ir toliau suformuluota iš esmės taip pat – taip, kad joje nėra nubrėžta jokios skirties tarp administraciniams teismams teisingų aktų, kuriais vykdomas viešasis administravimas, ir jiems neteisingų aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu. Tą nuostatą reikia skaityti kartu su ją pateisinančiu Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimu – tai turbūt ne pats patogiausias būdas skaityti įstatymus. Šiuo metu nustatyta, kad „administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti Respublikos Prezidento, Seimo, Seimo narių, Ministro Pirmininko, Vyriausybės, Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų veiklos, kitų teismų teisėjų, taip pat prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir antstolių procesinių veiksmų, susijusių su teisingumo vykdymu ar bylos tyrimu, taip pat su sprendimų vykdymu, ir Seimo kontrolieriaus, žvalgybos kontrolieriaus ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimų“ (18 str. 2 d.). Negana to, sąrašas institucijų, kurių veiklos nepriskirta tirti administraciniams teismams, vis plečiamas, įtraukiant į jį anksčiau neįrašytas institucijas, pvz., neseniai įsteigtą žvalgybos kontrolieriaus instituciją. Tačiau jei Konstituciniam Teismui pavyko „išgelbėti“ Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) veiklos tyrimo nepriskyrimą administracinių teismų kompetencijai, tai ką daryti su Seimo kontrolieriaus, žvalgybos kontrolieriaus ir vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus sprendimais? Jei jų veiklos tyrimo nepriskyrimas administracinių teismų kompetencijai gali būti konstituciškai pateisinamas, tai tik ne tuo pagrindu, kad ši nuostata esą neleidžia tirti jų aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, nes kontrolieriai (kaip ir prokurorai, ikiteisminio tyrimo pareigūnai ar antstoliai) nėra valstybės valdžią vykdančios institucijos (jie neminimi Konstitucijos 5 straipsnio 1 dalyje; apie jų nepriskyrimą nei įstatymų leidžiamajai, nei vykdomajai, nei teisminei valdžiai žr. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimą).

kių viešojo administravimo elementų, teismo, kurio būtų prašoma patikrinti jo teisėtumą (taip pat ir Konstitucinio Teismo) sprendimas būtų prognozuojamas, paprastas ir aiškus: tas aktas *atitinka Konstituciją*, ir tiek. Dabar gi buvo sukurta kažkas panašaus į *politinių klausimų doktriną*, pagal kurią valdžios institucijų aktai gali būti neteismingi teismams, jeigu jais išsprendžiamas „politinis“ klausimas. Ši doktrina sunkiai dera su teisės viešpatavimo imperatyvu, su bendruoju teisės principu *ubi ius, ibi remedium* (minimu ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, taip pat ir 2010 m. gegužės 13 d. nutarime), su konstitucinių teismų „išradėjo“ Hanso Kelseno požiūriu, kad jeigu Konstitucija nedraudžia tam tikro („politinio“) sprendimo, vadinasi, ji jį leidžia, su itin giliai teismų diskreciją analizavusio autoriaus Aharono Barako principine nuostata „viskas yra teisinga“ (angl. *everything is justiciable*) ir kt.

Kita vertus, analogija su politinių klausimų doktrina (kurios čia nėra galimybės analizuoti plačiau) yra ribota, nes net ir Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime nėra jokios užuominos, kad aktai, susiję su valstybės valdžios vykdymu, apskritai negalėtų būti tiriami teismo. Nors tie aktai neteismingi administraciniams (ir bendrosios kompetencijos) teismams, jie teismingi Konstituciniam Teismui. Konstitucijoje nėra jokių ribojimų, dėl kurių jis galėtų netirti kurio nors Konstitucijos 105 straipsnio 1 ar 2 dalyje nurodyto akto, nesvarbu, ar jis susijęs su valstybės valdžios, ar „tik“ su viešojo administravimo vykdymu. Jis yra ne kartą tyręs tokių aktų teisėtumą, tik konstitucinės justicijos bylas inicijuodavo ne teismai, o kiti subjektai. Problema yra ne aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, teisėtumo patikros galimumas ar negalimumas, o tai, *kokiomis procesinėmis priemonėmis įmanoma inicijuoti šią patikrą*, jeigu jau jos negalima inicijuoti per administracinius (ar kitus) teismus.

Šiek tiek ironiška, kad Vyriausybė rėmėsi skirtimi tarp aktų, kuriais vykdomas viešasis administravimas, ir aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, nors Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime, kuriame įvesta ši skirtis, nieko nerašoma apie Seimo aktus. Teismas ginčijamą ABTĮ nuostatą tyrė tik ta apimtimi, kuria ją ginčijo pareiškėjai – VAAT ir LVAT, t. y. tiek, kiek ja administracinių teismų kompetencijai (buvo) nepriskirta tirti Respublikos Prezidento ir Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) veiklos: „administracinių teismų kompetencijai nepriskiriama tirti Respublikos Prezidento <...>, Vyriausybės (kaip kolegialios institucijos) <...> veiklos <...>“. Vietoj žodžio „Seimas“ – kupiūros. Daugiau tirti toje byloje nebuvo būtina. Bet Vyriausybė neklydo: tai, kas konstatuota dėl tų dviejų institucijų aktų imuniteto nuo patikros administraciniuose teismuose, *mutatis mutandis* tinka ir Seimo aktams. Taip tą nutarimą suprato ir LVAT, kurio išaiškinimu pasirėmė EŽTT.

Bendrija pareiškėja rėmėsi LVAT išaiškinimu, grindžiamu Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimu, įrodinėdama, kad jos skundžiamas Seimo

sprendimas buvo aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu, kurio administraciniai teismai neturi kompetencijos tirti. O Vyriausybė tuo išaiškinimu rėmėsi mėgindama įrodyti, kad jis ne tik neužkerta kelio administraciniams teismams tirti tą Seimo aktą, bet, priešingai, leidžia jį tirti, nes tas Seimo sprendimas buvo viešojo administravimo aktas. Vis dėlto Seimo įgaliojimų išskaidymas į dvi kategorijas nepadėjo Vyriausybei apginti Seimo sprendimo. Vyriausybė ne tik nepateikė teismų praktikos panašiose bylose pavyzdžių, nes jų nebuvo (jos pateikti pavyzdžiai per daug skyrėsi nuo bendrijos pareiškėjos bylos, kad būtų galima jais remtis), bet ir nepaiškino, kodėl valstybės pripažinimo suteikimas religinėms bendrijoms buvo viešojo administravimo funkcija – nes to paaiškinti buvo neįmanoma. Vyriausybė pati pripažino Seimo vaidmenį suteikiant valstybės pripažinimą religinėms bendrijoms valstybės vardu ir šitaip nustatant ryšį tarp jų ir valstybės; o tai, kad valstybės pripažinimo suteikimas yra išskirtinė Seimo teisė ir kad religinių bendrijų statuso skirtumai kyla iš Konstitucijos, yra konstatavęs ir Konstitucinis Teismas, reiškia, jog, pasak EŽTT, nebuvo įrodyta, kad skundžiamas Seimo sprendimas buvo viešojo administravimo aktas, teisingas administraciniams teismams. Išvada: Vyriausybės įrodinėjama teisinės gynybos priemonė nebuvo nei „įtvirtinta teoriškai“, nei „įgyvendinama praktiškai“. Išties, sunku įrodyti Lietuvos teisėje buvus teisinės gynybos priemonę, galėjusią bendriją pareiškėją apginti nuo Seimo savivalės, kai tos priemonės nebuvo. O savivalė – buvo.

*Dėl kreipimosi į Konstitucinį Teismą. „Romuvos“ byla galėjo patekti – bet nepateko – į Konstitucinį Teismą trimis keliais (netrukus pamatysime, kad buvo ir ketvirtasis). Vyriausybė nurodė du. Pirmasis: prašyti Konstitucinio Teismo iš-tirti Seimo atsisakymo suteikti bendrijai pareiškėjai valstybės pripažinimą teisėtumą galėjo administraciniai teismai. EŽTT įvertino šį kelią kaip nerealistinį, nes Seimo sprendimas nebuvo jiems teisingas. Tai jau aptarta. Antrasis kelias: į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu galėjo kreiptis pati „Romuva“, jei administracinių teismų sprendimai būtų jos netenkinę. Be abejo, jie būtų jos netenkinę, nes tie sprendimai būtų buvę – atmesti prašymą. Trečiasis, Vyriausybės nepamirėtas, kelias bylai pasiekti Konstitucinį Teismą buvo ne teismo, bet kurio nors kito Konstitucijos 106 straipsnio 1 dalyje nurodyto subjekto kreipimasis į jį. Išties, į jį galėjo kreiptis Seimas *in corpore*, 1/5 visų Seimo narių grupė arba Vyriausybė. Dėl Seimo kreipimosi buvo galima neturėti vilčių – neįtikėtina, kad toks pasiūlymas būtų surinkęs balsų daugumą. Sunkiau paaiškinti, kodėl į Konstitucinį Teismą nesikreipė 1/5 Seimo narių grupė; šiaip ar taip, 2019 m. birželio 27 d. net 40 jų balsavo už pateiktą Seimo nutarimo projektą, o kreiptis pakanka 29-ių. Vienas iš paaiškinimų galėtų būti nejautrumas mažumų teisėms, bet tai tik spėjimas. O štai Vyriausybės kreipimasis būtų buvęs nepaprastai įdomus teisinis ėjimas (ne tik dėl to, kad jos kreipimaisi labai reti). EŽTT laikosi principinės nuostatos (ir ją rutiniškai kartoja), kad valstybėms turi būti sudaryta galimybė savo teisės siste-*

mos priemonėmis atitaisyti padarytus pažeidimus; bylas (kuriose nustatoma, ar iš tikrųjų padaryta pažeidimų) EŽTT nagrinėja tik tada, kai (tariamai) pažeidimai nebuvo atitaisyti. *Ex post* svarstymas, ar Vyriausybės kreipimasis į Konstitucinį Teismą būtų padėjęs jai Strasbūre, būtų spekuliatyvus – atsakymas priklausytų nuo to, ką būtų nutaręs Konstitucinis Teismas. Be to, šis svarstymas grynai hipotetinis, nes šitokiam nestandartiniam ėjimui reikėjo mąstymo *out of the box*, o jo požymių šiuo atžvilgiu nematyti¹³¹. Tiesa, *out of the box* mąstymą, tik labai jau savitą, pademonstravo Seimo nariai, priešinęsi „Romuvos“ valstybiniam pripažinimui. Jie inicijavo konstitucinės justicijos bylą, kurioje siekė ne apginti, o, priešingai, suvaržyti šios religinės bendrijos teises. Tai ketvirtasis kelias, kuriuo „Romuvos“ byla galėjo patekti į Konstitucinį Teismą – ir pateko, tiesa, formaliai ne kaip „Romuvos“, o kaip abstrakčiosios normų kontrolės byla. Tai aptariama toliau (žr. 7 skirsnį). O kol kas – apie antrąjį kelią.

Vyriausybė tvirtino, kad bendrija pareiškėja galėjo pati kreiptis į Konstitucinį Teismą, nes nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. Lietuvoje veikia konstitucinis skundas. Jei bendrija pareiškėja būtų padavusi konstitucinį skundą Konstituciniam Teismui, o šis būtų ėmęsis tirti ginčijamą Seimo sprendimą ir būtų pripažinęs jį neteisėtu, tas sprendimas būtų netekęs teisinės galios, o bendrija pareiškėja būtų galėjusi nepraejus nustatytiems 10 metų iš naujo prašyti suteikti jai valstybės pripažinimą.

„Romuvos“ byla – pirmoji Strasbūro Teismo nagrinėta byla prieš Lietuvą, kurioje kilo konstitucinio skundo – naujos vidaus teisinės gynybos priemonės veiksmingumo klausimas¹³². Bendrija pareiškėja teigė negalėjusi pasinaudoti šia priemone, nes peticijos EŽTT pateikimo dieną jos nebuvo. Ji teisi – formaliai. Jos peticija pateikta 2019 m. rugpjūčio 29 d., likus dviem dienoms iki konstitucinio skundo įvedimo. Seimo sprendimas atsisakyti suteikti jai valstybės pripažinimą priimtas 2019 m. birželio 27 dieną. Pagal Konvencijos 35 straipsnio 1 dalį (išdėstytą tuometine redakcija) kreiptis į EŽTT buvo galima per šešis mėnesius nuo tos dienos, kai buvo priimtas galutinis sprendimas. Kodėl galutinio sprendimo data

131 Bendrijos pareiškėjos peticija buvo perduota Vyriausybei 2020 m. birželį (*Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą* (pranešimas apie peticijos perdavimą Vyriausybei)). Tuometinės Vyriausybės, pritarusios suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“, vadovas 2019 m. birželio 27 d. balsavime nedalyvavo (žr. Seimo narių balsavimo rezultatus). 2020 m. gruodžio 11 d. pradėjo dirbti nauja Vyriausybė, paskutiniuosius paaiškinimus Teismui teikė ji. Naujosios Vyriausybės vadovė, iki tol buvusi Seimo nare, tąkart balsavo prieš valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ (*ibid.*). Tad prielaida, kad Vyriausybė galėjo kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl to Seimo sprendimo teisėtumo, yra ne tik hipotetinė, bet ir bergždžia.

132 Pirmoji, kur šis klausimas kilo, bet ne vienintelė, kurioje EŽTT teko vertinti pareiškėjo bylų nagrinėjimą pagal konstitucinius skundus. Žr. *Hoppen ir AB „Amber Grid“ darbuotojų profesinė sąjunga prieš Lietuvą* (2023). Pareiškėjas skundėsi pagal EŽTK 6 straipsnio 1 dalį, 11 ir 14 straipsnius, bet ne pagal 13 straipsnį, todėl konstitucinio skundo kaip teisinės gynybos priemonės veiksmingumo klausimas buvo periferinis.

laikytina būtent 2019 m. birželio 27 d.? Todėl, kad, kaip parodyta, dėl tą dieną priimto Seimo sprendimo panaikinimo, pakeitimo, atšaukimo ir t. t. nebuvo įmanomas joks kitas – visų pirma teismo – sprendimas. Tai, kad tas Seimo sprendimas iš principo buvo teisingas („žinybingas“) Konstituciniam Teismui (trečiasis iš aptartųjų nerealistinių kelių), nekeitė reikalo esmės – bent iki 2019 m. rugsėjo 1 d. nedarė to Seimo sprendimo „negalutiniu“, nes į Konstitucinį Teismą dėl jo galėjo kreiptis tik keturi subjektai: 1) administraciniai teismai – jie būtų atmetę bendrijos pareiškėjos prašymą, nes Seimo sprendimą būtų laikę jiems neteisminu su valstybės valdžios vykdymu susijusiu aktu, ir į Konstitucinį Teismą nebūtų kreipęsi; 2) Seimas *in corpore* – tuščios viltys; 3) ne mažesnė kaip 29 Seimo narių grupė – tokios iniciatyvos nebuvo; 4) Vyriausybė – ji, kaip galima spręsti, tokios galimybės nesvarstė ir pasirinko verčiau įrodinėti Strasbūre tai, kas neįrodoma. Bet net ir ši teorinė galimybė nebuvo tokia, kuria pasinaudoti galėjo pati bendrija pareiškėja, nes visais keturiais atvejais tas hipotetinis kreipimasis buvo *priklausomas nuo kitų subjektų valios*¹³³. Be abejo, „Romuva“ galėjo pabandyti laimę – kreiptis į administracinius teismus, o kai jos kreipimasis būtų buvęs atmestas, kreiptis su konstituciniu skundu į Konstitucinį Teismą. Tokia bylinėjimosi strategija iš principo buvo galima, bet, vertinant iš bendrijos pareiškėjos pozicijų, turėjo trūkumų. Pavyzdžiui, ką ji būtų turėjusi ginčyti Konstituciniame Teisme – Seimo 2019 m. birželio 27 d. sprendimą ar galbūt (ir) ABTĮ nuostatą, pagal kurią jos prašymas būtų buvęs atmestas? O jei (ir) ABTĮ nuostatą, tai kurią? Gal tą pačią, kurią Konstitucinis Teismas jau kartą „išgelbėjo“ 2010 m. gegužės 13 d. nutarime? Tokiu atveju neatmestina, kad bendrijos pareiškėjos konstitucinį skundą būtų atsisakyta nagrinėti, nes jame „nurodyto teisės akto atitikimas Konstitucijai jau buvo tirtas Konstituciniame Teisme ir tebegalioja tuo klausimu priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas“ (KTĮ 69 str. 1 d. 4 p.). O darant prielaidą, kad bendrija pareiškėja būtų ginčijusi kitą, Konstitucinio Teismo dar netirtą, ABTĮ nuostatą, ką jai reikėtų daryti, jei Teismas, ištyręs ją, būtų nustatęs, jog ji prieštarauja Konstitucijai, o Seimo 2019 m. rugsėjo 27 d. sprendimo būtų netyręs, bet būtų palikęs jį tirti administraciniam teismui? Tai nėra nuo tikrovės atitrūkęs pasvarstymas. Konstitucinio Teismo praktikoje yra buvę bylų, kur jis, ištyręs „nepagrindinį“ klausimą, nusprendavo netirti „pagrindinio“¹³⁴. O ką būtų reikėję daryti bendrijai pareiškėjai, jei (tai

133 Vienas iš bendraautorių E. Kūris prisimena, kaip 2006 m. Lietuvoje viešėjęs tuometinis EŽTT pirmininkas per susitikimą su LVAT teisėjais pasiteiravo, kaip žmogui pasiekti Konstitucinį Teismą, jeigu jis mano, kad jo byloje taikomas įstatymas yra antikonstitucinis, bet bylą nagrinėjantis teismas atsisako kreiptis į Konstitucinį Teismą. Buvo atsakyta, kad tai nėra neįmanoma: tereikia paprašyti „savo Seimo nario“, kad šis suburtų 29 Seimo narių grupę, kuri ir pateiktų prašymą Konstituciniam Teismui. Į klausimą, ar tokia priemonė laikytina veiksminga, atsakyta nebuvo.

134 Ryškus pavyzdys – Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas, kuriame prieštaraujančiu Konstitucijai ir Vyriausybės įstatymo nuostatai buvo pripažintas pareiškėjos – Respublikos Prezidentės neginčytas Vyriausybės darbo reglamento punktas, nustatęs Vyriausybės aktų priėmimo

spekuliacija, bet gyvenime visko būna) administracinis teismas jos prašymą būtų „suskaidęs“ į smulkesnius – tuomet ir konstitucinių skundų galėtų būti ne vienas¹³⁵. Be to, 2019 m. rugsėjį ir vėliau – iki pat 2019 m. gruodžio 27 d., kai turėjo baigtis šešių mėnesių terminas peticijai į EŽTT paduoti, konstitucinis skundas Lietuvoje buvo visiškai naujovė – šioje srityje patirties neturėjo nei bendrija pareiškėja, nei kiti potencialūs pareiškėjai, nei advokatai, nei pats Konstitucinis Teismas. Todėl „Romuva“, turėdama teisę ir galimybę palaukti iki 2019 m. rugsėjo 1 d., kol pradės veikti konstitucinio skundo institutas, ir pasinaudoti šia nauja priemone, turėjo pagrindo nenorėti būti bandomuoju triušiu ir nelaukti tos datos, o peticiją EŽTT pateikti dar iki jos. Tą ji ir padarė. Strasbūro Teismui ji teigė, kad peticijos pateikimo dieną ji negalėjo tiesiogiai kreiptis į Konstitucinį Teismą, todėl konstitucinis skundas (kurio ji nepadarė) nelaikytinas veiksminga teisinės gynybos priemone; be to, Konstitucinis Teismas esą nebūtų galėjęs tinkamai atitaisyti jos teisių pažeidimo padarinių.

Vertindamas šalių argumentus, EŽTT priminė, kad reikalavimas panaudoti visas vidaus teisinės gynybos priemones paprastai siejamas su diena, kurią pateikta peticija, bet gali būti šios taisyklės išimčių, pateisinamų išskirtinėmis bylos aplinkybėmis, ypač kai sukuriama naujos teisinės gynybos priemonės. EŽTT pažymėjo, kad KTĮ pataisos, nustačiusios „tikslią“ konstitucinių skundų pateikimo tvarką, buvo priimtos 2019 m. liepos 16 d., praėjus mažiau nei mėnesiui nuo Seimo sprendimo nesuteikti pareiškėjai bendrijai valstybės pripažinimo. Pagal tą tvarką, taikytiną nuo 2019 m. rugsėjo 1 d., konstituciniai skundai galėjo būti teikiami per keturis mėnesius nuo galutinio sprendimo konkrečioje byloje. EŽTT vertinimu, tai, jog bendrija pareiškėja pateikė peticiją likus kelioms dienoms iki tos dienos, kai jai būtų tapusi prieinama naujoji priemonė – konstitucinis skundas, savaime neatleido jos nuo pareigos panaudoti tą priemonę, *jei ji būtų buvusi veiksminga*.

tvarką, o bylos dalis dėl pagal tą tvarką priimto Vyriausybės nutarimo, kurį pareiškėja kaip tik ir ginčijo, buvo nutraukta, nes, pasak Konstitucinio Teismo, jo tyrimas būtų buvęs „savitiktis“. Bylos nagrinėjimo išvakarėse Vyriausybė panaikino ginčijamą nutarimą, nors neturėjo tokios teisės, nes nutarimo galiojimas buvo sustabdytas pagal tuometinę Konstitucijos 106 str. 4 d. Teismui atsisakius tirti to Vyriausybės nutarimo konstitucingumą, jo įgaliojimas nebuvo „atstatytas“, kaip, manytina, turėjo būti pagal KTĮ 26 str. 3 d., kurioje eksplacitiškai aptariama tik tokia situacija, kai Konstitucinis Teismas pripažįsta ginčijamą aktą neprieštaraujančiu Konstitucijai, o ne nutraukia jo tyrimą ir šitaip nei patvirtina pareiškėjo abejones, nei jas paneigia; skaitant šią nuostatą pažodžiui, išeity, kad, jei akto, kurio galiojimas sustabdytas, tyrimas nutraukiamas, nebėra ir ką „atstatyti“; tačiau, kaip primenama 10 skirsnyje (ir kai kur kitur), Konstitucinis Teismas daugybę kartų yra pabrėžęs, kad pažodinis metodas nėra vienintelis ir dažnai net ne svarbiausias teisės aiškinimo metodas; tą daugybę kartų yra pabrėžęs ir Konstitucinis Teismas. Tai sukėlė komplikacijų, todėl Vyriausybė paprašė Konstitucinio Teismo išaiškinti jo 2016 m. liepos 8 d. nutarimo nuostatas, bet Teismas atsisakė tą daryti (Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 17 d. sprendimas).

135 Iš *Hoppen ir AB „Amber Grid“ darbuotojų profesinės sąjungos* sprendimo matyti, kad gali būti taip, jog visi „daliniai“ ir administracinių teismų, ir Konstitucinio Teismo sprendimai, juos vertinant atskirai, yra pagrįsti, bet nėra išspręsta platesnė problema, kuri tegali būti išspręsta nacionaliniu, o ne EŽTT lygmeniu.

Bet ar ji būtų buvusi veiksminga? EŽTT pažymėjo, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja konstitucinius skundus, kai buvo išnaudotos visos teisinės gynybos priemonės ir teismas yra priėmęs galutinį sprendimą. Vyriausybė įrodinėjo, kad bendrija pareiškėja turėjo kreiptis į administracinius teismus, o šiems priėmus galutinį sprendimą administracinėje byloje, būtų galėjusi pateikti konstitucinį skundą. Bet neįrodyta, jog veiksminga teisinės gynybos priemonė buvo pats procesas administraciniuose teismuose. Todėl nebuvo galima tikėtis, kad tokį procesą inicijuotų bendrija pareiškėja. Be to, KTĮ nenustatė, kad konstitucinis skundas galėtų būti pateiktas bylose, kurios nepriskirtos kitų teismų kompetencijai ir kuriose nėra kitų teisinės gynybos priemonių. EŽTT šitaip sureagavo į tai, kad pagal KTĮ paduoti konstitucinį skundą galima tik asmeniui „pasinaudojus visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą“, tik „išnaudojus visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes“ ir tik tada, kai yra „priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“, antraip prašymas grąžinamas pareiškėjui (65 str. 2 d. 2 p., 67¹ str. 1 d. 6 p. ir 4 d. 3 p., 70 str. 2 d.). Jeigu Seimo aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, negalima skųsti administraciniams teismams, *negali būti ir galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo*. Tad konstitucinio skundo šioje byloje nebuvo galima pripažinti veiksminga teisinės gynybos priemone Konvencijos 35 straipsnio 1 dalies prasme.

Čia svarbūs žodžiai „šioje byloje“. EŽTT nepripažino konstitucinio skundo tokia teisinės gynybos priemone, kuri yra neveiksminga *per se*. Bet jis atkreipė dėmesį į tai, ką kažkodėl ignoravo Konstitucijos ir KTĮ pataisų rengėjai ir priėmėjai, – kad kai kurie Seimo ir kitų institucijų sprendimai pagal ordinarinį reguliavimą („aprobuotą“ Konstitucinio Teismo) *nėra teisingi jokiame teisme, nepaisant konstitucinės maksimos, kad kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą*. O juk vienas iš argumentų, kuriais buvo grindžiamas konstitucinio skundo įvedimas, kaip tik ir buvo tas, kad jis tapsiąs veiksminga vidaus teisinės gynybos priemone, galinčia sumažinti bylų prieš Lietuvą skaičių Strasbūre¹³⁶. Kaip matome, ši viltis neišsipildė jau pačioje pirmojoje byloje, kurioje kilo naujosios teisinės gynybos priemonės veiksmingumo klausimas. EŽTT priėmė nagrinėti peticiją, kurią pateikusi bendrija pareiškėja nebuvo kreipusis į joki nacionalinį teismą, taip pat ir Konstitucinį Teismą. Tai kelia klausimų dėl Lietuvos įtvirtinto konstitucinio skundo modelio kokybės.

Bet prieš pereidami prie šių klausimų pažiūrėkime, kaip „Romuvos“ bylą sprendė Konstitucinis Teismas. Tegu netrikdo tai, kad jo 2021 m. rugsėjo 7 d. spren-

136 Lietuviškojo konstitucinio skundo modelio rengėjai turėjo vilčių, kad konstitucinis skundas bus „filtras“, galintis sumažinti peticijų prieš Lietuvą skaičių Strasbūre. Plg. Birmontienė *et al.*, 2019, p. 420. Ir praėjus porai metų po konstitucinio skundo įvedimo ši viltis dar buvo išsakoma Konstitucinio Teismo teisėjų. Plg. Jočienė, 2022, p. 25–26.

dime žodis „Romuva“ pavartotas tik nuorodose į EŽTT 2021 m. birželio 8 d. sprendimą (dukart), į suinteresuoto asmens – Seimo atstovo paaiškinimus (vienąkart) ir į teisingumo viceministro pateiktą informaciją (vienąkart). Nors pati ši bendrija toje byloje nedalyvavo jokių procesiniu statusu, *vis tiek tai buvo „Romuvos“ byla*, ir dar kaip „Romuvos“ – ne formaliai, o faktiškai. Mat, kol ši bendrija (galbūt) svarstė, kreiptis ar nesikreipti į Konstitucinį Teismą, jos statuso paaukštinimo oponentai irgi svarstė, kreiptis į jį, ar ne¹³⁷. Nusprendė: kreiptis. Čia vėl susitinkame su Ž. P. ir kitais kovotojais su miško bezdukais.

7. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimas

Seimui atsisakius suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“, ji tą sprendimą apskundė EŽTT ir apie tai iškart¹³⁸ informavo visuomenę (15min.lt, 2019; Bernardinai.lt, 2019; Delfi.lt, 2019). Netrukus suburta 34 Seimo narių grupė, kuri 2019 m. lapkričio 12 d.¹³⁹ kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar RBBĮ 6 straipsnio dalis ta apimtimi, kuria nustatyta, kad religinės bendrijos gali kreiptis dėl valstybės pripažinimo praėjus ne mažiau kaip 25 metams nuo pirminio jų įregistravimo Lietuvoje, neprieštarauja Konstitucijos 43 straipsnio 1 daliai ir konstituciniam teisinės valstybės principui. Kitų RBBĮ straipsnių pareiškėja – Seimo narių grupė neginčijo, kaip ir kitų 6 straipsnio nuostatų, būtent: kad „kitos (netradicinės) religinės bendrijos gali būti valstybės pripažintos kaip Lietuvos istorinio, dvasinio ir socialinio palikimo dalis, jeigu jos palaikomos visuomenės ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymams ir dorai: (1 dalis); kad „valstybės pripažinimas reiškia, kad valstybė palaiko religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą“ (1 dalis), kad „valstybės pripažinimą suteikia Lietuvos Respublikos Seimas“ (2 dalis); kad „jeigu prašymas nepatenkinamas, pakartotinai galima dėl to kreiptis praėjus 10 metų nuo prašymo nepatenkinimo dienos“ (2 dalis); kad „pripažinimo klausimą Seimas sprendžia gavęs Teisingumo ministerijos išvadą“ (3 dalis) ir kad „pirminis įregistravimas yra įvykęs, jei religinė bendrija teisėtai veikė (buvo įregistruota) Lietuvoje po 1918 m. vasario 16 dienos“ (4 dalis). Taigi bylą inicijavusiems Seimo nariams netiko ne tai, kaip RBBĮ reglamentuojamas religinių bendrijų valstybinis pripažinimas apskritai, o tik vienas šio reglamentavimo elementas – neva

137 O gal jau buvo nusprendę. Plg. jau cituotą Ž. P. pasisakymą Seimo 2019 m. birželio 27 d. plenariame posėdyje: „<...> pagalvokite apie būsimą Konstitucinio Teismo bylą, kuriai, aš manau, tikrai surinksime parašus <...>.“

138 2019 m. rugsėjo 2 d.

139 Tokia data nurodyta prašyme. Seimo narių parašai patvirtinti 2019 m. lapkričio 14 dieną. Prašymas Konstituciniame Teisme gautas 2019 m. lapkričio 15 dieną.

per trumpas terminas, kuriam suėjus bendrijos gali kreiptis dėl valstybės pripažinimo. Visa kita jiems neužkliuvo: nei tai, kad nenustatyta, per kiek laiko Seimas turi priimti sprendimą dėl valstybės pripažinimo¹⁴⁰; nei tai, kad nėra *expressis verbis* paaiškinta TM išvadoje konstatuotų faktų reikšmė; ir tai, kad nenustatyta, kaip įforminamas prašymo suteikti valstybės pripažinimą atmetimas ir ar jis kaip nors turi būti motyvuotas; ir tai, kad pakartotinai kreiptis dėl valstybės pripažinimo galima tik praėjus 10 metų „nuo prašymo nepatenkinimo dienos“. Sprendžiant iš visko, bylos iniciatoriai laikėsi nuostatos, kad santykiai tarp valstybės pripažinimo prašančios netradicinės religinės bendrijos ir Seimo yra tokie: religinė bendrija yra prašytoja, o Seimas jos prašymą „patenkina“ arba jo „nepatenkina“ savo nuožiūra ir kada nori. Konstitucinę problemą redukavus vien iki neva per trumpo termino, po kurio galima prašyti valstybės pripažinimo, prašymas galėjo būti trumpas. Toks jis ir buvo: argumentams išdėstyti pakako poros puslapių. Iš argumentų svarbiausi buvo be platesnio konteksto pacituoti Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo teiginiai, kad „atitinkamos bažnyčios, religinės organizacijos atrama visuomenėje turi būti tvirta ir ilgalaikė, taigi negali apsiriboti negausia žmonių grupe ar nedidele visuomenės dalimi, keliais veiklos dešimtmečiais, viena arba keliomis žmonių kartomis“ ir „turi būti tokia, kad dėl jos nekiltų jokių abejonių“¹⁴¹; daroma išvada, kad „nagrinėjamu atveju Konstitucinis Teismas laiką skaičiuoja šimtais, o ne dešimtimis metų“. Taip pat nurodyta, kad atramos visuomenėje sąlyga, kaip ir reikalavimą, kad religinių bendrijų, kurioms suteikiamas valstybės pripažinimas, apeigos ir mokymas turi neprieštarauti įstatymui ir dorai, „detalizuoti, aiškinti ir interpretuoti“¹⁴² <...> galima tik pagal Konstitucinio Teismo formuojamą oficialiąją konstitucinę doktriną“, o Seimas „turi įgaliojimus“ pripažinti tik tas religines organizacijas, kurios atitinka šias sąlygas, tad jis „turi teisę“ ir nustatyti, ar jas atitinka valstybės pripažinimo siekianti organizacija; jei neatitinka, „valstybės pripažinimas negali būti suteiktas“. Iš prašymą pasirašiusių 34 Seimo narių Seimo 2019 m. birželio 27 d. plenariniame posėdyje prieš valstybės pripažinimo suteikimą religinei bendrijai „Romuva“ balsavo 19, už – vienas, susilaikė penki, nedalyvavo posėdyje septyni, o dvi prašymą pasirašiusios Seimo narės nė negalėjo dalyvauti, nes Seimo nario mandatus įgijo vėliau. „Pareiškėjų atstovu“¹⁴³ pasirinktas¹⁴⁴ Ž. P., kurį prašymo surašymo išvakarėse EPK įpareigojo

140 Minėta, kad Jehovos liudytojai valstybės pripažinimo laukia nuo 2018 m., o Lietuvos jungtinė metodistų bažnyčia – nuo 2001 m. Atrodo, prašymo autoriai delsimą laikė normaliu dalyku.

141 Taip pat pora citatų iš Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. ir 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimų, kuriomis mėginta pagrįsti Konstitucinio Teismo atliekamo Konstitucijos aiškinimo svarbą.

142 Taip parašyta.

143 Turėtų būti „pareiškėjos atstovas“, nes konstitucinės justicijos procese pareiškėja yra Seimo narių grupė, o ne Seimo nariai.

144 Iš tikrųjų „pasirinkimo“ dažniausiai nebūna: atstovas ir pirmasis pasirašiusysis paprastai yra kreipimosi iniciatorius.

paneigti priešiškuumą „Romuvai“ skatinančius „įžeidžiančius žodžius“. Prašyme „Romuva“ nepaminėta, bet jo sąsaja su jos kreipimusi į EŽTT pernelgy akivaizdi, kad ja kas nors suabejotų, tad ši byla galėtų būti vadinama „Ž. P ir kiti prieš „Romuvą“¹⁴⁵. Prašymas priimtas nagrinėti 2019 m. gruodžio 11 dieną. Tuo metu, kai „Romuvos“ byla nagrinėjo EŽTT, ši konstitucinės justicijos byla dar nebuvo išnagrinėta¹⁴⁶.

Konstitucinis Teismas nutarimą šioje byloje priėmė 2021 m. rugsėjo 7 dieną. Šiek tiek keista, kad nutarime yra nuorodų į EŽTT „Romuvos“ sprendimą, kuris įsiteisėjo tik 2021 m. rugsėjo 8 d., tad nutarimo priėmimo dieną dar nebuvo teisė. Bet būtų dar keisčiau, jei Teismas, ne kartą deklaravęs draugiškumą Konvencijai, reiškiantį ir palankumą žmogaus teisėms (kaip įprasta vadinti, angl. *human-rights friendly approach*, pranc. *approche respectueuse des droits de l'homme*), būtų ignoravęs EŽTT sprendimą. Konstitucinio Teismo nutarimas reikšmingas bent keliais atžvilgiais.

Pirma, jame išplėtota oficialioji konstitucinė doktrina, suformuluota dar 2000 m. birželio 13 d. nutarime ir 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime, kurią bylos iniciatoriai skaitė kaip jiems patinka, – kaip leidžiančią, Seimui sprendžiant dėl jiems nepatinkančių ar kitaip neįtinkančių religinių bendrijų veikimo laisvės, jo nariams balsuoti vadovaujantis ne teise, o savo religiniais ar kitokiais asmeniniais įsitikinimais. Net suinteresuoto asmens – Seimo atstovas (ŽTK pirmininkas), įrodinėjęs, jog ginčijamas 25 metų terminas atitinka Konstituciją, buvo susitaikęs su tuo, kad pareiškėjos neginčyta nuostata, jog „pripažinimo klausimą Seimas sprendžia gavęs Teisingumo ministerijos išvadą“, reiškia, kad pagal įstatymą Seimas, net ir gavęs netradicinei religinei bendrijai palankią TM išvadą, turi „diskreciją (bet ne pareigą)“ konstatuoti, jog ta bendrija turi atramą visuomenėje, o jos apeigos bei mokymas neprieštarauja įstatymui ir dorai, o svarbiausia, kad toks reguliavimas dera su Konstitucija¹⁴⁷. Seimo diskrecijos klausimo Teismas neplėtojo; jis ją tik paminėjo, bet susiejo ne su kuria nors viena RBBĮ nuostata (juolab ne su ginčijamu 25 metų terminu), o su platesniu tame įstatyme – taip pat ir jo 6 straipsnio 2 dalyje – nusta-

145 Tą suprato ir žiniasklaida. Žr., pvz., Andrukaitytė, 2019; Vaiškūnas, 2021.

146 Konstitucinio Teismo interneto svetainėje skelbiamame neišnagrinėtų prašymų sąrašė jį buvo nurodyta pirmoji.

147 Tokią poziciją jis išsakė ir Seimo 2022 m. spalio 27 d. posėdyje: „<...> Aš tik norėčiau atkreipti dėmesį, kad Teisingumo ministerijos išvada religinių bendrijų pripažinimo kontekste nėra nei rekomendacinio, nei jokiū būdu įpareigojančio pobūdžio. Tai yra konstatuojamoji išvada, ar religinė bendrija atitinka įstatyme ir Konstitucijoje bei Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje nustatytus kriterijus. Niekas – jokia Teisingumo ministerijos išvada negali Lietuvos Respublikos Seimo narių įpareigoti priimti arba vienokį, arba kitokį sprendimą <...>“ (Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma). Kaip pažiūrėsi. TM išvada Seimo narių neįpareigoja formaliai, nes negali jų priversti balsuoti taip, o ne kitaip. Bet juos balsuoti įpareigoja konstitucinis imperatyvas, kad Seimo nario sąžinė privalo būti orientuota į Konstituciją. Už šio imperatyvo nepaisymą sankcijos nėra: Seimo narys už balsavimus Seime „negali būti persekiojamas“ (Konstitucijos 62 str. 3 d.).

tytu teisiniu reguliavimu, ir neapibūdino Seimo diskrecijos kaip „diskrecijos (bet ne pareigos)“. Teismas konstatavo, kad pagal ginčijamą RBBĮ straipsnio dalį „Seimas turi diskreciją spręsti dėl valstybės pripažinimo suteikimo besikreipiančiai kitai (netradicinei) religinei bendrijai, patikrinęs, ar [ji] atitinka <...> nustatytas sąlygas“, bet, „įgyvendindamas savo diskreciją, [jis] sprendžia, ar suteikti minėtai religinei bendrijai valstybės pripažintos religinės bendrijos statusą“, tik po to, kai bus „gavęs Teisingumo ministerijos išvadą“. Tegu neprasprūsta pro akis (daug kam prasprūdo) tai, kad tai yra *ne konstitucinio, o įstatyme įtvirtinto reguliavimo aiškintimas*. Nėgana to, nutarime subtiliai primintos Venecijos komisijos 2004 m. birželio 11 d. Su religija ir tikėjimu susijusių teisės aktų peržiūros gairės, pagal kurias „turi būti kruopščiai ribojama valstybės diskrecija, kuria galėtų būti varžoma religijos laisvė, kai tokie ribojimai kyla iš neaiškių nacionalinės teisės nuostatų ar dėl kitų priežasčių“. Seimo diskrecijos paminėjimas tokiaime kontekste tikrai neinterpretuotinas kaip neribotos diskrecijos, juolab savivalės, „palaiminimas“; Teismas aiškiai neįžvelgė neribotos diskrecijos net RBBĮ nustatytame reguliavime (ką jau kalbėti apie tai, koks būtų šitaip aiškinamos Seimo diskrecijos santykis su konstituciniais imperatyvais). Veikiau priešingai. Spręsdamas dėl valstybės pripažinimo suteikimo netradicinėms religinėms bendrijoms, Seimas turi *ne absoliučią, o ribotą diskreciją*: jo nuožiūros laisvę riboja Konstitucija ir įstatymas. Jis negali priimti sprendimo negavęs TM išvados, taigi nepaisydamas joje nustatytų faktų ir juos pakeisdamas „savo nustatytais faktais“ (svaičiojimais apie „Kremliaus instrukcijų vykdymą“ ir pan.) arba kitos (net dominuojančios) religinės organizacijos požiūriu, antraip ši išvada būtų nereikalinga¹⁴⁸. Jei vis dėlto atsisakoma suteikti valstybės pripažinimą tokiai religinei bendrijai, dėl kurios TM yra pateikusi palankią išvadą, toks Seimo sprendimas turi būti grindžiamas faktais, kurių galbūt neįvertino TM, o ne Seimo nenoru sutikti su TM išvada, kad ta bendrija turi atramą visuomenėje, o jos mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai; atsisakymas turi remtis koku nors konstituciškai pateisinamu pagrindu, o jų tikrai negali būti prigalvota daug; jei Seimui kiltų pagrįstų abejonių dėl TM išvados, jis turėtų paprašyti, kad ji ją patikslintų, įvertindama tai, kas nebuvo įvertinta. Preziumuotina, kad TM,

148 Iš pakviestos specialistės mokslininkės antropologės pasisakymo per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį): „Girdėjosi klausimų, ar kiekvienas sambūris galiausiai gali tapti religine bendrija? Teoriškai taip, jeigu jis to norės ir atitiks įstatymo keliamus reikalavimus. Vis dėlto <...> svarbiausia, kad tiek <...> Konvencija, tiek <...> Konstitucija nesuteikia valstybės institucijoms plačios diskrecijos vertinant, ar konkretus sambūris yra religinis. Valstybės diskrecija šiuo atžvilgiu apribojama siekiant užtikrinti, kad kiekvienas galėtų išpažinti savo pasirinktą tikėjimą ir kad nebūtų daroma dirbtinių kliūčių religinių bendruomenių veiklai, būtų užtikrinama netradicinių ir mažumų religinė apsauga“, „<...> balsuojant dėl nutarimo suteikti bendrijai „Romuva“ valstybės pripažinimą, siūlau vadovautis ekspertų pateikiamomis išvadomis taikyti vienodus kriterijus, kaip ir kitoms religinėms bendrijoms, ir vengti eskaluoti argumentus. Jie nėra svarbūs konkrečiu atveju ir išėina už diskrecijos ribų.“

rengdama išvadą, remiasi objektyvių duomenų (įskaitant statistinius) analize, o jei prireikia, ir specialistų (religijotyryninkų, antropologų, kultūrologų, sociologų, istorikų, teisininkų ir (arba) kt.) išvadomis, parengtomis ne pagal savo subjektyvias nuomones, o pagal mokslo pripažintas metodikas, antraip išvados rengimas būtų profanacija¹⁴⁹. Tuo tarpu Seimas, *ne profesiniu pagrindu sudaryta institucija*, nėra kompetentingas vien jo narių išvalgų, įtarimų ar apreiškimų pagrindu nuginčyti ministerijos nustatytų faktų¹⁵⁰. TM išvada smarkiai suvaržo jo diskreciją. Be abejo, bus Seimo narių, kurie tokį aiškinimą traktuos kaip jų laisvo mandato varžymą, bet laisvas mandatas yra mandatas priimti sprendimus *pagal teisę*, o ne savavaliauti. Kitoks Teismo nutarimo teiginių, kuriuose minima (daug neplėtojant) Seimo diskrecija, aiškinimas būtų nesuderinamas su EŽTT pozicija „Romuvos“ byloje, jog Seimo sprendimas pažeidė Konvencijos 14 straipsnį, *inter alia*, dėl to, kad jis nepaisė TM („įgalios institucijos“) išvadoje nustatytų faktų, jog šios bendrijos pobūdis yra religinis, ji turi atramą visuomenėje, o jos mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, kvestionavo šiuos faktus, o dalis Seimo narių nusistvėrė išgalvotų priekabių, esą suteikus jai valstybės pripažinimą būtų įvykdytos „Kremliaus instrukcijos“ arba kad jis būtų prieš Katalikų bažnyčią.

Antra, pareiškėjos ginčytas 25 metų terminas, kuriam suėjus galima kreiptis dėl valstybės pripažinimo, buvo pripažintas atitinkančiu Konstituciją. Bylos iniciatoriai tikėjosi Konstitucinį Teismą suformuluosiant griežtą doktriną, pagal kurią netradicinėms religinėms bendrijoms „šimtams metų“ būtų užkirstas kelias įgyti valstybės pripažinimą¹⁵¹, bet įvyko priešingai: nutarimas yra palankus šioms bendrijoms, jei jos nuspręstų siekti valstybės pripažinimo.

Trečia, antikonstitucine (prieštaraujančia Konstitucijos 26 straipsnio 1 daliai ir 43 straipsnio 1 daliai) pripažinta RBBĮ nuostata „jeigu prašymas nepatenkinamas, pakartotinai galima dėl to kreiptis praėjus 10 metų nuo prašymo nepatenkinimo dienos“ (6 str. 2 d.). Kaip minėta, ji nebuvo ginčijama. Konstitucinis Teismas ją ištyrė *ultra petita* ir *ex proprio motu*. Šis tyrimas nebuvo perteklinio

149 Bet žr. 8 skirsnį – apie tai, kaip, pasak vieno „Romuvos“ oponento Seimo nario, yra rengiamos TM išvados.

150 „Seimas paprastai suformuojamas iš labai energingų, aiškiai politiškai nusistačiusių ir gerai orientuotų politinių partijų ar socialinių grupių lyderių. Tačiau Seimo ir valstybės valdymo darbe tai gali būti visiškai atsitiktiniai ir valstybės valdymo bei teisės požiūriu visiškai nekompetentingi žmonės. Žinoma, galimos ir kai kurios išimties. Esant tokiai ar panašiai sudėčiai, komplikuojasi jo narių socialinis bendravimas, nes jie išeina į tribūną kaip partijos bosai, politikieriai, politiniai vertėivos, intrigantai, profanai, politiniai agitatoriai, tušti oratoriai, mitinginiai demagogai ir iš jos gina socialinės grupės, partijos interesus. Taip per Seimo instituciją formuojasi nekompetingas valstybės valdymas, parlamentarizmo krizė ir pagaliau tokios parlamentinės demokratijos kritika.“ (Römeris, 1929).

151 Tai buvo ne nauja iniciatyva. To paties siekta dar 2015 m., tik ne per Konstitucinį Teismą (Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIP-3670 (2015)). „Romuvos“ reakciją į šią teisėkūros iniciatyvą žr.: Vaiškūnas, 2015.

aktyvizmo apraiška, jo reikalingumas nesunkiai pagrindžiamas, nes antikonstitucine pripažinta nuostata buvo išdėstyta toje pačioje RBBĮ straipsnio dalyje kaip ir pareiškėjos ginčyta nuostata ir (ne vien) šiuo atžvilgiu sudarė su ja vieną visumą¹⁵².

Kalbant apie antrąjį ir trečiąjį aspektą, nutarime išaiškinta, kad, reglamentuojant valstybės pripažinimo suteikimą religinėms organizacijoms, kurios turi atramą visuomenėje ir kurių mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, neturi būti sudaryta prielaidų pernelyg suvaržyti, nepagrįstai pasunkinti jų teisės į šį specialų statusą, juolab ją paneigti. Konkrečiau, negalima įtvirtinti pernelyg ilgo termino jų teisei kreiptis dėl valstybės pripažinimo įgyti ar nustatyti pernelyg sudėtingos, ilgai trunkančios valstybės pripažinimo procedūros. Teismo vertinimu, nėra konstitucinių argumentų teigti, jog Seimas negalėjo nustatyti būtent 25 metų termino, kuriam suėjus galima prašyti valstybės pripažinimo. O štai 10 metų terminas pakartotiniam prašymui pateikti įvertintas kaip nepagrįstai ilgas. Teismas šį vertinimą pagrindė tuo, kad, nors valstybės pripažinimo suteikimo procedūra gali trukti ilgą laiką, nenustatyta, kada Seimas turi priimti sprendimą suteikti ar atsisakyti suteik-

152 Tačiau tas stereotipinis pagrindimas, kurį parašė Teismas (pastaraisiais metais labai tipiškas tokiems atvejais) kelia abejonių: „Šios konstitucinės justicijos bylos kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog jis, nustatęs, kad pareiškėjo ginčijamas teisinis reguliavimas prieštarauja Konstitucijai kitu nei pareiškėjo nurodytasis aspektu, privalo tai konstatuoti (2015 m. rugsėjo 22 d., 2017 m. liepos 4 d., 2019 m. balandžio 16 d. nutarimai); konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos (*inter alia* 2015 m. rugsėjo 22 d., 2017 m. liepos 4 d., 2019 m. balandžio 16 d. nutarimai).“ Tokia praktika atsirado 2014–2015 m. Iki tol Teismas turėjo nusistatęs aiškias *ultra petita* leistinumų taisykles: tai galėjo būti daroma tik tada, kai į ginčijamą reguliavimą įsiterpia papildomas reguliavimas arba kai ginčijamas poįstatyminis reguliavimas grindžiamas neginčijamu įstatymo nustatytu reguliavimu, kuris pasirodo esąs antikonstitucinis. Be to, šis aktyvizmas buvo grindžiamas bylos dalyko ypatumais, o ne „nuoga“, nesuvaržyta Teismo galia, jei jis ja nusprendžia pasinaudoti. Šį naują požiūrį Teismas pagrindė nuorodomis į savo ankstesnę jurisprudenciją, iš kurios neišplaukė suformuluota išvada: „Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, jog jis, nustatęs, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymo, kurio atitikties Konstitucijai pareiškėjas neginčija, nuostatos, kuriomis yra įsiterpiama į ginčijamą įstatymu reguliuojamus santykius, privalo tai konstatuoti (*inter alia*, 2001 m. lapkričio 29 d., 2002 m. sausio 14 d., 2013 m. liepos 1 d., 2014 m. liepos 11 d. nutarimai). Tai taikytina ir pareiškėjo neginčijamoms nuostatoms, įtvirtintoms tame pačiame įstatyme, kurio kitų nuostatų atitiktį Konstitucijai pareiškėjas ginčija (2014 m. liepos 11 d. nutarimas). Konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos (2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas)“ (Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas). Ilgainiui Teismo aktyvistinė pozicija suradikalėjo taip, kad jai vargu ar rastume analogų lyginamojoje konstitucinėje teisėje: „konstitucinio teisingumo įgyvendinimas suponuoja tai, kad Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas (jo dalis) turi būti pašalintas iš teisės sistemos. Todėl Konstitucinis Teismas pagal Konstituciją privalo šalinti iš teisės sistemos visas antikonstitucines nuostatas, kurių prieštaravimas Konstitucijai paaiškėja nagrinėjamoje konstitucinės justicijos byloje“ (Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 12 d. nutarimas). Netrukus tai pakartota ir „užtvirtinta“ Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 24 d. ir 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarimuose. Šis superaktyvizmas keistai sugyvena su eskapizmu kai kuriose bylose, pvz., toje, kurioje priimtas Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas, kurio nuostatas 2018 m. balandžio 17 d. sprendimu atsisakyta aiškinti. Bet tai būtų atskiros (intriguojančios) tyrimo dalys.

ti bendrijai valstybės pripažintos religinės bendrijos statusą, tad 10 metų terminas sudarė prielaidas pernelyg suvaržyti arba nepagrįstai pasunkinti religinių organizacijų teisę įgyti valstybės pripažinimą. Galima svarstyti, kaip būtų buvęs įvertintas (jei būtų buvęs nustatytas RBBĮ) *racionalus* terminas, per kurį Seimas turi išspręsti valstybės pripažinimo klausimą. Nutarimo argumentus analizuojant struktūriškai, negalima nematyti, kad šioje konstitucinės justicijos byloje – kaip ir jau aptartu tik įstatymuose, bet ne Konstitucijoje, įtvirtintos sąvokos „viešasis administravimas“ instrumentalizavimo atveju – ordinarinis teisinis reguliavimas, kurio pareiškėja neginčijo, pasitarnavo kaip įrankis jos ginčijamos nuostatos konstitucingumui įvertinti. Tarp šių dviejų bylų yra du struktūriniai skirtumai: 1) 2010 m. išnagrinėtoje byloje Teismas nenustatė, kad ginčyta įstatymo nuostata būtų antikonstitucinė, o 2021 m. jis nustatė prieštaravimą Konstitucijai, bet ne tos nuostatos, kurią ginčijo pareiškėja, o tos, kurios ji neginčijo; 2) spręsdamas dėl administracinių teismų įgaliojimų tirti valstybės valdžios institucijų aktų teisėtumą Teismas instrumentalizavo eksplicitinį ordinarinį teisinį reguliavimą, o spręsdamas dėl valstybės pripažinimo suteikimo netradicinėms religinėms bendrijoms jis instrumentalizavo įstatymo spragą. O esminis šių bylų struktūrinis panašumas – tas, kad ir 2010 m., ir 2021 m. tirtų nuostatų atitikties Konstitucijai vertinimą nulėmė *ne tiek jų pačių turinio santykis su Konstitucijos nuostatomis, kiek jų vieta visuminiame įstatyme įtvirtintame reguliavime*. Kadangi 10 metų termino antikonstitucingumą nulėmė ne jo tiesioginė neatitiktis Konstitucijos nuostatomis (26 straipsnio 1 daliai ir 43 straipsnio 1 daliai), o jo santykis su kitomis RBBĮ nuostatomis, svarstyтина, ar įstatymų leidėjas, jei jis Teismo *ultra petita* nustatytą RBBĮ nuostatos antikonstitucingumą suprastų tik kaip nulemtą konteksto ir jo požiūris į netradicines religines bendrijas ir toliau būtų diskriminacinis (jis ir toliau toks yra – žr. 8 skirsnį), galėtų pamėginti „įvykdyti“ šį nutarimą likviduodamas RBBĮ esamą spragą, pavyzdžiui, nustatydamas protingą (ne per ilgą) laiką, per kurį Seimas turi išspręsti netradicinės valstybės pripažinimo klausimą, bet kartu palikdamas (ar naujoje 6 straipsnio redakcijoje vėl įrašydamas) diskvalifikuotąjį 10 metų terminą. Kaip pamatysime, įstatymų leidėjas nenuėjo tuo keliu: jis terminą sutrumpino iki dvejų metų, aiškiau apibrėžė jo skaičiavimo pradžios datą ir nustatė, per kiek laiko Seimas privalo išspręsti valstybės pripažinimo klausimą. Jei Seimas būtų apsiribojęs vien termino sutrumpinimu, dėl to galėtų būti inicijuota nauja konstitucinės justicijos byla. Bet nereikia manyti, kad Teismas aprobuotų tokį hipotetinį, pasakykime tiesiai, gudravimą. Juk jei jis būtų manęs, jog ordinarinio teisinio reguliavimo antikonstitucingumą nulėmė tik tai, kad RBBĮ nebuvo įtvirtinta, per kiek laiko Seimas turi išspręsti valstybės pripažinimo klausimą, jis būtų turėjęs antikonstituciniu pripažinti ne pakartotiniam prašymui dėl valstybės pripažinimo pateikti nustatytą 10 metų terminą, o minėtą spragą, kurią būtų įvertinęs kaip legislatyvinę omissiją. To Teismas nepadarė. Užtat jis iš esmės palaikė suinteresuoto asmens atstovo požiūrį į religinės organizacijos turimos atramos vi-

suomenėje sampratą (apie tai netrukus). Atstovas pabrėžė, kad EŽTT „Romuvos“ sprendime kategoriškai konstatuota, jog valstybė, sukūrusi specialų teisinį statusą religinėms organizacijoms, turi „vykdyti savo neutralumo ir nešališkumo pareigą“ ir užtikrinti, kad joms būtų sudaryta „sąžininga galimybė“ kreiptis dėl to statuso, o kriterijai, nustatyti jam įgyti, būtų taikomi be jokios diskriminacijos, tačiau įstatyme nėra nustatyta, koku pagrindu Seimas, politinė institucija (su iš to išplaukiančiomis rizikomis), gali nesuteikti valstybės pripažinimo netradicinei religinei bendrijai, dėl kurios TM yra pateikusi palankią išvadą. Šie EŽTT argumentai, kuriais rėmėsi suinteresuoto asmens – Seimo atstovas, sulaukė atgarsio Teismo nutarime. Neatmestina, kad hipotetinėje naujoje konstitucinės justicijos byloje nebūtų palaikyti ir kiti į valstybės pripažinimo siekiančioms religinėms organizacijoms palankų konstitucinio reguliavimo aiškinimą kreipiantys argumentai¹⁵³.

Produktyviausias ir vertingiausias suinteresuoto asmens atstovo argumentas – originalus ginčijamos įstatymo nuostatos „perskaitymas“. Pasak jo, religinės bendrijos palaikymas visuomenėje negali būti nei sukuriamas, nei panaikinamas administraciniu viešojo subjekto aktu; todėl „objektyviai nepagrįsta“ jos turimą atramą visuomenėje vertinti išimtinai pagal pirminio jos įregistravimo Lietuvoje datą; įstatymų leidėjas ginčijamą 25 metų terminą nustatė kaip minimalų terminą, kada įgyjama teisė pradėti valstybės pripažinimo procedūrą, o ne kaip „absoliučią valstybės pripažinimo suteikimo religinei bendrijai sąlygą“. Šitai Teismui buvo pasiūlyta tai, kas jo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarime yra itin novatoriška, – išaiškinimas, *ko neapima* tokia konstitucinė netradicinių religinių organizacijų valstybinio pripažinimo sąlyga kaip jų turima atrama visuomenėje: ji neapima termino, kuriam suėjus įgyjama teisė kreiptis dėl valstybės pripažinimo. Tokį terminą daugelis (bylą inicijavę Seimo nariai tai jau tikrai) suprato kaip *materialiąją* netradicinių religinių bendrijų valstybinio pripažinimo sąlygą, tarsi ji būtų jų turimos atramos visuomenėje kaip jų valstybinio pripažinimo materialiosios sąlygos neatskiriama dalis ir Seimas turėtų įgaliojimus šį terminą sukonkretinti įstatyme, nes jis, nors būtinas pagal Konstituciją, nėra joje apibrėžtas tiksliai metų skaičiumi. Dekonstruojant Teismo pateiktą ginčijamos įstatymo nuostatos aiškinimą, aiškėja metodologija, kuria jis vadovavosi. Teismas nelaikė, kad yra konstituciškai būtina nustatyti terminą, kuriam suėjus bendrija įgyja teisę kreiptis dėl valstybės pripažinimo; įstatymų leidėjas gali, bet neprivalo jo nustatyti; jei Seimas nustato tokį terminą, galima tirti, ar jis nėra nepateisinamai ilgas. Teismas atmetė pareiškėjos požiūrį, jog terminas, kuriam suėjus įgyjama teisė kreiptis dėl valstybės pripažinimo,

153 Be abejo, svarbus ir asmenybinis veiksnys. Vienas iš Konstitucinio Teismo teisėjų prieš juo tapdamas daug metų buvo Seimo nariu ir 2019 m. birželio 27 d. balsavo prieš valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ (žr. Seimo narių balsavimų rezultatus). Jau ne kartą pastebėta, kad jo (ne) nusišalinimo nuo bylų klausimai nėra sprendžiami paisant *nemo iudex in re sua* imperatyvo. Žr., pvz., Vaičaitis, 2023. Bet tai atskira tema.

laikytinas iš Konstitucijos kylančia religinių organizacijų valstybinio pripažinimo *materialiąja* sąlyga; jei terminas yra nustatytas, jis tegali turėti *procesinę* reikšmę. Pasak Teismo, ginčijamas 25 metų terminas „nėra viena iš valstybės pripažinimo suteikimo religinei bendrijai sąlygų – turėti atramą visuomenėje ir užtikrinti, kad tos bažnyčios, religinės organizacijos mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai, ir negali būti su jomis tapatinamas“, jis yra tik „prielaida pradėti valstybės pripažinimo suteikimo procedūrą“, tik „reikalavimas, kurį turi atitikti religinė bendrija tam, kad dėl jos galėtų būti pradėta valstybės pripažinimo suteikimo procedūra, kurios metu bus vertinama, ar atitinkamą kreipimąsi pateikusiai religinei bendrijai gali būti suteiktas valstybės pripažinimas“¹⁵⁴. Šioje byloje Konstitucinis Teismas nerado konstitucinio pagrindo kvestionuoti būtent 25 metų terminą. Bet jei terminas būtų kitoks, šiuo atžvilgiu niekas nepasikeistų – jis vis tiek turėtų tik procesinę reikšmę. Žinoma, čia neturimi omeny Seimo narių grupės trokštami „šimtai metų“, nes tokį terminą tektų vertinti jau ne kaip procesinę prielaidą pasinaudoti teise, o kaip draudimą ja pasinaudoti aprėpiamoje ateityje.

Šitai keliais sakiniais Konstitucinis Teismas perbraukė visą bylą inicijavusios Seimo narių grupės prašymo „logiką“. Dar papildomai jis paaiškino, kad RBBĮ 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu teisiniu reguliavimu sudarytos prielaidos valstybės pripažinimo siekti ir toms religinėms organizacijoms, kurios dėl 1940 m. pradėtos Lietuvos okupacijos, per kurią nebuvo užtikrinama religijos ir tikėjimo laisvė, „negalėjo įsisteigti ir teisėtai veikti ir tai padaryti jos galėjo tik Lietuvai atkūrus Nepriklausomybę“, nes „jei, kaip teigia pareiškėja, <...> būtų reikalaujama įstatymu nustatyti ilgesnį terminą po valstybės pripažinimo siekiančios religinės bendrijos pirminio įregistravimo Lietuvoje, kaip antai skaičiuojamą šimtais metų, kai kurios religinės bendrijos, *inter alia* galėjusios veikti neįregistruotos, negalėtų pasinaudoti Konstitucijoje <...> garantuojama teise [įgyti valstybės pripažintų religinių organizacijų] statusą; iš jų būtų reikalaujama „neįmanomų dalykų“. Konstitucinis Teismas turbūt ne „tarp kitko“ priminė ir Venecijos komisijos nuomonę (dėl Vengrijos įstatymų), kad toks religinės organizacijos trukmės reikalavimas kaip „bent 100 metų tarptautiniu mastu ar kaip asociacijai Vengrijoje bent 20 metų“ yra „labai nelankstus“ ir jį rekomenduojama „peržiūrėti“.

Ar šis nutarimas bent kiek palengvino „Romuvos“ padėtį? Ir taip, ir ne. Nes, nes Seimas ir vėl atsisakė suteikti jai valstybės pripažinimą. Taip, nes paskatino pataisyti įstatymą. Bet yra ir dar viena – kol kas niekur nesvarstyta – galimybė šiai religinei bendrijai siekti to, į ką ji turi teisę. Ta galimybė – Konstitucinio Teismo rankose.

154 Iš pakviesto Konstitucinio Teismo teisėjo pasisakymo per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį): „<...> tai yra tik prielaida pradėti valstybės pripažinimo procedūrą, tačiau ne sąlyga pagal turinį. Sąlyga pagal turinį yra kitos arba kita, tai yra turėjimas atramos visuomenėje ir taip pat mokymo bei apeigų neprieštaravimas įstatymui bei dorai“.

8. Įstatymo pataisos prasiskina kelią, bet „Romuva“ lieka ten pat

Akivaizdu, kad EŽTT „*Romuvos*“ sprendimas padarė įtaką Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimui. Jais abiem remtasi, į Seimą grąžinant „*Romuvos*“ valstybės pripažinimo klausimą¹⁵⁵, taip pat taisant RBBĮ¹⁵⁶. Bet galiausiai jie nepadėjo „*Romuvai*“ įgyti valstybės pripažinimo. Šių sprendimų potencialas dar neišnaudotas, nors tą bandyta padaryti.

2021 m. rugsėjo 30 d. Seime įregistruotas Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „*Romuva*““ projektas, 2021 m. gruodžio 7 d. jis (patobulintas) pateiktas Seimo plenariniame posėdyje. Iš Seimo narių pasisakymų matyti, kad užkulisuose buvo bandoma telkti projekto priešininkus ir kad dalis Seimo narių ketino balsuoti prieš projektą, kad ir kokie būtų jį pagrindžiantys teisiniai argumentai¹⁵⁷. Iš kai kurių pasisakymų (prastai užmaskuotų kaip klausimų projekto teikėjui) matyti, kad tie Seimo nariai ketina balsuoti vadovaudamiesi savo religiniais įsitikinimais, neigti TM išvadoje nustatytus ir EŽTT sprendime pagrįstais pripažintus faktus, net viešai niekinti jiems nepatinkančio tikėjimo išpažinėjus. Vienas kalbėjusysis, S. J., kvestionavo „*Romuvos*“ religinį pobūdį ir lygino ją su „kokia nors ekstrasensų sąjunga“ ir „kažkokių šamanų sambūriu“ kaip organizacijomis, „kurių mes negalime toleruoti“. Kita kalbėjusioji, R. T., ginčijo tai, kad jau yra suėję 25 metai nuo bendrijos „*Romuva*“ įregistravimo (esą ji įregistruota tik 2002 m.); pasak jos, 1967 m. įkurtas kraštotyrinis sąjūdis „*Romuva*“, kuriame dalyvavo įvairių tikybų žmonės, „nebuvo religinis susivienijimas“ ir „nepretendavo į religinį darinį“. Dar kitas, E. P., išdėstė sąmokslų teoriją, esą „sambūrio“ siekis gauti valstybės pripažinimą yra apgavikiškas ir merkantilinis („tu tampi lyderiu ir užsitikrini sau pragyvenimą ir pensiją po 25 metų“), ir visiškai sumenkino TM išvados reikšmę, pažemindamas ją iki „kažkokie biurokrato iš kokios nors institucijos parašytos pažymos“. O Seimo narys V. P., buvęs Seimo Pirmininku tuo metu, kai Seimas, pažeisdamas Konvencijos nuostatas, nesuteikė

155 Aiškinamasis raštas dėl Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „*Romuva*““ projekto“ (2021).

156 Aiškinamasis raštas dėl Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio ir Seimo statuto nr. I-399 7 straipsnio papildymo projektu (2022). Nurodyta, kad projekto tikslas – įgyvendinti EŽTT sprendimą, taip pat ir Konstitucinio Teismo nutarimo dalį dėl 10 metų termino, nustatyto paktotiniame kreipimuisi dėl valstybės pripažinimo suteikimo prieštaravimo Konstitucijai.

157 Seimo narys R. Ž.: „<...> Ar jums neatrodo, kad dar vieną gausite, praleisite smūgį, dar vieną gausite <...>. Nes kad gausite, tai tikrai net neabejoju, nes jie jau čia brūzga nuo penktadienio, eina pas mus ir įkalbinėja, kad mūsų rankomis tai būtų nukirsta“. Seimo narys A. S.: „<...> dėl kokių priežasčių dalis tikrų ir menamų katalikų balsuoja prieš šitą įstatymą, balsavo ir balsuos prieš šitą įstatymą?“ (Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma).

valstybės pripažinimo „Romuvai“¹⁵⁸, apkaltino šią bendriją „imituojant“ religiją ir siekiant „vienintelio gražaus tikslo – gauti tos srities pinigų“¹⁵⁹. Nepaisant šių išvedžiojimų, pateikimo stadijoje projektui buvo pritarta: 41 Seimo narys balsavo už jį, 18 balsavo prieš, 18 susilaikė¹⁶⁰. Įvertinus, kad projektą palaikytų per mažai Seimo narių, balsavimas dėl jo neįtrauktas į artimų Seimo plenarinių posėdžių darbotvarkę ir pateiktas Seimui svarstyti tik 2022 m. rugsėjo 29 d. plenariniame posėdyje. Nors buvo Seimo narių, raginusių balsuoti už projektą, kai kurie pasisakymai buvo tokie, kad, atrodo, EŽTT sprendimą citavęs ir priminęs, kad „Romuva“ religine, o ne kitokia organizacija yra įregistruota Lietuvos institucijų, projekto teikėjas (ŽTK narys) kalbėjo sienoms ir kad nebuvo nei EŽTT sprendimo, nei Konstitucinio Teismo nutarimo, nėra nei Konvencijos, nei Konstitucijos:

Seimo narė V. A.-A.: „<...> atsimenu <...> dažnai minimo V. Putino ideologo A. Dugino 1995 metais išleistą knygą „Geopolitinė Rusijos ateitis“. Būdama jauna politikė, aš ją perskaičiau ir nepamiršau to puslapio, kuriame rašoma, kad vienas didžiausių Kremliaus priešų Lietuvoje yra Katalikų Bažnyčia ir kad Maskva ir Kremlius visomis išgalėmis turi remti tuos, kurie nepalaiko Katalikų Bažnyčios. Ten yra atskirai minima ir pagoniška pakraipa. Tuo aš visai nenoriu pasakyti, kad reikia kelti kažkokias bylas „Romuvai“. Tačiau mano kolegų praeitoje kadencijoje abejonė dėl tam tikrų sąsajų, dėl tam tikrų galimų palaikymų iš anos pusės turėjo konkretų pagrindą – Kremliaus ideologo A. Dugino teoriją. <...> Todėl aš balsuodama negalėsiu pamiršti A. Dugino ir jo raginimų Lietuvoje silpninti krikščionybę <...>.“

Seimo narys T. T.: „<...> jums noriu pasakyti, kad Lietuvos krikštas įvyko XIV amžiuje, Žemaitijos, rodos, – XV amžiaus pradžioje“.

Seimo narė V. A.-A. (antras pasisakymas): „<...> aš neteikiau jokių kaltinimų šiai bendruomenei. Aš tik pasakiau, kad skaičiau A. Dugino požiūrį, išdėstytą jo knygoje <...> Ši knyga yra visos dabartinės Rusijos ideologijos pagrindas. Ir tebūnie tai laikoma mano emocine reakcija į knygą, net labai individualia ir subjektyvia, aš pasakiau, kad aš negaliu jos pamiršti ir balsuosiu atitinkamai. Nieko daugiau aš nepasakiau“¹⁶¹.

158 Objektvumo dėlei pasakytina, kad jis tame balsavime nedalyvavo; Seimo plenarinio posėdžio protokolą pasirašytas ne jo.

159 Kitas Seimo narys, A. S., jam atsakė: „<...> Pirmiausia žiūrėkime į mūsų Konstituciją, žmogaus teises ir laisves. Na, nori jie tikėti šitą Dievą, tad jie ir tikės. Kodėl mes turime reguliuoti vienų ar kitų žmonių teisę kuo nors tikėti? <...> Jeigu [EŽTT] pripažįsta, kad su jūsų Seimo vadovavimu buvo priimtas neteisingas sprendimas, reikia atsiprašyti dalies Lietuvos piliečių ir ištaisyti tą klaidą <...>. Nevertinkime kitų ir bus paprasčiau – greičiau išspręsimė problemą.“ (Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma).

160 Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

161 Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

Anksčiau tvirtinusieji, kad buvimas Lietuvoje žmonių, išpažįstančių ikrikščionišką tikėjimą, kenkia jos įvaizdžiui, niekaip nepakomentavo šių pasisakymų; matyt, jų nuomone, jie nekenkia Lietuvos, kaip teisinės, demokratinės ir pasaulietinės valstybės, įvaizdžiui. Tačiau keli Seimo nariai sureagavo į teisinio nihilizmo apraišką, kai kaip „turėjusi konkretų pagrindą“ buvo pakartota diskredituota „kolegų praeitoje kadencijoje“ (t. y. Ž. P.) insinuacija apie „Romuvos“ „tam tikras sąsajas“ su Kremliumi, kuri dar buvo papildyta tvirtinimu, kad galbūt yra „tam tikri palaikymai iš anos pusės“. Primintina, kad LVAT 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartimi buvo nutraukta Ž. P. byla prieš EIP, bet EIP 2019 m. rugsėjo 11 d. išvada, kad Ž. P. tyčia paskleidė klaidingus ir įžeidžiančius teiginius, skatinančius priešiskumą „Romuvai“, nebuvo nei paneigta, nei panaikinta, nei EIP buvo įpareigota ją paneigti. Taigi nors Seimo narė, vėl ištraukusi „Kremliaus“ ir „Dugino“ „kortas“, sakė nesiūlant „kelti kažkokias bylas „Romuvai““, būtų galima svarstyti, ar negalėjo būti pradėta etikos byla prieš ją pačią kaip prikalbėjusią daugokai „atsitiktinių žodžių“¹⁶². Tačiau nei „Romuva“, nei niekas kitas šį kartą nesikreipė į EIP.

Už valstybės pripažinimo suteikimą religinei bendrijai „Romuva“ balsavo 34 Seimo nariai, prieš – 19, susilaikė 18¹⁶³. Projektui nepritarė. Viena Seimo narė, A. Š., prognozavo, kad „Romuva“ dar kartą kreipsis į EŽTT, ir siūlė balsavimą pakartoti, bet tuo keliu nenuėita, kai tam pasipriešino kita Seimo narė, jau cituota R. T., pareiškus, jog daug Seimo narių „yra katalikai arba krikščionys“ ir balsavo prieš Seimo nutarimo projektą „vien dėl to, kad neturi „kitų dievų, tik mane“, [o tai] yra Dievo įsakymas“. Projektas grąžintas „pagrindiniam komitetui tobulinti“. Tik nurodyta, ką reikia „tobulinti“, – gal dėl to, kad tame vieno sakinio projekte nebuvo ką „tobulinti“ iš esmės¹⁶⁴. Pasirinkimas tik toks: arba Seimas gerbia teisę, randa savyje valios vykdyti Konstituciją, įstatymus, teismų sprendimus bei valstybės tarptautinius įsipareigojimus ir suteikia valstybės pripažinimą „Romuvai“, arba ne. Šiuo atveju „tobulinti“ yra „nukišti į gilų stalčių“ eufemizmas. Bet ŽTK projektą tikrai

162 Turimas omeny šios Seimo narės apgailėstavimas dėl jos ankstesnio išsišokimo, kai ji iš Seimo tribūnos prieštaraavo teatro spektaklio, kuriame, jos manymu, buvo rodoma nepagarba krikščionybei, rodyimą. To posėdžio stenograma su, pavadinkime taip, nepaprastai vaizdingu Seimo narės pasisakymu, kur ji pasiūlė atlikti tam tikrus fiziologinius veiksmus su lėkšte, iš kurios valgo kultūros ministras, patį tapo teatro performanso dalimi. Seimo narė teatralų reakciją į jos ekstravagantišką pasiūlymą pakomentavo šitaip: „Jeigu pjesėje naudota Seimo posėdžių stenograma, aš nieko prieš. Tai geriau, nei iš konteksto iškirpti sakinių, kurį aš, jei galėčiau, atšaukčiau. Jis ne tik nebuvo reikalingas, bet ir nebuvo adekvačiai suprstas žmonių. <...> Pirmas asmuo, atkreipęs dėmesį į spektaklyje peržengtas ribas, buvo Popiežius Benediktas XVI <...> jei Popiežius pasisako tokiu klausimu, tai niekada nebūna atsitiktinis dalykas. Skirtingai nei Lietuvos Seimas, įskaitant ir mane, jis bent jau stengiasi išvengti atsitiktinių sakinių“ (Urbonaitė-Vainienė, 2012).

163 Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

164 Bet šiaip jau buvo ką patobulinti teisėkūros technikos aspektu – pataisyti Konstitucinio Teismo nutarimo pavadinimą, nes jis nurodytas netiksliai (sutrumpintai – nukopijavus nuorodą iš Teismo interneto svetainės). ŽTK pasielgė radikaliau (žr. toliau).

„patobulino“ – iš preambulės išbraukė EŽTT sprendimo ir Konstitucinio Teismo nutarimo paminėjimus ir 2022 m. spalio 14 d. šitai „patobulintą“ projektą įregistravo iš naujo¹⁶⁵. Veiksmų plane, Vyriausybės pateiktame MK, nurodoma, kad Seimo nutarimo projektas bus svarstomas „iškart po to, kai bus atitinkamai pakeista institucinė sąranga“ (angl. *as soon as the institutional framework is amended accordingly*), ir paaiškinta, kad jau yra pataisytas RBBĮ, bet dar reikia sulaukti, kol Seimo statute bus numatyta nauja ŽTK veiklos kryptis (angl. *activity*). Prie to dar grįšime.

MK priežiūra yra tai, kas gali paskatinti („patobulintą“) projektą ištraukti iš šalčiaus anksčiau nei praeis tie „šimtai metų“, kurių pageidavo byla Konstituciniame Teisme inicijavę Ž. P. ir jo bendraminčiai. Priežiūra nepanaikinama tol, kol neįvykdomos ir bendrosios, ir individualios priemonės. „Romuva“ kreipėsi į MK su prašymu EŽTT sprendimo jos byloje vykdymui taikyti sustiprintą priežiūrą (Andrukaitytė, 2022; Vaiškūnas, 2022). Veiksmų plane, Vyriausybės pateiktame MK, informuojama apie naujausias (2023 m.) RBBĮ pataisas, kurios, kaip tikimasi, palengvins valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ ir įtikins MK, kad sustiprintos priežiūros taikymas nėra tikslingas¹⁶⁶.

Prieš kreipdamasi į MK „Romuva“ svarstė, ar nevertėtų inicijuoti naujos bylos EŽTT – apskųsti naują, 2022 m. rugsėjo 29 d., Seimo atsakymą suteikti jai valstybės pripažinimą¹⁶⁷, bet pasirinko verčiau kreiptis į MK. Šis pasirinkimas nereiškia, kad ji negalėjo skųsti naujojo atsakymo. Tokiais atvejais EŽTT turi nuspręsti, ar nagrinėti naują peticiją, ar joje išdėstyti skundai yra priskirtini MK. Jei EŽTT nuspręstų, kad peticija jam teisinga, jis tikrintų, ar ji pateikta per nustatytą keturių mėnesių terminą, Konvencijos 15-uju protokolą, įsigaliojusiu 2021 m. rugpjūčio 1 d., įvestą vietoj buvusių šešių mėnesių ir taikomą nuo 2022 m. vasario 1 d. Jei šis terminas skaičiuojamas nuo 2022 m. rugsėjo 29 d., t. y. nuo Seimo sprendimo priėmimo (ir įsigaliojimo) dienos, per jį nauja peticija nebuvo pateikta. Paradoksas: tai, kad „Romuvos“ byloje EŽTT nusprendė, jog bendrija pareiškėja negalėjo pasinaudoti veiksminga vidaus teisinės gynybos priemone, šiuo atžvilgiu galėtų būti naudinga Vyriausybei: jei terminas praleistas, antroji peticija nepriimtina, ir tiek. Kita vertus, ar lengva peticijos nepriimtinumą argumentuoti (neva) praleistu kreipimosi

165 Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIVP-893(3) (2022); Gaučaitė-Znutienė, 2022.

166 Praeityje buvo sustiprinta šių bylose prieš Lietuvą priimtų sprendimų vykdymo priežiūra: *Paksas prieš Lietuvą* [DK] (2011); *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK] (2015); *Matišaitis ir kiti prieš Lietuvą* (2017); *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą* (2020). 2023 m. liepą, kai baigiama rašyti ši studija, yra sustiprinta šių sprendimų vykdymo priežiūra: *L. prieš Lietuvą*, nr. 27527/03, 2007 m. rugsėjo 11 d.; *Abu Zubaydah prieš Lietuvą* (2018); *Macatė prieš Lietuvą* [DK] (2023).

167 Pasak „Romuvos“ krivės, „čia yra iššūkis teisinei sistemai, nes <...> ir Konstitucinis Teismas, ir EŽTT pripažino, kad mes turim tą teisę ir turim būti pripažinti. Mes dabar galvojame, pažiūrėsime, kokios galimybės, bet greičiausiai vėl kreipsimės į Europos Žmogaus Teisių Teismą“ (ve.lt, 2022).

terminu? Juk nuo 2019 m., kai bendrija pareiškėja pirmą kartą kreipėsi į EŽTT, nacionalinis teisinis reguliavimas pakito: Lietuvoje jau veikia konstitucinis skundas. Vyriausybė, teikdama paaiškinimus EŽTT, negalėtų to ignoruoti. Galbūt ji įrodinė-tų, kad bendrija pareiškėja nepanaudojo šios naujos teisinės gynybos priemonės, tad jos naujoji peticija atmestina šiuo pagrindu. Bet tai tik hipotezė; Vyriausybė galėtų manyti, jog jai parankesnė kita bylinėjimosi strategija¹⁶⁸ – įrodinėti, kad bendrijai pareiškėjai konstitucinis skundas nebuvo prieinama teisinės gynybos priemonė, nes jį pateikti galima tik tada, kai yra įsiteisėjęs galutinis ir neskundžiamas teismo spren-dimas, kurio šiuo atveju nėra kam priimti, nes, kaip jau nustatė EŽTT, administraci-niai teismai „Romuvos“ prašymą, kuriuo ji skųstų Seimo sprendimą, laikytų nepri-imtinu. Atrodo, nėra požymių, kad administracinių teismų praktika šiuo atžvilgiu būtų pakitusi. Paradoksas: hipotetinėje naujoje „Romuvos“ byloje Vyriausybei būtų naudingiau, jei teismų praktika, paneigianti konstitucinį imperatyvą, kad kiekvienas asmuo, manantis, jog jo teisės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, nebūtų tapu-si liberalesnė tokių pareiškėjų atžvilgiu, nes argumentas, kad buvo praleistas kreipi-mosi į EŽTT terminas, būtų *prima facie* svarus. O jei Vyriausybė laikytųsi pozicijos, kad bendrija pareiškėja nepanaudojo visų vidaus teisinės gynybos priemonių, EŽTT turėtų šį argumentą motyvuotai priimti arba motyvuotai atmesti. Nors konstituci-nis skundas nebuvo pripažintas veiksminga teisinės gynybos priemone EŽTT išna-grinėtoje „Romuvos“ byloje, nėra tiesaus atsakymo į klausimą, ar sprendimas būtų toks pats ir hipotetinėje naujoje „Romuvos“ byloje. Jei konstitucinis skundas būtų pripažintas veiksminga teisinės gynybos priemone, tai reikštų, kad „Romuva“ prieš kreipdamasi į Strasbūro Teismą turėjo ją panaudoti.

Kaip ji galėtų būti panaudota? Dvejopai. Pirmasis būdas – „Romuva“ ga-lėtų kreiptis į administracinius teismus, kurie arba išspręstų bylą iš esmės, arba atmestų jos prašymą. Bet mes jau žinome, kad administraciniai teismai bylos iš esmės nespręstų, nes Seimo nutarimas jiems neteismingas. Vadinasi, „Romuvos“ prašymą jie atmestų. Jį atmetus galutiniu ir neskundžiamu administracinio teismo sprendimu, bendrija per keturis mėnesius nuo šio sprendimo įsiteisėjimo dienos galėtų kreiptis su konstituciniu skundu į Konstitucinį Teismą (KTĮ 65 str. 2 d. 2 ir 3 p.)¹⁶⁹. Jei Konstitucinio Teismo sprendimas, jam išnagrinėjus bylą, netenkintų bendrijos pareiškėjos, ji galėtų kreiptis į EŽTT, o terminas peticijai paduoti galėtų būti skaičiuojamas nuo Konstitucinio Teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos.

Antrasis būdas – „Romuva“ galėtų kreiptis į Konstitucinį Teismą su konsti-tuciniu skundu tiesiogiai. Tolesnė eiga priklausytų ir nuo to, ar Konstitucinis Teis-mas mano turįs įgaliojimus tirti teisėtumą tokių Seimo aktų, dėl kurių teisėtumo

168 Iš platesnio galimų strategijų spektro, bet jos čia neaptariamės.

169 Turint galvoje ir galimybę atnaujinti dėl svarbių priežasčių praleistą prašymo pateikimo Konstitu-ciniam Teismui terminą (KTĮ 65 str. 4 d.).

negalima kreiptis į administracinius teismus (taip pat ir į bendrosios kompetencijos teismus). Jeigu Konstitucinis Teismas laikytųsi nuostatos, kad jis gali tirti tokių aktų teisėtumą, ir priimtų nagrinėti „Romuvos“ prašymą, bet jo sprendimas jos netenkintų, bendrija pareiškėja galėtų kreiptis į EŽTT – ir šiuo atveju terminas peticijai paduoti galėtų būti skaičiuojamas nuo Konstitucinio Teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos. Jeigu jis atmetų konstitucinį skundą, nes laikytų, kad prieš kreipiantis su konstituciniu skundu turėjo būti kreiptasi į administracinius teismus, bendrija vis tiek galėtų kreiptis į EŽTT, ginčydama Seimo atsisakymą suteikti jai valstybės pripažinimą pagal EŽTK 9 ir 14 straipsnius, taip pat pagal 13 straipsnį (kaip pirmojoje „Romuvos“ byloje). Tačiau nežinia, ar peticijos padavimo terminas būtų skaičiuojamas nuo Konstitucinio Teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos ir tuo atveju, kai tuo sprendimu prašymas būtų sugražintas pareiškėjai, nes ji neišnaudojo visų teisinės gynybos priemonių, arba būtų atsisakyta priimti jį nagrinėti, nes pareiškėja ne tik neišnaudojo teisinės gynybos priemonių, bet ir „nebegali jomis pasinaudoti“, kadangi toks kreipimasis į Konstitucinį Teismą galėtų būti įvertintas kaip mėginimas pasinaudoti *nesama* teisinės gynybos priemone. Išties, jei keturių mėnesių terminą konstituciniam skundui paduoti įtvirtinančios KTĮ nuostatos aiškinamos pažodžiui, „Romuva“ negali pateikti konstitucinio skundo Konstituciniam Teismui. Taip šias nuostatas, sverdamas šalių argumentus, „Romuvos“ byloje išsiaiškino EŽTT. Kaip pamatysime, jis nenukrypo nuo KTĮ įstatymo rengėjų paaikškinimų ir, svarbiausia, nuo Konstitucinio Teismo jurisprudencijos – žr. 10 skirsnį, kur aptariama, ar konstituciškai galimas kitoks – potencialiam pareiškėjui palankus – aiškinimas.

Bet tai – hipotetiniai svarstymai, „alternatyvi istorija“, „kas būtų, jeigu būtų“. O tikrovė tokia, kad „Romuva“ nesikreipė į Konstitucinį Teismą dėl Seimo antrojo sprendimo atsisakyti suteikti jai valstybės pripažinimą atitikties Konstitucijai, įstatymams ir (arba) EŽTK¹⁷⁰. Ji nesikreipė ir į administracinius teismus. Ji nepadavė naujos peticijos Strasbūro Teismui, bet pasirinko kreiptis į MK. Veiks-

170 Konvencija yra ratifikuota įstatymu ir pagal Konstitucijos 138 str. 3 d. turi įstatymo galią, todėl (nors tai retenybė) į Konstitucinį Teismą galima kreiptis dėl poįstatyminio akto (bet ne įstatymo) atitikties Konvencijai (Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 7 d. sprendimas, 2007 m. sausio 16 d. nutarimas). Jeigu prašoma ištirti įstatymo atitiktį Seimo ratifikuotai tarptautinei sutarčiai, Teismas atsisako nagrinėti prašymą, nes jis netiria įstatymo atitikties įstatymo galią turinčiam teisės aktui (Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas). Teismas taip pat yra atsisakęs nagrinėti prašymą ištirti, ar Konstitucijai neprieštarauja Seimo ratifikuotos tarptautinės sutarties nuostatos, nes jį buvo padavusi Seimo narių grupė, o pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo išvados dėl Lietuvos Respublikos tarptautinės sutarties atitikties Konstitucijai gali prašyti Seimas *in corpore* paklausimu, išdėstyti Seimo nutarime arba patvirtintu Seimo nutarimu, taip pat Respublikos Prezidentas; Seimo narių grupė tokios teisės neturi (Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 18 d. sprendimas). Iš pastarojo precedento neaišku, ar būtų pagrindas Teismui atsisakyti nagrinėti Seimo narių grupės prašymą, jeigu ji kreiptųsi su prašymu formaliai ne dėl tarptautinės sutarties, o dėl įstatymo, kuriuo sutartis buvo ratifikuota, konstitucingumo (*inter alia*, jei būtų prašoma ištirti to įstatymo atitiktį Konstitucijai pagal priėmimo, pasirašymo ar paskelbimo tvarką).

mų plane, Vyriausybės pateiktame MK, nurodoma, kad jau yra įgyvendinta viena bendroji priemonė – padarytos pataisos RBBĮ 6 straipsnyje, kuriame įtvirtintą valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms tvarką sukritikavo EŽTT. Apžvelkime, kaip buvo taisomas tas reguliavimas.

Seimo valdyba 2022 m. balandžio 7 d. sudarė darbo grupę RBBĮ „nuostatoms tobulinti“¹⁷¹. Valdybos sprendime nurodyta, kad darbo grupė sudaroma atsižvelgiant į, *inter alia*, Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimą (po kurio tame įstatyme atsirado dar viena spraga), bet neabejotina, kad kitas katalizatorius buvo EŽTT „Romuvos“ sprendimas, juolab kad buvo žinoma, jog ši bendrija yra kreipusis į MK prašydama, kad šis EŽTT sprendimui jos byloje vykdyti taikytų sustiprintą priežiūrą. Iškart po darbo grupės sudarymo ŽTK iniciatyva per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį buvo surengta diskusija „Teisiniai ir istoriniai valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms aspektai“. Joje turėjo būti svarstoma, kaip turėtų būti reglamentuojamas valstybės pripažinimo suteikimas netradicinėms religinėms bendrijoms¹⁷². Posėdyje dalyvavo pakviesti specialistai¹⁷³, bet – tik šešiolika Seimo narių¹⁷⁴; toks menkas dalyvavimas gali reikšti atsainų požiūrį į savo pareigas, bet taip pat ir tai, kad didelė dalis Seimo narių nematė reikalo dalyvauti diskusijoje, kuri nepakeistų jų apsisprendimo (kad ir koks jis būtų), tačiau bet kuriuo atveju jis liudija nepagarbą ir pakviestiesiems, ir religinėms mažumoms. Iš Seimo narių kalbėjo keturi¹⁷⁵; dviejų pasisakymai (formuluoti kaip klausimai) rodo, kad jie nesuprato – o gal nepanoro suprasti – nei pakviestųjų specialistų, nurodžiusių RBBĮ ydas ir kalbėjusių apie Seimo diskrecijos ribotumą sprendžiant žmogaus teisių klausimus, nei EŽTT sprendimo, nei Konstitucinio Teismo nutarimo, nei skirtumo tarp fakto ir nuomonės, nes ir vėl ginčijo TM išvadoje konstatuotus faktus ir priešpriešino jiems savo subjektyvias nuomones, kad „Romuvos“ narių tikėjimas nėra religija, o jos narių skaičius yra per mažas valstybės pripažinimui įgyti. Štai citatos:

Seimo narė R. T.: „Baltai ne tik religiškai, bet ir kultūriškai nėra vieninga grupė <...> taip pat ir tokių mokslinių duomenų nėra, kad buvo ar išliko senasis baltų tikėjimas ar baltų religija. <...> Net religijotyriškai pabrėžia tai, kad mes išvis

171 Seimo valdybos 2022 m. balandžio 7 d. sprendimas nr. SV-S-450 „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos religinių bendrijų ir bendruomenių įstatymo nuostatoms tobulinti“. Netrukus pastebėta, kad įstatymo pavadinimas parašytas klaidingai, tad jis pataisytas; buvo keičiama ir darbo grupės sudėtis.

172 Seimo 2022 m. balandžio 21 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

173 Konstitucinio Teismo teisėjas, Vyriausybės atstovė EŽTT ir mokslininkė antropologė iš Vytauto Didžiojo universiteto.

174 Suskaičiuota vieno iš dalyvavusiųjų. O oficialiai šiame posėdyje lankomumas (t. y. nominalus užsiregistravimas) buvo labai didelis – 136 Seimo nariai (žr. Seimo 2021 m. balandžio 21 d. vakarinio plenarinio posėdžio lankomumą ir vaizdo įrašą).

175 Neskaičiuojant posėdžio pirmininko ir diskusiją inicijavusio ŽTK pirmininko.

iškreipiame religijos supratimą <...> tereikia 25 metus veikti, sugalvoti savo apeigas ir manyti, kad bendruomenės nariai, dalyvaujantys tose apeigose <...> Mano supratimu, religija yra daug plačiau, negu bandoma dabar vienai labai įdomiai ir vertingai organizacijai „Romuva“ etnokultūrine prasme suteikti religijos statusą toms apeigoms, kurios realiai yra rekonstruotos folkloro pagrindu.“

Seimo narys A. N.: „Kiek istoriškai autentiški šios religinės bendruomenės papročiai, ar yra kokių nors rašytinių šaltinių apie pačias apeigas, nes kalbant su įvairiais istorikais ne vienas abejoja pačių apeigų autentiškumu. Ar tai yra koks nors naujadaras religinėje bendruomenėje?“

Prisimenant diskusijos pavadinimą, negalima nematyti, kad šie pasisakymai buvo tik apie vieną „teisinį ir istorinį valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms aspektą“ – apie „Romuvą“. Būtent „Romuvos“ siekio įgyti valstybės pripažinimą kontekste ir rengtos RBBĮ pataisos.

O jos skynėsi kelią. Jų pirmasis projektas įregistruotas 2022 m. birželio 22 d. kartu su Seimo statuto pataisos projektu¹⁷⁶. Aiškinamajame rašte¹⁷⁷ pažymima, kad siekiama įgyvendinti Konstitucinio Teismo nutarimą, pakeičiant Konstitucijai prieštaraujančią RBBĮ nuostatą dėl per ilgo termino, nustatyto religinės bendrijos pakartotiniam kreipimuisi dėl valstybės pripažinimo; bet ne mažiau svarbu ištaisyti EŽTT sprendime nurodytus Lietuvos teisinio reguliavimo trūkumus, būtent: kad nėra „tinkamų“ teisinės gynybos priemonių, kurias galėtų panaudoti religinė bendrija, kuriai Seimas nesuteikia valstybės pripažinimo; kad pati valstybės pripažinimo suteikimo procedūra yra patikėta Seimui, o jo, kaip politinės institucijos, sprendimai gali būti nepagrįsti, neobjektyvūs ir savavališki; kad jei Seimo sprendimas nėra motyvuotas, bendrija neturi galimybės sužinoti, į kokius „konkrečius valstybės pripažinimo suteikimo kriterijus“ atsižvelgta jį priimant; teisinį reguliavimą reikėjo „patobulinti“ taip, kad būtų sumažinta „nepagrįstų, neobjektyvių ir savavališkų sprendimų tikimybė“; būtų „detaliau“ reguliuojama sprendimų „rengimo ir priėmimo tvarka“; būtų nustatyti „tam tikri“ reikalavimai jų turiniui ir aiškiau nurodyti kriterijai, į kuriuos atsižvelgiama suteikiant valstybės pripažinimą. Projektų autoriai paminėjo ir *siekį užtikrinti galimybę ginčyti pagal Konstitucijos 106 straipsnį Seimo sprendimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą* – tokiu sprendimu „laikytinas atitinkamo Seimo nutarimo priėmimas, o ne Seimo balsavimas, kurio metu joks nutarimas nepriimamas“. Patobulintiems projektams Seimo 2022 m. birželio 30 d. plenariniame posėdyje pritarta po pateikimo be di-

176 Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas nr. XIVP-1850 (2022); Statuto dėl Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio papildymo projektas nr. XIVP-1851 (2022).

177 Aiškinamasis raštas dėl Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Statuto dėl Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio papildymo projektų (2022).

desnių diskusijų¹⁷⁸. Dar patobulinti projektai svarstyti Seimo 2022 m. rugsėjo 27 d. plenariniame posėdyje, kuriems po svarstymo pritarta¹⁷⁹. Balsuoti dėl jų numatyta 2022 m. spalio 11 d. posėdyje, bet padaryta pertrauka „iki kito posėdžio“¹⁸⁰. Tas kitas posėdis įvyko 2022 m. spalio 27 d., bet balsuojama nebuvo, nes vėl padaryta pertrauka¹⁸¹. Prieš pat Seimo 2022 m. spalio 27 d. plenarinį posėdį konservatyvi nevyriausybinė organizacija Laisvos visuomenės institutas (LVI) viešai kreipėsi į Seimo narius ir paragino juos nepriimti RBBĮ pataisų¹⁸². Po dviejų dienų Seimas antrą kartą atsisakė suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“. Iki rudens sesijos pabaigos pataisų priimti nepavyko. Tą pavyko padaryti tik 2023 m. kovo 23 d. – nedidele balsų dauguma: už pataisas balsavo 60 Seimo narių, prieš – 32, susilaikė 21. Jos įsigaliojo 2023 m. gegužės 1 dieną.

O štai su RBBĮ pataisomis susijusi Seimo statuto pataisa nebuvo priimta. Trys dienos po to, kai Vyriausybė pateikė MK atnaujintą veiksmų planą, kuriame užsiminė apie „institucinės sąrangos“ pakeitimą, Seimo narys J. R., kurio pasiūlymui RBBĮ griežčiau reglamentuoti religinių bendrijų pripažinimo kriterijus nebuvo pritarta, pasiūlė tuos kriterijus įrašyti į Seimo statutą, kurio pataisa kaip tik buvo svarstoma¹⁸³. Ši iniciatyva daugiau nei abejotina, nes Seimo statusas skirtas Seimo struktūrai ir darbo tvarkai reglamentuoti (Konstitucijos 76 str.), jis nėra skirtas religinių mažumų teisėms ar apskritai žmogaus teisėms reglamentuoti, jo negali vetuoti Respublikos Prezidentas ir kt. Šįkart Seimas pasiūlymui pritarė, tačiau, susikivirčius šiam Seimo nariui ir teisingumo ministrei (irgi Seimo narei), buvo padaryta pertrauka, kad EPK išsiaiškintų, ar teikiant pasiūlymą Seimo nariams nebuvo pateikta neteisinga informacija. Seimo sesija baigėsi anksčiau nei EPK išsiaiškino šį klausimą¹⁸⁴.

178 Išskyrus nebent šią Seimo nario S. J. reakciją į siūlymą sutrumpinti pakartotinio prašymo suteikti valstybės pripažinimą terminą: „<...> Kodėl dveji metai? Gal ne visiems atrodo, bet Seimas iš tikrųjų rimta įstaiga. Jeigu kas dveji metai mes kelsime audras ir šaršalus, nemanau, kad čia yra labai naudinga <...>“ (Seimo 2022 m. birželio 30 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma).

179 Seimo 2022 m. rugsėjo 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

180 Seimo 2022 m. spalio 11 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas.

181 Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma.

182 Laisvos visuomenės institutas (2022). Kreipimosi („rašto“) autoriai nenurodyti. Bet viena „Romuvos“ bylos pamoka išmokta: nevyriausybinių organizacijų kreipimaisi į Seimo narius, kitaip nei dominuojančios bažnyčios hierarchų laišakai, paprastai nevertinami kaip tiesioginis kišimasis į teisėkūros sprendimų priėmimą.

183 Tuometiniu pataisos projektu buvo siūloma nustatyti naują ŽTK veiklos kryptį – „atsižvelgus į Teisingumo ministerijos išvadą ir įvertinus dėl jos pateiktas religinės bendrijos pastabas, rengti Seimo nutarimų dėl valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms, atsisakymo religinei bendrijai suteikti valstybės pripažinimą ar religinei bendrijai suteikto valstybės pripažinimo atšaukimo projektus ir juos svarstyti“ (Statuto dėl Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio pakeitimo projektas nr. XIVP-2581(2), 2023).

184 Seimo 2023 m. gegužės 18 d. vakarinio plenarinio posėdžio protokolas ir stenograma.

RBBĮ naujosios redakcijos 6 straipsnyje įtvirtintos reikšmingos novelos: 1) kad įgytų valstybės pripažinimą, netradicinės religinės bendrijos turi turėti „tvirtą ir ilgalaikę“ atramą visuomenėje – anksčiau šių žodžių nebuvo¹⁸⁵; jie *copy-paste* būdu perkelti iš Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimo ir 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimo; 2) paliktas 25 metų terminas, kuriam suėjus religinė bendrija gali kreiptis į Seimą dėl valstybės pripažinimo, bet pabrėžta, kad jis yra „prielaida (ne sąlyga turėti atramą visuomenėje ir užtikrinti, kad tos bažnyčios, religinės organizacijos mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai) pradėti valstybės pripažinimo suteikimo procedūrą“ – dar vienas *copy-paste* iš to paties nutarimo; 3) nustatytas terminas, per kurį TM privalo pateikti išvadą dėl religinės bendrijos atitikties Konstitucijos ir įstatymo reikalavimams, – per šešis mėnesius nuo tos dienos, kai TM gauna iš religinės bendrijos jos kreipimosi dėl valstybės pripažinimo kopiją¹⁸⁶; 4) rengiant išvadą, atsižvelgiama į specialistų ar nepriklausomų ekspertų pateiktą informaciją ar vertinimą; 5) Seimas gali ne tik suteikti valstybės pripažinimą religinėms bendrijoms, bet ir atsisakyti jį suteikti – ankstesnėje redakcijoje atsisakymas suteikti valstybės pripažinimą šiais žodžiais nebuvo paminėtas; 6) nustatytas terminas, per kurį Seimas privalo „išspręsti valstybės pripažinimo klausimą“, – per tris mėnesius nuo TM išvados gavimo dienos, neįskaitant laiko tarp Seimo sesijų; 7) įtvirtinta religinė bendrijos teisė raštu pateikti nuomonę dėl TM išvados ir pristatyti ją Seimo nutarimo projekto svarstymo Seime metu – ligi šiol valstybės pripažinimo suteikimo religinėms bendrijoms klausimai buvo sprendžiami jų atstovams nedalyvaujant; 8) įtvirtinta formalizuota, taigi kitokia nei iki tol, atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą samprata – tiek suteikiant valstybės pripažinimą, tiek ir atsisakant jį suteikti, turi būti priimamas Seimo nutarimas, o toks valstybės pripažinimo nesuteikimas, kuris neturi Seimo nutarimo formos, nelaikomas atsisakymu jį suteikti, taigi ir „valstybės pripažinimo klausimo išsprendimu“; 9) nustatyta, kad jeigu Seimas nepritaria pateiktam nutarimo projektui, valstybės pripažinimo klausimas Seime „sprendžiamas pakartotinai tol, kol priimamas atitinkamas Seimo nutarimas“, taigi Seimo nutarimo formos negavęs atsisakymas nelaikomas galutiniu¹⁸⁷; 10) jei Seimas atsisako suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, jo nutarime turi

185 Nebuvo net žodžio „atrama“ – vietoj jo buvo įrašytas reikalavimas valstybės pripažinimo siekiantioms bendrijoms būti „palaikomomis visuomenės“.

186 Šis terminas gali būti pratęstas ne ilgiau kaip šešiesiems mėnesiams teisingumo ministro motyvuotu sprendimu.

187 Nėra nustatyta, kada šis klausimas turi būti išspręstas galutinai (jei jau nepavyko to padaryti per nustatytus tris mėnesius). Pagal ligtolinį reguliavimą Seimas, atsisakęs suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, bet nepriėmęs dėl to jokio nutarimo, apskritai galėjo prie šio klausimo negrįžti tol, kol religinė bendrija į jį nesikreips iš naujo, o ši to negalėjo padaryti anksčiau nei po 10 metų nuo to „neformalizuoto“ atsisakymo.

būti nurodytas „tokio sprendimo pagrindas (pagrindai) ir motyvai, kodėl religinė bendrija neturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai“ – ligi šiol atsisakymas galėjo būti nemotyvuotas, taip pat nebuvo pareigos nurodyti jo teisinį ir (arba) faktinį pagrindą; 11) Seimui priėmus nutarimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, ji pakartotinai dėl jo į Seimą gali kreiptis praėjus dvejiems metams nuo nutarimo įsigaliojimo dienos – 10 metų terminas sutrumpintas penkiagubai, bet naujasis terminas skaičiuojamas nuo „formalizuoto“ atsisakymo dienos, taigi gali pailgėti iki neapibrėžtos trukmės; 12) teisingumo ministras įpareigotas iki RBBĮ pataisų įsigaliojimo priimti jo įgyvendinamuosius teisės aktus – taigi kitaip nei ligi tol, Seimui teikiamų išvadų rengimas turi būti reglamentuotas taip, kad būtų užtikrintas atitinkamų įstatymo nuostatų įgyvendinimas, vadinasi, kad būtų užtikrintas specialistų ir ekspertų, kurių pateikta informacija bei vertinimais remiasi išvadų rengėjai, nepriklausomumas bei nešališkumas, ir pačių išvadų objektyvumas bei pagrįstumas¹⁸⁸; 13) valstybės pripažinimas gali būti atšaukiamas, jeigu Seimas, gavęs TM išvadą, pateiktą Seimo prašymu arba TM iniciatyva, nusprendžia, kad religinė bendrija nebeatitinka valstybės pripažinimo suteikimo kriterijų – nebeturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai; 14) atitinkamame Seimo nutarime turi būti nurodomas tokio sprendimo pagrindas (pagrindai) ir motyvai; 15) religinė bendrija, kuriai valstybės pripažinimas buvo atšauktas, pakartotinai dėl valstybės pripažinimo į Seimą gali kreiptis praėjus ne mažiau kaip penkeriems metams nuo atšaukimo dienos, jeigu išnyko atšaukimo pagrindas (pagrindai).

Kai kurios iš RBBĮ novelų nėra neprieštaringos, kaip antai „valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo“ nukėlimas iki tada, kai bus priimtas Seimo nutarimas, kuris gali būti ir niekada nepriimtas. Tačiau jos apskritai vertintinos kaip sudarančios prielaidas bent šiek tiek padidinti Seimo sprendimų pagrįstumą bei profesionalumą ir jų priėmimo proceso skaidrumą, užkirsti kelią jų priėmimo vilkinimui ir Seimo narių savivalei. Sunku dabar būtų numatyti, kaip bus taikomos tokios novelos kaip reikalavimai Seimui valstybės pripažinimo klausimą spręsti „pakartotinai tol,

188 Teisingumo ministrė 2023 m. balandžio 28 d. įsakymu nr. 1R-167 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos išvadų dėl religinių bendrijų atitikties valstybės pripažinimo suteikimo reikalavimams rengimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ patvirtino tą aprašą. Pagal jo 14 p. už išvados rengimą atsakingas padalinys „nusprendžia, ar išvadai parengti reikės gauti nepriklausomo eksperto (ekspertų) išvadas“. Išeina, kad gali būti apsieita ir be ekspertų. Kaip tada įvykdyti RBBĮ reikalavimą rengiant išvadą „atsižvelgti į specialistų ar nepriklausomų ekspertų pateiktą informaciją ar vertinimą“? Jeigu, kaip Seimo 2022 m. spalio 27 d. posėdyje teigė RBBĮ pataisoms oponavęs Seimo narys J. R., tiesa tai, kad „faktiškai Teisingumo ministerijoje yra vienas žmogus, <...> kuris ir formuluoja tas išvadas“, tai galėtų būti tam tikras pagrindas kvestionuoti net pačias teisingiausias TM išvadas. Nepriklausomo eksperto (juo labiau ne vieno) pasitelkimas minėtą argumentą galėtų neutralizuoti.

kol priimamas atitinkamas Seimo nutarimas“, ar Seimo nutarime, kuriuo atsisakoma suteikti valstybės pripažinimą, nurodyti atsisakymo pagrindą ir motyvus. Cituoti (taip pat tie, kurie bus cituojami toliau) Seimo narių pasisakymai neleidžia atmesti tikimybės, kad dalis jų kaip balsavo, taip ir toliau balsuos ne vadovaudamiesi oficialiai konstatuotais faktais ir ne pagal teisę, o vadovaudamiesi ne teisiniais motyvais ir pagal savo subjektyvų supratimą. Nereikia puoselėti iliuzijų, kad nebus tokių Seimo narių, kurie, kad ir kokios išvados jiems būtų pateiktos dėl tam tikrų (ypač nekrikščioniškų) religinių bendrijų mokymo ir apeigų atitikties įstatymo reikalavimams, vis tiek balsuos prieš jų valstybinį pripažinimą. Bet jei tokia pozicija ir toliau imtų viršų, Seimo nutarime, kuriuo atsisakoma suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, turi būti nurodyti „tokie sprendimo pagrindas (pagrindai)“, kitaip tariant, tai, kad jis grindžiamas aktu ar dokumentu (ar keliais), kuris (kurie) nenukrypsta nuo nešališkumo, nepriklausomumo ir profesionalumo standartų ir pagrįstumu bei teisine reikšme yra svaresnis (svaresni) už religinei bendrijai palankią TM išvadą. Tokiu dokumentu negali būti, pavyzdžiui, mokslininko (ar kelių) nuomonė, juolab kitų religinių organizacijų hierarchų laišškai ar angažuotų nevyriausybinių organizacijų atsisaukimai, ką jau kalbėti apie konspirologinius svaičiojimus apie „Kremliaus instrukcijas“ arba pseudoistorinius leptelėjimus, kuriame amžiuje įvyko Žemaitijos krikštas. Be to, reikalaujama, kad Seimo nutarime būtų nurodytas ne vien atsisakymo pagrindas (pagrindai), bet ir motyvai, „kodėl religinė bendrija neturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai“; taigi turi būti nurodyti *tikrieji* religinei mažumai nepalankaus balsavimo motyvai. Bet ką daryti, jei tikrieji motyvai yra tokie, kokių, jei nenorima sukompromituoti Seimo, negalima įrašyti į jokių teisės aktų¹⁸⁹? Tame Seimo nutarime tikrai neturi būti išsakyta abejonių, „į kokias dvasias jie tiki“, ar paminėti „miško bezdukai“, „neturėjimas kitų dievų“, „LKB nuomonė“, „pažiūrėjimas Popiežiui į akis“ arba „gerai atsimenamas Dugino knygos puslapis“. TM konstatuoti faktai negali būti atmetami vien dėl to, kad jos išvada esą suvaržo Seimo nario laisvą mandatą, nes, kad ir kaip būtų vertinamas Seimo nario laisvo mandato santykis su kitų (šiuo atveju vykdomosios valdžios) institucijų sprendimais, tokie motyvai būtų susiję ne su sprendimo turiniu, t. y. ne su tuo, ar religinė bendrija turi atramą visuomenėje ir jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymui ir dorai, bet su *Seimo galių interpretavimu kaip visagalybės*; juk joks sprendimas negali būti pateisinamas vien tuo, kad sprendimų priėmėjas formaliai turėjo įgaliojimus priimti sprendimą atitinkamu klausimu, nors priimto sprendimo turinys yra ydingas.

O būtent šį argumentą RBBĮ pataisų priešininkai eksploatavo smarkiai. Jis išsakytas LVI viešame raginime Seimo nariams balsuoti prieš svarstomas pataisas. LVI nuomone, jos paneigia Seimo nario laisvą mandatą, kurį ši organizacija aiškina ne

189 Nors, kaip matome, kai kurie Seimo nariai nesibodi išsakyti net labiausiai odiozinių.

kaip imperatyvaus mandato priešybę, o kaip absoliučią Seimo nario laisvę balsuoti pagal savo norą net tada, kai sprendžiama dėl pamatinių (kito) žmogaus teisių. Pasak rašto autorių, „valstybės pripažinimo nesuteikimas religinei bendrijai nepažeidžia jokių [jos] teisių ir neatima galimybės jai naudotis <...> teisėmis, užtikrinančiomis laisvą religijos praktikavimą“, tačiau pataisų projektas „parašytas taip, kad būtų galima versti Seimą suteikti religinei bendrijai valstybės pripažinimą esant atitinkamai Teisingumo ministerijos pateiktai išvadai“; tai „ydinga praktika“, nes valstybės pripažinimą religinei bendrijai Seimas teikia „laisvu apsisprendimu“ ir „neturi išankstinės pareigos jokiai religinei bendrijai suteikti pripažinimo“; tai, kad „Seimas, nutaręs nesuteikti bendrijai valstybės pripažinimo, dar atskirai turėtų balsuoti dėl nutarimo, kuriame privalėtų nurodyti, kodėl priėmė tokį sprendimą“, yra „konstitucine ir teisine prasme <...> absurdiška“¹⁹⁰; šitaip bus sukurtas „iki šiol Lietuvos teisėje nematytas precedentas“, kai Seimas „bus priverstas balsuoti dėl pasiaiškavimo, kodėl jam nepritarė“; tai „iš esmės paneigia“ konstitucinį Seimo nario laisvo mandato principą, reiškiantį, kad „Seimo narys, atsisakydamas balsuoti už kokį nors nutarimą, neprivalo nurodyti savo balsavimo motyvų bei dėl to pasiaiškinti“, taip pat konstitucinį valdžių padalijimo principą, nes „Seimui nustatoma prievolė remtis ministerijos išvada, o atsisakius tai daryti – priimti atskirą tai paaiškinantį nutarimą“.

Panašios mintys (neminint LVI) išsakytos Seimo 2022 m. spalio 27 d. plenariniame posėdyje¹⁹¹:

Seimo narys J. R.: „<...> Žmogaus Teisių Teisme Teisingumo ministerijos išvada yra traktuojama labai reikšmingai, net reikšmingiau negu Seimo sprendimas. <...> Dabar faktiškai Teisingumo ministerijoje yra vienas žmogus, dirbantis kone nuo nepriklausomybės pradžios, kuris ir formuluoja tas išvadas. To vieno žmogaus nuomonė tampa kone svarbesnė už viso Seimo balsavimą.“

Visai neatmestina, kad jis teisus dėl šio fakto. Tačiau iš teisingo problemos konstatavimo kai kurie Seimo nariai čia pat padarė *non sequitur*:

Seimo narys E. P.: „<...> manau, kad tos tradicinės religinės bendruomenės tikrai turi būti tradicinės. Jos turėtų būti <...> turėti tam tikrą sanklodą per kelis šimtmečius galbūt, o ne taip, kad iš tikrųjų susikuriu kokią nors mažą bendriją, noriu įgyvendinti savo tokį projektėlį ir galbūt netgi pripažinti, kad tai būtų pripažinta religine bendrija. Aš tikrai nesutinku, kad mano vaikus mokyty apie galbūt kokias nors religijas, kurios kažkieno sugalvotos mažame būrelyje arba tikrai nėra pripažintos <...>.“

190 Rašto autoriai mano, kad tinka ši analogija: „jei Seimas, nepritaręs kokios nors tarptautinės sutarties ratifikavimo projektui, Vyriausybės programai ar teisėjo skyrimui į Aukščiausiąjį Teismą, po to turėtų pasiaiškinti, kodėl nepritarė, ir dar dėl to priimti atskirą nutarimą“. Analogija ydinga: suminėti klausimai nėra nei žmogaus teisių, nei juolab mažumų teisių klausimai.

191 Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

Seimo narė V. A.-A.: „<...> Mums bandoma primesti požiūrį, kad ekspertų išvada yra svarbesnė negu tautos išrinktų atstovų pozicija. Ekspertai, kokie jie bebūtų, atstovauja tik arba sau, arba juos paskyrusių biurokratų pozicijai, o Seimo nariai atstovauja rinkėjams. Ir atstovauja rinkėjų nuostatoms. Todėl, aš manau, iš esmės šis įstatymas, kaip surašyta ši pataisa, yra ydingas, prieštarauja Konstitucijai ir yra net skųstinas Konstituciniam Teismui.“

O štai kelios citatos iš Seimo 2023 m. kovo 23 d. plenarinio posėdžio¹⁹²:

Seimo narė R. T.: „<...> Na, iš tiesų negaliu palaikyti šio įstatymo projekto pirmiausia todėl, kad mums, krikščioniškai valstybei, katalikiškam kraštui, tas blaškymasis tikrai yra nereikalingas ir jis yra daugiau draskantis negu telkiantis. Senovės baltų bendrija puoselėjo baltiškąsias tradicijas, pagoniškas tradicijas, iš tikrųjų jos yra svarbios lietuviško identiteto požiūriu, tačiau tai nėra religija ir tai ne kartą yra pažymėję religijotyrininkai, kurie laiko „Romuvą“, šią organizaciją, neopagonišku judėjimu. Be abejo, jų tikslai yra gražūs – puoselėti etnokultūrą, bet ir palikime tai etnokultūrai ir skirkime didesnę dėmesį, galimybes mokyklose. Nepriklausomybės pradžioje buvo, kai etnokultūra būdavo įvedama mokyklose, tai tegul išlieka kaip tradicinio paveldo puoselėjimo dalis, bet pavadinti surkuto religinio judėjimo religija aš tikrai negaliu. Vis dėlto visi turime vieną Dievą.“

Seimo narys P. S.: „Štai, gerbiami kolegos, ir paaiškėjo tikslai. Nors mes sakome, kad čia nesvarstome esmės ir „Romuvos“, ir baltų religijos, bet, deja, mes ją svarstome. Būtent apie tai ir yra kalbama. Todėl ne kažkokia teisinė ekvilibristika ir biurokratinės detalės turi mums būti prieš akis, o esmė, ar Seimas turi čia politinės valios patvirtinti pagonis valstybės pripažįstama religija, ar neturi. Kartais šitoje salėje skamba siūlymas atsigręžti į Europą, į europietiškas vertybes, į vakarietiškas vertybes, ir aš tam labai pritariu – nepamirškime, ant kieno pagrindų stovi Vakarų civilizacija. Ant krikščionybės pamatų stovi Europa, stovi Jungtinės Amerikos Valstijos, visa euroatlantinė erdvė stovi ant krikščioniškos civilizacijos pamatų. <...> Aš labai gerbiu „Romuvą“ kaip etnokultūrinį būrelį, kuris dar sovietmečiu puoselėjo tradiciją, puoselėjo etnokultūrą, bet kodėl buvo sovietų valdžios toleruojamas? Todėl ir buvo sovietų valdžios toleruojama jų veikla, kad jie aiškiai pasakė: mes ne religija, mes nepretenduojame į religiją, mes užsiimame tradicija, mes užsiimame papročiais, etnokultūra ir taip toliau. Todėl leido jiems vystytis ir už tai galime jiems padėkoti, ir tą jų veiklą šiandien skatinti – „Romuvą“ kaip etnokultūrinį judėjimą, kuris puoselėja senąsias, baltiškąsias tradicijas, kultūras, viskas gerai. Tačiau tai nėra religija ir jie patys tai sovietmečiu yra deklaravę. Kokį mes čia dabar norime rekonstruoti Frankenšteiną, man nelabai aišku. Mieli kolegos, balsuokime prieš.“

Seimo narė V. A.-A.: „<...> norėdami apginti, sakykim, „Romuvos“ siekius gauti tam tikrą privilegijų, nes juk niekas nedraudžia jiems veikti, tiesiog jie siekia

192 Seimo 2023 m. kovo 23 d. vakarinio plenarinio posėdžio stenograma.

privilegijų, kurios yra Konstitucijoje suteiktos tradicinėms religinėms bendruomenėms, mes atveriamė Pandoros skrynią. Mes net negalvojame į priekį, kad gali atsirasti tokių grupuočių, apsiskelbusių religijomis, nuo kurių mums galbūt šiek tiek ir šiurps oda, jos irgi po labai trumpo laiko, po kokių 25 metų, pradės reikalauti sau teisių ir tada gali maža nepasirodyti. Nenorėčiau aš įvardinti, kokios čia galėtų būti kryptys, bet mes atveriamė Pandoros skrynią prisidengdami „Romuvos“ interesais. <...> Dabar išplaunamas tas fundamentalus principas, kad vis dėlto religijos turi remtis labiausiai kultūrine tradicija, o čia mes leidžiame net ir kurti sektas, jeigu tik to panorėsime. <...> Mes pasirašėme sutartį su nauja, labai laukiama Lietuvoje religine bendrija ir abejoju, kad šis įstatymas tą pasirašytą sutartį atitiks. Ir vėl reikės jį taisyti. Būtų buvę protingiausia atidėti.“

Nesunku numanyti, kad kai Seimui bus vėl teikiamas nutarimo projektas dėl valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai“ (ar kitai nekrikščioniškai religinei bendrijai), jam bus priešinamasi. Laukti liko neilgai. Iki pataisų įsigaliojimo dienos pateiktų religinių bendrijų prašymų suteikti joms valstybės pripažinimą nagrinėjimas turi būti tęsiamas pagal naują redakcija išdėstytą RBBĮ 6 straipsnį. Be to, „jeigu <...> teisingumo ministerijos išvada dėl religinės bendrijos atitikties įstatymų nustatytiems reikalavimams nėra pateikta <...> Seimui, ji pateikiama per 6 mėnesius nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos“. Tad TM išvada dėl Jehovos liudytojų turi būti pateikta iki 2023 m. lapkričio 1 d., o „Romuvai“ palanki išvada tebegalioja. Taip pat nustatyta, kad, „jeigu Seimas, gavęs Teisingumo ministerijos išvadą dėl religinės bendrijos atitikties įstatymų nustatytiems reikalavimams, nėra priėmęs nutarimo dėl valstybės pripažinimo religinei bendrijai suteikimo ar atsisakymo jį suteikti, valstybės pripažinimo klausimą jis išsprendžia per 3 mėnesius nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos, neįskaitant laiko tarp Seimo sesijų“. Vadinasi, Lietuvos jungtinės metodistų bažnyčios valstybinio pripažinimo klausimas turi atsirasti Seimo darbotvarkėje ne vėliau kaip 2023 m. spalio pradžioje, nes jai palanki TM išvada Seime gauta jau seniai. Ne vėliau į darbotvarkę turėtų grįžti ir „Romuvos“ klausimas. Kaip minėta, tai, kas faktiškai buvo antrasis Seimo atsisakymas suteikti valstybės pripažinimą šiai bendrijai, formaliai buvo Seimo nutarimo projekto gražinimas ŽTK „tobulinti“, taigi klauzulė „jeigu Seimas <...> nėra priėmęs nutarimo“ apima ir šią situaciją. Jeigu Seimo narių nuostatos, kuriomis buvo grindžiamas antrasis atsisakymas, liks nepakitusios ir valstybės pripažinimas religinei „Romuvai“ vėl nebus suteiktas, Seimo nutarime turės būti nurodyti bent kiek padoriai atrodantys motyvai, nes jie bus vertinami MK, taip pat, jei ši bendrija inicijuotų naujas bylas, galėtų būti vertinami ir EŽTT ir (arba) Konstitucinio Teismo.

Bet ar tikrai – ir Konstitucinio Teismo?

9. Dar apie įstatymo pataisais: teisinės gynybos priemonių kūrimas ir nesukūrimas

Kaip minėta, RBBĮ novelos yra palankios religinėms mažumoms dėl to, kad sudaro prielaidas šiek tiek apriboti Seimo narių savavaliavimą – formaliai suvaržo Seimo galimybes atmesti netradicinių religinių bendrijų prašymus suteikti joms valstybės pripažinimą vadovaujantis asmeniniais religiniais įsitikinimais ar kitokiais neteisinais motyvais (pavyzdžiui, tuo, jog balsuodamas už valstybės pripažinimą Seimo narys esą kartu pripažintų, jog turi „kitus dievus, [o ne] tik mane“), išgalvotais argumentais (tokiais kaip insinuacija, jog tokiu pripažinimu būtų įvykdytos „Kremliaus instrukcijos“) arba net visai neįvardijant motyvų. Tad galima teigti, kad RBBĮ pataisomis Seimas iš dalies įvykdė Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimą, taip pat dalį bendrųjų priemonių, kurias reikėjo įgyvendinti pagal EŽTT 2021 m. birželio 8 d. sprendimą.

Kas *neįvykdyta* – tai neužtikrinta galimybė ginčyti pagal Konstitucijos 106 straipsnį Seimo sprendimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą, nors vienas iš siekių, kuriais grįstas RBBĮ pataisų siūlymas, buvo būtent šios galimybės užtikrinimas. Būtų buvę pravartu, jeigu Konstitucinio Teismo nutarime būtų išaiškinta ne tik valstybės pripažinimo suteikimo netradicinėms religinėms organizacijoms tvarka, bet ir tai, kas darytina, jei Seimas nevykdo savo konstitucinės pareigos suteikti valstybės pripažinimą kuriai nors iš jų, atitinkančiai RBBĮ nustatytas sąlygas. Tai pats sunkiausias klausimas¹⁹³.

Bet galbūt RBBĮ pataisomis buvo žengtas bent koks nors žingsnelis šia linkme? Bandant atsakyti į šį klausimą, verta atidžiau pažvelgti į vieną novelą. Nuo šiol Seimo atsisakymas suteikti valstybės pripažinimą turės būti fiksuojamas Seimo nutarime – atskirame akte. Jame turės būti nurodyti „tokio sprendimo pagrindas (pagrindai) ir motyvai, kodėl religinė bendrija neturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai“. Anksčiau atsisakydamas suteikti valstybės pripažinimą (taip pat ir „Romuvai“) Seimas nepriimdavo nutarimo: į Seimo plenarinio posėdžio protokolą būdavo įrašomas neigiamas balsavimo rezultatas, ir tiek, o apie atsisakymo motyvus buvo galima spręsti iš Seimo posėdžio stenogramos – kartais apytikriai, o kai kada, kaip „Ro-

193 Iš pakviesto Konstitucinio Teismo teisėjo pasisakymo per Seimo 2022 m. balandžio 21 d. plenarinį posėdį surengtoje diskusijoje (žr. 8 skirsnį): „<...> [EŽTT] atkreipė dėmesį <...> teisinis reguliavimas šiandieną yra problemiškas, reikėtų pergalvoti dėl efektyvių gynybos priemonių, jeigu valstybės pripažinimo statuso siekianti religinė bendruomenė ar bendrija būtų nepatenkinta sprendimu dėl statuso nesuteikimo. Tai dėl tokių efektyvių gynybos priemonių įvedimo reikėtų pergalvoti ir, matyt, numatyti, siekiant išvengti nesusipratimų.“

muvos“ atveju, gana aiškiai. Manytina, kad, siūlydami įtvirtinti Seimo pareigą priimti atskirą nutarimą kiekvienąkart, kai jis atsisako suteikti valstybės pripažinimą, pataisų iniciatoriai siekė sukurti Lietuvos teisėje ne nominalią, bet veiksmingą teisinės gynybos priemonę, kurios nebuvimą „Romuvos“ sprendime konstatavo Strasbūro Teismas, – sudaryti teisines prielaidas potencialiai bendrijai pareiškėjai ginčyti Seimo atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą teisėtumą, jeigu oficialiai deklaruoti atsisakymo motyvai būtų diskriminaciniai ar kitaip nepateisinami pagal Konstituciją. Jų nenurodžius, Seimo nutarimo prieštaravimas RBBĮ 6 straipsnio 5 daliai (ir *per extensionem* bent kelioms Konstitucijos nuostatoms) būtų akiivaizdus, o bylos Konstituciniame Teisme baigtis – nuspėjama. Ne kitokia tos bylos baigtis būtų ir tada, jei iš Seimo narių pasisakymų į nutarimą būtų perkelti tokie motyvai kaip „Kremliaus instrukcijos“, „Dugino knyga“, „į kokias dvasias jie tiki“ ar besivaidenantis pavojus krikščionybei.

Siekiai siekiais, o teisinė tikrovė yra tokia, kokia yra. Kokia teisinės gynybos priemonė buvo sukurta, įtvirtinus šiuos reikalavimus? *Jokia*. Pirmiausia, negali nekristi į akis tai, kad buvo apibrėžta valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo samprata: pagal įstatymą – nors tai nereiškia, kad pagal Konstituciją – nuo šiol jis laikomas išspręstu, jei yra priimtas Seimo nutarimas, kuriuo valstybės pripažinimas arba suteikiamas, arba atsisakoma jį suteikti. O jei Seimas per nustatytus tris mėnesius nepriėmė tokio nutarimo, klausimas laikomas neišspręstu. Turbūt jį reikėtų vadinti „tebesprendžiamu“, nes Seimas privalo prie jo „pakartotinai“ – bet neaišku, kokiais intervalais – grįžti „tol, kol priimamas atitinkamas Seimo nutarimas“. Tas periodinis grįžimas gali kartotis *neapibrėžtai ilgą laiką*, eventualiai – *neturėti pabaigos*. Per tą laiką bendrija, kurios valstybinio pripažinimo klausimą Seimas vis dar „sprendžia“, negali iš naujo prašyti valstybės pripažinimo, nes dvejų metų terminas, kuriam suėjus galima dėl to kreiptis, skaičiuojamas nuo Seimo nutarimo, kuriuo atsisakyta suteikti valstybės pripažinimą, įsigaliojimo dienos – o nutarimas nepriimtas. Taigi tai, kas viena ranka buvo duota, kita gali būti atimta – ir tikriausiai bus atimta, nors galbūt ne iš visų, o tik iš kai kurių potencialių bendrijų prašytojų, pavyzdžiui, iš tų, dėl kurių kam nors Seime, kas prisimintų kokį nors puslapį iš jaunystėje perskaitytos rusų imperializmo ideologo knygos, kiltų „konkretų pagrindą turinčių abejonių“, ar tik ta įtartina netradicinė religinė bendrija nevykdo „Kremliaus instrukcijų“, arba kam atrodytų, kad jos statuso pakauštinimas galėtų pakenkti krikščionybei.

Antra, nors pataisų projekto autoriai deklaravo siekį užtikrinti galimybę ginčyti pagal Konstitucijos 106 straipsnį Seimo sprendimą atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą, jie tą ketinamą užtikrinti galimybę *nuasmenino*. Kam ją buvo norima užtikrinti? Prisiminkime keturis subjektus, teoriškai galėjusius ginčyti Konstituciniame Teisme Seimo 2019 m. birželio 27 d. sprendimą. RBBĮ pataisos nė vienam iš jų – nei teismams, nei Seimui *in corpore*, nei 29 ar daugiau Seimo narių

grupėms, nei Vyriausybei – nė per nago juodymą neišplėtė šios galimybės ir nesukūrė naujų paskatų inicijuoti konstitucinės justicijos bylą nei dėl Seimo 2019 m. birželio 27 d. ar 2022 m. rugsėjo 29 d. sprendimų, nei dėl būsimų panašių sprendimų, jau turėsančių Seimo nutarimo formą. Neinicijuota ir kitų įstatymų – KTĮ, ABTĮ ir VAĮ – pataisų, kurios išplėstų šią galimybę ar sukurtų tokias paskatas; nesiūlyta tokių pataisų padaryti ir Vyriausybės įstatyme ar Seimo statute. Nebuvo ir teisėkūros iniciatyvų leisti dėl tokių Seimo sprendimų (nesvarbu, turinčių Seimo nutarimo formą ar ne) paduoti konstitucinį skundą neturint galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo, juolab ginčyti teismuose tai, kad Seimas nepateisinaimai ilgą laiką nepriima jokio nutarimo, kuriuo būtų išspręstas valstybės pripažinimo klausimas. Deklaruotas siekis sukurti trūkstamą teisinės gynybos priemonę nebuvo įgyvendintas.

Gerais norais grįstas kelias gali vesti ir į pragarą. Kaip pamatysime, galimybės ginčyti Seimo sprendimo atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai teisėtumą ne tik nebuvo išplėstos – jas pamėginta *susiaurinti* visiems minėtiems keturiems subjektams, kurie yra laisvi apsispręsti, ar inicijuoti tokią konstitucinės justicijos bylą ir šitaip ginti Seimo palankumo nesulaukusios (ir galbūt diskriminuojamos) religinės bendrijos narių religijos ir tikėjimo laisvę. Čia tenka grįžti prie RBBĮ pataisomis įtvirtintos valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo sampratos. Pataisų projekto aiškinamajame rašte minimoje Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje yra nuoroda į jos 105 straipsnį, kurio 1 dalyje įtvirtinti Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti, ar Konstitucijai neprieštarauja „įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai“. Nuo šiol Seimas laikys, kad kol jis nėra priėmęs nutarimo šiuo klausimu, jis (dar) nėra atsisakęs suteikti prašomą valstybės pripažinimą – jis dar tik sprendžia tą klausimą. Tad bus galima teigti, kad nėra ir Seimo akto, kurį būtų galima ginčyti Konstituciniame Teisme. Vadinasi, saugu.

Ne visai taip. Sprendimo nepriėmimas taip pat gali būti sprendimas. Šiuo klausimu yra įtakinga sprendimų nepriėmimo (angl. *nondecision making*) teorija (siejama pirmiausia su Peterio Bachracho ir Mortono Baratzo vardais). Sprendimų nepriėmimas joje suprantamas ne kaip tai, kad valdžios subjektas mėgina išspręsti tam tikrą klausimą, bet jam nepavyksta, o kaip tai, kad jis *nusprendžia nepriimti sprendimo*. Šitaip jis neleidžia tam tikro klausimo įtraukti į darbotvarkę (angl. *agenda*) ir nuslopina kilusį, kylantį ar galintį kilti iššūkį *status quo*. Sprendimų nepriėmimas atlieka šališkumo mobilizavimo (angl. *mobilization of bias*) funkciją: dar labiau įtvirtinamas dominuojantis įsitikinimų, vertybių, institucinių procesų ir procedūrų kompleksas (angl. *set*), privilegijuojantis vienas visuomenės grupės kitų atžvilgiu. Sprendimų nepriėmimas – *demokratinio pliuralizmo priešininkas*, o gal net ir priešas, nes demokratiniam pliuralizmui būdinga leisti politinėms (ir *politics*, ir *policy* prasme) idėjoms varžytis specifinėje „rinkoje“, kai įvairios visuomenės grupės turi santykinai lygias galimybes konkuruoti ir siekti daryti įtaką

darbotvarkėi; nė viena iš jų nėra pašalinta iš šios „rinkos“. O sprendimų nepriėmimu pasiekama tam tikrų grupių pašalinimo iš „rinkos“ ir išvengiama tiesioginės konfrontacijos tarp jų. Rinka tampa „saugi“. RBBĮ įtvirtinta valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo samprata sudaro prielaidas šio klausimo sprendimą pakeisti sprendimo nepriėmimu. Bet, leisdama išvengti tiesioginės konfrontacijos tarp visuomenės grupių dėl darbotvarkės formavimo, ji sukuria kitą konfrontaciją – *teisinę konfrontaciją* tarp savęs kaip ordinarinės teisės konstrukto ir *konstitucinės religinių organizacijų valstybinio pripažinimo sampratos*. Ordinarinės teisės ir Konstitucijos nuostatų konkurencijos klausimus sprendžia Konstitucinis Teismas. RBBĮ įtvirtinta valstybės pripažinimo klausimo išsprendimo samprata gali tapti jo tyrimo dalyku. Nėra priežasčių, dėl kurių negalėtų būti kvestionuojamas RBBĮ 6 straipsnio 4 dalies nuostatų konstitucingumas – ta apimtimi, kuria įtvirtinta, kad sprendimu atsisakyti suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai visada laikytinas „atitinkamo Seimo nutarimo priėmimas, o ne Seimo balsavimas, kurio metu joks nutarimas nepriimamas“ (tokia samprata yra *expressis verbis* išdėstyta *travaux préparatoires* – pataisų projekto aiškinamajame rašte). Kol jų atitiktis Konstitucijai nepatvirtinta Konstitucinio Teismo, jų teisėtumas yra ne įrodytas, o tik preziumuojamas. Šį klausimą, kuriam reikia plačios analizės, palikime atvirą; esama argumentų, kreipiančių į šių nuostatų konstitucingumo prezumpcijos įveikimą, bet neatmestina, kad Konstitucinis Teismas galėtų išaiškinti jas ir kaip atitinkančias Konstituciją – ne mažiau išradingai nei ABTĮ nuostatas, pagal kurias administraciniai teismai negali tirti tam tikrų aktų, jei jie susiję su valstybės valdžios vykdymu.

Ar mėginimas Seimo atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą pateisinti apeliuojant į tai, jog valstybės pripažinimo klausimas esą dar neišspręstas, įtikinamai nuskambėtų Strasbūre? Vargu. EŽTT buvo daugybė bylų, kai vyriausybių dangstymasis formalumais neduodavo vaisių. Be to, „Romuvos“ byloje Vyriausybė pati įtikinėjo, kad apskūstasis Seimo sprendimas, nors jis nebuvo įformintas kaip Seimo nutarimas, o tik įrašytas į Seimo plenarinio posėdžio protokolą, buvo ir administraciniams teismams, ir Konstituciniam Teismui teisingas *Seimo aktas*, o EŽTT nusprendė, kad bendrija pareiškėja neturėjo jai prieinamos teisinės gynybos priemonės ne dėl to, kad Seimo sprendimas nesuteikti jai valstybės pripažinimo esą buvęs ne Seimo aktas, o dėl to, kad Konstitucinis Teismas jos prašymo nebūtų priėmęs, nes nebuvo priimta galutinio ir neskundžiamo administracinio teismo sprendimo, o administraciniai teismai nebūtų jo priėmę, nes Seimo sprendimas buvo aktas, susijęs su valstybės valdžios vykdymu.

Oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje išaiškinta, kad toks Seimo ar kitos institucijos *neveikimas*, kai nėra išleidžiama teisės akto, kurį pagal Konstituciją privaloma išleisti, nėra teisingas Konstituciniam Teismui. Jo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendime, kuriame išdėstyta legislatyvinės omisijos doktrina, konstatuota:

„<...> Konstitucinis Teismas, <...> turintis išimtinis įgaliojimus tirti ir priimti sprendimus dėl bet kokių Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės teisėkūros sprendimų (veiksmų) padarinių – teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia) Konstitucijai, <...> neturi įgaliojimų tirti valstybės institucijų, kurių teisės aktų atitiktį aukštesnės galios teisės aktams jis tiria, teisėkūros sprendimų nepriėmimo – vengimo, delsimo priimti tokius sprendimus, taip pat kokių nors kitų motyvų nulemtu neveikimo, net jeigu teisės sistemoje dėl šio neveikimo atsiranda spragų ar kitų neapibrėžčių. Vadina-si, Konstitucijoje nurodyti subjektai, kurie gali Konstituciniame Teisme ginčyti būtent teisės aktų (jų dalių), kuriuos priėmė Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, arba teisės aktų (jų dalių), kurie buvo priimti referendumu, atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* Konstitucijai, negali ginčyti vengimo, delsimo priimti tokius teisėkūros sprendimus ar kokių nors kitų motyvų nulemtą neveikimą, dėl kurio nėra išleisti atitinkami teisės aktai <...>.“

„Jeigu atitinkamas teisėkūros subjektas neišleido teisės akto (aktų), kurio (kuriais) vietoje teisės akto (jo dalių), Konstitucinio Teismo pripažinto prieštaraujančiu aukštesnės galios teisės aktui, *inter alia* Konstitucijai, būtų nustatytas naujas (kitoks) teisinis reguliavimas, <...> tai <...> ir nėra to teisės akto (jo dalies), kurį Konstitucijoje nurodyti subjektai galėtų ginčyti Konstituciniame Teisme; tai-gi tokiu atveju nėra teisės akto (jo dalies), kurio atžvilgiu Konstitucinis Teismas galėtų vykdyti konstitucinę kontrolę.“

Ar ši doktrina leidžia išvengti konstitucinės justicijos bylos dėl tokio Seimo sprendimo, neišforminto kaip nutarimas, kuriuo jis (galbūt nebe pirmą kartą) atideda valstybės pripažinimo klausimo išsprendimą – neįrašo jo į Seimo sesijos darbų programą, neištraukia į plenarinio posėdžio darbotvarkę, išbraukia iš jos ar pan.?

Ne, neleidžia. Tokiais atvejais Seimo aktas *yra* – tai yra Seimo sprendimas, turintis kitą, ne nutarimo, formą. Jo forma – įrašas Seimo plenarinio posėdžio protokole. Įrašo protokole padarymas *nėra neveikimas*.

Jei Seimas manė, kad tie jo sprendimai dėl valstybės (ne)pripažinimo, kurie neturi Seimo nutarimo formos, nėra jo aktai, kurių teisėtumas gali būti ginčijamas ir tiriamas teisme (o jokio kito racionalaus paaiškinimo, kodėl reikėjo įtvirtinti, kad valstybės pripažinimo klausimas laikomas išspręstu tik tada, kai yra priimtas atitinkamas Seimo nutarimas, nėra), šis manymas grindžiamas dviem klaidingomis premisomis. Pirmoji – ta, kad tokie Seimo sprendimai yra ne galutiniai, o tarpiniai aktai. Šiai premisai prieštarauja žinoma sentencija, kad nieko nėra labiau nuolatinio už laikiną. Be abejo, sentencija ir yra tik sentencija, jos negalima suabsoliutinti, bet šiaip jau ilgam išaldytas tarpinis sprendimas yra ne kas kita kaip sprendimo nepriėmimas ką tik aptarta prasme, jis irgi yra sprendimas – sprendimas atsisakyti patenkinti religinės bendrijos prašymą. Toks atsisakymas gali būti ilgalaikis ir šia prasme galutinis sprendimas, kuris yra tik kamufliuojamas kaip sprendimo nepriėmimas „kol kas“.

Antroji klaidinga premisa – ta, kad teisminės kontrolės dalyku gali būti tik toks Seimo sprendimas (nesvarbu, galutinis ar formaliai tik tarpinis), kuris įformintas kaip atskiras aktas. Nieko panašaus¹⁹⁴. Kai kurie svarbūs, net išskirtinę reikšmę valstybei ir visuomenei turintys Seimo sprendimai neturi nei Seimo nutarimo, nei kito atskiro akto formos, bet yra dar ir kaip galutiniai. Vienas ryškiausių pavyzdžių – Konstituciją šiurkščiai pažeidusio ir Tautai duotą priesaiką sulaužusio Respublikos Prezidento pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka 2004 metais. Dėl to atskiro Seimo nutarimo nebuvo priimta – Seimas slaptu balsavimu priėmė sprendimą, kuris buvo įrašytas į Seimo plenarinio posėdžio protokolą¹⁹⁵, ir tiek. Jei tas įrašas nebūtų Seimo aktas pagal Konstitucijos 105 straipsnio 1 dalies prasmę, jo teisėtumo nebūtų galima ginčyti ir tirti. Ar tada būtų galima kalbėti apie teisės viešpatavimą? Be to, atskirais aktais neiforminamų Seimo sprendimų (taip pat ir galutinių) įvairovė yra didžiulė. RBBĮ pataisomis įtvirtinta samprata, kurioje Seimo sprendimai dėl valstybės pripažinimo klausimų neapima įrašų Seimo plenarinio posėdžio protokole, tikintis, kad jie negalės būti ginčijami Konstituciniame Teisme, yra siaura, *kazuistinė*, nes nėra taikoma Seimo sprendimams dėl kitų klausimų, kurie ir toliau laikomi Seimo aktais, kurių konstitucinę kontrolę Konstitucinis Teismas gali vykdyti. Iš visos atskiro teisės akto formos neturinčių Seimo sprendimų įvairovės imunitetą nuo konstitucinės kontrolės pamėginta suteikti vienintelei sprendimų rūšiai – sprendimams dėl valstybės pripažinimo klausimo. Ši išimtis nustatyta pagal sprendimų turinį, kuris yra susijęs su *viena iš pamatinių žmogaus teisių* – religijos ir tikėjimo laisve. Ar tai pateisinama? Ar toks imunitetas galėjo būti nustatytas? Kaip jis dera su Konstitucija?

Jei Seimas, valstybės pripažinimo klausimo išsprendimą susiejęs su atitinkamo Seimo nutarimo priėmimu, tikrai tikėjosi, kad jo neva tarpiniai sprendimai negalės būti kontroliuojami Konstitucinio Teismo, Konstitucija tokioms viltims yra pastačiusi užtvarą. Konstitucinio Teismo įgaliojimai vykdyti *visų* Seimo aktų konstitucingumo kontrolę kyla iš Konstitucijos, o ne iš įstatymo, juolab ne iš tokio įstatymo, kuris, kaip RBBĮ, *nėra skirtas konstitucinės justicijos proceso santykiams reguliuoti*. Tą patvirtina ir atitinkama Konstitucinio Teismo praktika. Kai kuriose konstitucinės

194 Paneiginti šią prielaidą galima pradėti nuo Hanso Kelseno „Grynosios teisės teorijos“ pirmosios dalies 2 ir 3 skyrių. Bet negalime leisti dar ir į šią teorinę diskusiją.

195 Seimo 2004 m. balandžio 6 d. plenarinio posėdžio protokolas. Pirminės redakcijos Seimo statute buvo nustatyta, kad „jeigu bent už vieną kaltinimo formuluotę balsuoja 3/5 visų Seimo narių, laikoma, jog asmuo Seimo yra pripažintas kaltu įvykdžius jam inkriminuojamą nusizengimą. Šiuo atveju, remdamasis balsų skaičiavimo grupės protokolu, posėdžio pirmininkas padiktuoja tokį įrašą posėdžio protokole“ – ir pateiktas pavyzdinis įrašo tekstas, kuriame yra žodžiai, kad atitinkamas asmuo „nuo šios dienos <...> Seimo sprendimu yra pašalintas iš <...> pareigų (panaikintas jo Seimo nario mandatas)“; taip pat buvo nustatyta, kad „posėdžio pirmininkas šį įrašą pasirašo ir viešai paskelbia Seimo posėdyje“ (263 str.). Šiuo metu Seimo statute šie dalykai reglamentuojami kitaip – Seimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka turi priimti nutarimą.

justicijos byloje tirtas Seimo sprendimų, neišformintų kaip atskirų aktų, teisėtumas – Teismas jų nepripažino jam neteismingais. Antai vienoje pirmųjų bylų¹⁹⁶ ginčytas „Seimo nutarimas“¹⁹⁷, kuriuo į Seimo sesijos darbų programą neįrašytas Seimo nutarimo¹⁹⁸ dėl Seimo nario K. B. įgaliojimų nutraukimo projekto pateikimas. Nors ginčijamas aktas byloje vadintas „Seimo nutarimu“, jokio atskiro Seimo nutarimo nebuvo – atitinkamas sprendimas tik buvo įrašytas Seimo plenarinio posėdžio protokole¹⁹⁹. Bylą inicijavusi Seimo narių grupė teigė, esą Seimas šiuo „nutarimu“ priėmęs du sprendimus: neįrašyti į sesijos darbų programą pateikto nutarimo projekto ir atmesti tą projektą. Teismas nesutiko su tokiu aiškinimu ir pažymėjo, kad iš Seimo posėdžio protokolo matyti, jog „dėl pateikto nutarimo projekto buvo priimti du atskiri nutarimai“, iš kurių antrojo pareiškėja neginčijo, todėl įvertino jos prašymą kaip „neparemtą teisiniais motyvais“ ir „nenagrinėtiną“. Šiandien, kai sukaupta nepalyginamai didesnė konstitucinės justicijos bylų nagrinėjimo patirtis, Teismo argumentai galėtų būti išdėstyti ir kitaip, kitokia būtų terminija, gal skirtinga būtų ir nutarimo rezoliucinė dalis, bet čia nagrinėjamu aspektu esmė nesikeičia: vien į Seimo posėdžio protokolą įrašytą ir niekaip kitaip (jokiu atskiru aktu) neišformintą Seimo sprendimą Teismas laikė jam teisingu. Kitoje byloje²⁰⁰ Teismas nutarė, kad Konstitucijos ir Seimo statuto nuostatomis neprieštarauja Seimo sprendimas atmesti Seimo nutarimą dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo, išformintas vien įrašu Seimo plenarinio posėdžio protokole²⁰¹. Dar kitoje byloje²⁰² tirta, ar Konstitucijai ir įstatymo nuostatomis neprieštarauja Vyriausybės sprendimas, įrašytas į jos posėdžio protokolą, bet neturintis Vyriausybės nutarimo formos. Teismas tą sprendimą pripažino prieštaraujančiu Konstitucijai pagal formą, pasirašymo tvarką bei skelbimo ir įsigaliojimo tvarką²⁰³. Nuo 2004 m. Vyriausybės sprendimų, priimamų kaip nutarimai, padaugėjo – tai leidžiama remiantis Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ (Konstitucijos sudedamosios dalies) 4 straipsniu;

196 Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 1 d. nutarimas.

197 Konstitucinis Teismas, sekdamas pareiškėja – Seimo narių grupe, jį vadino nutarimu dėl to, kad Seimo plenarinio posėdžio protokole buvo parašyta, jog „Seimas nutaria“.

198 Šiuo atveju – jau atskiro akto.

199 Iš Konstitucinio Teismo nutarimo: „Nutarimas yra Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. birželio 10 d. posėdžio protokole nr. 56 (117), kuris gautas kartu su prašymu.“

200 Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas.

201 Iš Konstitucinio Teismo nutarimo: „Seimas 1998 m. spalio 6 d. priėmė sprendimą atmesti Seimo nutarimo „Dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo“ projektą (Seimo 1998 m. spalio 6 d. rytinio plenarinio posėdžio protokolas nr. 11 (237); toliau taip pat ir Seimo sprendimas).“

202 Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas.

203 Teismas *ex proprio motu* taip pat Konstitucijai prieštaraujančiomis pripažino įstatymo nuostatas, pagal kurias Vyriausybės nutarimai, kuriuose nėra nustatomos, keičiamos ar pripažįstamos netekusiomis galios teisės normos, šiuos aktus pasirašiusių asmenų nuožiūra gali būti oficialiai neskelbiami ir gali įsigalioti jų oficialiai nepaskelbus.

niekur Konstitucijoje nerastume, kad šie sprendimai turėtų imunitetą nuo teisėtumo patikros. Tad nėra ir jokių argumentų, kurie paneigtų galimybę tirti Seimo nutarimo formos neturintčio, vien į Seimo plenarinio posėdžio protokolą įrašyto Seimo sprendimo teisėtumą, be kita ko, pagal formą. Tai apima ir sprendimus ko nors nenuspręsti²⁰⁴. Galiausiai, Seimo sprendimų, neturinčių Seimo nutarimo formos, ginčijimo Konstituciniame Teisme faktas dar nereiškia, kad jie bus pripažinti neteisėtais. Ne kiekvienas Seimo sprendimas atidėti valstybės pripažinimo klausimo išsprendimą, neįrašyti jo į Seimo sesijos darbų programą, neįtraukti į plenarinio posėdžio darbotvarkę, išbraukti iš jos ar pan. yra nepateisinamas vilkinimas. Seimas turi turėti galimybę ginti tokių savo sprendimų pagrįstumą ir teisėtumą. RBBĮ pataisomis pamėginta tą galimybę apriboti vienoje srityje, nors siekta gal ir ne visai to.

Taigi, nepaisant RBBĮ pataisų iniciatorių deklaruoto siekio užtikrinti galimybę ginčyti Konstituciniame Teisme Seimo atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą netradicinėms religinėms bendrijoms, ši galimybė nebuvo užtikrinta. Ar tai reiškia, kad tokių sprendimų teisėtumas galėtų būti patikrintas tik Strasbūre? Jeigu hipotetinės naujosios bylos faktinės aplinkybės būtų panašios į „Romuvos“ bylos, nebūtų neracionalu teigti, kad vėl galėtų būti nustatytas Konvencijos 13 straipsnio pažeidimas, nebent būtų pakoreguotas konstitucinio skundo reglamentavimas.

Kaip jis galėtų būti koreguojamas?

10. Oficialioji konstitucinė-įstatyminė doktrina?

EŽTT gali priimti nagrinėti bylą „tik po to, kai pagal visuotinai pripažintus tarptautinės teisės principus buvo panaudotos visos valstybės vidaus teisinės gynybos priemonės“ (Konvencijos 35 str. 1 d.). Taigi valstybėms sudaroma galimybė užkirsti kelią ar ištaisyti jų galbūt padarytus pažeidimus prieš tai, kai dėl jų bus kreiptasi į EŽTT. Reikalavimas panaudoti visas vidaus teisinės gynybos priemones grindžiamas dviem prezumpcijomis: 1) kad tokia veiksminga vidaus teisinės gynybos priemonė yra ir 2) kad potencialus pareiškėjas gali ja pasinaudoti. Vis dėlto tai, kad EŽTT nustato ne taip jau mažai Konvencijos 13 straipsnio pažeidimų, rodo, jog arba tos priemonės pareiškėjams būna neprieinamos, arba jos yra tik iliuzinės, arba jų visai nėra.

Kai asmuo nacionalinėje teisėje neranda jam prieinamos veiksmingos teisinės gynybos priemonės tam tikroms teisėms apginti, kreipimasis į EŽTT gali būti vienintelis jam likęs teisminis kelias. Šiuo atžvilgiu pagal Konvencijos 34 straipsnį teikiama individuali peticija EŽTT papildo konstitucinį skundą pagal valstybių

204 Plg. gana specifinę bylą, kurioje tirta, ar Konstitucijai ir įstatymo nuostatomis neprieštarauja Vyriausybės nutarimas (šiuo atveju atskiras aktas), kuriuo nutarta neskirti į pareigas konkursą laimėjusio asmens. Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas.

vidaus teisę, o konstitucinis skundas papildo teisminę apsaugą Europos Tarybos lygmeniu (Mavčič, 2011). Strasbūro Teismui pateikiama peticija atlieka funkcijas, panašias į konstitucinio skundo: EŽTT nustačius Konvencijoje įtvirtintų teisių pažeidimą, valstybė turi įgyvendinti individualias priemones (atlyginti pažeidimu padarytą žalą, atnaujinti procesą byloje ir kt.), o jei nustatoma, kad valstybės teisėje nėra veiksmingos teisinės gynybos priemonės, ji turi įvykdyti bendrąją priemonę – sukurti tą trūkstantį teisinės gynybos priemonę, kad Konvencijos 13 straipsnis nebūtų pažeidžiamas ateityje, kaip ir kiti straipsniai, kurių pažeidimus būtų galima atitaisyti. Veiksminga teisinės gynybos priemonė suponuoja ne vien nominalią, o realiai užtikrinamą asmens teisę kreiptis į teismą²⁰⁵. Tai nereiškia, kad ta priemonė būtinai turi būti konstitucinis skundas. Nei konstitucinis skundas, nei abstrakčioji konstitucingumo kontrolė nėra tokios teisinės gynybos priemonės, kurių reikalauja Konvencija. Ir tai suprantama: kai kuriose Europos Tarybos valstybėse narėse nėra konstitucinių (ar jiems prilygintų) teismų, o ten, kur jie yra, ne visur yra individualaus kreipimosi į Konstitucinį Teismą galimybė. Bet jei valstybės teisėje konstitucinis skundas yra įtvirtintas, jis gali būti laikomas veiksminga vidaus teisinės gynybos priemone, panaudotina prieš kreipiantis į EŽTT, nors ši prezumpcija nėra labai tvirta ir gali būti įveikta. Ar konstitucinis skundas laikytinas vidaus teisinės gynybos priemone, panaudotina prieš kreipiantis į EŽTT, sprendžiama atsižvelgiant į konkrečios bylos aplinkybes ir bendrą valstybės situaciją, todėl vertinimai gali skirtis. Net bylose prieš tą pačią valstybę konstitucinis skundas gali būti pripažintas veiksminga priemone sprendžiant dėl vienu tariamų Konvencijos pažeidimų, bet ne dėl kitų (European Commission for Democracy through Law, 2020). EŽTT jurisprudencijoje galima išskirti tam tikrus kriterijus, į kuriuos atsižvelgiama sprendžiant dėl šios priemonės veiksmingumo. Vienas iš jų – valstybės pasirinktas konstitucinio skundo modelis. Modelio nereikia per daug sureikšminti, nes joks modelis savaime nereiškia, kad konstitucinis skundas bus arba nebus laikomas veiksminga teisinės gynybos priemone; tai priklauso nuo sprendimo, priimto nagrinėjant bylą pagal konstitucinį skundą, teisinės galios²⁰⁶, nuo procesinių reikalavimų konstituciniam skundui²⁰⁷, nuo to, ar konstitucinis teismas aiškina konstitucines teises Konvencijai draugišku būdu²⁰⁸ ir

205 „Pavyzdinis“ sprendimas, kuriame išdėstyti bendrieji teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, apimančios ir teismo prieinamumą, principai yra *Zubac prieš Kroatiją* [DK] (2018).

206 Tam, kad konstitucinis skundas būtų pripažintas veiksminga teisinės gynybos priemone, Konstitucinio Teismo sprendimai turi būti galutiniai, galimi peržiūrėti tik išimtinėmis aplinkybėmis.

207 Pvz., skundo padavimo terminų, bylos nagrinėjimo trukmės, rungimosi principo užtikrinimo, atstovavimo, laikinųjų apsaugos priemonių. Plačiau apie tai žr. Pūraitė-Andrikienė, 2022b.

208 Tai materialiojo pobūdžio reikalavimas. Paprastai konstituciniai teismai remiasi nacionalinėse konstitucijose įtvirtintų žmogaus teisių katalogu. Šios teisės gali įvairiais aspektais skirtis nuo įtvirtintų Konvencijoje. Net jei konstitucinės teisės ir Konvencijoje įtvirtintos teisės panašiai atrodo

kt. Tačiau sprendžiant, ar turėjo būti pasinaudota šia teisinės gynybos priemone, konstitucinio skundo modelis dažnai yra atspirties taškas.

Kartais teigiama, kad konstitucinis skundas yra veiksminga vidaus teisinės gynybos priemonė tik tada, kai valstybė yra pasirinkusi plataus dalyko konstitucinio skundo modelį (Dürr, 2016). Taip nėra. Ar bus reikalaujama, kad pareiškėjas prieš kreipdamasis į EŽTT būtų kreipęsis į konstitucinį teismą, labai priklauso nuo konstitucinio teismo įgaliojimų, o jie įvairiose valstybėse skirtingi, apimties. Jei konstitucinio teismo įgaliojimai apsiriboja teisės aktų atitikties Konstitucijai patikra, iš pareiškėjo reikalaujama būti panaudojus šią teisinės gynybos priemonę tik tada, jei jis abejoja jam taikomo teisės akto nuostatos konstitucingumu; o jei jis skundžiasi EŽTT dėl teisės akto, dėl kurio atitikties Konstitucijai jis nesuabejojo, netinkamo aiškinimo ar taikymo, kreipimasis į konstitucinį teismą nebus pripažįstamas veiksminga teisinės gynybos priemone. Antai, vertindamas Lenkijoje įtvirtintą norminio skundo modelį, EŽTT konstatavo, kad jam būdingi du svarbūs ribojimai: vienas susijęs su skundo taikymo sritimi, kitas – su žalos atlyginimu. Toks skundas bus veiksminga teisinės gynybos priemonė, jei: 1) Konvenciją galbūt pažeidęs individualus sprendimas buvo priimtas tiesiogiai taikant antikonstitucinę nacionalinio teisės akto nuostatą; 2) to sprendimo peržiūrai taikomos procesinės teisės nuostatos įtvirtina galimybę atnaujinti bylos nagrinėjimą arba panaikinti galutinį sprendimą, remiantis Konstitucinio Teismo sprendimu, kuriuo nustatytas tos nuostatos prieštaravimas Konstitucijai. Pasinaudoti konstituciniu skundu reikalaujama tik tada, kai tenkinamos abi šios sąlygos²⁰⁹.

Lietuvoje Konstitucija nenustato jokių ribojimų Konstituciniam Teismui tirti kurių nors Seimo aktų (=sprendimų) teisėtumą, nesvarbu, jie yra norminiai aktai ar individualūs teisės taikymo aktai, ar vadinamosios minkštosios teisės (angl. *soft law*, pranc. *droit mou*) aktai, taip pat ar jie yra įforminti kaip atskiri aktai, ar tėra sprendimai, įrašyti į Seimo plenarinio posėdžio protokolą (ar kitaip oficialiai užfiksuoti). Kita vertus, įstatymų leidėjas tvirtai laikosi nuostatos, kad tokie Seimo sprendimai

tekste, jų aiškinimas konstituciniame teisme ir EŽTT gali labai skirtis. Kad konstitucinis skundas galėtų būti pripažintas veiksminga priemone pagal Konvenciją, konstitucinės teisės turi būti interpretuojamos „Konvencijai draugišku būdu“. Tai nereiškia identiškuo. Konstitucinių teisių aiškinimas gali būti platesnis, suteikti asmeniui daugiau laisvių. Kai kurie autoriai teigia, kad, jeigu nacionalinių konstitucinių teisių aiškinimas daug siauresnis nei Konvencijoje įtvirtintų teisių, EŽTT turėtų konstitucinio skundo nepripažinti veiksminga teisinės gynybos priemone ir priimti peticijas nereikalaudamas, kad šia priemone būtų pasinaudota (Dürr, 2016).

²⁰⁹ *Szott-Medyńska ir kiti prieš Lenkiją* (nepriimtino sprendimas, 2003). Panašiai įvertintas ir Latvijos konstitucinio skundo modelis (taip pat norminis). *Larionovs ir Tess prieš Latviją* (nepriimtino sprendimas, 2014).

Tačiau kitose bylose EŽTT pažymėjo, kad individualus konstitucinis skundas Latvijoje negali būti pripažintas veiksminga teisinės gynybos priemone, jei galimas pažeidimas kilo iš netinkamo teisės akto taikymo ar aiškinimo, o pati teisės akto nuostata nėra antikonstitucinė. *Petrova prieš Latviją* (2014).

kaip tie, kuriuos jis 2019 m. ir 2022 m. priėmė ir galbūt dar priims ateityje dėl religinės bendrijos „Romuva“, yra neteismingi administraciniais teismams, nes jie yra aktai, kuriais Seimas vykdo valstybės valdžią (net jei tokiais sprendimais vykdoma valdžia labiau darosi panaši į savivalę, vykdomą Seimo vardu). Šios tam tikrų aktų neteismingumo administraciniais teismams nuostatos, suformuluotos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime, laikomasi ir apsaugant nuo ginčijimo teisme Seimo sprendimus įvairiais kitais klausimais, taip pat įvairius Respublikos Prezidento bei Vyriausybės sprendimus. Šiuo atveju nesvarbu, kiek ši nuostata pagrįsta (jei apskritai pagrįsta), nes nėra požymių, kad būtų bent pagalvojama apie jos atsisakymą. Todėl ją tenka priimti kaip tikrovės faktą, su kuriuo, kaip su blogu oru ar *El Niño*, nori nenori tenka susitaikyti – bent jau tol, kol savo pozicijos neperžiūrėjo Konstitucinis Teismas, 2010 m. gegužės 13 d. nutarime, priimtame daug anksčiau nei buvo įvestas konstitucinis skundas, sureikšminęs skirtį tarp aktų, susijusių su valstybės valdžios vykdymu, ir aktų, priimtų vykdant viešąjį administravimą, bet nepatiklinęs, kokios procesinės priemonės leidžia patikrinti aktų, *a priori* laikomų neteismingais teismams (išskyrus patį Konstitucinį Teismą), teisėtumą. Kartu galima mėginti ieškoti priemonių, leidžiančių sušvelninti tuos neigiamus padarinius, kuriuos sukelia tai, kad su valstybės valdžios vykdymu susijusių aktų negalima ginčyti teisme net tada, kai jais įsiterpiama į žmogaus teises. Konstitucinis skundas – viena iš tokių priemonių. Nors administraciniai (o *per extensionem* ir bendrosios kompetencijos) teismai Konstitucinio Teismo buvo „išvaduoti“ nuo tokių aktų teisėtumo tyrimo, pats Konstitucinis Teismas yra ne kartą tyręs aktų, kuriais neabejotinai vykdoma valstybės valdžia, teisėtumą²¹⁰. Bet jis tai darydavo *pagal kitų subjektų prašymus*. Ar įvedus konstitucinį skundą atsirado koks nors kelias tokiems aktams pasiekti Konstitucinį Teismą *asmenims, kurių teises jie pažeidžia*, neprašant malonės iš „savo Seimo nario“²¹¹ ir pan.?

Manytina, kad toks kelias yra, tiksliau, *galėtų būti*. Konstitucinis Teismas yra išplėtojęs Konstitucijos vientisumo doktriną: daugybę kartų aiškinta, jog Konstitucijos nuostatos sudaro vieną visumą ir nė viena iš jų negali būti aiškinama taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta ir viso konstitucinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra. Naujoji Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis taip pat aiškintina atsižvelgiant į kitas Konstitucijos nuostatas, be kita ko, į jos 30 straipsnio 1 dalies nuostatą, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Teismas 2002 m. liepos 2 d. nutarime suformulavo principinę nuostatą, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriu būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisė

210 Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d., 2008 m. vasario 22 d. nutarimus.

211 Žr. 133 išnašą.

ginti savo teises ar laisves teisme. O ankstesniame, 2000 m. birželio 30 d., nutarime jis postulavo teisės kreiptis į teismą absoliutumą ir draudimą ją dirbtinai varžyti²¹². Gali atrodyti, kad lietuviškoji oficialioji konstitucinė doktrina yra griežtesnė už Konvencijos teisę, nes EŽTT jurisprudencijoje teisė kreiptis į teismą, kad ir kaip išplėtota, nėra absoliuti. Bet toks vertinimas būtų paviršutiniškas, nes Konvencija, nepaisant kai kurių panašumų, nėra Konstitucija, nes Konvencijos teisė nėra „teisė be spragų“ – yra ne taip jau mažai santykių, kurių ji nereguliuoja, taip pat ir susijusių su asmens kreipimusi į teismą. Be to, kaip priminta ir „Romuvos“ sprendime, valstybės savo teisėje gali nustatyti ir aukštesnius žmogaus teisių ir laisvių apsaugos gynimo standartus nei tie, kurių reikalauja Konvencija.

Prisiminkime Konstitucijos naujosios 106 straipsnio 4 dalies tekstą. Joje nustatyta, kad „kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl 105 straipsnio pirmojoje ir antrojoje dalyse nurodytų aktų²¹³, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisinės gynybos priemones“, ir kad „šios teisės įgyvendinimo tvarką nustato Konstitucinio Teismo įstatymas“. Kas įtvirtinta šioje dalyje? Joje įtvirtinta asmens teisė ne per teismus ar geranoriškus politinio proceso dalyvius, o tiesiogiai su konstituciniu skundu kreiptis į Konstitucinį Teismą, kai yra priimtas sprendimas, kuris, jo manymu, pažeidžia jo konstitucines teises ar laisves, ir ginčyti akto, kuriuo grindžiamas tas sprendimas, teisėtumą. Asmuo gali ginčyti ne netinkamą teisės akto pritaikymą jam, čia įvardytą apibendrinamuoju terminu „sprendimas“, o patį aktą. Jei Teismas patvirtintų pareiškėjo abejones, tas aktas netektų teisinės galios, o asmens teises pažeidęs sprendimas galėtų (net turėtų) būti peržiūrėtas, galbūt net pakeistas – Konstitucijos 107 straipsnio naujojoje 3 dalyje įtvirtinta, kad, jei Konstitucinis Teismas nustato, kad teisės aktas (jo dalis) prieštarauja Konstitucijai, tai yra „pagrindas įstatymo nustatyta tvarka atnaujinti procesą dėl pažeistų to asmens konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimo“.

Bet paklauskime kitaip: ko Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nėra įtvirtinta?

Pirma, joje nėra įtvirtinta, kad asmuo negali Konstituciniame Teisme ginčyti kurių nors Seimo, Respublikos Prezidento ar Vyriausybės aktų (kas toliau rašoma apie Seimo aktus, *mutatis mutandis* tinka ir Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktams). Išimčių nėra: Seimo aktai gali būti ginčijami *visi*. Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje vartojamos ir akto, ir sprendimo sąvokos: sprendimu čia vadinamas sprendimas, paprastai priimtas ne Seimo, bet grindžiamas Seimo aktu. Čia tenka priminti banalų dalyką: kiekvienas Seimo aktas išleidžiamas tada, kai Seimas priima atitinkamą sprendimą. Nėra sprendimo – nėra akto. Kai Kons-

212 Žr. ir ankstyvuosius Teismo nutarimus, pvz., 1997 m. spalio 1 d. nutarimą.

213 Tai yra Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktų.

titucinis Teismas sprendžia dėl Seimo akto atitikties pagal turinį aukštesnės galios aktui, jis sprendžia dėl atitinkamo Seimo sprendimo turinio. Kiekvienas Seimo aktas kartu yra *ir sprendimas* – tai Seimo sprendimas, galimai sudaręs prielaidas kitu, paprastai jau ne Seimo, sprendimu įsiterpti į asmens teises. Tam, kad Seimo sprendimą būtų galima ginčyti ir tirti, jis turi būti įgijęs išorinę formą – Kelseno žodžiais, akto subjektyvioji prasmė turi būti tapusi objektyviaja. Seimo aktas – tai Seimo sprendimas, kuriam yra suteikta *kokia nors išorinė forma*; jei ji nesuteikta, teisiškai nėra ir sprendimo. Šiuo atžvilgiu neturi reikšmės tai, *kaip* įformintas Seimo sprendimas. Jis gali būti įformintas atskiru aktu (įstatymu, nutarimu, rezoliucija, tvarkos aprašu ir kt.), bet gali būti (pagrįstai arba ne) apsiribota fiksavimu oficialiame dokumente (stenogramoje, posėdžio protokole ir kt.) fakto, kad yra priimtas tam tikro turinio sprendimas. To pakanka, kad Seimo sprendimo subjektyvioji prasmė taptų objektyviaja, o Seimo sprendimas – Seimo aktu. Tai, kad Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje neįtvirtinta, jog asmuo negali Konstituciniame Teisme ginčyti kurių nors Seimo aktų, reiškia, kad nenustatyta, jog asmuo gali ginčyti tik tokį Seimo sprendimą, kuriam yra suteikta tam tikra (pavyzdžiui, Seimo nutarimo) forma. Panašiai, kaip Teismas laiko jam teisingais prašymus iširti į Seimo plenarinio posėdžio protokolą įrašytus sprendimus, kai juos ginčija kiti subjektai, taip ir tokie sprendimai jam teisingi ir tada, kai juos ginčija asmenys, pagal Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį paduodantys konstitucinius skundus.

Antra, šioje dalyje nenustatyta ne tik to, kad ginčijamas Seimo sprendimas būtinai turi būti įformintas atskiru Seimo aktu, bet ir to, kad jis turi būti formaliai galutinis. Jeigu jis sukelia teisinius padarinius, kuriuos galima vertinti kaip įsiterpimą į asmens konstitucines teises ar laisves, juo labiau jei jo pagrindu yra priimtas sprendimas, kuris jas galbūt pažeidė tiesiogiai, ginčijamas Seimo sprendimas gali būti ir tarpinis. Suprantama, kad konstitucinis skundas dėl tokio tarpinio Seimo sprendimo, kuris nesukelia jokių teisinių padarinių, būtų beprasmiškas.

Trečia, nuostata „kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl <...> aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves“ suformuluota taip, kad atrodo, jog tam, kad asmuo įgytų šią teisę, visada turi būti mažiausiai du nesutampantys sprendimai – pirmasis ir paskutinis²¹⁴. Pirmasis – tai Seimo sprendimas priimti ginčijamą aktą; paskutinis – paprastai ne Seimo sprendimas, kuriuo tiesiogiai pažeista asmens konstitucinė teisė ar laisvė. Pirmasis yra norminis aktas, paskutinis – teisės taikymo aktas. Ginčyti galima ne tą sprendimą, o aktą, kurio pagrindu jis priimtas. Ar tai reiškia, kad konstitucinį skundą galima paduoti tik tada, kai yra „aktų <...> pagrindu priimtas sprendimas“? Būtent toks aiškinimas ir skleidžiamas nuo pat konstitucinio skundo įvedimo. Ta-

214 Be abejo, tarp jų gali būti ir daugiau sprendimų (kaip antai tada, kai atitinkamas klausimas sprendžiamas pavaldumo tvarka).

čiau šitaip aiškinant pamirštama teisės abėcėlinė tiesa, kad parlamentai ne tik leidžia įstatymus – jie juos ir taiko, jie leidžia ne vien norminius, bet ir teisės taikymo aktus. Asmens konstitucines teises ir laisves gali pažeisti jau pirmasis aktas, nereikia jokio kito, juolab paskutiniojo. Seimo nutarimas, kuriuo asmuo atleidžiamas iš pareigų, yra teisės taikymo aktas; atleidimas gali būti teisiškai ydingas, o įstatymas, numatantis asmens atleidimą iš pareigų – nepriekaištingas, tai kurių galų jį ginčyti? Negi dėl tokio Seimo nutarimo negalima paduoti konstitucinio skundo? Jeigu taip, tai kodėl? Nejaugi tik dėl to, kad po jo nebuvo priimta jokie „paskutiniojo sprendimo“? Negi asmuo, manantis, jog jo teises pažeidžia jau pirmasis aktas, po kurio nebus priimta jokio antrojo, trečiojo ir t. t., tam, kad apgintų savo konstitucines teises, vis tiek kaip Mesijo atėjimo turi laukti to kito akto, nors jis niekada nebus priimtas? Kas čia per teisės viešpatavimas, kas per teisinė valstybė? Taip Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis gali būti aiškinama tik tada, kai sureikšminamas, suabsoliutinamas pažodinis (lingvistinis, verbalinis) aiškinimo metodas ir ignoruojami visi kiti. Bet pažodinis metodas – *ne vienintelis*, dažnai net *ne svarbiausias* teisės, taip pat ir Konstitucijos, aiškinimo metodas; tą daugybę kartų yra pabrėžęs ir Konstitucinis Teismas. Taikant sisteminių, teleologinių, kontekstinių, loginių ir kitus metodus, darytina išvada, jog konstitucinį skundą įvedusiomis Konstitucijos pataisomis siekta padidinti galimybes asmeniui *ginti* nuo valdžios savivalės savo konstitucines teises ir laisves, o *ne palikti sritis*, kuriose savivalė ir toliau būtų nekontroliuojama dangstantis tuo, kad, nors asmens konstitucinę teisę pažeidęs pirmasis aktas jau priimtas, nebuvo priimtas kažkoks nežinia kam reikalingas paskutinis sprendimas, juolab kad tą pirmąjį aktą vis tiek įmanoma ginčyti, tik tą gali daryti ne asmuo, kurio teises jis galbūt pažeidė, o kiti subjektai (pavyzdžiui, 29 Seimo narių grupė). Vertinant deskriptyviai, tokių atvejų, kai asmens konstitucinė teisė ar laisvė bus pažeista jau pirmuoju Seimo sprendimu, būtų mažuma, nes daugeliui jų (ypač įstatymų) taikyti reikia išleisti teisės taikymo aktą, bet, vertinant normatyviai, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis (tenka pripažinti, suformuluota tikrai ne geriausiu būdu) nedraudžia paduoti konstitucinio skundo *dėl tokio pirmojo sprendimo, kuris kartu yra ir paskutinis*, sutampa su juo, tad jokie vėlesni sprendimai dėl to suvaržymo ar paneigimo yra nereikalingi, o gal ir negalimi (o jei ir būtų galimi, negalėtų jo pašalinti). EŽTT jurisprudencijoje yra bylų, kuriose nustatyta, kad tam tikrą Konvencijoje įtvirtintą žmogaus teisę ar laisvę pažeidė pats parlamento sprendimas – ir net ne toks, kuriuo pritaikyta teisė, bet toks, kuriuo nustatytas bendras teisinis reguliavimas. Nors šiaip jau EŽTT nėra linkęs nagrinėti valstybių narių teisės *in abstracto*, šios išimtys tik patvirtina taisyklę. Antai byloje *Roman Zakharov prieš Rusiją* EŽTT nustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą ne dėl to, kad valdžia būtų pareiškėjui taikiusi įstatyme numatytas priemones²¹⁵, o dėl to,

215 Telefoninių pokalbių perėmimą ir kt. Pareiškėjas toje byloje buvo kreipėsis į nacionalinį teismą.

kad buvo ydingas pats įstatymas. O byloje *Vallianatos prieš Graikiją*²¹⁶ (dėl vienalyčių sąjungų) peticija buvo priimta nagrinėti, nors pareiškėjai apskritai nebuvo prieš tai kreipęsi į jokių teismus, nes jų teisės pažeidė pats įstatymas, o ne jo pritaikymas. Tokiems atvejams skirta plati teisės (įstatymo) kokybės (angl. *quality of the law*, pranc. *qualité de la loi*) doktrina, kurioje formuluojami kokybės reikalavimai pozityviajai teisei, kildinami iš teisės viešpatavimo (angl. *rule of law*, pranc. *prééminence du droit*) imperatyvo, persmelkiančio visas Konvencijos nuostatas (taip kaip jis persmelkia visas Konstitucijos nuostatas). Ir „Romuvos“ byloje religijos ir tikėjimo laisvės pažeidimas nustatytas, nepaisant to, kad bendrijos pareiškėjos atžvilgiu tebuvo priimtas vienas sprendimas – pirmasis, kuris kartu buvo ir paskutinis, nes buvo teisės taikymo aktas; pažeidėjas buvo Seimas, o ne kokia nors kita institucija, priėmusi kokį nors sprendimą Seimo akto pagrindu. Galiausiai, svarstyti, kaip aiškinimas, esą, kad būtų įgyta teisė paduoti konstitucinį skundą, būtina turi būti ne vienas, bet mažiausiai du sprendimai, kurių antrasis būtų priimtas pirmojo pagrindu, dera su oficialiąja konstitucine doktrina, pagal kurią negalimos Konstitucijos pataisos, paneigiančios prigimtinį žmogaus teisių ir laisvių pobūdį. Ši dar ne itin išplėtotą doktriną skatina klausti, ar toks naujai nustatytos teisės paduoti konstitucinį skundą dėl konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo aiškinimas, kai ji apribojama tais atvejais, kai turi būti ne vienas, o bent du teisę ar laisvę pažeidžiantys sprendimai, kurių paskutinis turi būti grindžiamas pirmuoju, nepaneigia asmens, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, teisės kreiptis į teismą (30 str. 1 d.) ir *kiekvieno* teisės ginti savo teises remiantis Konstitucija (6 str. 2 d.), be kita ko, aiškinamų kartu su asmenų lygiateisiškumo principu (29 str.). Vis dėlto daugelį „kreivų“, t. y. ne itin nusisekusių, formuluočių – taip pat ir Konstitucijos – galima „ištiesinti“, jei jos aiškinamos racionaliai, sistemiškai ir palankiai žmogaus teisėms. Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalį aiškinant racionaliai ir kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, ji neužkerta kelio konstitucinį skundą paduoti ir nesant joje nurodyto antrojo sprendimo.

Ketvirta, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nustatyta sąlyga konstituciniam skundui paduoti: jį paduoti galima tik tada, kai bus išnaudotos visos teisinės gynybos priemonės. Nėra nurodyta, kokios tos priemonės, bet formuluotė „visos teisinės gynybos priemonės“ suponuoja, kad tam tikros teisinės gynybos priemonės yra įtvirtintos teisės aktuose. Tai atitinka oficialiąją konstitucinę doktriną, pagal kurią visos teisės turi būti galima ginti teisme. Jei pagal įstatymus tam tikra teisė ar laisvė gali būti ginama teisme, reikalavimas išnaudoti visas teisinės gynybos

216 Pareiškėjai skundėsi, be kita ko, pagal EŽTK 13 straipsnį ir teigė neturėję prieinamos veiksmingos teisinės gynybos priemonės, kuri būtų leidusi jiems ginčyti to įstatymo atitiktį Konvencijai. EŽTT šį skundą atmetė kaip aiškiai nepagrįstą, nes Konvencija neįpareigoja valstybių narių sukurti tokią teisinės gynybos priemonę. Tačiau Teismas nustatė, kad buvo pažeistas Konvencijos 14 straipsnis, paimtas kartu su 8 straipsniu.

priemonės apima ir kreipimąsi į atitinkamus teismus. Bet ką daryti, jeigu įstatymai tokios teisės nenumato, kaip tais atvejais, kai aktas, kurio teisėtumą hipotetinis pareiškėjas norėtų ginčyti, yra susijęs su valstybės valdžios vykdymu? Manytina, kad Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis gali būti aiškinama kaip reikalaujanti išnaudoti tik tas teisinės gynybos priemones, kurios yra *prieinamos* pareiškėjui. Jei įstatymuose teisinės gynybos priemonė nenumatyta, *jos ir nereikia išnaudoti*, nes *lex non cogit ad impossibilia* – šį bendrąjį teisės principą Konstitucinis Teismas pirmąkart postulavo dar 1995 m. sausio 24 d. išvadoje, beje, Konvencijos nuostatų atitikties Konstitucijai bei religijos ir tikėjimo laisvės kontekste, ir nuo tol yra daug kartų pakartojęs – kartais kartu su formuluote *impossibilia nulla obligatio est*; šis principas primintas ir 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarime, tik persakytas lietuviškais žodžiais – „negalima reikalauti neįmanomų dalykų“. Jeigu teisinių gynybos priemonių nenumatyta, jų neįmanoma išnaudoti ir to neturi būti reikalaujama. Konstitucija to ir nereikalauja. Tai kas gi reikalauja? Tuo pat atsakymu.

Penkta, Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nustatyti įstatymų leidėjo įgaliojimai – ir teisė, ir pareiga – įstatymu reglamentuoti asmens teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu įgyvendinimo tvarką. Ji turi būti reglamentuojama ne bet koku įstatymu, o KTĮ²¹⁷. Aiškinant įvairias Konstitucijos nuostatas, kuriose įstatymų leidėjui eksplicitiškai nustatyti įgaliojimai įstatymu nustatyti tam tikros konstitucinės teisės įgyvendinimo tvarką, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje būdavo vadovaujamosi principine nuostata, kad įstatymų leidėjas neturi įgaliojimų konstitucinį reguliavimą sukongretinti ir detalizuoti taip, kad atitinkamos teisės įgyvendinimas būtų neproporcingai pasunkintas arba jį būtų suvis paneigta. Tad ir Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalies formuluotės „įgyvendinimo tvarka“ negalima aiškinti kaip leidžiančios įstatymų leidėjui nustatyti tokias konstitucinio skundo padavimo sąlygas, kurių neįmanoma patenkinti, ar sumažinti aktų, dėl kurių galima kreiptis į Konstitucinį Teismą, ratą, kai kuriuos iš jo pašalinant, kaip antai asmens teisę ar laisvę suvaržančius Seimo sprendimus, kurie nėra įforminti kaip atskiri Seimo aktai (nutarimai) ar formaliai yra tarpiniai. Skirtį tarp to, kas yra teisės įgyvendinimo tvarkos elementas, o kas yra pačios subjekcinės teisės elementas, ne visada lengva nubrėžti, bet kai kurie dalykai yra aiškūs be ilgų paaiškinimų: antai konstitucinio skundo padavimo terminas (jei jis nėra absurdiškai trumpas) yra tokios tvarkos elementas, o imuniteto nuo konstitucinės kontrolės nustatymas tam tikriems aktams – ne. O jei toks pašalinimas padaromas ne KTĮ, o kitu įstatymu, vien to turėtų pakakti tokio ordinarinio reguliavimo konstitucingumui kvestionuoti.

217 KTĮ – vienas iš trijų įstatymų, tiesiogiai paminėtų Konstitucijoje. Kiti du yra Vyriausybės įstatymas bei Teismų įstatymas. Taip pat tiesiogiai paminėtas Seimo statusas, bet jis nėra įstatymas, nors ir turi įstatymo galią.

Kartu su Konstitucija įsigaliojo KTĮ pataisos. KTĮ naujosios redakcijos 65 straipsnio 2 dalyje nustatytos sąlygos konstituciniam skundai paduoti. Pirmoji: „asmuo turi teisę paduoti Konstituciniam Teismui prašymą ištirti įstatymų ar kitų Seimo priimtų aktų, Respublikos Prezidento aktų, Vyriausybės aktų atitikimą Konstitucijai arba įstatymams“, jeigu „tų aktų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves“ (2 p.). Tai yra Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalyje nustatytos sąlygos pakartojimas, tik patikslinta, kokie aktai gali būti ginčijami. Argumentai dėl šios sąlygos jau išsakyti aptariant konstitucinį reguliavimą: jei ši sąlyga aiškinama ne vien lingvistiškai, bet ir sistemiškai, viso konstitucinio reguliavimo kontekste ir nepametant iš akiračio konstitucinio skundo tikslo padidinti galimybes asmeniui ginti savo konstitucines teises ir laisves nuo valdžios savivalės, ji, nors prieštaringai suformuluota, leidžia asmeniui ginčyti Konstituciniame Teisme ir tokius Seimo sprendimus, kuriais pačiais, be papildomo teisės taikymo sprendimo, įsiterpiama į konstitucines žmogaus teises ir laisves, taip pat ir tokius, kurie formaliai yra ne galutiniai, bet tarpiniai. Čia nebėra ko pridurti, nebent palinkėti kada nors pataisyti pacituotą formuluotę, kad ji nebūtų dviprasmiška.

Tačiau KTĮ 65 straipsnio 2 dalyje nustatytos ir dvi sąlygos, kurių Konstitucijoje nėra: konstitucinį skundą paduodantis „asmuo [turi būti pasinaudojęs] visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą, ir, išnaudojus visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes, [turi būti] priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“ (1 p.) ir „nuo <...> nurodyto teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos [turi būti nepraeję] daugiau kaip keturi mėnesiai“ (3 p.). Dėl keturių mėnesių termino konstituciniam skundai paduoti²¹⁸ neturėtų kilti principinių prieštaravimų²¹⁹, nes terminai, per kuriuos galima kreiptis į teismą, nėra konstitucinės justicijos proceso teisės išradimas ir būdingi ne vien jai. Bet problemiškas yra nustatyto termino pradžios momentas – „nuo <...> nurodyto teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos“, tačiau tai ne pačios šios nuostatos yda, o sąlygos, kad visas teisinės gynybos priemonių išnaudojimas būtina turi baigtis įsiteisėjusiu galutiniu ir neskundžiamu teismo sprendimu, ydingumo atspindys.

Ši sąlyga suformuluota kaip sukonkretinanti ir detalizuojanti Konstitucijoje įtvirtintą visų teisinės gynybos priemonių išnaudojimo reikalavimą. Tas reikalavimas – vienas iš konstitucinio skundo požymių ir savaime nekelia abejonių. Bet čia jis ne sukonkretintas ar detalizuotas, o sugriežtintas – ir *sugriežtintas neproporcingai* siekiamam tikslui (norėjęsi preziumuoti, kad tas tikslas yra konstituciškai pagrindžiamas, bet ta prezumpcija labai silpna). Pareiškėjas laikomas išnaudojusių visas

218 Tokio paties kaip pateikiant peticiją į Strasbūro Teismą.

219 Juolab kad dėl svarbių priežasčių praleistas terminas gali būti atnaujintas.

įstatymuose nustatytas teisinės gynybos priemonės, tik jei: 1) jis, gindamas savo konstitucinę teisę ar laisvę, yra pasinaudojęs „teise kreiptis į teismą“; 2) jis yra išnaudojęs „visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes“; 3) yra „priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“ (jis turi būti įsiteisėjęs – 3 p.). KTĮ įtvirtinta visų teisinės gynybos priemonių sąvoka apima ir ikiteisminį ginčų nagrinėjimą, jei jis privalomas pagal įstatymus, ir kreipimąsi į teismą, ir visas galimybes apskusti teismo sprendimą – ir apeliacine, ir kasacine tvarka (Pūraitė-Andriekienė, 2022a, p. 160–165). Prie prašymo Konstituciniam Teismui pareiškėjas turi pridėti dokumentus, patvirtinančius, kad visa tai padaryta (67^a str. 4 d. 3 p.).

Jei būtų įtvirtinti tik pirmieji du šio trilypio reikalavimo sandai, būtų galima teigti, kad yra pašalintas neapibrėžtumas, atsirandantis, kai Konstitucijos 106 straipsnio 4 dalis aiškinama vien lingvistiškai. Būtų galima aiškinti, kad turi būti išnaudotos tik „įstatymuose numatytos“ teisinės gynybos priemonės, galimybė apskusti teismo sprendimą taip pat turi būti pasinaudota tik tada, jei ji numatyta įstatymuose; vadinasi, jei įstatymuose nėra numatyta galimybių kreiptis į teismą ar apskusti teismo sprendimą, jomis ir neturi būti pasinaudota, nes *lex non cogit ad impossibilia* ir *impossibilium nulla obligatio est*. Bet trečiasis sandas – reikalavimas, kad turi būti „priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“, – suformuluotas kaip *įsakmus nurodymas*, kad jei tokio sprendimo nėra, *negali būti ir konstitucinio skundo*. O juk, kaip matėme, galimi ir tokie Seimo sprendimai, kuriais taikant teisę suvaržoma ar net paneigiama tam tikra teisė ar laisvė ir po kurių jokie vėlesni papildomi sprendimai dėl to suvaržymo ar paneigimo yra nereikalingi, gal ir negalimi (o jei būtų galimi, tai nieko nepakeistų). „Romuvos“ byla kaip tik ir buvo apie tokį sprendimą – galimybės ginčyti Seimo sprendimą teismuose, įskaitant Konstitucinį Teismą, nebuvimas kainavo valstybei pralaimėjimą, ir dar nežinia, ar nebus sustiprinta EŽTT sprendimo vykdymo priežiūra; šiaip ar taip, priežiūra (nesvarbu, sustiprinta ar ne) neturėtų būti panaikinta tol, kol nebus nešališkai ir be išgalvotų priekabių išspręstas valstybės pripažinimo suteikimo „Romuvai“ klausimas. Seimo sprendimų, kurie gali pažeisti tam tikrą konstitucinę teisę ar laisvę, bet negali būti ginčijami jokiame Lietuvos teisme, gali būti kuo įvairiausių, jų spektras neapsiriboja vien atsisakymu suteikti valstybės pripažinimą netradicinėms religinėms bendrijoms (formaliu arba faktiniu – vilkinant arba atidėliojant šio klausimo išsprendimą). Tų sprendimų įvairovės atskleidimas pareikalautų nuodugnaus atskiro tyrimo. Kaip pavyzdį (su tam tikromis išlygomis) galima paminėti Seimo nutarimus sutikti Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti ar kitaip suvaržyti jo laisvę (Seimo statuto 23 str. 4 d.), Seimo nutarimus dėl Seimo pareigūnų ar valstybės institucijų vadovų atleidimo (218 str.) arba nutarimus pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti Seimo nario mandatą (242 str.), ką jau kalbėti apie įstatymus, kuriais (kaip tie, kuriuos EŽTT tyrė *Roman Zakharov* ar *Vallianatos* bylose) tam tikra teisė suvaržoma *ex lege*, – įstatymai

nenustato tokio asmens teisės kreiptis į administracinius (ar bendrosios kompetencijos) teismus ir ginčyti tų Seimo nutarimų, juolab įstatymų, teisėtumą, arba jei kreipimasis formaliai įmanomas, jis neteikia pareiškėjui tinkamos sėkmės perspektyvos²²⁰. Prie tokių sprendimų galima priskirti ir (kol kas dar netaikytą) novelą – religinei bendrijai suteikto valstybės pripažinimo atšaukimą (RBB1 6 str. 6 d.): jei sprendžiant dėl valstybės pripažinimo suteikimo religinei bendrijai neleistina Seimo nariams vadovautis ne teise, o savo asmeniniais religiniais įsitikinimais ir politiniais interesais (įskaitant keršto motyvus), to neleistina daryti ir sprendžiant dėl suteikto valstybės pripažinimo atšaukimo. Neturi reikšmės tai, kad Seimo aktai šiais klausimais iš principo gali būti tiriami Konstitucinio Teismo, nes Konstitucinis Teismas tą gali daryti tik pagal kitų Konstitucijos 106 straipsnio 1, 2, 3 ir 5 (buvusioje 4) dalyse nurodytų subjektų prašymus, o ne pagal asmens, į kurio teises įsiterpta, konstitucinį skundą, nes tas asmuo negali pateikti įrodymų, kad jo byloje yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas.

Tačiau nuo pat konstitucinio skundo įvedimo buvo skleidžiama žinia, jog galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas turi būti *visada*. Štai vienas iš tokių aiškinimų: „Lietuvos įstatymuose (ir jurisprudencijoje) dar nėra tikslaus atsakymo [į klausimą] apie reikalavimą išnaudoti teisinės gynybos priemones tais atvejais, kai tokios priemonės nėra prieinamos (pvz., dėl parlamento individualių aktų, kurie nepriklauso ordinarinių teismų jurisdikcijai, konstitucingumo). Tačiau visiškai logiška, kad tokiais atvejais galutinis ir neskundžiamas ordinarinio teismo sprendimas, kuriuo atsisakoma priimti prašymą, turėtų būti laikomas pakankamu pagrindu priimti <...> prašymą, kol konstitucinė jurisprudencija (arba įstatymas) ras paprastesnį sprendimą“ (Danėlienė, 2021, p. 297). Tenka konstatuoti, jog įstatymas (KTI) ne tik nieieškojo „paprastesnio“ sprendimo, bet būtent jis ir sukūrė problemą, neproporcingai sugriežtinęs Konstitucijoje įtvirtintą reikalavimą išnaudoti visas teisinės gynybos priemones. O konstitucinė jurisprudencija, kaip netrukus pamatysime, dar ir smarkiai pasistengė, kad joks „paprastesnis“ sprendimas būtų *neįmanomas*. Galbūt kreipimasis į administracinį („ordinarinį“) teismą vien tam, kad prašymas būtų atmetas, ir būtų šiokia tokia (labai formali) išėitis potencialiam konstitucinio skundo padavėjui ir pačiam Konstituciniam Teismui, bet pagal EŽTK reikalaujamos išnaudoti teisinės gynybos priemonės turi būti tokios, kad jomis būtų galima atitaisyti pažeidimu padarytą žalą, jos turi teikti asmeniui tin-

220 Įvairovė tikrai didelė ir dažnas atvejais savaip problemiškas. Antai Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad, jei Seimas nusprendžia neskelbti referendumo, jis dėl to turi priimti nutarimą, o „Seimo nutarimas paskelbti referendumą arba jo neskelbti gali būti konstitucinės kontrolės objektas“ (Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas). Referendumo konstitucinis įstatymas šių dalykų nereglamentuoja. Ar toks Seimo nutarimas (arba įrašas Seimo plenarinio posėdžio protokole, jei Seimas nepriimtų nutarimo) galėtų būti skundžiamas administraciniams teismams? Jeigu ne, kaip jam tapti „konstitucinės kontrolės objektu“?

kamą sėkmės perspektyvą. Jei tokiu kaip pacituotasis „visiškai logišku“ aiškinimu vadovautųsi Strasbūro Teismas, nebūtų nė „Romuvos“ bylos (ir daugybės kitų). Tokia „teisinės gynybos priemonė“ kaip kreipimasis į teismą, kuris negali net priimti prašymo, nėra veiksminga teisinės gynybos priemonė, kurią reikia išnaudoti. Ji apskritai nėra teisinės gynybos priemonė jokia padoria prasme, nes bergždžias kreipimasis į teismą, negalintį priimti prašymo, nėra gynyba, juo labiau nėra teisinė gynyba, nes galiojanti teisė nenumato, kad šitaip būtų galima ką nors apginti. Tai yra teisinės gynybos imitacija, simuliakras, parodija. Jeigu bergždžius kreipimuisis į teismą yra diskvalifikavusi Konvencijos teisė, kodėl juos turėtų palankiau vertinti Lietuvos konstitucinė teisė? Kodėl buvo pamiršta (jei tikrai pamiršta, o ne sąmoningai ignoruojama) dar neseniai kitomis progomis plačiai propaguota principinė (ir, pridurkime, kol kas niekam nekėlusį abejonių) nuostata, kad Konstitucija (taigi ir ją aiškinantis Konstitucinis Teismas) negali nustatyti žemesnių teisinės gynybos standartų nei Konvencija, bet gali nustatyti aukštesnius?

Uždaras ratas: Konstitucinis Teismas galėtų tirti Seimo aktą, kuriuo vykdoma valstybės valdžia, jeigu į jį kas nors dėl jo kreiptųsi, bet nėra kam kreiptis, nes Seimas, Seimo narių grupės arba Vyriausybė to nedaro, pats asmuo, manantis, kad tas aktas pažeidė jo teises, negali kreiptis į Konstitucinį Teismą, kol nėra kreipęsis į kitus teismus, o į kitus teismus jis negali kreiptis, nes (kaip 2010 m. išaiškino Konstitucinis Teismas) tokių aktų jie negali tirti, tuo tarpu Konstitucinis Teismas galėtų juos tirti, bet asmuo negali į jį kreiptis, nes prieš tai turi būti kreipęsis į kitus teismus, o jie jo prašymą atmestų ir t. t.

Ar tokius į Konstitucinį Teismą negalinčius prasibrauti Seimo aktus (=sprendimus) galima skųsti EŽTT? Iš principo – taip (žinoma, nelygu faktinės aplinkybės). Juos galima skųsti pagal EŽTK 13 straipsnį, gal ir pagal 14 straipsnį, paimtą kartu su kuriuo nors kitu straipsniu. Ar tokiais atvejais Vyriausybė galėtų, kaip „Romuvos“ byloje, įrodinėti, girdi, pareiškėjas turėjo išnaudoti tokią teisinės gynybos priemonę kaip konstitucinis skundas? O kokius argumentus ji galėtų pateikti, įrodinėdama šios priemonės veiksmingumą? Būtų sunku net daryti prielaidą, kad individualus konstitucinis skundas galėtų būti paduotas, nes jis turi būti paduotas per KTĮ nustatytą terminą, kuris skaičiuojamas „nuo <...> nurodyto teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos“. Nėra teismo sprendimo – nėra ir jo įsiteisėjimo dienos, terminas nė nepradedamas skaičiuoti. Taip būtų ir tada, jei bendrija „Romuvā“ pamėgintų ginčyti Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. atsakymą suteikti jai valstybės pripažinimą ar hipotetinį būsimą atsakymą, kuris jau turės būti įformintas Seimo nutarimu, arba ginčytų į plenarinio posėdžio protokolą įrašytą sprendimą atidėti jos valstybinio pripažinimo klausimo išsprendimą, neįrašyti jo į Seimo sesijos darbų programą, neįtraukti į plenarinio posėdžio darbotvarkę, išbraukti iš jos ar pan. „Romuvos“ byloje Vyriausybei nepavyko įtikinti teisėjų kolegijos, kad bendrija pareiškėja turėjo pasinaudoti tokia teisinės gynybos priemone

kaip konstitucinis skundas, nes ji nebuvo veiksminga. Nuo tada jos veiksmingumą pagrindžiančių argumentų daugiau neatsirado. Veikiau atvirksčiai.

Tačiau KTĮ (bet ne Konstitucijoje) įtvirtintą sąlygą, kad prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu būtų priimtas (ir įsiteisėjęs) galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas, galima aiškinti ją siejant su tuo, kad panaudotos teisinės gynybos priemonės, įskaitant teismo sprendimo apskundimo galimybes, turi būti numatytos įstatyme. Tada galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo būtų reikalaujama tik tada, kai jo galimybė numatyta įstatymuose. Tai derėtų su principu *lex non cogit ad impossibilia*. Netiksliai, per kategoriškai suformuluota KTĮ novela būtų išaiškinta racionaliai ir palankiai potencialiems pareiškėjams. Konstitucinio Teismo praktikoje buvo ne taip jau mažai bylų, kai nuostatos, kurių formuluotės kėlė pagrįstų abejonių dėl jų atitikties Konstitucijai, būdavo išaiškinamos taip, kad prieštaravimo Konstitucijai (arba poįstatyminio akto prieštaravimo įstatymui) nebūdavo nustatoma. Kaip pavyzdžius galima paminėti bylas, kuriose ginčytos Susirinkimų įstatymo ar Baudžiamojo kodekso nuostatos, arba byla, kurioje Konstitucijai draugišku būdu išaiškinta Darbo kodekso nuostata, kuriai, pareiškėjo manymu, prieštaravo Vyriausybės nutarimo nuostata²²¹. Toks aiškinimas, Konstitucinio Teismo vidiniu *argot* vadinamas „teisingu išaiškinimu“, kartais priartėja prie aiškinimo *contra legem*, o šis kai kada yra vienintelis instrumentas, leidžiantis rasti teisinį ginčo sprendimą²²². Juo naudotis reikia itin atsargiai, nes ordinarinio reguliavimo konstitucingumo aprobavimas kaip neprieštaraujančio Konstitucijai, galintis atrodyti „teisingas“ bylos sprendimo metu, nebūtinai atrodys „teisingas“ praėjus tam tikram laikui. Pavyzdžiui, negi šiandien, ypač po EŽTK 13 straipsnio pažeidimo nustatymo „Romuvos“ byloje, vis dar rimtai manoma, kad pasiteisino Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarime išdėstytas aiškinimas, jog tam tikrų institucijų sprendimams, jeigu jie susiję su valstybės valdžios vykdymu (o ne viešuoju administravimu), įstatymu galima nustatyti imunitetą nuo (administracinių) teismų vykdomos teisėtumo kontrolės²²³? Ir vis dėlto, nepaisant tokių kontroversijų, įstatymo nuostatų aiškinimas ne vien pagal jų raidę yra svarbus įrankis, o kartais ir vienintelė galimybė užkirsti kelią žmogaus teisių pažeidimui valdžios institucijų veiksmais, apginti kitas konstitucines vertybes. KTĮ 65 straipsnio 2 dalis gali būti aiškinama taip, kad paduoti konstitucinį

221 Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 7 d., 2003 m. birželio 10 d., 2007 m. gruodžio 7 d. nutarimai.

222 *Contra legem* metodu (jo neįvardijant šiais žodžiais) buvo ryžtingai pasinaudota ankstyvoje Konstitucinio Teismo byloje, kurioje priimtas 1994 m. birželio 30 d. nutarimas.

223 Kaip minėta, toje byloje tirta nekupiūruota nuostata įtvirtino ne valstybės valdžios, bet ir kitų institucijų aktų imunitetą nuo teisminės kontrolės – joje minimos ir institucijos, kurios, kaip yra išaiškinęs Konstitucinis Teismas, nelaikomos vykdančiomis valstybės valdžią. Negi ir jų imunitetą būtų galima „išgelbėti“ remiantis tais pačiais argumentais kaip tie, kurie buvo išradingai panaudoti 2010 m.? Žr. 13o išnašą.

skundą būtų įmanoma dėl visų Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytų aktų, nesaistant jų padavimo galutiniu ir neskundžiamu teismo sprendimu tada, kai toks sprendimas negali būti priimtas. Tai būtų išeitis – ne ideali, bet vis dėlto.

Šiuo keliu nenueita. Bet ar buvo bent pabandyta išnaudoti šią galimybę?

Konstitucijos novelos, kuriomis įvestas konstitucinis skundas, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pradėtos aiškinti dar iki tol, kol pagal konstitucinį skundą buvo iš esmės išnagrinėta pirmoji byla²²⁴. Teismas 2019 m. lapkričio 25 d. nutarime konstatavo, kad „individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimas Konstitucijoje nėra savitiksliis“ – juo siekiama sudaryti galimybes veiksmingai apginti asmens konstitucines teises ar laisves, kurios galėjo būti pažeistos sprendimais, priimtais Konstitucijai prieštaraujančių aktų pagrindu. Toje byloje, inicijuotoje Seimo narių grupės, šalys nekėlė jokių su konstituciniu skundu susijusių klausimų – konstitucinio skundo padavimo sąlygų aiškinimas *in abstracto* buvo *obiter dictum*, kurį į nutarimą Teismas įtraukė *ex officio* ir, pasakykime tiesiai, *ex cathedra*. Šis *dictum* papildė Konstitucinio Teismo įgaliotųjų tirti nebegaliojančių aktų atitiktį Konstitucijai aiškinimą, bet nebuvo reikalingas sprendžiant pareiškėjos keliamus klausimus. Bet dar iki tol, trečiajame ir ketvirtajame sprendimuose dėl konstitucinių skundų, kuriais atsisakyta juos nagrinėti, Teismas išaiškino, kad „pagal Konstitucijos 106 straipsnio ketvirtąją dalį 2019 m. rugsėjo 1 d. asmenys įgijo teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyta tvarka, *inter alia* šio įstatymo 65 straipsnio 2 dalies 3 punkte nustatytu terminu, t. y. nepraėjus daugiau kaip keturiems mėnesiams nuo galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo dienos“, ir kad „nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. konstitucinę teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Konstitucijos 105 straipsnio pirmojoje ir antrojoje dalyse nurodytų aktų įgijo tik tie asmenys, kurių atžvilgiu priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas byloje dėl šių asmenų konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo įsiteisėjo 2019 m. gegužės 1 d. ir vėliau“²²⁵. Šis išaiškinimas labai nepalankus pareiškėjams, nes galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimą padaro *būtina* teisės paduoti konstitucinį skundą sąlyga. O kai kuriems pareiškėjams jis nepalankus dar ir dėl to, kad keturių mėnesių terminas, numatytas ne Konstitucijoje, o tik KTĮ – ordinarinės teisės akte, skaičiuojamas nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. atgal, tad hipotetinis pareiškėjas, kurio byloje galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas įsiteisėjo 2019 m. gegužės 1 d., nuo tų metų rugsėjo 1 d. formaliai įgijo teisę paduoti konstitucinį skundą, bet negalėjo ja pasi-

224 Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas.

225 Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimas nr. KT29-A-S18/2019, Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimas nr. KT30-A-S19/2019. Sprendimus, kurie nėra paskelbti Teisės aktų registre, galima rasti Konstitucinio Teismo interneto svetainėje lrkt.lt. Čia neaptariama, kodėl net tokie sprendimai, kuriais apibrėžiama (šiuo atveju siauriname) tam tikros žmogaus teisės apimtis, gali būti neskelbiami Teisės aktų registre. Bet yra apie ką pagalvoti.

naudoti, nes tą pačią dieną suėjo tas keturių mėnesių terminas, o iki tol jis negalėjo paduoti konstitucinio skundo, nes jį įvedusios Konstitucijos ir KTĮ pataisos dar nebuvo įsigaliojusios. Nieko sau teisės įgijimas. O juk tą terminą buvo galima skaičiuoti ir kitaip – laikant, kad keturis mėnesius nuo galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo iki Konstitucijos ir KTĮ pataisų įsigaliojimo jis buvo „išaldytas“, nes tuo metu potencialūs pareiškėjai negalėjo imtis jokių veiksmų, kad pasinaudotų teise, kurią jie dar tik turėjo įgyti 2019 m. rugsėjo 1 dieną. Būtent taip – pagarbiai ir palankiai potencialiems pareiškėjams pradėtas taikyti Konvencijos 15-asis protokolai, kuriuo peticijos EŽTT padavimo terminas buvo sutrumpintas nuo šešių iki keturių mėnesių. Šio protokolo aiškinamajame memorandume atkreipiamas dėmesys į pereinamąją nuostatą, pagal kurią sutrumpintas terminas taikomas tik praėjus (iki tol skaičiuotiems) šešioms mėnesiams nuo protokolo įsigaliojimo, ir konstatuojama, kad tai daroma, idant potencialūs pareiškėjai visiškai suprastų (angl. *be fully aware*, pranc. *de prendre pleinement connaissance*) naują terminą ir šitaip būtų išvengta naujo termino retroaktyvaus taikymo²²⁶. Tiesa, išaiškinimas, kai praėjus beveik trims mėnesiams Konstitucinis Teismas retroaktyviai apribojo teisę paduoti konstitucinį skundą, palietė tik nedidelį skaičių potencialių pareiškėjų, ir visa tai jau praityje. Tačiau šis epizodas savaip liudija bendresnę pažodinio teisės aiškinimo hipertrofavimo tendenciją.

Bet grįžkime prie įsiteisėjusio galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo sąlygos. Netrukus buvo išaiškinta (ir vėliau daug kartų pakartota), kad „asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą <...> tik tada, kai jis, laikydamasis įstatyme nustatytos tvarkos, pasinaudojo visomis įstatymuose nustatytomis savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonėmis, įskaitant teisę kreiptis į teismą, ir, jam išnaudojus visas įstatymuose numatytas teismo sprendimo apskundimo galimybes, yra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“²²⁷, taip pat kad, „be kitų sąlygų, <...> asmens teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą turi būti įgyvendinta per Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytą terminą, kuris yra susietas su galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo diena“²²⁸. Tai, kad asmens konstitucinės teisės gali būti pažeistos Seimo (ar kitos Konstitucijos 105 straipsnio 1 ir 2 dalyse nurodytos institucijos) aktu, po kurio priėmimo nepriimama jokie kito teisės taikymo akto, ir dėl kurio, kaip negalimo ginčyti teismuose, šie negali priimti galutinio ir neskundžiamo sprendimo, ignoruojama ir vėlesnėje jurisprudencijoje – net Teismo aktuose, priimtuose po EŽTT „Romuvos“ sprendimo. Netgi priešingai, ankstesnė Teismo pozicija buvo dar labiau sustiprinta. Antai

226 Protocol no. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (CETS No. 213). Explanatory Report.

227 Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 22 d. sprendimas nr. KT37-A-S26/2019.

228 Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 16 d. sprendimas nr. KT6-A-S6/2020.

2021 m. gruodžio 30 d. nutarime, priimtame byloje pagal keturis konstitucinius skundus, Teismas konstatavo, kad „Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtintu reikalavimu prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą išnaudoti visas teisinės gynybos priemones sudaromos prielaidos asmens, jo manymu, pažeistas konstitucines teises ar laisves apginti pagal Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį kreipiantis į bendrosios kompetencijos ar specializuotą teismą, taip pat priimtą teismo sprendimą skundžiant aukštesnės instancijos teismui ir taip iš esmės išspręsti kilusių teisinį ginčą bendrosios kompetencijos ar specializuotuose teismuose“ ir kad „tik tuomet, kai asmuo, laikydamasis įstatyme nustatytos tvarkos ir sąlygų, negali apginti, jo manymu, pažeistų konstitucinių teisių ar laisvių kreipdamasis į bendrosios kompetencijos ar specializuotus teismus, jis Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytais sąlygomis gali kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl teisės aktų, kurių pagrindu priimtas sprendimas galėjo pažeisti jo konstitucines teises ar laisves, atitikties Konstitucijai (kitam aukštesnės teisinės galios aktui)“. Kokios tos prielaidos, kai prielaidų nėra, nepaaiškinta. Dar kartą: šis nutarimas priimtas jau po EŽTT „Romuvos“ sprendimo. Pridurkime: ir po Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. sprendimo.

Kaip matome, konstituciniam skundai skirtos Konstitucijos nuostatos čia aiškinamos *pagal įstatymą*: jos traktuojamos kaip sudarančios darnią visumą su ordinarinės teisės nuostatomis ir nekeliama klausimo, ar antrosios neiškreipia pirmųjų. Tuo tarpu Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra daugybę kartų pakartota, jog Konstitucijos nuostatos negali būti aiškinamos pagal teisinį reguliavimą, įtvirtintą žemesnės už Konstituciją teisinės galios aktuose, juolab kad kiekvienas iš jų pats galėtų tapti konstitucingumo patikros dalyku. Paaiškinimas to, kodėl Teismas taip smarkiai nukrypo nuo šio pamatinio Konstitucijos aiškinimo kanono, peržengtų teisinės analizės ribas, bet, manytina, viena iš tokio itin nekritiško požiūrio į būtent šį ordinarinį reguliavimą ir Konstitucijos supynimo su KTĮ priežasčių yra ta, kad ir Konstitucijos, ir KTĮ pataisos rengtos dalyvaujant Konstituciniam Teismui, tiksliau, kai kuriems jame dirbantiems asmenims, kuriems galbūt nė nekilo savikritiška ar bent jau apdairi mintis, kad KTĮ novelos galėtų būti netobulos, ką jau kalbėti apie jų neatitiktį Konstitucijai²²⁹. Kita vertus, neatmestina, kad gilesnė *travaux prépara-*

229 Yra tam tikrų pėdsakų, jog tuo metu, kai buvo rengiamasi įvesti konstitucinį skundą, pačiame Konstituciniame Teisme buvo manančiųjų, kad nereikia greta visų teisinės gynybos priemonių išnaudojimo atskirai (kaip savarankišką sąlygą) nurodyti dar ir tai, jog prašymas asmeniui sugražinamas, kai nėra priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas, bet ne todėl, kad tai leistų priimti nagrinėti prašymus dėl tokių aktų, dėl kurių negalima kreiptis į teismus, o todėl, kad „praktikoje gali susiklostyti situacija, kai nepaisant to, kad asmuo nebus pasinaudojęs visomis savo konstitucinių teisių ir laisvių gynybos priemonėmis, jo atžvilgiu jau bus priimtas galutinis ir neskundžiamas teismo sprendimas“, tačiau „situacija, kai nebus priimto galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo, pateks į visų teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo sąlygą“ (Konstitucinio Teismo pirmininko raštas Teisingumo ministerijai (2019)). Koks dar *lex non cogit ad impossibilia* – dar ir kaip *cogit*.

toires analizė galėtų atskleisti, jog Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pataisomis nėra nesiekta daugiau nei išaiškinta oficialiojoje konstitucinio skundo doktrinoje, Konstitucinio Teismo suformuluotoje 2019–2020 m. ir nuo to laiko nepakitusioje. Bet net pasitvirtinus šiai (nuodugniau nepatikrintai) hipotezei vis tiek būtų įmanoma konstituciniam skundai skirtas Konstitucijos ir net KTĮ nuostatas aiškinti žmogaus teisėms draugišku būdu – taip, kad nebūtų užkirsta kelio paduoti konstitucinį skundą dėl aktų, dėl kurių negalima kreiptis į kitus teismus. Be abejo, tobulintinas ir KTĮ įtvirtintas reguliavimas – perimant patirtį daugelio valstybių, kurių teisėje įtvirtintos bendro reikalavimo prieš paduodant konstitucinį skundą būti išnaudojus visas teisinės gynybos priemones išimtis. Antai Čekijoje, Juodkalnijoje, Kroatijoje, Latvijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje nereikalaujama jų išnaudoti visų, jei dėl to asmeniui atsirastų neatitaisoma žala arba kai skundą išnagrinėti yra visuomeniškai reikšminga (European Commission for Democracy through Law, 2020). Venecijos komisija primygtinai siūlo tokias išimtis numatyti visais atvejais, kai šios taisyklės laikymasis gali lemti neatitaisomą žalą asmeniui (European Commission for Democracy through Law, 2012). Ji primena, kad subsidiarumo principas, jį siejant su reikalavimu išnaudoti visas teisinės gynybos priemones, apima ne tik tuos atvejus, kai konstitucinis teismas gali vertinti ginčijamo akto konstitucingumą tik po to, kai sprendimus priėmę yra visų kitų instancijų teismai, bet ir kai skūstis kitiems teismams neįmanoma (European Commission for Democracy through Law, 2018). Juk konstitucinio skundo esmė yra ta, kad juo naudojama, kai kelio žmogaus teisių pažeidimui negalima užkirsti pasinaudojant bendrosiomis jų apsaugos priemonėmis. Lietuvoje jokių išimčių nenumatyta: jų nėra Konstitucijos tekste (nors jį įmanoma aiškinti žmogaus teisėms draugišku būdu), jų neįtvirtina KTĮ (jį irgi įmanoma aiškinti palankiai pareiškėjams, bet tuo keliu neita), nėra ir tokių teisėkūros iniciatyvų, o Konstitucinio Teismo jurisprudencija nuo pirmųjų konstitucinio skundo įvedimo dienų plėtojama ta linkme, *kad išimčių neatsirastų*.

Čia knieti paklausti, „kas būtų, jeigu būtų“. Į tokius spekuliatyvius klausimus negalima atsakyti užtikrintai, nebus galima atsakyti ir į šį. O vis dėlto: kas būtų, jeigu „Romuva“ 2019 m. būtų ne kreipusis tiesiai į EŽTT, o padavusi konstitucinį skundą? 2019 m. rugsėjo 1 d. iki keturių mėnesių termino, per kurį galima jį paduoti, buvo likę dar beveik du mėnesiai. Tiesa, pagal KTĮ tas terminas skaičiuojamas nuo galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimo, bet – juk ne pagal Konstituciją? Ar Konstitucinis Teismas būtų atmetęs tą skundą motyvuodamas tuo, kad neišnaudotos visos teisinės gynybos priemonės, nors jų nebuvo? Gal jis būtų užsiminęs apie nominalią galimybę kreiptis į administracinius teismus – vien tam, kad būtų gautas galutinis ir neskundžiamas sprendimas, kuriuo atmetamas „Romuvos“ prašymas? Tada būtų nukrypta nuo EŽTT jurisprudencijoje nuolat kartojamo principo, kad teisė kreiptis į teismą turi būti įtvirtinta teoriškai ir įgyvendinama praktiškai, būti ne iliuzinė, o veiksminga, teikti asmeniui

tinkamą sėkmės perspektyvą. Būtų nukrypta ir nuo paties Konstitucinio Teismo postulato, jog „pagal Konstituciją galimybė ginti pažeistas teises turi būti reali“²³⁰, beje, pakartoto ir 2019 m. lapkričio 25 d. nutarime. Vis dėlto „Romuvos“ konstitucinis skundas, jei ji būtų jį padavusi (ypač iki 2019 m. spalio, kai priimti pirmieji sprendimai, kuriais atmesti pirmieji konstituciniai skundai), galėjo duoti postūmį žmogaus teisėms draugiškesnei doktrinai. Bet kas žino, „kas būtų, jeigu būtų“. Juk nedavė tokiai doktrinai postūmio nei kitų valstybių patirtis, nei Venecijos komisijos rekomendacijos, nei EŽTT „Romuvos“ sprendimas. *Tai, kas galėjo tapti veiksminga žmogaus teisių gynimo priemone tokiose bylose, ja netapo.*

Bet viskas nesibaigia nepermaldujamai rigidišku reikalavimo išnaudoti visas teisinės gynybos priemones aiškinimu. Čia tenka grįžti prie visų įstatyme numatytų teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo prieš paduodant konstitucinį skundą padarinių. Jei šios priemonės neišnaudotos, prašymas grąžinamas pareiškėjui – jis galės būti pateiktas iš naujo, kai jos bus išnaudotos, o pareiškėjas manys, kad jo konstitucinės teisės ar laisvės neapgintos. Bet esant kai kuriems pagrindams prašymas ne grąžinamas pareiškėjui, o jį atsisakoma priimti nagrinėti. Vienas iš atsisakymo pagrindų – prašymas yra pateiktas asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą²³¹. Teismas šį pagrindą taiko ne tik tada, kai ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, kuriuo galėjo būti pažeistos pareiškėjo konstitucinės teisės ar laisvės²³², bet ir tada, kai pareiškėjas prieš paduodamas konstitucinį skundą neišnaudojo visų įstatyme nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonių ir, pasak Teismo, „nebegali jomis pasinaudoti“²³³ (kartais priduriant „šiuo konkrečiu atveju“²³⁴). Tokia praktika susiklostė nuo pačių pirmųjų konstitucinio skundo veikimo dienų²³⁵. Išėina, kad Konstitucinis Teismas sprendžia ne vien

230 Žr., pvz., Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimą.

231 Konstitucinis Teismas atsisako nagrinėti individualų konstitucinį skundą, jeigu jis „paduotas asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą (pvz.: kai kreipiamasi ne dėl savo, o dėl kito asmens (kitų asmenų) konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimo; kai pateikiamas bendro pobūdžio prašymas; kai ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, kuriuo galėjo būti pažeistos pareiškėjo konstitucinės teisės ar laisvės; kai pareiškėjas prieš kreipdamasis į Konstitucinį Teismą neišnaudojo visų įstatyme nustatytų savo konstitucinių teisių ar laisvių gynybos priemonių ir negali jomis pasinaudoti) (Konstituciniam Teismui pateiktų individualių konstitucinių skundų priimtinumą apžvalga. 2019 m. rugsėjo 1 d. – 2020 m. rugpjūčio 31 d., p. 67). Pvz., kai pateikiamas bendro pobūdžio prašymas, Teismas laiko, kad asmuo nesiekia apginti savo galimai pažeistas konstitucines teises ar laisves (Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 2 d. sprendimas nr. KT116A-S108/2020). 2019-2022 m. 168 konstitucinius skundus (ar jų dalį) atsisakyta nagrinėti kaip pateiktus asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą (pagal KTĮ 69 str. 1 d. 1 p.).

232 Pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT77-A-S62/2019.

233 Pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 17 d. sprendimas nr. KT34-A-S23/2019.

234 Pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 30 d. sprendimas nr. KT40-A-S29/2019.

235 *Ibid.*

jam paduoto prašymo priimtinumą klausimą, bet ir įvertina hipotetinio būsimo bylinėjimosi kituose teismuose baigtį. Iš atitinkamų sprendimų *prima facie* nematyti, kad pareiškėjams nepalankios Teismo prognozės būtų nepagrįstos, nes paprastai jų byloje visų instancijų teismai būna priėmę sprendimus, kuriais galutinai ir neskundžiamai atsisakyta atnaujinti ar pratęsti prašymų padavimo jiems terminus. Vis dėlto kyla klausimų dėl tokios praktikos santykio su jurisprudencine deklaracija, jog „tai, kad Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtintu reikalavimu prieš kreipiantis į Konstitucinį Teismą išnaudoti visas teisinės gynybos priemonės siekiama užtikrinti <...> ir tai, kad Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas bylas pagal [konstitucinius] skundus, neišsiterptų į bendrosios kompetencijos ar specializuotų teismų kompetenciją ir jiems priskirtus įgaliojimus vykdyti teisingumą ir spręsti teisinius ginčus dėl pažeistų asmens teisių ar laisvių“²³⁶. Juk visada yra bent teorinė tikimybė, tegu ir nykstamai maža, kad gali paaiškėti tokių naujų aplinkybių, dėl kurių, jei pareiškėjas vėl kreiptųsi į teismus, jau baigtos bylos turės būti atnaujintos. Kodėl tokiais atvejais atsisakoma nagrinėti prašymą kaip paduotą asmens, neturinčio teisės kreiptis į Konstitucinį Teismą, o ne jis grąžinamas pareiškėjui tuo pagrindu, kad nebuvo išnaudotos teisinės gynybos priemonės, neišsiterpiančios į tai, kas priskirta kitų teismų, jei į juos vėl būtų kreiptasi, kompetencijai? Šiuo atžvilgiu EŽTT praktika paprastesnė: EŽTK nenumatyta tokio dalyko kaip prašymo grąžinimas pareiškėjui – numatytas tik atsisakymas jį nagrinėti: atsisakoma ir tada, kai pareiškėjas nėra pažeidimo, kuriuo jis skundžiasi, auka, ir tada, kai jis nėra išnaudojęs visų vidaus teisinės gynybos priemonių.

Dar labiau intriguoja atsisakymas priimti nagrinėti prašymą, kai „ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, kuriuo galėjo būti pažeistos pareiškėjo konstitucinės teisės ar laisvės“. Ši formuluoatė labai talpi. Ji taikoma įvairiose situacijose: tada, kai ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu nebuvo priimta teismų sprendimų²³⁷ arba jo pagrindu nebuvo priimta sprendimo, kuriuo galėjo būti pažeistos pareiškėjo konstitucinės teisės ar laisvės²³⁸, arba kai ginčijami tokie aktai (jų dalys), kurie nebuvo pagrindas priimti sprendimus, su kuriais pareiškėjai sieja savo konstitucinių teisių ar laisvių pažeidimą²³⁹, arba kai tam tikri sprendimai buvo priimti, bet ne reguliavimo, kurį ginčija pareiškėjas, pagrindu²⁴⁰ ir kt. Laikui bėgant gali atsirasti ir įvairesnių situacijų, kurioms bus

236 Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimas.

237 Pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 16 d. sprendimas nr. KT6-A-S6/2020.

238 Pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 13 d. sprendimas nr. KT91-A-S86/2020.

239 Pvz., Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT77-A-S62/2019; 2019 m. lapkričio 6 d. sprendimas nr. KT43-A-S31/2019.

240 Pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 20 d. sprendimas nr. KT7-A-S7/2020; 2021 m. gruodžio 15 d. sprendimas nr. KT196-A-S182/2021; 2020 m. balandžio 1 d. sprendimas nr. KT64-A-S59/2020; 2022 m. birželio 8 d. sprendimas nr. KT77-A-S71/2022.

pritaikoma ši formuluo­­tė, drauge ir pripa­­žįstama, kad į Konstitucinį Teismą kreipėsi asmuo, neturėjęs teisės į jį kreiptis. Ar šią formuluo­­tę galima pritaikyti tokiose situacijose, kaip tos, kai Seimas dukart atsisakė suteikti valstybės pripa­­žinimą „Romuvai“, o jokia kita institucija nepriėmė – nes nė neturėjo priimti – kokio nors sprendimo „ginčijamo teisinio reguliavimo pagrindu“, nes šios bendrijos konstitucinės teisės buvo veiksmingai suvaržytos jau pirmuoju sprendimu, priimtu Seimo, neperkėlusio ant kitų institucijų pečių vargo pažeisti Konstituciją ir Konvenciją ir prisėmusio šią abejotiną garbę sau? Kol kas atsakymo į šį klausimą nėra. Jeigu ši religinė bendrija būtų kreipusis į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu, gal jau žinotume.

Pabaiga

Konstitucinis skundas – neabejotinai svarbus institutas, leidžiantis siekti veiksmingesnio žmogaus teisių ir laisvių apsaugos ir kitų konstitucinių vertybių užtikrinimo. Lietuvoje įtvirtintas jo modelis nėra idealus, bet tikrovėje idealių modelių apskritai nebūna. Šis modelis gali ir turi būti tobulinamas. Kaip buvo parodyta, tikrai (sakytume, kad verkiant) reikia patobulinti kai kurias KTĮ formuluotes, taip pat pageidautina nustatyti racionalias išimtis iš KTĮ itin sugriežtintos visų teisinės gynybos priemonių taisyklės.

Kitas kelias – potencialiems pareiškėjams ir žmogaus teisėms apskritai draugiškas Konstitucijos ir KTĮ (taip pat, jei prireiktų, kitų įstatymų, kaip antai RBBĮ) nuostatų aiškinimas, atsisakant tokių išgalvotų, dirbtinių, nežinia kam reikalingų konstitucinių skundų pateikimo į Konstitucinį Teismą filtrų kaip pirmojo ir paskutiniojo sprendimų dualizmas, būtinumas visais atvejais kreiptis į teismą, net jei jo galimybė nenumatyta įstatymuose, ir galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo įsiteisėjimas. Tai iš Konstitucinio Teismo pareikalautų atviro žvilgsnio į savo praktiką, taip pat ir ryžto. Kišti galvą į smėlį, nepripažinti problemos, juo labiau tokios, kurią gali išspręsti pats Teismas, – ne geriausias būdas jos atsikratyti.

Tą problemą akivaizdžiai parodė EŽTT „Romuvos“ byla. Joje lietuviškasis konstitucinis skundas nepripažintas veiksminga žmogaus teisių gynimo priemone, kurią reikia išnaudoti prieš kreipiantis į Strasbūro Teismą. Bet jis nebuvo pripažintas apskritai neveiksminga teisinės gynybos priemone. Jeigu jis nebūtų *prima facie* laikomas priemone, kuri gali būti veiksminga, tikėtina, kad EŽTT sprendime jam būtų skirta mažiau dėmesio.

Panašiai, kaip beveik kiekvienas vaistas turi ir šalutinį poveikį, taip ir dažna reforma turi ir neigiamybių, kurias ne visada galima numatyti iš anksto. Šioje studijoje agituojama už oficialiosios doktrinos, kuri šiuo metu yra gana keista, nes joje konstituciniai argumentai susipynę su nekritišku įstatymo nuostatų aiškinimu,

peržiūrą ir praktikos keitimą. Siūlomos korekcijos taip pat gali turėti kokių nors neigiamų aspektų, kurių studijos autoriai šiuo metu nenumato. Jei jų išryškėtų, galbūt kai ką tektų vėl koreguoti. Tačiau esame įsitikinę, kad teigiamybės nusvertų neigiamybės. Į lietuviškąjį individualaus konstitucinio skundo modelį neturi būti žvelgiama kaip į kažką, kas vieną kartą sukurta visiems laikams ir nebegali būti taisoma, juo labiau nebeturi būti taisoma, nes, girdi, tai, kas sukurta, yra taip tobula, kad nė nebegali būti pagerinta. Lietuviškasis konstitucinis skundas – naujas pažangus institutas, galintis būti veiksminga žmogaus teisių gynimo priemone, bet jo nereikia pergirti, nes, kaip matėme, kai kas jame nėra girtina. Tą aiškiai rodo „Romuvos“ valstybinio (ne)pripažinimo istorija. Vargu ar ši byla yra paskutinė tokio pobūdžio byla tarptautiniuose teismuose. Konstitucinio Teismo rankose – ir valioje – yra priemonė, kuri leistų tikrai, o ne vien žodžiais sumažinti tokių sprendimų, kai nustatomas teisės į veiksmingą teisinę gynybos priemonę pažeidimas, tikimybę.

Čia ryškėja kita problema – daug sudėtingesnė. Konstitucinis Teismas gali pripažinti Seimo atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą RBBĮ reikalavimus atitinkančiai religinei bendrijai antikonstituciniu. Tačiau jis negali priversti Seimo priimti nutarimą, kuriuo jai būtų suteiktas tas statusas. Ne visos teisinės problemos išsprendžiamos teisės priemonėmis. Kai kurios išsprendžiamos būtent ne teisės priemonėmis. Kai 2009 m. pagaliau pavyko atleisti iš pareigų kadenciją baigusį Aukščiausiojo Teismo pirmininką, Seimo ištikus metus neteisėtai perlaikytą einant tas pareigas, tą pavyko padaryti įsikišus kai kuriems politinio proceso dalyviams (ne viskas, kas buvo daroma siekiant, kad vėl įsivyratų konstitucinė tvarka, buvo vieša). Tokios istorijos kaip „Romuvos“ gali kartotis ir kartotis – nes jos neišsprendžiamos vien teisės priemonėmis. Gal ir nebūtų nenaudingos Konstitucijos pataisos, pagal kurias teismai galėtų priimti sprendimus už teisės nepaisantį Seimą ar kitas institucijas, bet kontempliuoti tokias pataisas reikštų užsisvajoti apie neįmanomus dalykus. Bet net ir tokios pataisos nebūtų panacėja. Tam, kad nebūtų tokių bylų kaip „Romuvos“, reikia kažko daugiau nei konstitucinės ir kitos teisinės novelos. Konstitucijos veiksmingumas priklauso nuo pagarbos jai, nuo teisinės ir politinės kultūros, nuo mentaliteto. Neatsitiktinai šioje studijoje pateikiama daug citatų iš Seimo plenarinių posėdžių stenogramų. *Sapienti sat.*

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Lietuvos Respublikos norminiai aktai

Konstitucija

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Žin.*, 1992, nr. 33-1014; galiojanti suvestinė redakcija – TAR, nr. 0921010KONSRG922324.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). TAR, nr. 2019-05330.

Konstituciniai įstatymai

1. Lietuvos Respublikos referendumo konstitucinis įstatymas (2022). *TAR*, nr. 2022-15209.

Įstatymai ir įstatymo galią turintys aktai

1. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (1999). *Žin.*, 1999, nr. 13-308; nauja redakcija (2016) – *TAR*, nr. 2016-16849; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0991010ISTAIIII-1029.
2. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo nr. VIII-1029 156 straipsnio pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12376.
3. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas (2015). *TAR*, nr. 2015-11216; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 2015-11216.
4. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 658, 659, 660 ir 663 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12373.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Žin.*, 2002, nr. 37-1341; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1021010ISTA00IX-785.
6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXV skyriaus pavadinimo ir 456, 457, 458 ir 459 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12371.
7. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Žin.*, 2002, nr. 36-1340; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1021010KODE00IX-743.
8. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 366 ir 367 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12370.
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Žin.*, 2000, nr. 74-2262; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1001010ISTAIIII-1864.
10. Lietuvos Respublikos gyvūnų gerovės ir apsaugos įstatymas (1997). *Žin.*, 1997, nr. 108-2728; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0971010ISTAVIII-500.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (1993). *Žin.*, 1993, nr. 6-120; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0931010ISTA0000I-67.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53¹, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 67¹ ir 67² straipsniais įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12391.
13. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (1995). *Žin.*, 1995, nr. 89-1985; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0951010ISTA00I-1057.
14. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 6 straipsnio pakeitimo įstatymas (2023). *TAR*, nr. 2023-05502.
15. Lietuvos Respublikos Seimo statutas (1994), *Žin.*, 1994, nr. 15-249; nauja redakcija (1999) – *Žin.*, 1999, nr. 5-97; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 0941010STA-T000I-399.
16. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas (2000). *Žin.*, 2000, nr. 30-827; nauja redakcija (2013) – *Žin.*, 2013, nr. 54-2675; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1001010ISTAIIII-1591.
17. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo nr. VIII-1591 2, 14, 18 ir 20 straipsnių pakeitimo įstatymas (2019). *TAR*, nr. 2019-12377.

18. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (1999). *Žin.*, 1999, nr. 60-1945; nauja redakcija (2020) – *TAR*, nr. 2020-12819; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 09910101STAI3-1234.
19. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas (1996). *Žin.*, 1996, nr. 71-1706; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 09610101STA001-1418.

Pojstatyminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamentas (2004). *Žin.*, 2004, nr. 38-1237; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1041000SPRERGo41467.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimas nr. 17B-3 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo“. *TAR*, 2019-14273; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 2019-14273.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 6 d. sprendimas nr. 17B-4 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 5 d. sprendimo nr. 17B-3 „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento pakeitimo ir papildymo“ pakeitimo“. *TAR*, nr. 2019-14274.
4. Lietuvos Respublikos Seimo 2007 m. liepos 4 d. nutarimas nr. X-1264 „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“. *Žin.*, 2007, nr. 77-3061; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 1071010NUTA00X-1264.
5. Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. gruodžio 17 d. nutarimas nr. XI-577 „Dėl Seimo nutarimo „Dėl individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimo koncepcijos patvirtinimo“ pakeitimo“. *Žin.*, 152-6823.
6. Lietuvos Respublikos Seimo 2016 m. gruodžio 13 d. nutarimas nr. XIII-82 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos“. *TAR*, 2016-28737.
7. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2002 m. vasario 15 d. įsakymas nr. 39 „Dėl tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų sąrašo patvirtinimo“. *Žin.*, 2002, nr. 17-707; pripažinimas netekusiu galios – *Žin.*, nr. 2010, 70-3517.
8. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymas nr. 1R-298 „Dėl Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų patvirtinimo“. *Žin.*, 2013, nr. 137-6952; galiojanti suvestinė redakcija – *TAR*, nr. 2013-00131.
9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2021 m. lapkričio 18 d. įsakymas nr. 1R-388 „Dėl Teisingumo ministro 2013 m. gruodžio 23 d. įsakymas nr. 1R-298 „Dėl Teisės aktų projektų rengimo rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo“. *TAR*, nr. 2021-23878.
10. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2023 m. balandžio 28 d. įsakymas nr. 1R-167 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos išvadų dėl religinių bendrijų atitikties valstybės pripažinimo suteikimo reikalavimams rengimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *TAR*, 2023-08182.

Travaux préparatoires – Lietuvos Respublikos norminių aktų projektai, jų aiškinamieji raštai ir svarstymo medžiaga

1. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo Nr. I-1057 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto (2022). Prieiga per internetą:

- <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/86de5b107c5f11edbdcebd68a7aodf7e?jfwid=12eg568e8g>
2. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo ir Lietuvos Respublikos statuto dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto nr. I-399 7o straipsnio papildymo projektų (2022). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/4af85bc0f23d11ecbf9c72e552dd5bd?jfwid=-pd71f7iu8>
 3. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projekto (2021). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bbabbcb112ee11ecad9fbfb5fo06237b?jfwid=-wlnv84kq> (priedas nr. 2).
 4. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas XP-980 (2005). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.267381?jfwid=12eg568cl8>
 5. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106, 107 straipsnių papildymo ir pakeitimo įstatymo projektas XP-980(2) (2008). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.320023?jfwid=12eg568cl8>
 6. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas XP-980(3) (2008). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.324316?positionInSearchResults=4&searchModelUUID=-bc946507-1a0c-4a6a-985a-be2225coddff2>
 7. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIII P-431 (2017). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/942a6100057411e78352864fdc41e502?jfwid=sq1lowggu>
 8. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIII P-431(2) (2017). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/d8f62110408011e7b8e5a254f4e1c3a7?jfwid=sq1lowggu>
 9. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIII P-2159 (2017). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/353b987059de11e896f6c1bcca8cd3a8?jfwid=3ciqi9dlj>
 10. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 ir 107 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas nr. XIII P-2159(2) (2018). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/8b523cf0bbf11e8aa33fe8f0fea665f?jfwid=3ciqi9dlj>
 11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 31, 65, 66, 68, 72 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas nr. XIII P-432 (2017). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/fb70ddc0057511e78352864fdc41e502?jfwid=89x1te5wd>
 12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininko raštas Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai (2019). „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo nr. I-67 3, 13, 24, 28, 31, 32, 39, 40, 46, 48, 49, 53¹, 61, 65, 66, 68, 69, 70, 76, 84, 86, 88 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 67¹ IR 67² straipsniais įstatymo projekto nr. 19-4644 ir su juo susijusių įstatymų projektų, nr. 14B-231 (2.4). Prieiga per internetą: <https://e->

- seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAN/fa11f0506d7d11e99684a7f33a9827ac?positionInSearchResults=10&searchModelUUID=411d4160-671e-4c70-818e-c843519a866a
13. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas XIVP-2364 (2022). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/863d55907c5e11edbdcabd68a7a0df7e?positionInSearchResults=2&searchModelUUID=58c4boe6-eb61-4f63-b250-6ca1017ec63a>
 14. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas nr. XIIP-3670 (2015). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ocb61920771411e59a1ed226d1cbceb5>
 15. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo nr. I-1057 6 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas nr. XIVP-1850 (2022). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/4e507ceof23c11ecbf9c72e552dd5bd?jfwid=-pd71f7iu8>
 16. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIIP-2016 (2018). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/142f1b107ab911e89188e16a6495e98c>
 17. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIIP-2016(2) (2018). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/142f1b107ab911e89188e16a6495e98c?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=3059d3df-8129-47e7-b15d-9139024e8938>
 18. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIVP-893 (2021). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bbabb1121e11ecad9fbbf5f006237b?jfwid=-wlfv84kq>
 19. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIVP-893(2) (2021). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/05baf1005e4311ecb2fe9975f8a9e52e>
 20. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIVP-893(3) (2022). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/97f2baa04b9911edb7269d52b4d4fd38?jfwid=-wlfv7su1>
 21. Lietuvos Respublikos Seimo statuto „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio papildymo“ projektas nr. XIVP-1851 (2022). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/ee5489cof23c11ecbf9c72e552dd5bd?jfwid=-pd71f7iu8>
 22. Lietuvos Respublikos Seimo statuto „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio papildymo“ projektas nr. XIVP-2581 (2023). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/2acb80docd2411ed9b3c9397e1236c2a?jfwid=12eg56hzz>
 23. Lietuvos Respublikos Seimo statuto „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto nr. I-399 70 straipsnio pakeitimo“ projektas nr. XIVP-2581(2) (2023). <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/2a468590e41e11eda305cb3bdf2af4d8?jfwid=12eg56hzzt>

24. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2022 m. balandžio 7 d. sprendimas nr. SV-S-450 „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos religinių bendrijų ir bendruomenių įstatymo nuostatomis tobulinti“. TAR, nr. 2022-07264; galiojanti suvestinė redakcija – TAR, nr. 2022-13384.
25. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos raštas Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komitetui „Dėl išvados valstybės pripažintos religinės bendrijos statuso suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ klausimu pateikimo“, nr. (8.3.44)-7R (2021, tiksli data nenurodyta). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/bbabbcc121ee11ecad9fbbf5foo6237b?jfwid=-wlfvnv84kq> (priedas nr. 1).

Travaux préparatoires – Seimo plenarinių posėdžių medžiaga

1. Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. balandžio 6 d. plenarinio posėdžio nr. 18(500) protokolas. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.230068>
2. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 25 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 301 protokolas nr. SPP-301. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/ca65f05297d411e9aab6d8dd69c6da66>
3. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 25 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 301 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/92db1971974911e9aab6d8dd69c6da66>
4. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 303 protokolas nr. SPP-303. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/ca65f05297d411e9aab6d8dd69c6da66>
5. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 303 Seimo narių balsavimų rezultatai: Klausimas, dėl kurio vyko balsavimas – Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas (Nr. XIIIP-2016(2)). Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=37067&p_bals_id=-35030
6. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. rytinio posėdžio nr. 303 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/f3076a4198db11e9aab6d8dd69c6da66>.
7. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. vakarinio posėdžio nr. 304 protokolas nr. SPP-304. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/096db65399711e9aab6d8dd69c6da66>
8. Lietuvos Respublikos Seimo 2019 m. birželio 27 d. vakarinio posėdžio nr. 304 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/49107961998411e9aab6d8dd69c6da66>
9. Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio posėdžio nr. 121 protokolas nr. SPP-121. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/572640a0578e11ec86bdcboa6d573b32>
10. Lietuvos Respublikos Seimo 2021 m. gruodžio 7 d. vakarinio posėdžio nr. 121 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/22a4eea-0581311ecacf0d54306d0ca27>

11. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. balandžio 21 d. vakarinis posėdis nr. 160. Lan-komumas. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35727&p_k=1&p_a=sale_lank_pos&p_fakt_pos_id=-501709
12. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. balandžio 21 d. vakarinio posėdžio nr. 160 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/155a-5050c20811ec9f0095b4d96fd400>
13. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. balandžio 21 d. vakarinio posėdžio nr. 160 vaizdo įrašas. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35826&p_k=1&p_a=media_object_viewer&guid=F0FE127E-0B71-4A22-9E78-F4F20080FA8F
14. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. birželio 30 d. vakarinio posėdžio nr. 193 protokolas nr. SPP-193. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/2af-42b22f94411ecbf9c72e552dd5bd?jfwid=-wlfv7evi>
15. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. birželio 30 d. vakarinio posėdžio nr. 193 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/f724aaf0f92e-11ecbf9c72e552dd5bd?positionInSearchResults=8&searchModelUUID=237a189d-7ffd-45a1-a8fe-42fb410efc23>
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. rugsėjo 27 d. vakarinio posėdžio nr. 207 protokolas nr. SPP-207. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/251fe1333e7711edbf47f0036855e731?jfwid=-wlfv7dvn>
17. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. vakarinio posėdžio nr. 209 protokolas nr. SPP-209. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/8b1e9c52409411edbf47f0036855e731>
18. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. vakarinio posėdžio nr. 209 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/b447e-b2040af11edbf47f0036855e731>
19. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. spalio 11 d. vakarinio posėdžio nr. 212 protokolas nr. SPP-212. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/68370b9249f011edb7269d52b4d4fd38?jfwid=-wlfv7dje>
20. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio posėdžio nr. 213 protokolas nr. SPP-213. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/54536e-b0568011edbaoded10be2fa21c?jfwid=-wlfv7dij>
21. Lietuvos Respublikos Seimo 2022 m. spalio 27 d. vakarinio posėdžio nr. 213 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/o2d6a400561011edbaoded10be2fa21c?jfwid=-wlfv7dij>
22. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. kovo 23 d. vakarinio posėdžio nr. 251 protokolas nr. SPP-251. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c51836a0c99211ed9b3c9397e1236c2a>
23. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. kovo 23 d. vakarinio posėdžio nr. 251 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c51836a0c99211ed9b3c9397e1236c2a>
24. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gegužės 18 d. vakarinio posėdžio nr. 275 protokolas nr. SPP-275. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/19383f-12f5ac11edb649a2a873fdbdf?jfwid=-wlfv756n>

25. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gegužės 18 d. vakarinio posėdžio nr. 275 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/d12c92a0f5ad11edb649a2a873fdbdfd>
26. Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. gegužės 18 d. vakarinio posėdžio nr. 304 protokolai nr. SPP-304. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/096db653997111e9aab6d8dd69c6da66>

Kitų valstybių norminiai aktai

1. Civillikums (1937) (Latvijos Respublikos civilinis įstatymas, galiojanti suvestinė redakcija). Prieiga per internetą: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>
2. Reliģisko organizāciju likums (1995) (Latvijos Respublikos reliģiņu organizāciju įstatymas, galiojanti suvestinė redakcija). Prieiga per internetą: <https://likumi.lv/ta/id/36874-religisko-organizaciju-likums>

Tarptautinės sutartys

1. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu nr. 15 (konsoliduotas tekstas). TAR, nr. 2022-02432.
2. Georgetown Law Library. *International and Foreign Animal Law Research Guide*. Prieiga per internetą: <https://guides.ll.georgetown.edu/InternationalAnimalLaw/treaties>

Tarptautinių sutarčių travaux préparatoires

1. Protocol no. 15 amending the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (CETS No. 213). Explanatory Report. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Protocol_15_explanatory_report_ENG

Europos komisijos už demokratiją per teisę dokumentai

1. European Commission for Democracy through Law (2004). CDL-AD(2004)028-e Guidelines for legislative reviews of laws affecting religion or belief adopted by the Venice Commission at its 59th Plenary Session (Venice, 18-19 June 2004). Prieiga per internetą: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282004%29028-e>
2. European Commission for Democracy through Law (2012). CDL-AD(2012)009-e Opinion on Act CLI of 2011 on the Constitutional Court of Hungary adopted by the Venice Commission at its 91st Plenary Session (Venice, 15-16 June 2012). Prieiga per internetą: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2012\)009-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)009-e)
3. European Commission for Democracy through Law (2018). Opinion no. 923/2018. Draft amicus curiae brief for the Constitutional Court of Georgia on the effects of Constitutional Court decisions on final judgments in civil and administrative cases. Prieiga per internetą: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL\(2018\)019-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL(2018)019-e)
4. European Commission for Democracy through Law (2020). Opinion no. 1004/2020. Revised report on individual access to constitutional justice, adopted by the Venice Commission on 11 December 2020 at its 125th online Plenary Session (11-12 December

2020). Prieiga per internetą: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2021\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2021)001-e)

Kiti Europos Tarybos dokumentai

1. The Council of Europe's Directorate General Human Rights and Rule of Law (2013). The Guide to Good Practice in Respect of Domestic Remedies (adopted by the Committee of Ministers on 18 September 2013). Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/pub_coe_domestics_remedies_eng

Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1993 m. spalio 1 d. nutarimas. *Žin.*, 1993, nr. 51-991.
2. Konstitucinio Teismo 1994 m. birželio 30 d. nutarimas. *Žin.*, 1994, nr. 51-979.
3. Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 23 d. išvada. *Žin.*, 1996, nr. 114-2644.
4. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Žin.*, 1997, nr. 91-2289.
5. Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. *Žin.*, 1998, nr. 5-99.
6. Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 7 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 3-78.
7. Konstitucinio Teismo 2000 m. kovo 30 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 28-784.
8. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 49-1424.
9. Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 54-1587.
10. Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 12 d. nutarimas. *Žin.*, 2001, nr. 33-1108.
11. Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas. *Žin.*, 2001, nr. 102-3636.
12. Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas. *Žin.*, 2002, nr. 5-186; tekstas su atitaisymais – TAR, nr. 1021000NUTARGo20090.
13. Konstitucinio Teismo 2002 m. balandžio 25 d. sprendimas. *Žin.*, 2002, nr. 44-1679.
14. Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, nr. 69-2832.
15. Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimas. *Žin.*, 2003, nr. 57-2552.
16. Konstitucinio Teismo 2004 m. balandžio 7 d. sprendimas. *Žin.*, 2004, nr. 53-1816.
17. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Žin.*, 2004, nr. 85-3094.
18. Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas. *Žin.*, 2004, nr. 105-3894.
19. Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Žin.*, 2004, nr. 181-6708; tekstas su atitaisymais – TAR, nr. 1041000NUTARGo49446.
20. Konstitucinio Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutarimas. *Žin.*, 2005, nr. 9-289.
21. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Žin.*, 2006, nr. 7-254.
22. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Žin.*, 2006, nr. 36-1292.
23. Konstitucinio Teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimas. *Žin.*, 2006, nr. 38-1349.
24. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Žin.*, 2006, nr. 65-2400.
25. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Žin.*, 2006, 88-3475, tekstas su atitaisymais – TAR, nr. 1061000SPRERGo60253.
26. Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d. nutarimas. *Žin.*, 2007, nr. 7-287.
27. Konstitucinio Teismo 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimas. *Žin.*, 2007, nr. 90-3580.
28. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimas. *Žin.*, 2007, nr. 129-5246.

29. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 7 d. nutarimas. *Žin.*, 2007, nr. 131-5309.
30. Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 22 d. nutarimas. *Žin.*, 2008, nr. 23-853.
31. Konstitucinio Teismo 2009 m. gegužės 15 d. sprendimas. *Žin.*, 2009, nr. 58-2251.
32. Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Žin.*, 2010, nr. 56-2766.
33. Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas. *Žin.*, 2012, nr. 105-5330.
34. Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas. *Žin.*, 2013, nr. 103-5079.
35. Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 18 d. sprendimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta35/content>
36. Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2014-10117.
37. Konstitucinio Teismo 2015 m. birželio 11 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2016-00001.
38. Konstitucinio Teismo 2015 m. rugsėjo 22 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2015-14100.
39. Konstitucinio Teismo 2016 m. birželio 28 d. sprendimas. *TAR*, nr. 2016-17828.
40. Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2016-19478.
41. Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2017-11471.
42. Konstitucinio Teismo 2018 m. balandžio 17 d. sprendimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1821/content>
43. Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 16 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2019-19221.
44. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 9 d. sprendimas nr. KT28-A-S17/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1970/content>
45. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimas nr. KT29-A-S18/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1971/content>
46. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 10 d. sprendimas nr. KT30-A-S19/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1972/content>
47. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 17 d. sprendimas nr. KT34-A-S23/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1977/content>
48. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 22 d. sprendimas nr. KT37-A-S26/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1982/content>
49. Konstitucinio Teismo 2019 m. spalio 30 d. sprendimas nr. KT40-A-S29/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1985/content>
50. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 6 d. sprendimas nr. KT43-A-S31/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1989/content>
51. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 12 d. sprendimas nr. KT45-A-S32/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1991/content>
52. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 13 d. sprendimas nr. KT47-A-S34/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1993/content>
53. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 20 d. sprendimas nr. KT50-A-S37/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta1996/content>
54. Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 25 d. nutarimas. *TAR*, 2019, nr. 2019-18747.
55. Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT67-A-S53/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2014/content>
56. Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT77-A-S62/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2023/content>

57. Konstitucinio Teismo 2019 m. gruodžio 18 d. sprendimas nr. KT79-A-S64/2019. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2025/content>
58. Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 16 d. sprendimas nr. KT6-A-S6/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2046/content>
59. Konstitucinio Teismo 2020 m. sausio 20 d. sprendimas nr. KT7-A-S7/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2047/content>
60. Konstitucinio Teismo 2020 m. vasario 5 d. sprendimas nr. KT20-A-S20/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2063/content>
61. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2020-05178.
62. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2020-05659.
63. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 18 d. sprendimas nr. KT50-A-S45/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2097/content>
64. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 1 d. sprendimas nr. KT61-A-S56/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2109/content>
65. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 1 d. sprendimas nr. KT64-A-S59/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2110/content>
66. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 8 d. sprendimas nr. KT70-A-S65/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2117/content>
67. Konstitucinio Teismo 2020 m. balandžio 29 d. sprendimas nr. KT85-A-S80/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2136/content>
68. Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 13 d. sprendimas nr. KT91-A-S86/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2144/content>
69. Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 12 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2020-12928.
70. Konstitucinio Teismo 2020 m. birželio 18 d. sprendimas nr. KT110-A-S102/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2166/content>
71. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 2 d. sprendimas nr. KT116-A-S108/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2172/content>
72. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 23 d. sprendimas nr. KT132-A-S123/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2192/content>
73. Konstitucinio Teismo 2020 m. liepos 24 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2020-16411.
74. Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 20 d. sprendimas nr. KT144-A-S133/2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2204/content>
75. Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 11 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2020-19129.
76. Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 4 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-04528.
77. Konstitucinio Teismo 2021 m. kovo 19 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-05546.
78. Konstitucinio Teismo 2021 m. balandžio 14 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-07723.
79. Konstitucinio Teismo 2021 m. liepos 16 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-16058,
80. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 7 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-18922.
81. Konstitucinio Teismo 2021 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-20273.
82. Konstitucinio Teismo 2021 m. lapkričio 9 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-23240.
83. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 15 d. sprendimas nr. KT196-A-S182/2021. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2575/content>

84. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-26640.
85. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2021-27683.
86. Konstitucinio Teismo 2022 m. vasario 10 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2022-02427.
87. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 27 d. nutarimas. *TAR*, nr. 2022-08605.
88. Konstitucinio Teismo 2022 m. birželio 8 d. sprendimas nr. KT77-A-S71/2022.
89. Konstitucinio Teismo 2022 m. rugsėjo 22 d. nutarimas *TAR*, nr. 2022-19372.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bylų medžiaga

1. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 4 d. teismo posėdžio protokolas (kopija gauta iš Konstitucinio Teismo).
2. Prašymas ištirti teisės akto atitikimą Lietuvos Respublikos Konstitucijai nr. S-2016-6929, 2019 m. lapkričio 12 d. (kopija gauta iš Konstitucinio Teismo).

Informacija apie Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktiką

1. Konstitucinis Teismas (2020). Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas 2019 (2020). Prieiga per internetą: https://lrkt.lt/data/public/uploads/2020/03/_metinis-2019-web.pdf
2. Konstitucinis Teismas (2021). Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas 2020. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2021/04/metinis-2020-web.pdf>
3. Konstitucinis Teismas (2022). Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas 2021. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/data/public/uploads/2022/04/metinis-2021-web.pdf>
4. Konstitucinis Teismas (2023). Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas 2022. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2023/04/metinis-2022-web.pdf>
5. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui pateiktų individualių konstitucinių skundų priimtino apžvalga: 2019 m. rugsėjo 1 d. – 2020 m. rugpjūčio 31 d (2020). Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2021/04/individualiu-konstituciniu-skundu-priimtino-apzvalga-2019-2020-link.pdf>

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo jurisprudencija

1. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2021 m. rugsėjo 29 d. nutartis administracinėje byloje nr. eA-1871-492/2021.

Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija

1. *Abu Zubaydah prieš Lietuvą*, nr. 46454/11, 2018 m. gegužės 31 d.
2. *Arbačiauskienė prieš Lietuvą*, nr. 2971/08, 2016 m. kovo 1 d.
3. *Āsatriúarfélagið prieš Islandiją* (nepriimtino sprendimas), nr. 22897/08, 2012 m. rugsėjo 18 d.
4. *Balsytė-Lideikienė prieš Lietuvą* (nepriimtino sprendimas), nr. 72596/01, 2001 m. gegužės 23 d.
5. *Bastys prieš Lietuvą*, nr. 80749/17, 2020 m. vasario 4 d.

6. *Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą*, nr. 41288/15, 2020 m. sausio 14 d.
7. *Černius ir Rinkevičius prieš Lietuvą*, nr. 73579/17 ir nr. 14620/18, 2020 m. vasario 18 d.
8. *Delfi AS prieš Estiją [DK]*, nr. 64569/09, 2015 m. birželio 16 d.
9. *Drakšas prieš Lietuvą*, nr. 36662/04, 2012 m. liepos 12 d.
10. *Gorzelik prieš Lenkiją [DK]*, nr. 44128/98, 2004 m. vasario 17 d.
11. *Hoppen ir AB „Amber Grid“ darbuotojų profesinė sąjunga prieš Lietuvą*, nr. 976/20, 2023 m. sausio 17 d.
12. *İzzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją [DK]*, nr. 62649/10, 2016 m. balandžio 26 d.
13. *Januškevičienė prieš Lietuvą*, nr. 69717/14, 2019 m. rugsėjo 3 d.
14. *Kimlya ir kiti prieš Rusiją*, nr. 76836/01 ir nr. 32782/03, 2009 m. spalio 1 d.
15. *Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą*, nr. 74357/01 ir dar dvi peticijos, 2008 m. vasario 19 d.
16. *L. prieš Lietuvą*, nr. 27527/03, 2007 m. rugsėjo 11 d.
17. *Laniauskas ir Januška prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas), nr. 74111/12 ir 53460/15, 2018 m. rugsėjo 25 d.
18. *Larionovs ir Tess prieš Latviją* (nepriimtino sprendimas), nr. 45520/04 ir nr. 19363/05, 2014 m. lapkričio 25 d.
19. *Magyar Keresztény Mennonita Egyház ir kiti prieš Vengriją*, nr. 70945/11 ir 8 kiti, 2014 m. balandžio 8 d.
20. *M. A. ir kiti prieš Lietuvą*, nr. 59793/17, 2018 m. gruodžio 11 d.
21. *Macatė prieš Lietuvą [DK]*, nr. 61435/19, 2023 m. sausio 23 d.
22. *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*, nr. 22662/13 ir dar 7 peticijos, 2017 m. gegužės 23 d.
23. *Michno prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas), nr. 2982615, 2018 m. gruodžio 4 d.
24. *Mockutė prieš Lietuvą*, nr. 66490/09, 2018 m. vasario 27 d.
25. *Morkūnas prieš Lietuvą* (nepriimtino sprendimas), nr. 29798/02, 2007 m. balandžio 12 d.
26. *Paksas prieš Lietuvą [DK]*, nr. 34932/04, 2011 m. sausio 6 d.
27. *Petrova prieš Latviją*, nr. 4605/05, 2014 m. birželio 24 d.
28. *Rainys ir Gasparavičius prieš Lietuvą*, nr. 70665/01 ir nr. 74345/01, 2005 m. balandžio 7 d.
29. *Rohlena prieš Čekijos Respubliką [DK]*, nr. 59552/08, 2015 m. sausio 27 d.
30. *Sanchez prieš Prancūziją [DK]*, nr. 45581/15, 2023 m. gegužės 15 d.
31. *Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą*, nr. 48329/19, 2021 m. birželio 8 d.; vertimas: http://lrv-atstovas-eztt.lt/uploads/ROMUVA%20ov.%20LITHUANIA_SPRENDIMAS.docx.pdf.
32. *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą*, nr. 55480/00 ir nr. 59330/00, 2004 m. liepos 27 d.
33. *Sidabras ir kiti prieš Lietuvą*, nr. 50421/08 ir nr. 56213/08, 2015 m. birželio 23 d.
34. *Szott-Medyńska ir kiti prieš Lenkiją* (nepriimtino sprendimas), nr. 47414/99, 2003 m. spalio 9 d.
35. *Šulcas prieš Lietuvą*, nr. 35624/04, 2010 m. sausio 5 d.
36. *Teliatnikov prieš Lietuvą*, nr. 51914/19, 2022 m. birželio 7 d.
37. *Valaitis prieš Lietuvą*, nr. 3937519, 2023 m. sausio 17 d.

38. *Vallianatos prieš Graikiją* [DK], nr. 29381/09 ir nr. 32684/09, 2013 m. lapkričio 7 d.
39. *Varnas prieš Lietuvą*, nr. 42615/06, 2013 m. liepos 9 d.
40. *Vasiliauskas prieš Lietuvą* [DK], nr. 35343/05, 2015 m. lapkričio 20 d.
41. *Višniakovas prieš Lietuvą* (komiteto sprendimas), nr. 25988/16, 2018 m. gruodžio 18 d.
42. *Vučković ir kiti prieš Serbiją* [DK], nr. 17153/11 ir dar 29 peticijos, 2014 m. kovo 25 d.
43. *Zubac prieš Kroatiją* [DK], nr. 40160/12, 2018 m. balandžio 5 d.
44. *Žičkus prieš Lietuvą*, nr. 26652/02, 2009 m. balandžio 7 d.

Informacija apie Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų vykdymą

1. *Ancient Baltic Religious Association "Romuva" v. Lithuania* – Status of execution (2023), Prieiga per internetą: <https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=004-58447>

Informacija apie Europos Žmogaus Teisių Teismo gautas peticijas

1. *Ruminas prieš Lietuvą* (pranešimas apie peticijos perdavimą Vyriausybei), nr. 3181/22, 2023 m. kovo 7 d. Prieiga per internetą: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-224019>
2. *Senovės baltų religinė bendrija „Romuva“ prieš Lietuvą* (pranešimas apie peticijos perdavimą Vyriausybei), nr. 3181/22, 2023 m. birželio 12 d., Prieiga per internetą: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-203592>

Kitų valstybių teismų jurisprudencija

1. Nebraskos (JAV) apygardos teismo (United States District Court for the District of Nebraska) 2016 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje *Cavanaugh v. Bartelt*. Prieiga per internetą: <https://casetext.com/case/cavanaugh-v-bartelt-2>

Kita oficiali informacija

1. Lietuvos statistikos departamentas (2011). *Lietuvos gyventojai 2011 metais: 2011 m. gyventojų surašymo rezultatai*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
2. Oficialiosios statistikos portalas (2011). *Gyventojai pagal religinę bendruomenę, kuriai save priskyrė, savivaldybėse*. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=a19ff692-f3aa-4a3d-90c3-84c7880fa9fa#>

Mokslinė literatūra

1. Birmontienė, T. et al. (2019). *Konstituciniai ginčai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
2. Danėlienė, I. (2021). Individual access to constitutional justice in Lithuania: the potential within the newly established model of the individual constitutional complaint. *Revista de Derecho Político*, 111, 282–311.
3. Dürr, S. R. (2016). Improving human rights protection on the national and the European levels – Individual access to constitutional courts and the accession of the European Union to the European Convention on Human Rights. In: González Oropeza, M., Otálora Malassis, J. M., Nguyen Huu, D. (eds.), *Homenaje a Jean-Claude Colliard. Tomo II*. Mexico: Tribunal Electoral del Poder Judicial de la Federación, 267–298.

4. Jarašiūnas, E (2009). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir žmogaus teisių apsauga. Iš: Jarašiūnas, E. *et al.* *Žmogaus teisių apsaugos institucijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 193–244.
5. Jočienė, D. (2022). *Individualaus konstitucinio skundo įgyvendinimo iššūkiai: Lietuvos patirtis*. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/data/public/uploads/2022/03/d.jocienes-pranesimas.pdf>
6. Kūris, E. (2005). Sujets à droit de saisir la Cour constitutionnelle. Puščas, V. (resp. de ed.), Pirtac, N. (red.). *Justice constitutionnelle: actualite et perspectives*. Chişinău: Cartidact, 203–212.
7. Kūris, E. (2011). Konstitucinis Teismas. Iš: Kūris, E. (sud. ir moksl. red.) *Lietuvos teisinės institucijos*. Vilnius: Registrų centras, 69–111.
8. Kūris, E. (2023). Doctrinal experimenting with the Constitution in Lithuania: On the structure of the Constitution, the non-amendability of constitutional provisions, and the legal force of ‘pre-Constitutional’ acts. *Review of Central and East European Law*, 48(2), 95–133.
9. Lastauskienė, G. Sunki byla Lietuvos teismų požiūriu: Religinio pobūdžio bylų pavyzdžiu. *Teisė*, 104, 75–89.
10. Lastauskienė, G. (moksl. red.) (2020). *Teisės teorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
11. Mavčič, A. M. (2011). *Individual complaint as a domestic remedy to be exhausted or effective within the meaning of ECHR: Comparative and Slovenian aspect*. Prieiga per internetą: <http://www.concourts.net/lecture/constitutional%20complaint1.pdf>
12. Pūraitė-Andrikenė, D. (2022a). *Lietuvoje įtvirtintas konstitucinio skundo institutas kaip žmogaus teisių apsaugos įrankis*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
13. Pūraitė-Andrikenė, D. (2022b). Individual constitutional complaints in Lithuania: An effective remedy to be exhausted before applying to the European Court of Human Rights? *Baltic Journal of Law & Politics*, 15(1), 1–30.
14. Römeris, M. (1929). Valstybės Taryba. *Teisė* 16. Cit. pagal: Andriulis, V. Konstitucinės priežiūros Lietuvoje pradai Valstybės Tarybos (1928–1940) veikloje (1995). Iš: Rinkevičius, V. (sud.). *Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje: Konferencijų medžiaga*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas.
15. Sadurski, W. (2008). *Rights before courts: A study of constitutional courts in Postcommunist States of Central and Eastern Europe*. Dordrecht: Springer.
16. Steinberger, H. (1993). *Models of constitutional jurisdiction*. Strasbourg: European Commission for Democracy through Law, Council of Europe Press.
17. Švedas, G. *et al.* (2019). *Lietuvos baudžiamoji teisė. I knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
18. Wiczanowska, H. (2018). The adequacy of the constitutional complaint as extraordinary means of human rights protection: A comparison of Polish and German solutions. *Torun International Studies*, 1(11), 5–23.
19. Žilys, J. (2012). Konstitucinės justicijos ištakos Lietuvoje. Iš: Kūris, E. (sud. ir red.). *Lietuvos Respublikos Konstitucijos dvidešimtmetis: patirtis ir iššūkiai*. Vilnius: Lietuvos notarų rūmai, 29–53.

Kiti šaltiniai

1. 15min.lt (2019). *Valstybės pripažinimo negavusi religinė bendruomenė „Romuva“ kreipėsi į EŽTT*. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/religine-bendruomene-nepripazinta-romuva-kreipesi-i-ezt-56-1196290>
2. Andrukaitytė, M. (2019). *Grupė Seimo narių kreipėsi į KT dėl religinių bendruomenių pripažinimo termino*. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1116487/grupe-seimo-nariu-kreipesi-i-kt-del-religiniu-bendruomeniu-pripazini-termino>
3. Andrukaitytė, M. (2022b). „Romuva“ prašo sustiprintos EŽTT sprendimo priežiūros, Seime vėl nepritarus pripažinimui. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1793508/romuva-praso-sustiprintos-ezt-spren-ndimo-prieziuros-seime-vel-nep-ritarus-pripazinimui>
4. BBC (2015). *New Zealand: Pastafarian marriage ceremonies approved*. Prieiga per internetą: <https://www.bbc.com/news/blogs-news-from-elsewhere-35112484>
5. Bernardinai.lt (2019). „Romuva“ kreipėsi į EŽTT dėl nesuteikto valstybės pripažinimo. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2019-09-03-romuva-kreipesi-i-ezt-del-nesuteikto-valstybes-pripazinimo>
6. Chrysouopoulos, P. (2017). *Greek State Recognizes Paganism as Religion*. Prieiga per internetą: <https://greekreporter.com/2017/04/20/greek-state-recognizes-paganism-as-religion/#:~:text=Greek%20Pagans%20are%20granted%20legal,the%20indigenous%20religion%20of%20Hellas>
7. Collier, M. (2015). *Latvia provides EU's first "green" president – Raimonds Vējonis*. Prieiga per internetą: <https://eng.lsm.lv/article/politics/president/latvia-provides-eus-first-green-president-raimonds-vejonis.a132316>
8. Čibiraitė, G. (2006). *Baltai – demokratiška gyvybės religija*. Prieiga per internetą: <http://www.postscriptum.lt/9-politika-ir-gamta/baltai-%E2%80%93-demokratiska-gyvybes-religija>
9. Danauskienė, V. (2021). *Slaptasis ginklas Pavilionio interpelacijai: iniciatoriai neslepia turintys dar vieną kozirį*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/slaptasis-ginklas-pavilionio-interpelacijai-iniciatoriai-neslepia-turintys-dar-viena-koziri.d?id=87531871>
10. Delfi.lt (2001). *Rizikuojame pagarsėti kaip keistuolių valstybė*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/rizikuojame-pagarseti-kaip-keistuoliu-valstybe.d?id=602127>
11. Delfi.lt (2019). *Valstybės pripažinimo negavusi religinė bendruomenė „Romuva“ kreipėsi į EŽTT*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/valstybes-pripazinimo-negavusi-religine-bendruomene-romuva-kreipesi-i-ezt.d?id=82129239>
12. Garškaitė, R. (2018). *Ar valstybė turėtų pripažinti neopagonių bendriją*. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2018-06-23-ar-valstybe-turetu-pripazinti-neopagoniu-bendrija>
13. Gaučaitė-Znutienė, M. (2022). „Romuvai“ nesuteiktas pripažinimas piktina Seimo narius: „EŽTT nutarimas Seimui mažiau aktualus nei Dugino peزالai“. Prieiga per inter-

- netą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1799291/romuvai-nesuteiktas-pripazinimas-piktina-seimo-narius-eztt-nutarimas-seimui-maziau-aktualus-nei-dugino-peza-lai>
14. Girnius, K. (2020). *Ir Pavilionis turi teisę į savo nuomonę*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/kestutis-girnius-ir-pavilionis-turi-teise-i-savo-nuomone.d?id=84906473>
 15. Glodenis, D. (2020). *Religinių bendruomenių diferenciacija Lietuvoje Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos šviesoje*. Prieiga per internetą: <https://alkas.lt/2020/04/19/d-glodenis-religiniu-bendruomeniu-diferenciacija-lietuvoje-europos-zmogaus-teisiu-teismo-praktikos-sviesoje>
 16. Kauno.diena.lt (2021). *LVAT panaikino sprendimą dėl Ž. Pavilionio pasisakymų apie „Romuvą“*. Prieiga per internetą: <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/lvat-panaikino-sprendima-del-z-pavilionio-pasisakymu-apie-romuva-1045367>
 17. Laisvos visuomenės institutas (2022). *LVI raštas Seimo nariams dėl siūlomo Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo pakeitimo*. Prieiga per internetą: https://laisvavisuomene.lt/lvi-rastas-seimo-nariams-del-siulomo-religiniu-bendruomeniu-bendriju-istatymo-pakeitimo-projekto/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=lvi-rastas-seimo-nariams-del-siulomo-religiniu-bendruomeniu-bendriju-istatymo-pakeitimo-projekto
 18. *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt>
 19. Lokis-dottir (2008). *First official pagan cemetery in a millenium*. Prieiga per internetą: <https://lokis-dottir.livejournal.com/99399.html>
 20. Paužaitė-Kulvinskienė, J. (2023). *Administracinė diskrecija kaip pasirinkimai vertybinėse situacijose tarp teisės ir tikslingumo*. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2023/04/07/j-pauzaite-kulvinskiene-administracine-diskrecija-kaip-pasirinkimai-vertybinese-situacijose-tarp-teises-ir-tikslingumo>
 21. Pavilionis, Ž. (2021). Seimo nario Žygimanto Pavilionio pranešimas: „Aukštesnės instancijos teismas panaikino sprendimą, kuriuo Ž. Pavilioniui uždrausta turėti savo nuomonę dėl pagonybės“. Prieiga per internetą: https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=35403&p_k=1&p_t=278281
 22. Religijų tyrimų ir informacijos centras (2013). *Lietuvos gyventojai pagal tikybą: 2001 ir 2011 m. surašymų duomenys*. Prieiga per internetą: <https://religija.lt/straipsnis/lietuvos-gyventojai-pagal-tikyba-2001-ir-2011-m-surasymu-duomenis>
 23. Schulz, C. (2017). *Greek Paganism legally recognized as 'known religion' in Greece*. Prieiga per internetą: <https://wildhunt.org/2017/04/greek-paganism-legally-recognized-as-known-religion-in-greece.html>
 24. Slaptai.lt (2020). *Parlamentaras Žygimantas Pavilionis skųs teismo sprendimą dėl „Romuvos“*. Prieiga per internetą: <https://slaptai.lt/parlamentaras-zygimantas-pavilionis-skus-teismo-sprendima-del-romuvos>
 25. Theguardian.com (2016). *World's first Pastafarian wedding takes place in New Zealand*. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/world/2016/apr/18/worlds-first-pastafarian-wedding-takes-place-in-new-zealand>

26. Urbonaitė-Vainienė, I. (2012). *V. Aleknaitė-Abramikienė: jei galėčiau, iš savo gyvenimo išbraukčiau sakinį apie prišlapinimą į ministro lėkštę*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/valeknaite-abramikiene-jei-galeciau-is-savo-gyvenimo-isbraukciau-sakini-apie-prislapinima-i-ministro-lekste.d?id=60105531>
27. Vaičaitis, V. A. (2023). *2023 m. gegužės 31 d. Konstitucinio Teismo nutarimo komentaras (Dėl asmenų artimų kontaktų uždaroje erdvėje ribojimo paskelbus karantiną)*. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2023/06/13/v-a-vaicaitis-2023-m-geguzes-31-d-konstitucinio-teismo-komentaras-del-asmenu-artimu-kontaktu-uzdaro-se-erdvese-ribojimo-paskelbus-karantina>
28. Vaiškūnas, J. (2015). *Uoli katalikė V. Abramikienė siūlo pusšimčiu metų prailginti netradicinių religinių bendruomenių nepripažinimą*. Prieiga per internetą: <https://alkas.lt/2015/10/27/uoli-katalike-v-abramikiene-siulo-pussimciu-metu-prailginti-netradiciniu-religiniu-bendruomeniu-nepripazinima>
29. Vaiškūnas, J. (2021). *KT nagrinės Ž. Pavilionio skundą, kuriuo siekiama apsunkinti nepripažintų religinių bendrijų pripažinimą*. Prieiga per internetą: <https://alkas.lt/2021/09/01/kt-nagrines-z-pavilionio-skunda-kuriuo-siekiama-apsunkinti-nepripazintu-religiniu-bendriju-pripazinima>
30. Vaiškūnas, J. (2022). *„Romuva“ Strasbūro teismo sprendimo nevykdantį Seimą apskundė Europos Tarybos Ministrų Komitetui*. Prieiga per internetą: <https://alkas.lt/2022/10/05/romuva-strasburo-teismo-sprendimo-neykydanti-seima-apskunde-europos-tarybos-ministru-komitetui>
31. Ve.lt (2022). *„Romuva“ ketina vėl kreiptis į EŽTT, Seime pakartotinai įstrigus bendrijos pripažinimui*. Prieiga per internetą: <https://ve.lt/aktualijos/lietuva/romuva-ketina-vel-kreiptis-i-eztt-seime-pakartotinai-strigus-bendrijos-pripazinimui>
32. Vireliūnaitė, L. (2018). *Seimo komitetas nemato pavojaus „Romuvos“ veikloje ir pritaria, kad ji gautų privilegijų*. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/seimo-komitetas-nemato-pavojaus-romuvos-veikloje-ir-pritaria-kad-ji-gautu-privilegiju-56-992928>
33. Zauzmer, J. (2016). *In New Zealand, the Church of the Flying Spaghetti Monster is an approved religion now. Here's its first wedding*. Prieiga per internetą: <https://www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2016/04/19/you-may-now-canoodle-the-bride-new-zealand-couple-weds-in-first-legal-flying-spaghetti-monster-ceremony>

Post scriptum

Ši studija baigta rašyti ir rankraštis knygos sudarytojams įteiktas 2023 m. liepą. Rašantieji apie teisę (išskyrus nebent teisės istorikus) negali pralenkti laiko. Jie tik gali tikėtis, kad laikas bus jiems maloningas bent tiek, kad iki tol, kol tai, ką jie parašė, bus paskelbta, neįvyks nieko, kas jų analizę ir išvadas padarytų pase-nusiomis jau publikacijos pasirodymo dieną. Bet ši kukli viltis išsipildo nedažnai.

Kol publikacija recenzuojama, redaguojama ir spausdinama, ką jau kalbėti apie perskaitymą, teisėkūros subjektai ima ir nustato kitokį nei aprašytasis atitinkamų santykių reguliavimą, teisę taikantys subjektai priima sprendimų, esmingai pakoreguojančių realų autorių nagrinėtos teisės veikimą, taip pat pasirodo teismų jurisprudencijos, kuri arba patvirtina autorių pateiktus galiojančios teisės analizę ir vertinimą, arba skatina kitu kampu pažvelgti į publikacijoje nagrinėtą jurisprudenciją ir pamatyti joje tai, ko (ne vien jie) neižvelgė, arba ją iš esmės pakeičia (bet autoriai savo publikacijos nebegali pakeisti). Be to, keičiasi ir socialinė tikrovė, kurią normina teisė: susiklosto naujos, kartais netikėtos, faktinės situacijos, kurioms galbūt taikytini autorių analizuoti precedentai ir doktrinos, arba, priešingai, tie precedentai ir doktrinos gali būti modifikuoti ar net visai atmesti, jei taikytojai (pirmiausia teismai) manys, kad sprendimai, į kuriuos jie orientuoja, būtų kuriuo nors atžvilgiu ydingi. Kai kurios iš tų naujų situacijų būna nesusijusios su publikacijoje nagrinėjamais klausimais, bet galima numanyti, kad, jas sprendžiant, kokiu nors aspektu kils ir autorių nagrinėtos teisės klausimas. Antai kas galėjo numanyti, kad su sąžinės laisve ar religinių organizacijų statusu visiškai nesusijusioje byloje, kurioje buvęs pareigūnas ginčijo Vyriausybės nutarimu jam paskirtą tarnybinę nuobaudą, administracinis teismas bac! ir nuspręs panaikinti tą nutarimą. O vis dėlto taip atsitiko²⁴¹. Tiesa, šis VAAT sprendimas gali būti panaikintas LVAT²⁴². Bet įsivaizduokime, kad jis nėra panaikinamas ir įsiteisėja. Ar tai būtų precedentas, kuriuo sekant byloje, susijusioje su religinių organizacijų valstybiniu (ne)pripažinimu, galėtų būti panaikintas ir Seimo sprendimas? Tačiau ši byla čia minima tik *à propos*. Kaip kur kas reikšmingesnė paminėtina kita, kurioje Seimo narys M. P. (vis dar) bylinėjasi su EPK ir kuri netiesiogiai rodo pozicijos, LVAT pasirinktos Ž. P. byloje, sąlygiškumą. Pirmiau trumpai aptarsime tą bylą, o po to pereisime

241 Vilniaus apygardos administracinio teismo 2023 m. liepos 31 d. sprendimas administracinėje byloje e13-1072-809/2023. Tai, kad to asmens skundą teismas laikė jam teisingu, nekelia abejonių, nes tas Vyriausybės nutarimas galėjo būti laikomas viešojo administravimo aktu, kurio šioje studijoje plačiai analizuota Konstitucinio Teismo 2010 m. doktrina nepalieka už administracinių teismų jurisdikcijos ribų. Tačiau pagal Konstituciją dėl Vyriausybės nutarimų teisėtumo sprendžia Konstitucinis Teismas, o ne administraciniai ar bendrosios kompetencijos teismai, juolab tokie, kurių sudėtyje yra tik vienas teisėjas (kaip šiuo atveju). Net ir Konstitucinis Teismas, jei jis nustato Vyriausybės nutarimo prieštaravimą įstatymui ir (arba) Konstitucijai, formaliai panaikina ne šį aktą, o tik jo teisinę galią, todėl tas aktas nebegali būti taikomas. Konstitucinis valdžių padalijimo principas suponuoja, kad Vyriausybės nutarimų nenaikina ne tik teismai, bet ir Seimas ar Respublikos Prezidentas; juos gali panaikinti tik pati Vyriausybė. Paprastai ji tą ir padaro po to, kai jos aktas Konstitucinio Teismo pripažįstamas prieštaraujančiu įstatymui ir (arba) Konstitucijai.

242 Buvo pranešta, kad VAAT sprendimas apskūstas LVAT. Žr., pvz.: Steniulienė, I. *VRM apskundė teismo sprendimą panaikinti papeikimą buvusiam VST vadui Pociui* (2023 m. rugpjūčio 31 d.). Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2066321/vrm-apskunde-teismo-sprendima-panaikinti-papeikima-buvusiam-vst-vadui-pociui>

prie naujų sprendimų dėl „Romuvos“ valstybinio (ne)pripažinimo, priimtų jau po to, kai baigta rašyti ši studija.

Seimo narys M. P. garsiai pafantazavo, kad „Lietuvos, Lenkijos ir Ukrainos įsipareigojimai karinėje ir saugumo srityje greičiausiai susiję su idėja atkurti Žečpospolitą kaip trijų valstybių konfederaciją“²⁴³. Ši keista mintis savaime nėra nei neteisėta, nei neetiška, ji tik verčia apgailestauti dėl kai kurių (nežinome, kiek didelės dalies) Tautos atstovų kognityvinių gebėjimų ir mąstymo lygio, kompromituoja demokratinio atstovavimo idėją, prikišamai iliustruoja M. Römerio dar 1929 m. išsakytą vertinimą²⁴⁴ ir, nors praėjo beveik šimtas metų, patvirtina jo aktualumą. O, kad tik tiek! Kur kas rimtesnis dalykas – tai, kad M. P. išvedžiojo, esą „Vakarų tikslas yra sukelti Trečiąjį pasaulinį karą“, o „JAV ir jos sąjungininkės tyčia vilkina ginklų Ukrainai tiekimą, nes Ukrainos karių ir žmonių gyvybių sąskaita nori susilpninti Rusiją, o paskui ją padalinti į mažas valstybes, kurias galėtų kontroliuoti“²⁴⁵. EPK šiuos kvazi-, para- arba pseudopolitologinius (pavadinkime taip) atradimus įvertino kaip Seimo nario etiką pažeidžiančius „Kremliaus propagandos naratyvus atitinkančius teiginius“²⁴⁶. M. P. dėl šios išvados kreipėsi į VAAT. Šis atsisakė priimti jo skundą „kaip nenagrinėtiną teisme“. M. P. apskundė VAAT nutartį LVAT, o LVAT ją panaikino ir perdavė skundo priėmimo klausimą VAAT nagrinėti iš naujo²⁴⁷. LVAT vertinimu, tai, kad EPK išvada „negali būti ginčo administraciniame teisme objektu“, nėra akivaizdu tol, kol nenustatyta, ar EPK išvadoje „aprašyti Seimo nario veiksmai yra susiję su Seimo nario tiesioginių funkcijų vykdymu“, ar yra tik jo „dalyvavimas viešajame gyvenime, nebūtinai tiesioginių funkcijų atlikimui“. Pirmuoju atveju EPK išvada turėtų būti laikoma tokia, kuri yra priskirta administracinių teismų jurisdikcijai, bet nuspręsti, ar ji tikrai yra tokia, galima „tik išnagrinėjus administracinį ginčą iš esmės ir įvertinus [minėtą] materialųjį teisinį aspektą“. LVAT esminę reikšmę turėjo ta aplinkybė, kad M. P. savo regėjimus paskelbė *Youtube* interneto svetainėje, o Ž. P. skambiai pakalbėjo iš Lietuvos

243 Cituojama pagal: *Teismas tenkino M. Puidoko prašymą: kaltinimai skleidus Kremliaus propagandą bus nagrinėjami iš naujo* (2023 m. rugpjūčio 26 d.). Prieiga per internetą: <https://www.alfa.lt/aktualijos/teismai/teismas-tenkino-m-puidoko-prasyma-kaltinimai-skleidus-kremliaus-propaganda-bus-nagrinejami-is-naujo/300563>

244 Žr. 150 išnašą.

245 Cituojama pagal: *Seimo etikos sargai pripažino M. Puidoką skleidžiant Kremliaus propagandos naratyvus* (2023 m., balandžio 7 d.). Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/seimo-etikos-sargai-pripazino-m-puidoka-skleidziant-kremliaus-propagandos-naratyvus-56-2034990>

246 Cituojama pagal: *Teismas tenkino M. Puidoko prašymą: kaltinimai skleidus Kremliaus propagandą bus nagrinėjami iš naujo* (243 išnaša).

247 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2023 m. rugpjūčio 23 d. nutartis administracinėje byloje nr. eAS-362-552/2023.

Respublikos herbu papuoštos Seimo tribūnos. LVAT nutartyje aptariamas santykis tarp Valstybės politikų etikos kodekso²⁴⁸ 10 straipsnio 2 dalies, pagal kurią EPK sprendimai gali būti skundžiami „[ABTĮ] nustatyta tvarka“, ir šioje studijoje aptartos ABTĮ 18 straipsnio 2 dalies, pagal kurią, sekant Ž. P. precedentu, administraciniams teismams gali būti skundžiami tik EPK sprendimai dėl tokio Seimo narių elgesio viešajame gyvenime, kuris „nėra jų tiesioginių funkcijų vykdymas“.

Taigi ginčas grįžo į VAAT. Šiuo metu, kai rašomas šis *Post scriptum*, jis dar neišnagrinėtas. LVAT Ž. P. byloje sureikšmino ribą tarp Seimo narių kalbų *ex rostris* ir „šiai pakalbėjimo“²⁴⁹; kai Seimo narys dalyvauja debatuose parlamente, laikoma, kad jis atlieka Seimo nario funkcijas (būtent tai ir išgelbėjo Ž. P.). Po naujo VAAT sprendimo M. P. byloje (o vėliau ir LVAT nutarties, jei byla pasiektų jį) turėtų atsirasti daugiau aiškumo dėl to, ar Seimo narių „šiai pakalbėjimas“ *en dehors du parlement* nelaikytinas „susijusiu su Seimo nario tiesioginių funkcijų vykdymu“ vien dėl to, kad jis buvo *en dehors*, ar vis dėlto tarp šių dalykų yra kokia nors teisiškai reikšminga sąsaja. Antrąją kryptį sugestijuoja ne tik tai, kad šiais *post-truth* ir (ne vien) viešo žodžio devalvacijos laikais riba tarp su viešųjų pareigų vykdymu susijusio kalbėjimo ir „šiai pakalbėjimo“ yra išsitrynusi, – šią kryptį implicitiškai sugestijuoja ir LVAT nutartis, kuria M. P. skundo priėmimo klausimas perduotas VAAT nagrinėti iš naujo. Bet nereikia tikėtis, kad nauji sprendimai M. P. byloje, kad ir kokie jie būtų, bent kiek aiškiau nušvies „atvirkštinį“ klausimą – ar viskas, ką Seimo narys pasako iš Seimo tribūnos, *ipso facto* laikytina ne tik veiksmais, „susijusiais su [jo] tiesioginių funkcijų vykdymu“²⁵⁰, bet ir tuo, kas „būtina [jo] tiesioginių funkcijų atlikimui“. Vis dėlto struktūriškai abu klausimai yra beveik identiški, todėl atsakymą į pirmąjį galima ekstrapoliuoti į antrąjį: jei tai, ką Seimo narys pakalba, pavyzdžiui, *Youtube*, gali būti „būtina [jo] tiesioginių funkcijų atlikimui“, ir tada jį pasmerkianti EPK išvada yra neteisinga administraciniams teismams, tai gal ir ne viskas, ką Seimo narys pakalba *ex rostris*, vien dėl to, kad kalbėta iš Seimo tribūnos, turi būti laikoma tuo, kas būtina minėtam reikalui, ir tada EPK išvada, kuria Seimo narys pasmerkiamas už tokį jo „tiesioginių funkcijų vykdymui nebūtiną“ pakalbėjimą, galėtų būti „ginčo administraciniame teisme objektu“? Jei atsakymas į šį „atvirkštinį“ klausimą būtų „ne, ne viskas“, būtų galima retrospektyviai suabejoti LVAT išvados Ž. P. byloje pagrįstumu²⁵¹. Žinoma, suabejoti ne teisine procesine prasme, nes kas nuspręsta,

248 *Žin.*, 2006, nr. 102-3938; galiojanti suvestinė redakcija – TAR, nr. 1061010ISTA000X-816.

249 Nepaisant žodžių panašumo, pakalbėjimas nebūtinai reiškia nusikalbėjimą, nors neretai atsitinka taip, kad „pakalbant šiai“ kaip tik ir nusikalbama.

250 Sąsaja yra – dėl to nesiginčijame.

251 Juk tam, kad Ž. P. pasipriešintų valstybės pripažinimo suteikimui „Romuvai“, jam tikrai nebuvo būtina ją apkaltinti vykdant kažkokią „Kremliaus instrukciją“ ar tęsiant KGB veiklą Lietuvoje, ypač neturint tokius teiginius pagrindžiančių faktų.

tas nuspręsta, toje byloje taškas yra padėtas ir ji nebus atnaujinta. Ir vis dėlto administracinių teismų jurisprudencija, kuri yra nuolat plėtojama (M. P. bylos perdavimas VAAT nagrinėti iš naujo yra viena iš daugelio tokio plėtojimo prielaidų), gali kada nors pateikti ir ne tokį formalistinį, o labiau niuansuotą atsakymą į minėtą „atvirkštinį“ klausimą (o ne tik įvertinti M. P. vamplojimą apie Vakarų siekį sukelti Trečiąjį pasaulinį karą, Žečpospolitos atkūrimą ir Rusijos padalinimą į mažas valstybes). Jei skirtis tarp Seimo nario kalbų, kurios yra „būtinios [jo] tiesioginių funkcijų atlikimui“, ir „šiai pakalbėjimų“ *ex rostris* administracinių teismų jurisprudencijoje kada nors taptų labiau niuansuota, tokių bylų kaip Ž. P. baigtis galėtų būti ir kitokia nei šios, taip laimingai pasibaigusios šiam Seimo nariui: jos baigtusi ne Seimo nario pasmerkimo EPK klausimo palikimu neišspręsto iš esmės, o kaip nors kitaip²⁵² – neatmestina, kad ir nepalankiai Seimo nariui. Turbūt tai nesulaikytų absoliučiai visų Seimo narių nuo „liežuvio neprikandimo laiku“²⁵³, bet galėtų paskatinti bent vieną kitą kurio nors būsimo Seimo „buvusią jauną politikę“ nebe-traukti iš rankovės „Dugino kortos“ ir „balsuoti atitinkamai“ (kaip tą darė V. A.-A. Seimo 2022 m. rugsėjo 29 d. plenariniame posėdyje). Teismų (ne vien administracinių) sprendimais ne vien (iš)sprendžiami fakto ir teisės klausimai konkrečiose bylose, bet ir dedamas pagrindas civilizuotam²⁵⁴ ateities bendrabūviui – siekiamybei, kuri Konstitucijos preambulėje yra įvardyta tokiais pakylėtais žodžiais kaip „teisė laisvai gyventi ir kurti“, „tautinė santarvė“ arba „atvira, teisinga ir darni visuomenė“.

O kol čia aptartas Seimo narių kalbėjimo teisinio vertinimo niuansavimas nėra įvykęs faktas, „Romuvos“ istorija – ir byla – rutuliojasi toliau. 2023 m. rugsėjo 19 d. Seimas dar kartą svarstė siūlymą suteikti valstybės pripažinimą šiai religinei bendrijai²⁵⁵ (be kita ko, vykdant EŽTT sprendimą), bet ir vėl atmetė šį siūlymą. Už valstybės pripažinimo suteikimą balsavo 48 Seimo nariai, prieš – 31, susilaikė – 30²⁵⁶. Šįkart Seimo nutarimo projektas atmestas galutinai: jis nebus „tobulinamas“²⁵⁷. Šis Seimo sprendimas neiformintas kaip jo nutarimas – jis tėra įrašas Seimo plenarinio posėdžio protokole. Tą pačią dieną ŽTK pirmininkas pateikė kito Seimo nutarimo, kuriuo Seimas oficialiai atsisako suteikti valstybės pripaži-

252 Kaip, dabar nespekuliuosime. Bet iš to, kas parašyta apie takoskyrą tarp žinių ir nuomonių, skaitytojas gali padaryti tam tikras išvadas.

253 Žr. 93 išnašą.

254 Arba ne. Deja, ne taip jau retai ne.

255 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva““ projektas nr. XIVP-893(3) (2022). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/97f2baa04b9911edb7269d52b4d4fd38>

256 Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. rugsėjo 19 d. rytinio plenarinio posėdžio nr. 302 protokolas nr. SPP-302. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/49ffdf156ef1ee-8e3cc6ee348ebf6d>

257 Už galutinį atmetimą balsavo 74 Seimo nariai, prieš – 15, susilaikė 15.

nimą „Romuvai“, projektą²⁵⁸. Kaip minėta, pataisius RBBĮ, Seimas, atsisakydamas suteikti valstybės pripažinimą religinei bendrijai, turi priimti nutarimą, kuriame privalo nurodyti tokio sprendimo pagrindą (pagrindus) ir motyvus, kodėl ta bendrija neturi atramos visuomenėje ir (arba) jos mokymas ar apeigos prieštarauja įstatymams ir (arba) dorai (6 straipsnio 5 dalis). Projekte nurodyta, kad valstybės pripažinimą atsisakoma suteikti, „konstatavus <...> Seimo narių išsakytas subjektyvias nuomones dėl Senovės baltų religinės bendrijos „Romuva“ mokymo ir apeigų galimos neatitikties doriai, esą šios bendrijos mokymas ir apeigos neatitinka religijoms būdingo mokymo ir apeigų, bei įvertinus tai, kad Seimas anksčiau nepritarė suteikti valstybės pripažinimą šiai bendrijai“. Šis projektas, kitaip nei pirmasis, dėl kurio diskusija buvo vangi, atmestas, kaip sakoma, su trenksmu²⁵⁹. Seimo narė V. A.-A. (ta pati, kuri, kai dar buvo „jauna politikė“, skaitė Dugino knygą, bet susilaikė nuo siūlymo „kelti kažkokias bylas „Romuvai““) projekto formuluotę pavadino „nepadoria“, o jos pateikimą – „smulkiu politiniu chuliganizmu“ ir „pasityčiojimu iš šiandien priimto Seimo sprendimo“. Bet šis projektas dar bus „tobulinamas“²⁶⁰. Pagal RBBĮ jame turi būti nurodyti ne kokie nors menami ar vėliau sugalvoti atsisakymo motyvai, o tie, kuriuos išsakė Seimo nariai, svarstydami šį klausimą.

Tik kad tų motyvų išsakyta labai jau mažai – tik du, ir juos išsakė tik viena Seimo narė, kuriai niekas iš Seimo narių nepaprieštaravo. Diskusija, po kurios buvo nepritarta pirmajam projektui, išties buvo vangė²⁶¹. Konkrečiai, iš Seimo narių, pasipriešinusių tam, kad „Romuvai“ būtų suteiktas valstybės pripažinimas, kalbėjo vienintelė R. T. (ta pati, kuri per ankstesnius svarstymus sakė, kad „visi turime vieną Dievą“, o siūlomą valstybės pripažinimą prilygino Dievo įsakymo neturėti „kitų dievų, tik mane“ pažeidimui). Pasakiusi, kad „Romuvos“ propaguojama baltų kultūra yra „graži baltiškoji kultūra, kur garbinami gamtos reiškiniai“, ji suformulavo šiuos atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą motyvus. Pirmasis, nekart įvairių Seimo narių išsakytas ir per ankstesnius svarstymus, buvo tas, kad ši „žmonių pasirinkta gyvenimo forma <...> jokiais būdais [negali būti pripažinta] religija ir [pastatyta] su šimtmečiais gyvuojančia religija vienoje plotmėje“. Šis motyvas neoriginalus ir jau net neįdomus, ypač turint galvoje TM išvadą, kurią,

258 Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą Senovės baltų religinei bendrijai „Romuva“ projektas nr. XIVP-3071 (2023). Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/89fe0081509811ee8e3cc6ee348ebf6d>

259 Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. rugsėjo 19 d. vakarinio posėdžio nr. 303 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/92e2bfc0570911ee8e3cc6ee348ebf6d>

260 Už tai, kad jis būtų tobulinamas, balsavo 36 Seimo nariai, prieš – 24.

261 Lietuvos Respublikos Seimo 2023 m. rugsėjo 19 d. rytinio posėdžio nr. 302 stenograma. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/c8e755f056fe11ee8e3cc6ee348ebf6d>

kaip galima spręsti, ši Seimo narė ir jos bendraminčiai laiko nieku. Kita vertus, ne toks jau jis neįdomus, nes jeigu Seimo nutarime, kuriuo atsisakoma suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“, kokia nors forma būtų konstatuota, kad ne bet kas, o pati Tautos atstovybė senovės baltų tikėjimo nelaiko religiniu tikėjimu, nebūtų nenuoseklu kelti klausimo dėl šios religinės bendrijos dabartinio teisinio statuso pakeitimo²⁶² – išregistravimo jos kaip religinės bendrijos ir įregistravimo kaip kažko kito²⁶³. Juk negali būti kaip religinė bendrija įregistruota organizacija, į kurią vienijamasi ne religinio tikėjimo pagrindu. O jei vienijimosi pagrindas yra ne religinis tikėjimas, tai jis ir nesusijęs su sąžinės laisve, vadinasi, jis neginamas nei pagal Konstitucijos 26 straipsnį, nei pagal EŽTK 9 straipsnį. Štai ką reiškia šis Seimo narės R. T., o *per extensionem* ir Seimo, motyvas.

Tačiau antrasis motyvas dar labiau atima žadą. Cituojame be kupiūrų: „Iš tikrųjų Europa kūrėsi krikščionybės pagrindu ir visos demokratinės vertybės atėjo būtent iš krikščioniškos Europos. Lietuva viena iš paskutiniųjų prisijungė prie šitos bendruomenės, dabar ateina ta keršto galbūt valanda po 600 metų, nes iš to paties Strasbūro ateina sprendimas viską suniveluoti, padaryti daug visiems ir apie nieką.“ Šį pasisakymą, kuriam, priminsime, niekas iš Seimo narių nepripažino, galima suprasti ir kaip (o gal būtent kaip) pareiškimą, kad Lietuvos Respublikos Seime EŽTT yra laikomas kažkoku užsislėpusių pagonių ordinu, kuris šimtus metų laukė ir pagaliau sulaukė „tos valandos“, kai galėjo „atkeršyti“ Lietuvai už tai, kad ji, nors ir viena iš paskutiniųjų, vis dėlto prisijungė prie krikščioniškos Europos bendruomenės su jos demokratinėmis vertybėmis. Klausimas, ar toks kategoriškas pasiryžimo neleisti Strasbūrai „keršyti Lietuvai“, kaip atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“ motyvo, versijos viešas išdėstymas buvo „būtinasis [Seimo narės R. T.] tiesioginių funkcijų atlikimui“, ar ji tiesiog „šiai pakalbėjo“²⁶⁴, būtų retorinis, todėl jo ir nereikia klausyti. Tačiau be šių motyvų Seimo plenariniame posėdyje jokių kitų nebuvo išsakyta. Akivaizdu, kad Seimo nutarimo projekto „tobulintojams“ teko nedėkinga užduotis jo naujajame variante kaip galima mažiau nekorektiškai perteikti čia pacituotą istorinės, religinės, politinės, teisinės ir kriminologinės minties blyksnį. Nespėliokime, ar jiems tai pavyks. Mums nepavyktų.

262 Į kokį? Kaip sakoma, geras klausimas. Tik vargu ar yra geras atsakymas.

263 Ko konkrečiai? Gal visuomeninės organizacijos? O gal įmonės? Juk būtent į pelno siekiančią įmonę orientuoja Seimo nario E. P. teorija, kuria jis „Romuvos“ valstybės pripažinimo siekį demaskavo kaip užslėptą siekį „užsitikrinti sau pragyvenimą ir pensiją po 25 metų“, ir Seimo nario V. P. pareiškimas, kad ši bendrija siekia „vienintelio gražaus tikslo – gauti tos srities pinigų“. Pora tokių „šiai pakalbėjimų“ (žr. 249 išnašą), ir konstitucinė sąžinės laisvė (26 str.) virsta konstitucine asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva (46 str.).

264 Žr. 249 išnašą.

Vis dėlto ne taip jau ir svarbu, ar (o jeigu taip, tai kaip) tas motyvas bus perteiktas Seimo nutarime dėl atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą (jei jis apskritai bus priimtas). „Rankraščiai nedega“. „Romuvos“ byloje EŽTT citavo Seimo stenogramas. Nėra prielaidų manyti, kad Seimo narės R. T. tezė apie „Lietuvai keršijantį Strasbūrą“ neliks nepastebėta tame pačiame Strasbūre, jei EŽTT tektų nagrinėti naują bylą jau dėl trečio Seimo atsisakymo suteikti valstybės pripažinimą „Romuvai“. Valstybės pripažinimo suteikimą „Romuvai“ palaikiusi Seimo narė A. Š. (Seimo 2022 m. rugsėjo 29 posėdyje prognozavusi, kad ši organizacija dar kartą kreipsis į EŽTT) ragino Seimą „neatsibusti su antra Žmogaus Teisių Teismo byla, kur jis įvertina ir Konstitucijos normas, dėl kurių visa šita „procedūra atsirado“, bet Seimo dauguma jos raginimo nepanoro išgirsti. Ar bus nauja byla, nežinia. Viskas „Romuvos“ rankose. O ji gali pasirinkti įvairius savo ir savo narių sąžinės laisvės gynimo kelius. Bet vargu ar tenka abejoti, kad informaciją apie trečiąjį Seimo atsisakymą suteikti valstybės pripažinimą (su neapsakomai įžvalgiu R. T. demaskavimu, kad Strasbūras „keršija“ Lietuvai už tai, jog ji prieš šešis amžius prisijungė prie krikščioniškos Europos bendruomenės) ši bendrija pateiks MK, kurio ir taip jau yra paprašiusi taikyti sustiprintą priežiūrą EŽTT sprendimo jos byloje vykdymui. Ji taip pat gali pateikti naują petiją EŽTT.

Bet ši religinė bendrija gali išbandyti ir individualaus konstitucinio skundo kelią – ir nebūtinai prieš tai kreipdamasi į administracinius teismus, nes kreipimasis į juos dėl šio Seimo sprendimo, kuriuo „įvykdyta valstybės valdžia“, nėra veiksminga teisinės gynybos priemonė pagal Konvencijos 13 straipsnio prasmę, jeigu administraciniai teismai privalo jį atmesti, o jie privalo jį atmesti, nes turi vadovautis Konstitucinio Teismo 2010 m. doktrina. Tokio individualaus skundo padavimas galėtų paskatinti Konstitucinį Teismą pakeisti konstitucinių skundų priėmimo praktiką ir atsisakyti dabartinės „konstitucinės-įstatyminės“ doktrinos, kurioje KTĮ nustatyti teisės paduoti konstitucinį skundą ribojimai yra nekritiškai prilyginti nustatytiesiems pačioje Konstitucijoje. Galėtų – labai švelniai pasakyta, veikiau turėtų, nes „Lietuvai keršijančiam Strasbūriui“ galėtų būti skundžiamas ne vien Seimo sprendimas nesuteikti „Romuvai“ valstybės pripažinimo, bet ir šios religinės bendrijos konstitucinio skundo atmetimas tuo formaliu pagrindu, kad jos atžvilgiu nėra priimta galutinio ir neskundžiamo teismo sprendimo, kuris nuo 2019 m. rutuliojamoje oficialiojoje konstitucinėje-įstatyminėje doktrinoje yra sureikšmintas iki absoliuto. Vargu ar Konstitucinis Teismas norėtų sudaryti prielaidas tam, kad EŽTT savo sprendimu *expressis verbis* konstatuotų, jog, atmesdamas „Romuvos“ prašymą dėl formaliai reikalaujamų fiktyvių, o faktiškai nesamų teisinės gynybos priemonių neišnaudojimo, Konstitucinis Teismas patvirtino, kad tam tikrų kategorijų bylose individualus konstitucinis skundas Lietuvoje nėra veiksminga teisinės gynybos priemonė. O galbūt hipotetinis „Romuvos“ kreipimasis į Konstitucinį Teismą su konstituciniu skundu kaip tik paskatintų jį kritiškai įver-

tinti savo 2010 m. doktriną, pagal kurią tam tikrų aktų neįmanoma ginčyti jokia-
me teisme, ir pataisyti ją taip, kad būtų užtikrinta tai, kas skelbiama Konstitucijos
30 straipsnio 1 dalyje. *Que será, será.*

Šiaip ar taip, „Romuvos“ istorija – ir byla – dar toli gražu nesibaigė. Jos
tęsinys, kad ir koks jis būtų²⁶⁵, gali būti reikšmingas ne vien šios ir kitų religinių or-
ganizacijų statuso reglamentavimui Lietuvoje, bet ir Lietuvos (o gal ir ne vien jos)
konstitucinei jurisprudencijai – tiek individualaus konstitucinio skundo aspektu,
tiek platesniu asmens konstitucinės teisės kreiptis į teismą aspektu.

265 Vieno iš šios studijos bendraautorių E. Kūrio EŽTT teisėjo kadencija baigėsi dar 2022 m. pabaigoje, tačiau, laiku neišrinkus jį turinčio pakeisti teisėjo nuo Lietuvos, jis toliau eina šias pareigas. Vis dėlto (atsižvelgiant į įprastą bylų nagrinėjimo Strasbūro Teisme trukmę, net jei prieš nebūtų bylinėjimosi Lietuvos teismuose) iki tol, kol nauja byla bus nagrinėjama EŽTT (jei tai apskritai įvyks), tas pareigas tikrai turėtų pradėti eiti naujas teisėjas. Tad šiam bendraautoriumi neteks nagrinėti tos naujosios bylos. Todėl jis ir ryžtasi pateikti skaitytojui šiuos savo (ir kolegės) svarstymus apie kai kuriuos tos hipotetinės bylos aspektus.